

“वित्तीय क्रियाकलापमा पारदर्शिता, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा प्रतिवद्धता”

सम्पत्ति पत्रिका

(Anti-money Laundering Journal)

वर्ष: १२, अङ्क १०, २०८१ माघ (January 2025)

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय दिवस २०८१

स्मारिका अङ्क

नेपाल सरकार

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

पुल्चोक, ललितपुर

सम्पत्ति

वर्ष: १२, अङ्क: १०, २०८१ माघ

प्रकाशक:

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
पुल्चोक, ललितपुर
फोन नं. ०१-५०१०२२४
Email: info@dmli.gov.np
Website: www.dmli.gov.np

© सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, २०८१

ISSN: 3059-9369

यस पत्रिकामा प्रकाशित लेखमा व्यक्त भएका विचारहरू लेखकका निजी धारणा हुन्। यसप्रति प्रकाशक तथा सम्पादक मण्डल जवाफदेही हुने छैनन्।

सम्पादकीय

संरक्षक तथा प्रमुख सल्लाहकार

सुमन दाहाल

महानिर्देशक

(सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग)

सम्पादन मण्डल

आत्माराम सत्याल

सावित्रा कुमारी शर्मा दुङ्गाना

जनकराज शर्मा

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ जारी भएको अवसर पारेर नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको मिति २०८१ पौष १६ गतेको निर्णयबाट प्रत्येक वर्ष माघ १४ गते सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय दिवस मनाउने निर्णय भएको छ। “वित्तीय क्रियाकलापमा पारदर्शिता, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा प्रतिवद्धता” भन्ने नाराका साथ पहिलो पटक मनाउन लागिएको यस दिवसको अवसर पारेर सम्पत्ति पत्रिकाको दशौँ अङ्क प्रकाशन गर्न पाउँदा सुखद अनुभूति भएको छ।

वित्तीय सुशासन प्रवर्द्धन मार्फत राष्ट्रिय/अन्तराष्ट्रिय रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी गतिविधिमा नियन्त्रण गर्दै राष्ट्रिय आर्थिक समुन्नती एवं पहिचानको लागि भए गरेका र गर्नुपर्ने भनी पहिचान भएका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू र एफ.ए.टि.एफ तथा ए.पि.जी. जस्ता नियामक संस्थाहरूको सुझावहरू समेतको सार यस पत्रिकाका लेखहरूमा समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको क्षेत्रमा बढ्दै गइरहेको सार्वजनिक चासो र सरोकारहरूलाई समेत नजिकबाट नियालिरहनु भएका विभिन्न क्षेत्र र निकायका अनुभवी तथा अध्ययनरत व्यक्तित्वहरूबाट ठूलो संख्यामा लेख रचनाहरू प्राप्त भएकोमा स्रोत साधनको सिमितताको कारणले नेपाली भाषामा प्राप्त भएका आठवटा र अङ्ग्रेजी भाषामा प्राप्त भएका दश वटा गरी जम्मा अठार लेख/रचनाहरू यस अङ्कमा समावेश गरिएको तथा बाँकी लेख रचनाहरू आगामी अङ्कमा समावेश गर्न प्राथमिकता दिइने छ।

यस पत्रिकामा समावेश गर्नको लागि लेख रचना उपलब्ध गराउनुहुने लेखकहरू प्रति आभार व्यक्त गर्दछौँ। आगामी दिनमा यस पत्रिकालाई अझ परिस्कृत बनाउन सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान एवं निवारणमा रुची राख्ने सम्पूर्ण बौद्धिक वर्ग र पाठकहरूका पृष्ठपोषण, सद्भाव र सहयोगलाई मार्गदर्शन मानी भविष्यमा पनि यस पत्रिकालाई अझ व्यवस्थित गराउँदै लैजाने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछौँ।

विषय-सूची

(क) नेपाली खण्ड

क्र.सं.		पेज नं.
१	सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रणमा न्यायिक दृष्टिकोण - टेकनारायण कुँवर	१
२	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली अन्तर्गत विद्यमान कानून, नियामकीय जिम्मेवारी र अनुसन्धान एवं अभियोजन - संजीवराज रेग्मी	२१
३	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको सफलताका पूर्वाधारहरू: एक विवेचना - सुमन दाहाल	३७
४	नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा सूचक संस्थाको भूमिका - डा. हरि कुमार नेपाल	५४
५	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बन - तेजप्रकाश प्रसाई	६९
६	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग: एक सिंहावलोकन - रमेश श्रेष्ठ	८३
७	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा नेपालको प्रयास, अवस्था र सुधारका उपायहरू - जनकराज शर्मा	९९
८	अनौपचारिक अर्थतन्त्र र सम्पत्ति शुद्धीकरणको सम्बन्ध - गजेन्द्र बुढाथोकी	११३

(ख) अंग्रेजी खण्ड

१	Mutual Legal Assistance in Global Context: Nepal's Effort, Status and Improvement Measures - Udaya Raj Sapkota - Aastha Lamsal	१२२
२	Post APG Mutual Evaluation: Strategies for Nepal's FATF Compliance - Binod Lamichhane	१३६
३	Wildlife Crime Associated Money Laundering - Atmaram Satyal	१४३
४	Money Laundering Issues in Nepal: Current Status and the Way Forward - Sabitra Sharma Dhungana	१५२
५	AML CFT Supervision Regime in Nepal Rastra Bank - Abhiyan Upadhyay	१६२
६	Digital Payment Systems: A New Avenue for Money Laundering? - Dr. Newal Chaudhary	१६८
७	Addressing Informal Financial Systems and Anti-Money Laundering Challenges in Nepal - Ram Prawesh Yadav	१८०
८	Inside the Dark Web: Uncovering the Shadowy Financial Networks of Money Laundering in Internet World - Dibya Das Tharu	१९०
९	Integration of Artificial Intelligence in AML/CFT Monitoring Systems in Nepal - Bivek Chaudhary	२००
१०	Emerging Global AML/CFT Risks: Navigating New Challenges in Financial Crime Prevention and Reviewing the Nepalese Context - Bikash Adhikari	२११

सम्पत्ति शुद्धीकरण अपराध नियन्त्रणमा न्यायिक दृष्टिकोण

टेकनारायण कुँवर

* माननीय अध्यक्ष

श्री विशेष अदालत

१. परिचय:

शाब्दिक अर्थमा सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको अवैध तरिकाले आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध बनाउने प्रक्रिया हो, जसले ती सम्पत्तिहरूलाई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा मिश्रित गर्दछ। Black's Law Dictionary अनुसार, अवैध आयको मौलिक स्रोत लुकाएर वैध आम्दानीमा रूपान्तरण गर्ने क्रियालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ। यसमा गैरकानुनी ढंगले आर्जित आय वा कालो धनलाई धोइ पखाली शुद्ध पार्ने, सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने, यसको वास्तविक प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, स्वामित्व वा अधिकारलाई छिपाउने काम पर्दछन्।

त्यस्तै, Frank Schmallegger ले यसलाई अवैध आर्जनलाई वैध आयको रूपमा परिवर्तन गर्ने प्रक्रिया भनी व्याख्या गरेका छन्। Interpol अनुसार, सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको अवैध धनको स्रोतलाई लुकाउने वा त्यसको रूप परिवर्तन गर्ने कार्य हो। Financial Action Task Force (FATF) अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको अवैध स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीलाई लुकाउने प्रक्रिया हो। National Institute of Justice, USA का अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको एक वा बढी वैकल्पिक तरिकाबाट गैरकानुनी आर्जन र त्यसको वास्तविक स्वामित्वलाई लुकाएर वैध आर्जनमा परिणत गर्ने प्रक्रिया हो। यसका अन्य उदाहरणमा कसूर गरी सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने कार्यसमेत समावेश हुन्छन्। यो प्रक्रिया आफैमा अपराधको मुख्य पक्ष नभइ अन्य सम्बद्ध अपराधहरूको सह उत्पादन (By-product) का रूपमा देखा पर्छ।

संयुक्त राष्ट्र संघको सन् २००० को Transnational Organized Crime सम्बन्धी महासन्धी अनुसार, गैरकानुनी वा अपराधबाट आर्जित सम्पत्तिको स्रोत लुकाउन, स्थानान्तरण गर्न वा कानूनी कारवाहीलाई छल्नका लागि कार्य गरिन्छ भने त्यसलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण मानिन्छ। यसरी, सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको गैरकानुनी वा आपराधिक गतिविधिहरूबाट कमाएको आयलाई विभिन्न तरिकामा वैध सम्पत्तिमा परिणत गरी अर्थतन्त्रका औपचारिक माध्यममा प्रवाह गर्ने प्रक्रिया हो।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको आवश्यकता:

सम्पत्ति शुद्धीकरण एक आर्थिक अपराध हो, जसले समाज र राष्ट्रको लागि गम्भीर खतरा उत्पन्न गर्दछ। यसलाई नियन्त्रण गर्नु पर्नाका विभिन्न कारणहरू छन् जुन निम्नलिखित छन्:

- **शङ्कास्पद कारोबार पहिचान गरी सम्भावित अभियुक्तलाई कानुनको दायरामा ल्याउन:** सम्पत्ति शुद्धीकरणको माध्यमबाट हुने शङ्कास्पद कारोबारलाई पहिचान गर्नाले अपराधीलाई कानुनी कारवाहीको दायरामा ल्याउन मद्दत गर्दछ। यसले सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रक्रियामा संलग्न व्यक्तिहरूको पहिचान र निगरानी गर्न मद्दत पुर्याउँछ।
- **सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने लगानीलाई अपराधीकरण गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरणले आतङ्कवादी क्रियाकलापहरू र अन्य आपराधिक कार्यहरूमा वित्तीय लगानीको प्रवृत्तिलाई रोक्नका लागि एक कानुनी ढाँचा सिर्जना गर्न आवश्यक छ। यसले यस्तो प्रकारको अपराधलाई अपराधीकरण गर्नमा मद्दत गर्दछ।
- **सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीबाट आर्जित सम्पत्ति जफत गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारणले आतङ्कवादी क्रियाकलाप र अन्य अपराधहरूबाट आर्जित सम्पत्तिलाई जफत गर्न र त्यस्ता आपराधिक क्रियाकलापको वित्तीय स्रोतलाई रोक्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।
- **अपराधीलाई कानुनको दायरामा ल्याई दण्ड सजाय गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरणका अपराधीलाई कानुनी कारवाहीमा ल्याएर दण्ड सजाय दिनाले यस्तो अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई कडा दण्डको सामना गराउने काम हुन्छ। यसले भविष्यमा यस्ता अपराधहरूको बढोत्तरी रोक्न सहयोग पुर्याउँछ।
- **राष्ट्रिय एवम क्षेत्रीय सहयोग आदान प्रदान गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारण गर्नका लागि विभिन्न राष्ट्रहरू, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहकार्य र जानकारी आदान प्रदान महत्वपूर्ण हुन्छ। यसले अपराधको निवारणमा सहयोग पुर्याउँछ र विभिन्न मुलुकहरूको आपसी सुरक्षा प्रबन्धलाई मजबुत बनाउँछ।
- **अर्थतन्त्रको स्वस्थ ढंगले विकास गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई रोक्नाले अर्थतन्त्रमा गैरकानुनी गतिविधिहरूको प्रभावलाई घटाउँछ र यसले स्वस्थ आर्थिक वृद्धि र विकासमा मद्दत

पुर्याउँछ। यसले वैध व्यवसाय र लगानीलाई प्रोत्साहन दिन्छ र अस्वस्थ वित्तीय प्रवृत्तिहरूलाई टार्छ।

- **सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नसक्ने वातावरण सिर्जना गर्न:** सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको प्रयासले यस्तो वातावरण सिर्जना गर्न सक्छ जसमा अपराधीहरूलाई आफ्नो गतिविधिहरू लुकाउन गाह्रो पर्छ। यसले असुरक्षित र अस्वस्थ वित्तीय गतिविधिहरूलाई कम गर्दछ।
- **सङ्गठित अपराधको विश्वव्यापी सञ्जाल लाई निष्क्रिय तुल्याउन:** सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रभावकारी निवारणले सङ्गठित अपराधको विश्वव्यापी सञ्जाललाई निष्क्रिय पार्न सहयोग पुर्याउँछ। यसले अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षा र शान्ति कायम राख्न महत्वपूर्ण भूमिका निभाउँछ।

यसरी, सम्पत्ति शुद्धीकरणको निवारण केवल एक कानुनी आवश्यकता मात्र होइन, यसले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षा, आर्थिक स्थायित्व र सामाजिक विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ।

३. केही मुलुकको व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाहरूको विकास केही दशकअघि मात्र भएको हो र यसको निवारणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू हालैका वर्षहरूमा बढेका छन्। विभिन्न मुलुकहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरण र यससँग सम्बन्धित अपराधहरूको निवारणका लागि विशेष कानुनी व्यवस्थाहरू बनाई रहेका छन्। यहाँ केही प्रमुख मुलुकहरूको कानुनी संरचनाबारे चर्चा गरिएको छ:

(क) भारत

- **Money Laundering Control Act, 2002:** भारतमा जुलाई १, २००५ देखि लागू गरिएको यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अपराधिक कार्यको रूपमा परिभाषित गरेको छ र यसलाई दण्डनीय बनाएको छ। यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कार्यलाई व्याख्या गरेको छ र अपराधीलाई ७ वर्षसम्म कैद र रु ५ लाखसम्म जरिवाना तोकेको छ। साथै, १० लाखभन्दा माथिका बैकिङ्ग कारोबारलाई १० वर्षसम्म अभिलेख राख्नुपर्ने र शंकास्पद कारोबारलाई ७ दिनभित्र भारतीय रिजर्व बैंकलाई सूचित गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

(ख) संयुक्त राज्य अमेरिका

- **Bank Secrecy Act, 1970:-** यस ऐनले बैंकका कारोबारहरूको गोपनीयता राख्दै, शंकास्पद कारोबारबारे केन्द्रीय बैंक र फेडरल ब्युरो अफ इन्भेष्टिगेसनलाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था गर्दछ। यसका अतिरिक्त, बैंकमा तोकिएको हदभन्दा बढी रकम जम्मा गरिएमा सोको श्रोत खुलाउनुपर्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ।

- **Money Laundering Control Act, 1998:-** यो ऐन विशेषतः सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधसँग सम्बन्धित छ। यस ऐनले शुद्धीकरणको अपराधलाई स्वदेश र विदेश दुबै स्थानमा अवैध मान्ने व्यवस्था गरेको छ र यस कार्यमा संलग्न सम्पत्ति जफत गरिन्छ। साथै, कसूरदारलाई कैद र जरिवाना पनि तोकिएको छ।
- **USA Patriot Act, 2001:-** सन् २०११ को सेप्टेम्बर ११ मा भएको आतङ्कवादी आक्रमणपछि ल्याइएको यस ऐनले विशेष रूपले आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई रोक्नमा ध्यान केन्द्रित गरेको छ।

(ग) बेलायत

- **Anti-terrorist Crime and Security Act, 2001:-** बेलायत र अमेरिकामा आतङ्कवादी क्रियाकलापहरूको वृद्धि भएपछि पारित गरिएको यस ऐनले आतङ्कवादी क्रियाकलापको परिभाषा दिएको छ र प्रहरीलाई निवारक नजरबन्दको अधिकार दिएको छ। यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणमार्फत आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने धनप्रवाहलाई नियन्त्रण गर्ने उद्देश्य राख्दछ।
- **Proceeds of Crime Act, 2002:-** यस ऐनको उद्देश्य अपराध गरेर कमाएको धनलाई रोक्नु हो। यस ऐनले अपराध गरेर कमाएको धन विश्वभरका कुनै पनि स्थानमा भएपनि जफत गर्न र सो धनको स्रोत फेला पार्नका लागि कार्यवाही गर्न अनुमति दिन्छ। कसूरदारलाई कैद र जरिवानासमेत तोकिएको छ।
- **Serious Organized Crime and Police Act, 2005:-** बेलायतमा संगठित अपराधको निवारणका लागि ल्याइएको यस ऐनले प्रहरीलाई संगठित अपराध नियन्त्रणका लागि व्यापक अधिकार दिएको छ। यस ऐनको सान्दर्भिकता सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग जोडिन्छ, किनकि संगठित अपराध प्रायः सम्पत्ति शुद्धीकरणको माध्यमबाट संचालन हुने गर्दछ। यस ऐनले प्रमाणको भार प्रतिवादीमा सार्ने व्यवस्था पनि गरेको छ।

समग्रमा यी ऐनहरूले विभिन्न मुलुकहरूमा सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीको निवारणका लागि आवश्यक कानूनी संरचनाहरू स्थापना गरेका छन्। प्रत्येक मुलुकले आफ्नो विशेष कानूनी प्रक्रिया र संरचनामा सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधलाई नियन्त्रण गर्ने प्रयास गरेको पाइन्छ, जसको परिणामस्वरूप अन्तर्राष्ट्रिय अपराधको निवारणमा सहयोग मिलिरहेको छ।

४. नेपालको कानूनी व्यवस्था

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्धको प्रमुख ऐन सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ प्रचलनमा रहेको छ। यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई रोक्न र यससँग सम्बन्धित अपराधहरूको निवारण गर्ने उद्देश्य राख्दछ। हाल सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) नियमावली २०७३ पनि कार्यान्वयनमा रहेको छ, जसले यस ऐनको कार्यान्वयनलाई थप प्रभावकारी बनाएको छ।

अ. ऐनको उद्देश्य र कार्यक्षेत्र:

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को प्रस्तावनामा भनिएको छ कि अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न आवश्यक छ। यसबाट ऐनको मुख्य उद्देश्य स्पष्ट हुन्छ कि यसले अपराधबाट अर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरणलाई रोक्ने र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधको रूपमा अपराधीकरण गर्ने लक्ष्य राख्दछ।

आ. ऐनका प्रमुख प्रावधानहरू:

१. **सम्पत्ति शुद्धीकरणको परिभाषा:** ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणको परिभाषा दिएको छ जसमा गैरकानूनी आय वा कालो धनलाई शुद्ध र वैध देखाउने कार्यलाई समावेश गरिएको छ।
२. **आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको अपराधीकरण:** यस ऐनमा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीलाई अपराधको रूपमा परिभाषित गरिएको छ र यसलाई कडा सजायको दायित्वमा राखेको छ।
३. **कसूरदारलाई सजाय:** सम्पत्ति शुद्धीकरणको कार्यमा संलग्न व्यक्तिलाई कडा सजायको प्रावधान गरिएको छ। यसमा २०७० सालको संशोधनमा थप प्रावधानहरू राखिएको छ जसले अपराधीलाई कारवाहीको दायित्वमा ल्याउँछ।
४. **बैंक र वित्तीय संस्थाहरूको दायित्व:** बैंक र अन्य वित्तीय संस्थाहरूलाई शंकास्पद कारोबारको निगरानी र रिपोर्टिङको दायित्व तोकिएको छ। यस ऐनमा यस प्रकारका कारोबारलाई केन्द्रीय बैंक र अन्य नियामक निकायलाई सूचित गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

इ. ऐनका संशोधनहरू:

१. २०६८ सालको संशोधन: यस संशोधनले ऐनलाई अझ परिष्कृत बनायो र सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधसँग सम्बन्धित प्रक्रियाहरूलाई थप स्पष्ट र प्रभावकारी बनाएको छ।
२. २०७० सालको संशोधन: यस संशोधनमा विशेष रूपमा आतङ्कवादी क्रियाकलाप र सम्पत्ति शुद्धीकरणको आपसी सम्बन्धलाई परिभाषित गर्दै, आतङ्कवादसँग सम्बन्धित वित्तीय क्रियाकलापलाई कडा कारवाही गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।
३. २०८० सालको संशोधन: २०८० चैत ३० गते नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धनसम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐनमा भएको नयाँ प्रावधानले मुद्दा अभियोजन गर्ने विषयमा जटिलता उत्पन्न भएको छ। संशोधित ऐनको दफा २८ अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी मुद्दा चल्ने आधार देखिएमा सरकारी वकिलले सम्बद्ध कसूरको मुद्दा हेर्ने अदालतमा मुद्दा दायर गर्नेछ। सोही दफा २८ को उपदफा (४) अनुसार त्यसैगरी विभागमा विचाराधीन रहेका उजुरी, निवेदन, जानकारी वा सूचनाको सम्बन्धमा विभागले यस ऐन बमोजिमको अनुसन्धान अधिकारीको रूपमा अनुसन्धान गरी यस दफाबमोजिम मुद्दा दायर गर्न सक्नेछ।

नयाँ संशोधित ऐनमा सम्बद्ध कसूरको पहिचान हुन नसकेको अवस्थामा स्रोत नखुलेको सम्पत्तिलाई कर तिरेर वैध बनाउन पाउने समेतको व्यवस्था गरी कर निर्धारण तथा असुलीको लागि आन्तरिक राजस्व विभागमा लेखी पठाउने प्रावधान राखिएको छ। आन्तरिक राजस्व विभागले करसम्बन्धी कसूर गरे वा नगरेको यकिन गरी त्यस्तो कसूर गरेको नपाइएमा त्यस्तो व्यक्तिले निजले कुनै कसूर गरी सम्पत्ति प्राप्त गरेको होइन भनी स्वघोषणा समेत गरेमा निजको सम्पत्तिलाई चालू आय वर्षको आय मानी प्रचलित कानूनबमोजिमको अधिकतम कर निर्धारण गरी असुल उपर गर्ने प्रावधान राखिएको छ। चालू आर्थिक वर्षमा आन्तरिक राजस्व विभागले अधिकतम कर ४० प्रतिशत निर्धारण गरेको छ। सो बमोजिम स्रोत नखुलेको सम्पत्तिमा ४० प्रतिशतसम्म कर तिरेर मानिसले आफ्नो स्रोत नखुलेको सम्पत्तिलाई वैध बनाउन पाउनेछन्।

अहिलेसम्म सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी मुद्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले विशेष सरकारी वकिल कार्यालयमार्फत विशेष अदालतमा दायर गर्दै आएको थियो। तर, अब सम्बद्ध कसूर गरेको निकायस्थितकै जिल्ला अदालतमा विभाग आफैले वा शुरूको कसूर हेर्ने निकायले अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर गर्नुपर्ने हुन्छ।

यस अर्थमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ नेपालमा अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिको शुद्धीकरण र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीको नियन्त्रण गर्ने प्रमुख कानूनी उपकरण हो। यस ऐनले सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई रोक्नका लागि कानूनी रूपले प्रावधानहरू राखेको छ र आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको अपराधीकरण गर्ने प्रावधानलाई सुनिश्चित गरेको छ। यस ऐनको कार्यान्वयन र संशोधनहरू नेपालमा वित्तीय अपराधको निवारणमा महत्त्वपूर्ण कदमको रूपमा मानिन्छ।

५. अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू:

सम्पत्ति शुद्धीकरण र आपराधिक कार्यमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण नभएसम्म कुनै मुलुकको स्थिरता, समृद्धि र समुन्नति कायम राख्न सम्भव छैन। यसैले, विश्वका अधिकांश मुलुकहरूले यस सम्बन्धमा विशेष रणनीतिक, कानूनी, संरचनागत र अनुसन्धानात्मक व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यसले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू र समूहहरूको प्रयासलाई समेट्दै सम्पत्ति शुद्धीकरण र आपराधिक गतिविधिहरूसँग लड्नको लागि चलि रहेको समन्वित प्रयासहरूको विस्तृत चित्र प्रस्तुत गर्दछ।

१. **वित्तीय कारबाही कार्यदल (Financial Action Task Force - FATF):** सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि ४० वटा सिफारिस र आपराधिक कार्यमा वित्तीय लगानी नियन्त्रणका लागि ९ वटा सिफारिस रहेको यो कार्यदल सन् १९८९ मा जी ७ राष्ट्र र युरोपियन युनियनको प्रयासमा स्थापना भएको हो। सन् २००१ देखि यो कार्यदल आपराधिक कार्यमा वित्तीय लगानी नियन्त्रणका लागि छाता सङ्गठनको रूपमा कार्य गर्दै आएको छ।
२. **एगमन्ट समूह (Egmont Group):** विश्वभरका वित्तीय सूचना इकाइहरूको छाता सङ्गठन, जुन बेल्जियमको ब्रुसेल्समा स्थापना भएको हो र यसको सचिवालय अहिले क्यानडामा रहेको छ। यस समूहले वित्तीय सूचना आदानप्रदान र आपराधिक गतिविधिहरूसँग जुध्नका लागि सहयोग गर्दछ।
३. **एसिया प्रशान्त क्षेत्र समूह (Asia-Pacific Group - APG):** यस गैर-राजनीतिक क्षेत्रीय सञ्जाल जसमा ४१ सदस्य राष्ट्र छन्। यसको मुख्यालय सिड्नी, अस्ट्रेलियामा अवस्थित छ। यस समूहले एसिया र प्रशान्त क्षेत्रका लागि अनुसन्धान, प्राविधिक सहयोग, र सिफारिसहरू कार्यान्वयन गर्न मद्दत पुर्याउँछ।
४. **विभिन्न महासन्धिहरू (Conventions):** संयुक्त राष्ट्र संघको तत्वाधानमा लागु औषध नियन्त्रण, आतङ्कवाद दमन, भ्रष्टाचार निवारण, र सङ्गठित अपराध नियन्त्रणका सन्दर्भमा विभिन्न महासन्धिहरू गरिएको छ। यी सन्धिहरूले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र समन्वयमा ठूलो भूमिका खेल्दछन्।

६. राष्ट्रिय प्रयासहरू:

सम्पत्ति शुद्धीकरण र आपराधिक गतिविधिहरूको प्रभावकारी निवारण गर्नका लागि रणनीतिक रूपमा निवारक, अन्तरक्रियात्मक र दण्डात्मक व्यवस्थाको तयारी गरिएको छ। यसमा कानुनी र संस्थागत स्तरमा विभिन्न उपायहरूका माध्यमबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण र आपराधिक गतिविधिहरूसँग जुध्नका लागि संरचनागत व्यवस्थाहरू सिर्जना गरिएको देखिन्छ। यस सन्दर्भमा विभिन्न कानुनी र संस्थागत व्यवस्था गरिएको पाइन्छ, जुन यस प्रकार छ:

क. कानुनी व्यवस्था:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण नियम, २०६६
- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४८ र यसको नियम, ०४९
- सुपुर्दगी ऐन, २०७०
- पारस्परिक कानुनी सहायता ऐन, २०७०
- पारस्परिक कानुनी सहायता नियमावली, २०७०
- सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७०
- कसुरजन्य सम्पत्ति तथा साधन (रोक्का नियन्त्रण र जफत) ऐन, २०७०

ख. संस्थागत व्यवस्था:

- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
- सम्पत्ति शुद्धीकरण विभाग
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय समन्वय समिति (सचिवको अध्यक्षता)
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय कार्यान्वयन समन्वय समिति (डेपुटी गभर्नरको संयोजकत्व)
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण अनुसन्धान विभाग
- नेपाल राष्ट्र बैंकमा वित्तीय जानकारी इकाईको स्थापना
- नेपाल प्रहरी/सशस्त्र प्रहरी: लागू औषध ब्यूरो, सङ्गठित अपराध, सीमा तस्करी, र विदेशी विनिमय नियन्त्रण सम्बन्धी कार्य
- महान्यायाधिवक्ता कार्यालय: मुद्दा दायर गर्ने माध्यम

७. कानुनी व्यवस्थाको विश्लेषण:

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को कानुनी व्यवस्थाको आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूर पुष्टि हुन निम्न ४ तत्वहरू स्थापित हुनुपर्दछ:

- क. सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रारम्भ बिन्दु कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति (Proceeds of crime) हो। कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने उद्देश्यले त्यस्तो सम्पत्ति रूपान्तरण वा स्थानान्तरण वा हस्तान्तरण गरी वैध देखाउने कार्य हुने भएकोले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा सर्वप्रथम कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको विद्यमानता पुष्टि गर्नुपर्छ।
- ख. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति स्थापित हुनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, त्यस्तो सम्पत्ति सम्बद्ध कसूर (Predicate offence) बाट प्राप्त सम्पत्ति देखिनुपर्छ। सामान्यतया सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर स्थापित हुन सम्बद्ध कसूरको विद्यमानता देखिनुपर्छ। सम्बद्ध कसूर सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी कानूनमा सूचीकृत गरिएको हुन्छ।
- ग. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाई वा छली त्यस्तो सम्पत्तिको रूपान्तरण वा हस्तान्तरण प्रकृया गरेको देखिनुपर्छ। अवैध सम्पत्तिलाई वैध देखाउने प्रकृया अनेक हुन सक्छन्। जस्तै: त्यस्तो अवैध सम्पत्तिको वैध कारोबार गर्ने, वित्तीय संस्थाहरूमा लगानी गर्ने आदि। यस्ता प्रकृतिलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको Actus reas मानिन्छ। कसूरको उद्देश्य (motive) गैरकानुनी स्रोत लुकाउने र सम्पत्ति वैध देखाउने हो।
- घ. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नुपर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै यस्ता प्रकृया अबलम्बन गरेको समेत देखिनुपर्छ। यसमा सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने र वैध देखाउने नियतले त्यस्तो कार्य गरेको हुनुपर्छ जुन यो कसूरको मनसाय (mens rea) तत्त्वसँग सम्बन्धित छ।

सामान्यतया सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर हुनका लागि सम्बद्ध कसूर (Predicate offence) को विद्यमानता हुनुपर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ तापनि हाम्रो कानुनी व्यवस्थामा सम्बद्ध कसूरको विद्यमानता नभए पनि आरोपित व्यक्तिले आर्जित सम्पत्तिको वैध स्रोत पुष्टि गर्न सक्नुपर्दछ। सो गर्न नसकेमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर ठहर्छ। यो कुरा सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन २०६४ को दफा २९ को व्यवस्थाले प्रष्ट पारेको छ। जसमा भनिएको छ: **"प्रचलित कानून बमोजिम सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नचलेको वा चलेकोमा पनि नठहरेको कारणले मात्र कुनै सम्पत्ति कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति देखिएकोमा सोको सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्ने छैन।"** यदि त्यस्तो कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति (Proceeds of crime) को विद्यमानता देखिन्छ भने

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर स्थापित हुन्छ। कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा आवद्ध रहेका वा सहयोग गरेका व्यक्तिहरु समेत दोषी ठहर्न सक्दछन्। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर हुनका लागि सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने र वैध सम्पत्तिमा रूपान्तरण गर्ने नियतले उक्त कार्य वा प्रकृया अवलम्बन गरेको देखिनुपर्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रकृया जटिल प्रकृतिको रहेकोले यसमा संलग्न व्यक्तिहरुको मनसाय तत्वको विद्यमानता विचारणीय हुन्छ।

वस्तुतः सम्पत्तिको परिमाण अधिक हुनु नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर होइन। कसूर हुनका लागि अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति नै हुनु पर्दछ। यसमा यस प्रकारको कसूरका आवश्यक तत्व अन्तर्गत विभिन्न चरणहरुको प्रयोग गरी बैकिङ प्रणालीमा ल्याउने, त्यसलाई अन्यत्र लगानी गर्ने र त्यस्तो कार्यबाट लाभ लिने लगायतका कार्यहरु गरेको देखिनु पर्दछ। कसूरबाट आर्जित सम्पत्तिको प्राप्ति, धारण, प्रयोग, लुकाउने र स्थानान्तरण गर्ने कार्यहरु यो कसूरभित्र पर्दछन् तर त्यस्तो सम्पत्तिको स्रोत आपराधिक नै थियो भनी कानुनले तोकेको अवस्थाको विद्यमानता अभियोजकले पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ। नेपालको सन्दर्भमा देहायका कार्यहरु गरेमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको मानिने व्यवस्था रहेको छः

१. सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानुनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नुपर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रूपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने।
२. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै वा विश्वास गर्नुपर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निसर्ग, कारोबार स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ने वा बदल्ने वा
३. कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नुपर्ने मनासिव आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने।

यस्तो प्रकृतिका कसूरजन्य कृयाकलापबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पर्न सक्ने प्रभावबारे पनि सूक्ष्म दृष्टिगोचर गरिनु सान्दर्भिक हुन आउँछ। यसरी हेर्दा मुलुकको अर्थतन्त्रमा मुद्रा निर्मीलकरणले पार्ने नकारात्मक असरहरु गम्भीर प्रकृतिका हुन्छन्। कतिपय अवस्थामा कुनै राष्ट्रलाई निर्मीलकरण गरिएको धनले तत्कालीन रुपमा राहत दिनसक्ने भएपनि आपराधिक धनले अपराधलाई नै बढावा दिने हो। “जस्तो विरुवा रोप्यो त्यस्तै फल फल्ने हुन्छ” भनिएजस्तै दिर्घकालीन रुपमा यसले हरेक राष्ट्रलाई नोक्सान नै पुऱ्याउँछ। मूलतः यसले राष्ट्रिय अर्थतन्त्र र सोको विश्वसनीयतामा संकट पैदा

गर्ने, आर्थिक पारदर्शिता धमिलिने, वित्तीय अस्थिरता जन्मिने, आर्थिक कृयाकलापहरू अनुमानभन्दा बाहिर रहने र पूँजी पलायन बढ्ने अवस्था श्रृजना गरिदिन्छ। यसका साथै वैदेशिक विनिमय दरमा उतार चढाव आउने, व्यापार घाटा बढ्ने, मुलुकको आर्थिक प्रणाली अन्य देशहरूको निगरानीमा पर्ने जोखिम समेत रहन्छ। त्यसका अतिरिक्त इमान्दार लगानीकर्ताहरूमा निराशा छाउने, अशुद्ध धनको प्रभावले राज्यमा नीतिगत र कानुनी अस्थिरता हावी हुने, आतङ्कवाद, भ्रष्टाचार, तस्करी, करछली, कालोबजारीजस्ता अन्य अपराध बढ्ने, श्रोत नखुलेको अकुत सम्पत्तिले समाजमा विलासिता र तडकभडक बढ्ने, एवम् साँस्कृतिक प्रदूषण फैलिने जस्ता नकारात्मक परिणाम पैदा गरी मुलुकको अर्थ व्यवस्थामा नै गम्भीर क्षति पुऱ्याउँदछ।

अभियोजनपक्षले सम्पत्ति गैर कानुनी श्रोतबाट आर्जित वा सम्बद्ध कसूरबाट आर्जित सम्पत्ति हो भन्ने प्रमाणित गर्न सक्नुपर्दछ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको अस्तित्व स्थापित हुनु त्यस कसूरको आधारभूत तत्व हो। त्यस्तो कसूरजन्य सम्पत्तिको प्राप्ति र परिचालनको प्रकृया परिभाषित कसूरजन्य प्रकृया अनुरूप अवलम्बन नै गरिएका छन् भन्ने कुराको पुष्टि पनि सरकारी पक्षले गर्न सक्नु पर्दछ। अतः कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको भौतिक अस्तित्व देखिनु सम्पत्ति शुद्धीकरणको सारभूत तत्व हो। सो तथ्य पनि स्थापित भएको हुन पर्दछ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ को उपदफा (१) देहाय (क), (ख) र (ग) अन्तर्गतको कसूर स्थापित हुन सर्वप्रथम रकम कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने पुष्टि गर्नु अभियोजन पक्षको दायित्व हुन्छ।

आर्जित सम्पत्तिको वैध स्रोत पुष्टि गर्न नसकेमा सम्बद्ध कसूर ठहर हुनु वा नहुनुले फरक पाउँदैन। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २९ को कानुनी व्यवस्थाको आधारमा अन्य सम्बद्ध मुद्दा चलाएको वा नचलाएको तथा ठहर भए वा नभएको अवस्थामा समेत अभियोग दावीको कसूर ठहर हुन सक्छ भनी बहस गर्नुभयो। उक्त दफा २९ अनुसार "प्रचलित कानून बमोजिम सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नचलेको वा चलेकोमा पनि नठहरेको कारणले मात्र कुनै सम्पत्ति कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति देखिएकोमा सोको सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्ने छैन" भन्ने व्यवस्था पाइन्छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको कार्य आफैमा एक जटिल विषय रहेकोले यो कसूरलाई राज्यको कानूनले कठोरतापूर्वक नियन्त्रण गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ। प्रचलित कानुनी व्यवस्थालाई नियालेर हेर्दा यो अपराधका कसूरदारले उन्मुक्ति पाउन सक्ने सबै उपायहरूमा बन्देज गर्ने विधायिकी मनसाय रहेको पाइन्छ। जस्तो कि उल्लिखित ऐनको दफा २९ को व्यवस्था। त्यही उद्देश्य परिपूर्तिका लागि माथि उल्लिखित दफा २९ को कानुनी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा सम्बद्ध कसूरको विद्यमानता हुनुपर्ने सामान्य नियम भए तापनि अपवादको

रूपमा सम्बद्ध कसूरको अभावमा पनि कसूर पुष्टि हुन भने सक्दछ भन्ने कुरा हाम्रो कानुनी व्यवस्थामा उक्त ऐनको दफा २९ "प्रचलित कानुन बमोजिम सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नचलेको वा चलेकोमा पनि नठहरेको कारणले मात्र कुनै सम्पत्ति कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति देखिएकोमा सोको सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्ने छैन" भन्ने व्यवस्थाले नै प्रष्ट पारेको छ।

अतः उक्त दफा २९ को व्यवस्थाको आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरलाई निम्न बमोजिम हेर्न सकिन्छः

१. प्रचलित कानुन अनुसार यो एक स्वतन्त्र कसूर (Standalone offence) हो।
२. हाम्रो कानुनी व्यवस्था अनुसार सम्बद्ध कसूर पुष्टि नभए तापनि यो कसूरको रूपमा स्थापित हुने प्रकृतिको कसूर हो।
३. सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नै नचले तापनि सम्पत्ति शुद्धीकरणमा मुद्दा चलाउन बाधा छैन।
४. अभियोजनले दाबीको सम्पत्ति गैर कानुनीरूपमा आर्जित (Proceeds of crime) हो भन्ने पुष्टि गर्नुपर्छ।
५. सो कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति कानुनमा सूचीकृत कसूर अन्तर्गत भइमा स्वतः ठहर हुने प्रकृतिकि देखिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा यस अपराधको असरहरूलाई विचार गर्दा मनि लाउण्डरिङ्ग अपराधले समाजमा विविध प्रकारका नकारात्मक प्रभाव पार्छ। मनि लाउण्डरिङ्गले धनको गैरकानुनी संचारलाई प्रोत्साहन गर्दछ, जसले गर्दा समाजमा आर्थिक असमानता बढ्न सक्छ। यसले सामाजिक अविश्वास पनि बढाउँछ। जब मानिसहरूले आर्थिक प्रणालीमा विश्वास गुमाउँछन्, तब समाजमा अविश्वास र अस्थिरता बढ्न सक्छ। यसले आर्थिक क्रियाकलापहरूमा रोक लगाउन सक्छ। यो अपराधको कानुनी र राजनीतिक प्रभाव पनि रहन्छ। मनि लाउण्डरिङ्गले सरकार र कानुनी निकायहरूको छवि बिगार्न सक्छ। यसले भ्रष्टाचार र शोषणको संवर्धन गर्न सक्छ। यसको कारणबाट नागरिक अधिकार र सुरक्षामा खतरा निम्त्याउन सक्दछ। मनि लाउण्डरिङ्गसँगै हुने आपराधिक गतिविधिहरूले नागरिकहरूको अधिकार र सुरक्षामा खतरा निम्त्याउँछन्। यसले अपराधको दरमा वृद्धि गर्न सक्छ। यसका अतिरिक्त सामाजिक संरचना र सामाजिक मूल्यहरूमा प्रभाव पार्दछ। मनि लाउण्डरिङ्गले सामाजिक मान्यता र मूल्यहरूलाई कमजोर बनाउन सक्छ, जसले दीर्घकालीन रूपमा समाजमा नकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्छ। त्यसैले, मनि लाउण्डरिङ्ग केवल आर्थिक समस्या मात्र होइन सोका अतिरिक्त सामाजिक र राजनीतिक स्थिरताको लागि पनि ठूलो खतरा हो।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराधमा मनसायको तत्वलाई थप विस्तारमा व्याख्या गर्दा, यसका विभिन्न पहलुहरूमा ध्यान दिनु आवश्यक छः

१) उद्देश्य र इरादा

सम्पत्ति शुद्धीकरणमा संलग्न व्यक्ति अवैध स्रोतबाट प्राप्त गरिएको धनलाई कानुनी रूप दिनको लागि निश्चित उद्देश्यले कार्य गर्दछ। यसले व्यक्तिको मनसायलाई स्पष्ट रूपमा देखाउँछ। यदि व्यक्तिले मात्र अवैध धनलाई सफा गर्ने सोच राख्छ भने त्यो मनसायको आधारमा गम्भीर अपराध ठानिन्छ।

२) योजना र प्रक्रिया

यसमा व्यक्तिले सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नका लागि योजनाबद्ध रूपमा प्रक्रिया अपनाउँछ। जस्तै: विभिन्न वित्तीय संस्थाहरूमा धन स्थानान्तरण, फर्जी दस्तावेज तयार पार्न, वा अन्य व्यक्तिहरूसँग सहकार्य गर्ने। तब मात्र यसको मनसाय अझ स्पष्ट हुन्छ। यो प्रक्रियाले दर्शाउँछ कि यो एक असामान्य र अवैध क्रियाकलापको रूपमा गरिएको हो।

३) प्रमाणको भूमिका

अभियोजन पक्षले मनसायको प्रमाणित गर्नका लागि प्रमाण संकलन गर्नुपर्दछ। यसमा संलग्न व्यक्तिहरूका बयान, बैंक खाता विवरण, र अन्य वित्तीय रेकर्डहरू समावेश हुन सक्छ। यदि संकलित प्रमाणबाट व्यक्तिको मनसायलाई पुष्टि गर्छ भने, यो कानुनी कारवाहीका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ।

४) कानुनी दायित्व

कानुन अनुसार, मनसायको आधारमा विभिन्न स्तरका दण्ड र सजाय निर्धारित गरिन्छ। यदि व्यक्तिको मनसाय अवैध र योजनाबद्ध छ भने तिनीहरूले कडा सजायको सामना गर्नुपर्ने हुन सक्छ। यसले गर्दा अन्य व्यक्तिहरूलाई पनि अपराध नगर्न प्रेरित गर्न सक्छ।

५) नियामक र अनुगमन

वित्तीय संस्थाहरूले मनसायको आधारमा जोखिम मुल्याङ्कन गर्छन्। यदि कुनै खाता वा लेनदेनलाई संदेहास्पद मानिन्छ भने संस्थाले त्यसमा अनुगमन बढाउने र आवश्यक पर्दा रिपोर्ट गर्नुपर्ने हुन्छ। यसले सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रयासलाई रोक्नमा मद्दत गर्दछ।

६) सामाजिक र नैतिक प्रभाव

सम्पत्ति शुद्धीकरणको मनसायले समाजमा नैतिकता र जिम्मेवारीको भावना कम गर्न सक्छ। जब व्यक्तिहरू जानीबुझी अवैध गतिविधिहरूमा संलग्न हुन्छन्, यसले समाजमा विश्वासको

कमी र भ्रष्टाचारलाई प्रोत्साहन गर्न सक्छ। यसरी सम्पत्ति शुद्धीकरणमा मनसाय तत्व महत्त्वपूर्ण हुन्छ र यसले कानुनी प्रक्रिया, सामाजिक मूल्य, र वित्तीय अनुगमनमा गहिरो असर पार्दछ।

अतः सम्पत्ति शुद्धीकरण कुनै एउटा खास अपराधिक कार्य मात्र नभई योजनाबद्ध प्रकृया पनि हो। त्यसो भएको हुनाले यसभित्र सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने उद्देश्य, सम्पत्तिको रूपान्तरण, हस्तान्तरण वा स्थानान्तरण जस्ता कार्यहरूको श्रृङ्खला (Series of acts) समावेश हुन्छन्। तसर्थ यस अपराधमा सहभागी हुने हुने व्यक्तिलाई सर्वप्रथम कुनै सम्पत्ति "कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो" भन्ने ज्ञान हुनु आवश्यक छ। तत्पश्चात त्यस्तो सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने वा कसूरदारलाई कानुनी कारवाहीबाट बचाउने मनसायले सम्पत्तिको रूपान्तरण, हस्तान्तरण जस्ता कार्य गरेको हुनुपर्छ।

८. न्यायिक दृष्टिकोण

अन्य मुलुकका अदालतबाट भएका फैसला र हाम्रो सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतका आधारमा भएका निर्णयहरू केही उदाहरण स्वरूप तल प्रस्तुत गरिएको छ:-

क. अन्य मुलुकको अदालतको दृष्टिकोण:

१. अमेरिकी सर्वोच्च अदालतबाट:

(१) *Regalado Cuellar v. United States* (2008) को मुद्दामा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा दोषी ठहर गर्नका लागि यात्राको क्रममा पैसा लुकाएको भन्ने मात्र पर्याप्त हुँदैन बल्कि रकमको प्रकृति, स्थान, स्रोत, स्वामित्व वा कब्जा रूपान्तरण गर्ने वा छल्ने उद्देश्यले रकम बोकी यात्रा गरिएको भन्ने पुष्टि हुनुपर्छ। दावीको रकम वैधानिक सम्पत्ति मात्र देखिनु पर्ने भन्ने कानूनको मनसाय होइन भनी व्याख्या भएको छ।¹

(२) अमेरिकी अदालतहरूले यही सिद्धान्तलाई आफ्ना विभिन्न फैसलाहरूमा ग्रहण गरेको पाइन्छ। उदाहरणका लागि *United States v. Stewart* (२०१७) मा अदालतले सम्पत्ति शुद्धीकरणका ४ अवयवहरू देखाएको पाइन्छ:²

- प्रतिवादीले अन्तरदेशीय व्यापार विपरीत वित्तीय कारोबार गरेको हुनुपर्ने,
- कसुरबाट प्राप्त सम्पत्तिको वित्तीय कारोबार हुनुपर्ने,
- प्रतिवादीलाई कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानकारी हुनुपर्ने,

¹ *Regalado Cuellar v. United States*, 553 U. S. (2008)

² *United States v. Stewart*, 854 F.3d 47कक2, 476 (8th Cir. 2017)

- कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानीजानी सोको प्रकृति स्थान, स्रोत, स्वामित्व, कब्जाको रूपान्तरण गर्ने उद्देश्यले प्रतिवादीले वित्तीय कारोबार गरेको देखिनुपर्ने।

२. भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट:

- (१) Vijay Madanlal v. Union of India को मुद्दामा गरेको व्याख्यामा सम्बद्ध कसुर ठहरे बेगर पनि सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर पुष्टि हुनका लागि व्यक्तिसँग फेला परेको सम्पत्ति कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने विश्वास गर्नुपर्ने आधार हुनुपर्ने, संकलित प्रमाणहरूले शुद्धीकरणको प्रकृत्यामा सामेल भएको कुरा देखाएमा मात्र स्वतन्त्र कसुर (standalone) को रूपमा कारवाही गर्न मिल्छ भनी व्याख्या भएको छ।^३ यो व्याख्या हाम्रो ऐनको दफा २९ को मकसदसंग मेल खान्छ।
- (२) सम्बद्ध कसुरबाट आर्जित सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने प्रकृत्या नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर हो। सम्बद्ध कसुरको विद्यमानता स्थापित हुन नसकेमा वा सो को अभियोजनको अभावमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरको जग कमजोर हुन पुग्दछ। यस सम्बन्धमा भारतीय सर्वोच्च अदालतबाट P. Chidambaram v. Directorate of Enforcement (२०१९) को मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त उल्लेखनीय देखिन्छ- "Scheduled offence is since quo non for the offence of money-laundering which would generate the money that is being laundered."^४

ख. नेपालको सर्वोच्च अदालतको दृष्टिकोण:

१. माधवकुमार भगत वि. नेपाल सरकार^५ मा

- (१) सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ को कानूनी व्यवस्थाअनुसार आफूसँग रहेको अस्वाभाविक सम्पत्तिको स्रोत उक्त सम्पत्ति बाहकले देखाउन सक्नु पर्दछ। केवल प्रतिवादीहरूको साथबाट बरामद भएको रकम मेरो हो भनी तेस्रो व्यक्तिले भन्दैमा सम्पत्तिको कानूनी स्रोत खुलेको अर्थात् वैध सम्पत्ति हो भनी प्रमाणित भएको मान्न सकिने अवस्था हुँदैन। त्यस्तो सम्पत्ति वैध हुनका लागि आर्जन वा प्राप्त गरेको कानूनी स्रोत स्पष्टरूपमा खुलाउन सक्नुपर्ने।
- (२) सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ मा भएको कानूनी व्यवस्थाअनुसार बरामद भएको अवैध रूपैयाँ सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने

^३ Vijay Madanlal v. Union of India (July 2022)

^४ P. Chidambaram vs Directorate Of Enforcement on 5 September, 2019.

^५ ने.का.प. २०७३ नि.नं. ९७०८

उद्देश्य नराखी आफूले व्यापार व्यवसाय वा अन्य कुनै व्यक्ति वा स्रोतबाट प्राप्त गरेको हुँ भन्ने पक्षले वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट सो कुरा प्रमाणित गर्नुपर्ने।

- (३) "सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनिलाउन्डरिड) निवारण ऐन, २०६४ को उद्देश्य अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने रहेको भन्ने यसको प्रस्तावनामा उल्लेख छ। अपहरण, भ्रष्टाचार, आतंकवाद तथा राजश्वको छली आदि गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति भूमिगत रूपमा पुनः त्यस्तै गैरकानूनी कार्यमा लगानी हुने र शुद्धीकरण गर्ने चक्रहरू चलि रहने हुँदा पुनः त्यस्तो गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति आपराधिक कार्यमा प्रयोग नहोस्, आपराधिक कार्य रोकियोस् भनी निवारणात्मक व्यवस्था (Preventive Measures) को प्रयोजनार्थ सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन आएको हो। सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैंमा सम्बद्ध कसूर (Predicate Offence) होइन अपितु मूल कसूरको सह-उत्पादन (By-Product) को रूपमा सह अपराध (Secondary Offence) हो। मूल कसूरलाई लुकाई छिपाई त्यसबाट आर्जित सम्पत्तिलाई लुकाउन शुद्धीकरण गरिएको कसूर यस ऐन अन्तर्गत पर्दछ। यो एउटा बहुआयामिक वित्तीय अपराध (Multi-Dimensional Financial Crime) पनि हो। मूल अपराध लुकिने हुनाले शुद्धीकरणको अपराध भएपछि उसले मूल अपराध गर्यो वा गरेन र उसको अपराध गर्ने मनसाय थियो वा थिएन भनी विचार गरिँदैन।

त्यसैले उक्त ऐनको दफा २८ ले कसैसँग आयस्रोत वा आर्थिक अवस्थाको तुलनामा उसको सम्पत्ति अस्वाभाविक देखिएमा र उसले आर्जन गरेको स्रोत देखाउन नसके सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध हुने व्यवस्था गरेको हो। अस्वाभाविक सम्पत्ति देखियो भने त्यसको स्रोत जायज थियो भनी प्रमाणित गर्नुपर्ने प्रमाणको भार प्रतिवादीमा राखिएको छ। प्रतिवादीले स्रोत देखाउन सकेन भने उसले सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध गरेको हो भनी मान्नुपर्ने हुन्छ। त्यस्तो आयस्रोत लुकेको सम्पत्ति बरामद हुनु नै कसूरको लागि पर्याप्त हुने।

कुनै विशेष ऐन लागू भएपश्चात् सो ऐन आउनुपूर्व नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाले सो विशेष ऐनको व्यवस्थालाई सीमित गर्न नसक्ने हुँदा विशेष ऐन लागू भएपश्चात् आएको ऐनमा सोही ऐनबमोजिम गर्नुपर्ने हुन्छ। विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ को दफा ५ अनुसार नेपाल सरकारले मिति २०५७/३/१२ मा नेपाली र भारतीय नागरिकले आफ्ना देशमा प्रचलनमा रहेको करेन्सी एक देशबाट अर्को देशमा ल्याउन र लैजान पाउने गरी जारी भएको सूचनाले वैध आर्जनबाट प्राप्त भएको रकमलाई छुट दिएको हो। सोही सूचनाबमोजिम रकम ल्याउँदा वा लैजाँदा रकम

बाहकले आफूसँग भएको रकमको स्रोत खुलाउन नपर्ने गरी छुट दिएको भन्ने नदेखिएको र असीमित मात्रामा रकम ल्याउन लैजान पाउने उल्लेख भएपनि यसरी रकम लिई हिँड्दा सो रकमको स्रोत खुलाउने लगायतका अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम हुने।

(५) शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ बमोजिम आफूसँग भएको रकमको स्रोत खुलाउने दायित्व रकम बाहककै हुने भन्ने व्यवस्था भएकोमा निजले आफूबाट बरामद भएको रकमको स्रोत खुलाउन सकेको देखिँदैन। आफूबाट बरामद भएको रकम भारतीय नागरिक विकास कुमार साहको हो भनी उल्लेख गरेको देखिएपनि निज विकास कुमार साहलाई आफ्नो साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित गराई सो रकमको वैधता पुष्टि गराई आफ्नो जिकिरलाई प्रमाणित गराउन सकेको देखिएन। सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ को कानूनी व्यवस्थाअनुसार आफूसँग भएको रकमको स्रोत खुलाउन नसकेको र सो रकम अर्कैको हो भन्ने जिकिरसम्म लिएकोमा सो भनाइलाई समेत पुष्टि गर्न नसकेको हुँदा आफ्नो साथबाट बरामद भएको रकम अर्कै व्यक्तिको हो भनी जिकिर लिएकै आधारमा निजले सफाई पाउने भन्ने नहुने।

२. नेपाल सरकार विरुद्ध सरिता गिरी राई समेत:^६ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३०(५) मा “यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गर्न उद्योग गर्ने, गर्न मद्दत गर्ने वा दुरुत्साहन दिनेलाई कसुरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा प्रत्यक्षरूपमा संलग्न नरही त्यस्तो कसुर गर्न उद्योग गर्ने, मद्दत गर्ने वा त्यस्तो कसुर गर्न दुरुत्साहन गर्नेलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गर्ने मुख्य कसुरदारलाई हुने सजायको आधी सजाय हुने देखिन्छ। प्रतिवादी सरिता गिरीका नाममा अद्यापि विभिन्न बैंकमा नगद मौज्दात तथा जग्गा रहेको र निजले आफ्नो पति निर्मल राईको मृत्यु भएको भनी मृत्युदर्ता प्रमाणपत्र बनाई निर्मल राईका नाममा रहेको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गराई आफ्ना नजिकका नातेदार बाबु, आमा, दाजु, भाउजूका नाममा कुनै रकम नलिई तहतह हक हस्तान्तरण गरिदिएको देखिन्छ। उक्त सम्पत्ति निजले आफ्नै प्रयत्नबाट आर्जन गरेको नदेखिनुका साथै वादी नेपाल सरकारले पनि निजले सो सम्पत्ति आफैँले आर्जन गरेको भनी दाबी लिन सकेकोसमेत देखिँदैन। यसप्रकार यी पुनरावेदक प्रतिवादी सरिताले आफ्नो पति निर्मल राईले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अपराध गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति प्राप्त गरेको तथा

^६ नेकाप २०७३ अंक २ नि नं ९५४१

निजका नामको सम्पत्ति आफ्ना नाममा नामसारी गरी तहतह हस्तान्तरण गरी पतिले गरेको कसूर अपराधको कार्यमा सहयोगीको भूमिका निभाएको देखिने।

यसरी माथि उल्लिखित फैसलाहरूमा अभिव्यक्त भएका मान्यताबाट सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर ठहरिन निम्न तत्वहरू आवश्यक हुन्छन् भनी निष्कर्ष गर्न सकिन्छ :-

१. **सम्बद्ध कसूर (Predicate Offence) :** सिद्धान्ततः सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर आफैमा स्वतन्त्र कसूर नभई अन्य कसूरको सह उत्पादन (By-Product) को कसूर को रूपमा मानिन्छ। अर्थात् कुनै सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण भएको भन्नका लागि त्यस्तो सम्पत्ति आफै कुनै अन्य कसूरजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति हुनुपर्दछ। तर, सबै कसूरलाई सम्बद्ध कसूर मानिने पनि नभई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कार्य निषेध गरेको कानूनद्वारा नै तोकिएको कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हुनु पर्ने हुन्छ। **सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४** को दफा २ को खण्ड (श) ले “**सम्बद्ध कसूर (प्रेडिकेट अफेन्स)**” भन्नाले अनुसूचीमा उल्लिखित कसूर सम्झनुपर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ। एकमात्र अनुसूची भएको यस सूचीमा विभिन्न ३३ प्रकारको कसूरहरू किटानी गरेको देखिन्छ। साथै, विभिन्न समयमा नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको कसूर तथा उल्लिखित कसूरहरूलाई विदेशी कानूनले कसूर मानेको रहेछ भने त्यस्तो कसूर समेतलाई सम्बद्ध कसूरको रूपमा राखेको पाईन्छ।
२. **कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति (Proceeds of crime) को विद्यमानता :** सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर सम्पत्तिसँग सम्बन्धित कसूर भएको हुँदा निषेधित कसूर स्थापित हुनु नै पर्याप्त हुँदैन। त्यस्तो कसूरबाट सम्पत्ति प्राप्त भएको हुनुपर्दछ। यो एउटा प्रक्रिया पनि हो। वास्तवमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रक्रियालाई पनि अपराधीकरण गर्नुको उद्देश्य कोही पीडित भएको कारण नभई यसरी कसूरबाट आर्जित सम्पत्तिलाई फेरी कसूरजन्य कार्यमै प्रयोग नगरियोस भन्ने समेत हो। हाम्रो ऐनको प्रस्तावनामा “अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वितीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न” भनी संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गरिएको देखिन्छ। यस प्रकृतिको कार्यलाई नियन्त्रण नगरिएमा यसले सम्पत्ति आर्जनको वैध उपायलाई ओझेलमा पार्छ। यस अतिरिक्त औपचारिक तथा समग्र अर्थतन्त्रलाई नै नकारात्मक असर पुर्याउँछ। तसर्थ त्यस्तो सम्पत्ति नै निम्न बमोजिमको चरणमा उल्लेख भए अनुरूप सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत (अरिजिन) लुकाउने वा छल्ने सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ने वा बदल्ने कार्य, कसूर गरी सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने त्यस्तो कार्य गर्नमा मद्दत गर्ने आदि कार्य भएको हुनुपर्दछ।

मूलतः सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) अपराध नियन्त्रण गर्नका लागि विभिन्न कदमहरू उठाउन सकिन्छ, जुन कानूनी, संस्थागत, र प्राविधिक उपायहरूको समिश्रण हुनेछ। यसका लागि तल केही प्रमुख उपायहरू प्रस्तुत छन्:

१. कानूनी संरचना सुदृढ पार्नु:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन: यस ऐनको दफा २८ को आधारमा, अस्वाभाविक सम्पत्ति भएको व्यक्तिले स्रोत प्रमाणित गर्न नसकेमा, त्यसलाई शुद्धीकरणको अपराध मानिन्छ। ऐनलाई प्रभावकारी रूपमा लागू गरेर शुद्धीकरणको प्रक्रियालाई रोक्न सकिन्छ।
- सजाय र दण्डको कडाई: सम्पत्ति शुद्धीकरणका अपराधीहरूलाई कडा सजाय दिनु र त्यसको लागि स्पष्ट कानूनी प्रावधानहरू निर्माण गर्नु आवश्यक छ।

२. आर्थिक निगरानी र पारदर्शिता:

- वित्तीय संस्थाहरूको निगरानी: बैंक र वित्तीय संस्थाहरूमा मनी लाउन्डरिङ रोकथामका लागि विशेष निगरानी र "Know Your Customer" (KYC) प्रक्रिया कडा गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि वित्तीय संस्थाहरूलाई कडाइका साथ निर्देशन दिनुपर्ने हुन्छ ता कि उनीहरूले ग्राहकको लेनदेन र स्रोतको निगरानी गर्न सकुन्।
- आर्थिक ट्रान्जेक्सनहरूको ट्र्याकिङ: उच्च मूल्यका वित्तीय ट्रान्जेक्सन र अपरिचित स्रोतहरूमा केन्द्रीय नियामक निकायद्वारा निगरानी राख्न जरुरी छ।

३. सूचना प्रविधिको प्रयोग:

- डेटाबेस र सञ्जालको सुदृढीकरण: सम्पत्ति शुद्धीकरणका क्रियाकलापको पहिचान र अनुगमन गर्न सूचना प्रविधिको प्रयोग महत्त्वपूर्ण छ। मनी लाउन्डरिङको गतिविधिहरूको विश्लेषण र पहिचान गर्न विशेष सफ्टवेयर र प्रविधिहरूको उपयोग गर्नु आवश्यक छ।
- पारदर्शी डाटा साझेदारी: देशका विभिन्न संस्थाहरू बीचमा डेटा साझेदारीको प्रक्रिया सुलभ र पारदर्शी बनाउनु पर्छ।

४. जनचेतना र शिक्षा:

- सम्पत्ति शुद्धीकरण र यसको दुष्परिणामका बारेमा जनचेतना अभियान: सरकारी निकायहरूले मनी लाउन्डरिङका दुष्परिणाम र यसका कानूनी परिणामहरूको बारेमा जनचेतना

फैलाउनुपर्छ। यसबाट सामान्य नागरिक र व्यवसायीलाई यस अपराधका बारेमा जानकारी प्राप्त हुनेछ र यो अपराध गर्नबाट रोक्ने मनोवृत्ति विकास हुनेछ।

५. अन्तर्राष्ट्रिय सहकार्य:

- अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी सहकार्य: मनी लाउन्डरिङ प्रायः सीमा पार अपराध हो, जसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सहकार्य आवश्यक छ। अन्य देशहरूको साथ संयुक्त निगरानी, प्रवर्तन र सूचना साझेदारी गरेर यो अपराध नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।
- अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूको सहभागिता: अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका संस्थाहरू, जस्तै फाइनेंशियल एक्शन टास्क फोर्स (FATF), को मार्गदर्शन र सहकार्यमा मनी लाउन्डरिङको नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।

६. सम्पत्ति कोषको नियन्त्रण र बरामदी:

- सम्पत्ति बरामद गर्ने प्रक्रिया सुदृढ गर्नु
- शुद्धीकरण गरेको सम्पत्ति चिन्हित गरेर तिनलाई बरामद गर्नु र कानूनद्वारा अस्वीकृत गर्नु
- उच्चस्तरीय अन्वेषण र कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु

९. निष्कर्ष:

वर्तमानमा, सम्पत्ति शुद्धीकरण मुख्यतः आतङ्कवाद र सङ्गठित अपराधको वित्तीय आधार बनेको छ, जसले यो अपराधलाई विश्वभर चासो र प्राथमिकता प्राप्त गर्ने विषय बनाएको छ। त्यसैले, यस अपराधलाई नियन्त्रण गर्नका लागि कानूनी व्यवस्थाहरूको सुधार, बलियो संस्थागत प्रबन्ध र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र समन्वयको आवश्यकता अझ बढी महत्त्वपूर्ण बनिरहेको छ। अन्ततः सम्पत्ति शुद्धीकरण नियन्त्रणमा सफलता प्राप्त गर्नका लागि कानूनी छिद्रहरूको दुरुपयोगबाट बच्दै प्रभावकारी कार्यान्वयनका उपायहरूको पहल गरिनु आवश्यक छ। राष्ट्रहरूको सामूहिक प्रयासले मात्र यो अपराधको नियन्त्रणमा सफलता प्राप्त गर्न सकिन्छ। यसका लागि नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मान्यताहरूसँग तालमेल गरेर गुणस्तरीय अनुसन्धान र अभियोजन प्रणालीको विकास गर्नु जरुरी छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली अन्तर्गत विद्यमान कानून, नियामकीय जिम्मेवारी र अनुसन्धान एवं अभियोजन

संजीवराज रेग्मी*

*नायब महान्यायाधिवक्ता

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय

१. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी कानूनी संरचना

आर्थिक तथा वित्तीय अपराध विश्वव्यापी चुनौतिको रूपमा देखा परेको नविनतम प्रवृत्ति हो। अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति विभिन्न व्यवसायिक क्षेत्रमा प्रयोग गर्ने वा लगानी गरी शुद्धीकरण गर्ने वा पुनः आतंककारी कार्य लगायत कसूरजन्य कार्यमा वित्तीय लगानी वा प्रयोग गर्ने कार्य राष्ट्रको मात्र नभै विश्वव्यापी चासो र सरोकारको विषय भएकोले यसको निवारणमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रयासहरू भएका छन्। Financial Action Task Force ले सम्पत्ति शुद्धीकरण, आतंककारी कार्यमा वित्तीय लगानी तथा आम विनासका हातहतियार निर्माण र विस्तारमा वित्तीय लगानी जस्ता गैरकानूनी क्रियाकलाप निवारण गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड निर्धारण र परिमार्जन गरेको छ।^१ यो मापदण्डका आधारमा राष्ट्रहरूले यस सम्बन्धी कानूनी प्रबन्ध र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन र नियमन गर्नुपर्ने अनिवार्य हुन्छ।

नेपालले कसूरजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण गर्ने तथा आतंककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने उद्देश्यले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण सम्बन्धी ऐन निर्माण गरी मिति २०६४/१०/१४ देखि कार्यान्वयनमा ल्याएको हो।^२ यस अधि सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्यलाई अलग फौजदारी कसूरको रूपमा परिभाषित गरिएको थिएन। कसूरजन्य कार्य अर्थात अपहरण, भ्रष्टाचार, आतंकवाद तथा राजश्वको छली आदि गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति पुनः त्यस्तै गैरकानूनी कार्यमा लगानी हुने र शुद्धीकरण गर्ने चक्रहरू चली रहने हुँदा त्यस्तो गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति आपराधिक कार्यमा प्रयोग नहोस भनी निवारणात्मक व्यवस्थाको प्रयोजनार्थ नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण

^१ सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना ०८१।०८२-०८५।०८६ पृष्ठ १

^२ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, कानून किताव व्यवस्था समिति

ऐन कार्यान्वयनमा ल्याईएको भन्ने व्याख्या सर्वोच्च अदालतले समेत एक मुद्दामा गरेको छ।^९ यस कानूनले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्यलाई कसूरको रूपमा परिभाषित गर्दै यस्तो कार्यमा सजाय लगायतको व्यवस्था गरेको थियो। कसूरको अनुसन्धानका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग (Department of Money Laundering Investigation) को स्थापना गरेको थियो। साथै सूचक संस्था र तीनको जिम्मेवारी, नियमनकारी निकाय र ती निकायको जिम्मेवारी लगायतको कानूनी प्रबन्ध समेत उक्त कानूनमा रहेको थियो। यस कानूनमा समयानुकूल परिमार्जन गर्ने क्रममा पहिलो संशोधन २०६८/२/१८ मा र दोस्रो संशोधन २०७०/१२/१२ मा गरिएको थियो। केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐनबाट कानूनबाट मिति २०७२/११/१३ र मिति २०७५/११/१९ मा सामान्य परिमार्जन गरियो। तथापि सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्य र आम विनासका हतियार निर्माणमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी नेपाल कानून मापदण्ड अनुकूल नभएको र यसको कार्यान्वयनको विषय प्रभावकारी बन्न नसकेको तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको पालनाका दृष्टिले समेत कमजोर रहेको तथ्यका आधारमा वित्तीय कारवाही कार्यदल (FATF) को सिफारिस समेतलाई ध्यानमा राखी यस सम्बन्धी कानूनमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको थियो।^{१०} सोही अनुरूप संघीय संसदबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण तथा व्यावसायिक प्रवर्द्धन सम्बन्धी अन्य नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०८० पारित भै मिति २०८०/१२/३० देखि कार्यान्वयनमा आएको छ। संशोधित कानूनले सारभूत रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण, आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी तथा आमविनासका हातहतियार निर्माण तथा विस्तारमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजन, सजाय, मुद्दाको सुनुवाई गर्ने अदालत र सो अदालतको अधिकार क्षेत्र सम्बन्धमा महत्वपूर्ण परिवर्तन गरेको छ। संशोधनपूर्व कसूरको अनुसन्धान सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले मात्र गर्ने र विशेष सरकारी वकीलबाट अभियोजन निर्णय हुने व्यवस्था रहेको थियो भने मुद्दा हेर्ने अधिकार क्षेत्र विशेष अदालत काठमाडौँलाई मात्र रहेकोमा नयाँ संशोधनले अनुसन्धान निकाय, अभियोजन निकाय तथा मुद्दाको सुनुवाई हुने अदालत र न्यायिक प्रक्रिया समेतमा व्यापक परिवर्तन गरेको छ। साथै ग्राहक पहिचान सम्बन्धी व्यवस्था, सूचक संस्थाको जिम्मेवारी, नियमनकारी निकाय र ती निकायको जिम्मेवारी र अधिकार लगायतको प्रबन्ध समेत गरेको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय

^९ ने.का.प.२०७३ अंक ११, नि.नं. ९७०८, पूर्ण ईजलास, माधवकुमार भगत विरूद्ध नेपाल सरकार मुद्दा: सम्पत्ति शुद्धीकरण

^{१०} वित्तीय कारवाही कार्यदल (FATF) को सिफारिसको बुँदा नं ३० र ३१

लगानी निवारण सम्बन्धमा काम गर्न निर्देशक समिति लगायत विभिन्न संरचनाको व्यवस्था र तीनको भूमिका समेत थप गरिएको छ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण र सम्बद्ध कसूरसँगको सम्बन्ध

सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) गैरकानूनी एवं अपराधिक कार्यबाट आर्जित कालोधन (Dirty Money) लाई शुद्ध बनाउने प्रक्रिया हो। सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने कार्य अन्तर्गत यसलाई हेरिन्छ। कसूरजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिलाई वैध स्रोतबाट प्राप्त भएको देखाउन परिवर्तन गर्ने वा लुकाउने प्रक्रियाको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई लिइन्छ। यसमा अपराधजन्य कार्य र सो कार्यबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्ने र त्यस्तो सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण गर्ने कार्य गरिन्छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कानूनले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाँउदै वा विश्वास गर्नुपर्ने मनासिब आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, कारोबार, स्वामित्व वा सो सम्पत्ति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ने वा बदल्ने, त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने, सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने वा कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने थाहा पाउँदा पाँउदै वा विश्वास गर्ने मनासिब आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पत्ति कुनै पनि प्रकारले रूपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने र कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानीजानी वा विश्वास गर्ने मनासिब आधार हुँदाहुँदै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्ने, प्रयोग गर्ने वा धारण गर्ने कार्यलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको रूपमा परिभाषित गरेको छ।¹¹

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर हुन सम्बद्ध कसूर हुनु अनिवार्य हुन्छ। जुनसुकै कसूरजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति यस अन्तर्गत पर्दैन। सम्बद्ध कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूरको क्षेत्रभित्र समावेश गरिएको छ। नेपाल कानूनमा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति अन्तर्गत सम्बद्ध कसूर (Predicate Offence) बाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्राप्त गरेको वा हासिल गरेको जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति र त्यस्तो सम्पत्तिबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्ति वा आर्थिक लाभ वा कुनै पनि तरिकाले आंशिक वा पूर्ण रूपमा हस्तान्तरण वा रूपान्तरण भएको सम्पत्ति वा लाभ पर्दछ भनी उल्लेख गरिएको छ।¹² सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैमा सम्बद्ध कसूर होइन अपितु मूल कसूरको सह-

¹¹ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४ को दफा ३

¹² ऐ दफा २(ज)

उत्पादनको रूपमा सह अपराध हो। मूल कसूर अर्थात सम्बद्ध कसूरबाट आर्जित सम्पत्तिलाई लुकाउन शुद्धीकरण गर्ने बहुआयामिक वित्तीय अपराधको रूपमा यसलाई व्याख्या गरिएको छ।¹³ सम्बद्ध कसूर अन्तर्गत मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार, बाल यौन शोषण लगायत जुनसुकै प्रकारको यौन शोषण, लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैरकानूनी ओसारपसार, हातहतियार खरखजानाको गैरकानूनी ओसारपसार, चोरी गरिएको वा अन्य वस्तुको गैरकानूनी ओसारपसार, भ्रष्टाचार तथा घुस लगायत अनुसूची १ मा उल्लेखित कसूर पर्दछन्।¹⁴ यस्ता कसूरबाट आर्जित रकमलाई वित्तीय लेनदेन वा कारोबारमा प्रयोग गर्ने र प्राप्त रकम वा आयलाई Placement, Layering र Integration को माध्यम वा प्रक्रियाबाट शुद्धीकरण गरी वैध बनाउने प्रयास गरिने हुँदा अनुसन्धान र अभियोजन निकायले सोही अनुसार कसूरको अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ। सम्बद्ध कसूर अन्तर्गत नपर्ने अपराधहरूबाट आर्जित सम्पत्ति सम्पत्ति शुद्धीकरणको क्षेत्रभित्र पर्दैन। यसलाई अन्य कसूरको रूपमा मात्र अनुसन्धानको विषय बनाउनुपर्ने हुन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण प्रणालीमा मूलतः आर्थिक प्रकृतिका अपराध र सम्पत्ति वा पैसाका लागि गरिने अपराधहरूलाई सम्बद्ध कसूर अन्तर्गत सूचीकृत गर्ने विश्वव्यापी अभ्यास रहेको छ। युरोपियन युनियनले जारी गरेको छैठौँ Anti -Money Laundering Directives (6AMLD) मा आतङ्कवाद, लागू औषध ओसारपसार लगायत २२ वटा कसूरलाई सम्बद्ध कसूर मानिएको छ।¹⁵ भारतको सर्वोच्च अदालतले P. Chidambaram विरुद्ध Directorate of Enforcement को मुद्दामा Predicate offence listed as schedule offence is a sine qua non for the offence of money laundering भन्दै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरका लागि सम्बद्ध कसूर हुनुपर्ने अनिवार्यता मानेको छ।¹⁶ नेपालको कानूनले पनि यही अवधारणालाई स्वीकार गरेको छ।

३. आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर (Terrorist Financing)

सम्पत्ति शुद्धीकरण कानूनले कुनै व्यक्तिले आतङ्ककारी कार्यमा वा आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठन वा विदेशी आतङ्ककारी लडाकुले पूर्ण वा आंशिक रूपमा प्रयोग गर्ने वा गर्न सक्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै गैरकानूनी मनसायले स्वेच्छापूर्वक कुनै पनि माध्यमबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा त्यस्तो व्यक्ति वा सङ्गठनलाई सम्पत्ति वा कोष उपलब्ध गराउन वा सङ्कलन गर्न, यस्तो कसूरको

¹³ पाद टिप्पणी ३

¹⁴ ऐ ऐनको अनुसूची १ मा समावेश सि नं १ देखि ३२ सम्मका कसूर सम्बद्ध कसूर मानिएको ।

¹⁵ युरोपियन युनियनले २०१८ मा जारी गरी २०२० डिसेम्बर ३ देखि लागू निर्देशिकाले २२ वटा कसूरलाई Predicate offence मानेको छ ।

¹⁶ (2019) 9 SCC 24

षडयन्त्र, दुरुत्साहन, मदत लगायतका सहयोगी कार्य गरेमा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गरेको मानिने व्यवस्था रहेको छ।¹⁷

४. अनुसन्धान सम्बन्धी व्यवस्था

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोगपत्र दायरी समेतको कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले मात्र गर्दै आएकोमा नयाँ कानूनी व्यवस्थाले सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकाय वा अधिकारीलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ।¹⁸ उदाहरणका लागि प्रहरीलाई अपहरण वा लागू औषध सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्ने जिम्मा रहेको छ भने वन्यजन्तु सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्ने कर्तव्य निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण कार्यालयको रहेको छ। उक्त कसूरको अनुसन्धान गर्दा सो कसूरबाट सम्पत्ति आर्जन गरी शुद्धीकरणको कसूर समेत गरेको देखिएकोमा सम्बन्धित अभियुक्त उपर सो विषयमा समेत अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी अनुसन्धान निकायको अधिकारीलाई रहेको छ। सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्ने निकाय अन्तर्गत न्याय परिषद, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, नेपाली सेना, प्रहरी कार्यालय, राजस्व अनुसन्धान विभाग, आन्तरिक राजस्व विभाग र अन्तर्गत राजस्व कार्यालयहरू, भन्सार कार्यालयहरू, वन तथा वन्यजन्तु विभाग र सो अन्तर्गतका कार्यालयहरू, अध्यागमन विभाग, औषधी व्यवस्था विभाग, वातावरण विभाग, वैदेशिक रोजगार विभाग, खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग लगायतका निकाय पर्दछन्।¹⁹ यी निकायले सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर समेत भएको देखिएमा सो सम्बन्धमा समेत अनुसन्धान गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था मिति २०८०/१२/३० को नयाँ संशोधनले गरेको छ।²⁰ यस संशोधित कानूनी व्यवस्थाले गरेको अनुसन्धान सम्बन्धी प्रावधानको कार्यान्वयनमा अनुसन्धान निकायको महत्वपूर्ण भूमिका रहने देखिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धान र कसूरबाट आर्जित सम्पत्ति (Proceed of crime) पत्ता लगाउने र यस सम्बन्धी प्रमाणको खोजी कार्य आफैमा जटिल काम हो। कसूरबाट आर्जित रकम वा सोबाट गरिने वित्तीय लगानी सम्बन्धित

---

¹⁷ ऐ दफा ४

¹⁸ ऐ दफा १३ ख

¹⁹ प्रचलित कानूनले यी निकायलाई सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्ने अधिकार प्रदान गरेको र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा १५ ले सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्ने निकायलाई सो कसूरबाट सम्पत्ति आर्जन गरी शुद्धीकरणको कसूर गरेको देखिएमा सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धानसँगै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको समेत अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ।

²⁰ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा १५

व्यक्तिले विभिन्न कारोबारमा प्रयोग गर्ने र देश बाहिर समेत लुकाउन सक्ने हुँदा अनुसन्धान अधिकारीले सोही अनुसार प्रभावकारी अनुसन्धान गर्ने र सबूद प्रमाण खोजी गर्नेतर्फ ध्यान केन्द्रीत गर्न जरुरी हुन्छ। यसैगरी आतङ्ककारी कार्य तथा आम विनासका हतियार निर्माण र विस्तारमा वित्तीय लगानीसँग सम्बन्धित कसूरका हकमा सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयले अनुसन्धान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

४.१ कसूरको सूचना दिने कार्यालय

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनले निषेध गरेको कसूरको सूचना जोसुकै व्यक्तिले दिन सक्दछ। तर त्यस्तो सूचना दिने कार्यालय फरक फरक रहेका छन्। सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन अन्तर्गत आतङ्ककारी कार्य वा आम विनासका हातहतियार निर्माण र विस्तारमा वित्तीय लगानीसँग सम्बन्धित कसूर भएमा सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयमा मात्र कसूरको सूचना दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

यसैगरी सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर भएमा प्रचलित कानून बमोजिम सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्ने कार्यालयमा कसूरको सूचना दिन सकिन्छ भने सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित नभएको सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विषय भएमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा सूचना वा उजूरी दिन सकिन्छ। यस्तो कसूर कसैले गरेको, गर्न लागेको वा गरिरहेको कुरा थाहा पाउने व्यक्तिले यथाशीघ्र लिखित वा मौखिक वा विद्युतीय माध्यमबाट सम्बन्धित कार्यालयमा उजूरी वा सूचना दिनुपर्ने हुन्छ।

४.२ अनुसन्धान कार्यविधि

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको उजूरी वा सूचना सम्बन्धित अनुसन्धान गर्ने कार्यालयमा दिनुपर्ने र सो कार्यालयले दर्ता गरी अनुसन्धान प्रारम्भ गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यस्तो उजूरी अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी भएको निकाय बाहेक अन्य निकाय वा कार्यालयमा प्राप्त हुन आएमा दर्ता गरी सम्बन्धित कार्यालय वा निकायमा आवश्यक कारबाहीका लागि पठाउनुपर्ने हुन्छ।^{२१}

उजूरी वा सूचना लिखित रुपमा प्राप्त भएमा त्यस्तो सूचना वा उजूरी दर्ता गर्ने, मौखिक रुपमा प्राप्त भएकोमा लिखित रुप दिई दर्ता गर्ने, आफ्नो नाम, ठेगाना गोप्य राख्ने गरी कसैले उजूरी दिएकोमा उजूरी दर्ता गर्दा उजूरीकर्ताको नाम ठेगानाको सट्टा कार्यालय

---

^{२१} ऐं दफा १३

प्रमुखले तोकेको संकेत राखी उजूरी दर्ता गर्ने, उजूरी सनाखत गराउनुपर्ने देखिएमा सम्बन्धित उजूरीकर्तालाई झिकाई सनाखत गराउन सकिने लगायत व्यवस्था गरिएको छ।

४.२.१ प्रारम्भिक जाँचबुझ

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा १३ बमोजिम कसैले दिएको उजूरी वा ऐनको दफा १० बमोजिम वित्तीय जानकारी इकाईबाट विश्लेषणको सहितको जानकारी प्राप्त भएमा उजूरी परेको कार्यालयको प्रमुखले सो सम्बन्धमा प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्नु वा गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रारम्भिक जाँचबुझ गराउन कार्यालय प्रमुखले उपयुक्त समय दिई मातहतको कुनै अधिकृतलाई खटाउन सक्छ। प्रारम्भिक जाँचबुझ गर्दा जाँचबुझ अधिकृतले अनुसन्धान अधिकृतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने प्रबन्ध गरिएको छ।

४.२.२ अनुसन्धान अधिकारी र अनुसन्धान प्रक्रिया

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा १५ ले सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्न अधिकार प्राप्त अधिकारीलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूरको अनुसन्धान अधिकारीको रूपमा परिभाषित गरेको छ। अनुसन्धान अधिकारीले सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्दा आरोपित व्यक्तिले सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर गरेको देखेमा सोको समेत एकैसाथ अनुसन्धान गरी सबुद प्रमाण संकलन गर्नुपर्दछ।^{२२} यसरी अनुसन्धान गरिएकोमा सो को जानकारी अनुसन्धान अधिकारीले यथाशीघ्र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई दिनुपर्ने हुन्छ। विभागले जाँचबुझ गरी जानकारी पाएको १५ दिनभित्र दफा १४ क (३) को अवस्था देखिएमा अनुसन्धान टोली गठन गर्न वा सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान अधिकारीसँग समन्वय गरी विभागको अधिकृतलाई अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गर्न वा सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने कार्यालयलाई नै सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विषयमा अनुसन्धान गर्न सुझाव दिनसक्ने व्यवस्था गरिएको छ। यो व्यवस्था सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरका अतिरिक्त दुई वा सो भन्दा बढी सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिएको र कसूर गम्भीर वा जटिल प्रकृतिको देखिएको वा सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान अधिकारी फरक फरक निकाय रहेकोमा मात्र लागू हुने देखिन्छ।^{२३}

---

^{२२} ऐनको दफा १५क र दफा २२(१)

^{२३} ऐनको दफा १४ क.(३)

४.२.३ अनुसन्धान अधिकारीले अवलम्बन गर्नुपर्ने अनुसन्धान कार्यविधि

अनुसन्धान अधिकारीले सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको सामान्य निर्देशन र नियन्त्रणमा रही सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्नुपर्ने जिम्मेवारी रहन्छ।^{२४} सम्पत्ति शुद्धीकरण बहुआयामिक वित्तीय अपराध भएको र कसूरबाट सम्पत्ति आर्जन गरी विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गरिने र सम्पत्तिको स्वरूप परिवर्तन गरी लुकाईने हुँदा यसको अनुसन्धान आफैँमा जटिल र कठिन हुन्छ। अनुसन्धानकर्ताले गहिरो र शुक्ष्म तरिकाले परम्परागत अपराधको भन्दा फरक दृष्टिकोणबाट अनुसन्धान अगाडि बढाउनु पर्ने हुन्छ। अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धान गर्दा निम्न कार्य गर्ने अधिकार राख्दछ।^{२५}

- कुनै सरकारी निकाय, नियमनकारी निकाय, सूचक संस्था वा सम्बन्धित व्यक्तिसँग रहेको कसूरसँग सम्बन्धित कागजात, अभिलेख, विवरण, सूचना वा जानकारी पेश गर्न आदेश दिने,
- कसूरसँग सम्बन्धित साधन वा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति बरामद गरी नियन्त्रणमा लिने,
- कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई पक्राउ गरी प्रचलित कानून बमोजिम अदालतको अनुमतिले ९० दिनसम्म अनुसन्धानका लागि थुनामा राख्ने,
- कसूरसँग सम्बन्धित सम्पत्ति रोक्का राख्ने वा नियन्त्रणमा लिने,
- राहदानी वा ट्रभल डकुमेण्ट रोक्का राख्न सक्ने,
- विशेष अनुसन्धान विधि अवलम्बन गरी अनुसन्धान गर्ने,
- सम्पत्ति, साधन तथा सोसँग सम्बन्धित लिखत सुरक्षित राख्ने,
- प्रहरी सुरक्षा, विशेषज्ञ सेवा, कुनै निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको सहयोग माग गर्ने र माग गरेका सहयोग प्राप्त गर्ने,
- कसूरको आरोप लागेको वा कसूरमा संलग्न रहेको व्यक्ति फरार हुने वा प्रमाण नाश वा लोप गर्ने वा अनुसन्धानमा बाधा अवरोध गर्ने मनासिब आधार भएमा पक्राउ गरी थुनामा राख्ने,
- कसूरका सम्बन्धमा जानकारी भएको वा हुनसक्ने मनासिब आधार भएको व्यक्तिसँग जानकारी बयान वा ततिम्बा बयान लिने,

^{२४} ऐनको दफा १६ को उपदफा १

^{२५} ऐनको दफा १६

- कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति वा कसूरसँग सम्बन्धित साधन रोक्का राख्न वा नियन्त्रणमा लिन त्यस्तो सम्पत्ति वा साधनको पहिचान गर्ने पत्ता लगाउने,
- वित्तीय जानकारी इकाईसँग कुनै सूचना हुनसक्ने लागेमा वित्तीय जानकारी इकाईमा लेखी पठाउने,
- अनुसन्धानमा दिएको आदेश पालना नगर्नेलाई कारवाही गर्न कार्यालय प्रमुख समक्ष अनुसन्धान प्रतिवेदन पेश गर्ने,
- सरकारी वकील कार्यालय समक्ष अनुसन्धान प्रतिवेदन पठाउने,
- प्रतिवेदनमा अभियुक्तले सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर समेत गरेको देखिएमा सो सम्बन्धी राय र सजाय मागदाबी उल्लेख गर्ने,

४.३ जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिम केन्द्रीत पद्धति अवलम्बन गर्ने

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा मूलतः उच्च जोखिमयुक्त पद्धतिलाई अवलम्बन गरिन्छ। अनुसन्धान निकायले सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानमा सम्बद्ध कसूर मध्ये गम्भीर र उच्च जोखिमयुक्त सम्बद्ध कसूरलाई अनुसन्धानको विषय बनाउनुपर्ने हुन्छ। यसका लागि अनुसन्धान निकायले जोखिम पहिचान तथा मूल्याङ्कन गरी अनुसन्धानमा जोखिम केन्द्रीत पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ। सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको उच्च जोखिमको आधारमा अनुसन्धान गर्ने तथा यसका लागि सम्बद्ध निकायसँगको पारस्परिक सहयोग र समन्वयलाई विस्तार गर्न आवश्यक देखिन्छ। भ्रष्टाचार, लागू औषध, सुन तस्करी, सहकारी ठगी, जुवा, मानव बेचबिखन तथा गम्भीर आर्थिक अपराध जस्ता कसूर उच्च जोखिमयुक्त कसूर अन्तर्गत पर्दछन्। नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय कार्ययोजनाले जोखिममा आधारित सम्बद्ध कसूरमा भ्रष्टाचार, राजस्व छली, लागू औषधको कारोबार, सुन तस्करी, सहकारी ठगी, जुवा, भर्चुवल तथा नक्कली मुद्राको कारोबार, भित्री अबैध व्यापार जस्ता गम्भीर आर्थिक अपराधलाई समावेश गरेको छ।^{२६}

४.४ सम्बन्धित निकायको सहयोग लिने

अनुसन्धान गर्ने कार्यालयले कसूरको अनुसन्धानको सिलसिलामा आवश्यकता अनुसार कुनै निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको सहयोग माग गर्न सक्छ। यसरी सहयोग माग गरेकोमा

^{२६} राष्ट्रिय कार्ययोजना २०८१-२०८६ पृष्ठ १४

सहयोग गर्नुपर्ने कर्तव्य हुन्छ।^{२७} यसैगरी अनुसन्धान गर्न लागेको कसूरको प्रकृतिबाट कुनै निकायमा कार्यरत विशेषज्ञसँग परामर्श गर्नुपर्ने वा त्यस्तो विशेषज्ञलाई समेत अनुसन्धानमा संलग्न गराउनुपर्ने देखेमा सम्बन्धित निकायलाई काजमा पठाईदिन सम्बन्धित निकायसँग अनुरोध गर्नसक्छ। यसरी अनुरोध गरेकोमा सम्बन्धित निकायले अनुसन्धान गर्ने कार्यालयलाई विशेषज्ञ उपलब्ध गराउनु पर्दछ।^{२८}

४.५ अनुसन्धान अधिकारीको अन्य जिम्मेवारी

अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धानको सिलसिलामा वा आफ्नो कर्तव्य पालनको गर्दा ज्ञात हुन आएको सूचना वा कुनै कुरा वा लिखतको गोप्यता कानून बमोजिम बाहेक अन्य अवस्थामा भङ्ग गर्नु हुदैन।^{२९} यसरी गोप्यता भङ्ग गर्नेलाई एक महिनादेखि तीन महिनासम्म कैद वा पचास हजारदेखि एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुने व्यवस्था गरिएको छ।^{३०} यसैगरी निर्दोष व्यक्तिलाई फसाउने, क्षति पुर्याउने, हैरानी गर्ने वा वास्तविक कसूरदारलाई जोगाउने मनसायले बदनियतपूर्वक अनुसन्धान गर्न लगाउनु हुदैन।^{३१}

५. सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अभियोजन

सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर सम्बन्धी मुद्दा नेपाल सरकार वादी हुने र यस्तो कसूरको अभियोजन सम्बन्धित सरकारी वकिलले गर्ने व्यवस्था रहेको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूरको अनुसन्धान प्रतिवेदन तथा सम्बद्ध मिसिल सम्बन्धित सरकारी वकिलले अध्ययन गर्दा संकलित सबुद प्रमाणबाट मुद्दा चल्ने पर्याप्त आधार देखिएमा सम्बद्ध कसूरको मुद्दा हेर्ने अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने नयाँ व्यवस्था संशोधित कानूनले गरेको छ। यसरी अभियोजन गर्दा सम्बद्ध कसूर र सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर भएको देखिएमा एकैसाथ अभियोजन निर्णय गरी मुद्दा दायर गर्न सकिन्छ।

पहिले सम्बद्ध कसूर सम्बन्धी मुद्दा अभियोजन भैसकेकोमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको मुद्दाको अलग्गै अभियोग दर्ता गर्न सकिन्छ। सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान हुँदा सम्पत्ति शुद्धीकरण नदेखिएको तर पछि देखिएकोमा वा तत्काल एकैसाथ अनुसन्धान पुरा हुन नसकेकोमा पछि अनुसन्धान गरी सम्पत्ति

^{२७} सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा २१

^{२८} ऐ दफा २१ को उपदफा (३)

^{२९} ऐ दफा २६

^{३०} ऐ दफा ३१

^{३१} ऐ दफा ३३ख.

शुद्धीकरणमा मुद्दा दायर गर्न सकिन्छ। यसका लागि मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिताको दफा ३५ को थप दावी सम्बन्धी व्यवस्थालाई आधार लिन सकिन्छ।

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिताको दफा ३२ मा थप गरिएको व्यवस्था अनुसार अभियोजन गर्न लागिएको कसूर सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कानून अन्तर्गतको सम्बद्ध कसूरमा पर्ने देखिएकोमा सो सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर भए वा नभएको र भएको भए त्यस्तो कसूरमा हुने सजायको मागदावी समेत अभियोगपत्रमा उल्लेख गर्नुपर्ने अनिवार्य हुन्छ।^{३२} विगतमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले अभियोगपत्र दायर गर्ने गरेको अभ्यासलाई संशोधित कानूनले परिवर्तन गरी अभियोगपत्र दायरी समेतको कार्य सरकारी वकिललाई सुम्पेको हुँदा यो जिम्मेवारीलाई सरकारी वकिलले आफ्नो व्यावसायिक क्षमता र कुशलताका आधारमा प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्नुपर्दछ। परम्परागत कसूरको भन्दा फरक दृष्टिकोणबाट अभियोजनकर्ताले यस्तो कसूरलाई हेर्ने र अभियोजनको विषय बनाउनु पर्ने हुन्छ।

५.१ कसूरमा हुने सजाय

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर गर्नेलाई बिगोको दोब्बर जरिवाना र दुई बर्षदेखि पन्ध्र बर्षसम्म कैद र यस्तो कसूरको षडयन्त्र गर्नेलाई पुरा सजाय र मतियार लगायतलाई आधा सजाय हुने व्यवस्था रहेको छ। यसै गरी आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्नेलाई बिगो खुलेकोमा बिगोको पाँच गुणा र बिगो नखुलेकोमा पाँच करोड रुपैयाँ जरिवाना र सातदेखि बीस बर्षसम्म कैद सजाय हुने व्यवस्था रहेको छ।

यस कानूनले कानूनी व्यक्ति लगायतलाई पनि सजाय हुने व्यवस्था गरेको छ। जसअनुसार कानूनी व्यक्ति, कानूनी प्रबन्ध वा सोको प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्ति वा पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई सो कसूरमा हुने सजाय हुन्छ। कानूनी प्रबन्ध अन्तर्गत सम्बन्धित व्यक्ति वा पदाधिकारी पहिचान हुन नसकेमा प्रमुख भै कामकाज गर्ने व्यक्तिलाई सजाय हुने व्यवस्था गरिएको छ।

५.२ सम्पत्ति वा साधन जफत

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर प्रमाणित भएमा कसूरसँग सम्बन्धित शुद्धीकरण गरिएको सम्पत्ति कसूर गर्न प्रयोग गरिएको कसूरसँग सम्बन्धित साधन आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति र

^{३२} मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (१) को खण्ड (ज१)

त्यस्तो कसूर गर्न प्रयोग गरिएको वा गर्न खोजिएको साधन समेत जफत हुने व्यवस्था रहेको छ। यस्तो सम्पत्ति र साधन जो सुकैको नाम भोग वा स्वामित्वमा भएपनि जफत हुन्छ।³³ तर कसूरमा संलग्न नरहेको निर्दोष व्यक्तिको कानूनी अधिकारको भने समुचित रूपमा संरक्षण गर्नुपर्दछ। अभियोजनकर्ताले यस्तो सम्पत्ति र साधन अनुसन्धानबाट खुलाउन र देखाउन लगाई जफत हुन मागदाबी गरी अभियोगपत्रमा उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ।

५.३ विभागमा विचाराधीन उजुरीको अनुसन्धान र अभियोजन

संशोधित कानून लागूहुनु पूर्व सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा विचाराधीन रहेका उजुरी र सूचनाको हकमा सोही विभागले अनुसन्धान गरी अनुसन्धान प्रतिवेदन सहित मिसिल तथा प्रमाण कागज सम्बन्धित सरकारी वकिल समक्ष पठाउनु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ।³⁴ यसरी प्राप्त प्रतिवेदन र मिसिल अध्ययन गरी सरकारी वकिलले सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर भएको देखेमा सम्बद्ध कसूरको मुद्दा हेर्ने अदालतमा अभियुक्त उपर सजायको मागदाबी लिई मुद्दा दायर गर्नुपर्दछ। यो व्यवस्थाले विभागमा विचाराधीन रहेका उजुरीको हकमा बाँकी अनुसन्धान पूरा गरी कानूनी रूपमा टुङ्गो लगाउन सहज हुने देखिन्छ।

५.४ सजायको मागदाबीमा छुट दिने

सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूरको अनुसन्धानको काम कारबाहीमा सहयोग गर्ने अभियुक्तलाई अनुसन्धान अधिकारीले आफ्नो साक्षीको रूपमा प्रस्तुत गरी निजलाई सजायको मागदाबीमा पूर्ण वा आंशिक छुट दिई अभियोगपत्र दायर गर्नसक्छ।³⁵ अनुसन्धान अधिकारी वा सरकारी वकील समक्ष कसूर स्वीकार गरी साबिती भएमा र अन्य अभियुक्त पत्ता लगाउन वा कसूरको प्रमाण जुटाउन मदत गरेको अवस्थामा अभियुक्तले सहयोग गरेको मान्न सकिन्छ। अभियुक्तले आफू समेत सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा संलग्न भएको कुरा स्वीकार गरी सो कसूरमा संलग्न अन्य कसूरदार वा गिरोह वा मुख्य व्यक्ति वा कसूरमा संलग्न अन्य व्यक्तिलाई पक्राउ गर्न वा कुनै संगठित वा समूहगत रूपमा भएको कसूर भए सो कसूरमा संलग्न अन्य व्यक्ति वा स्थान देखाउन वा कसूर सम्बन्धी दशी प्रमाण बरामद गर्न वा जफत गर्न सघाउ पुर्याएको अवस्थाले पनि सहयोग गरेको देखिन्छ।

³³ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा ३४

³⁴ सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा २२ को उपदफा (४)

³⁵ ऐ. दफा ४४

५.५ क्षतिपूर्ति तथा बिगो दाबी

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरबाट कसैलाई हानि नोक्सानी पुगेको रहेछ भने सोको बिगो खुलेकोमा कसुरदारबाट त्यस्तो बिगो असुल गरी पीडितलाई भराईदिनुपर्ने र जीउ धनको हानी नोक्सानी भएको रहेछ भने पीडितलाई त्यसको मनासिब क्षतिपूर्ति भराईदिनु पर्ने हुँदा त्यस तर्फ समेत सरकारी वकिलले प्रष्ट रुपमा अभियोगपत्रमा माग दाबी लिनुपर्ने हुन्छ।

५.६ सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा चलाउन अनिवार्य नहुने

सम्बद्ध कसूरमा मुद्दा नचलेको वा चलेको भएपनि मुद्दाको किनारा नभएको अवस्थामा पनि सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा मुद्दा चलाउन र सजाय गर्न बाधा पर्दैन।^{३६} यस तर्फ समेत अभियोजनकर्ताले अभियोजन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ।

५.७ अनुसन्धान र अभियोजन कार्यमा समन्वय

सम्पत्ति शुद्धीकरणको अभियोजनको विषय सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित हुने हुँदा सम्बद्ध कसूर भए नभएको र सो कसूरबाट सम्पत्ति आर्जन गरी शुद्धीकरणका लागि लगानी वा लुकाई छिपाई राखेको वा शंकास्पद कारोबार गरेको विषय अभियोजनमा महत्वपूर्ण आधार हुन्छ। यसका लागि वित्तीय जानकारी ईकाई, सूचक संस्था, नियमनकारी निकाय तथा सम्बन्धित विशेषज्ञको सहयोग र सूचना महत्वपूर्ण आधार र प्रमाण हुनसक्छ। तसर्थ यस्ता निकायसँग समन्वय कायम गर्ने कुरामा अभियोजनकर्ताको भूमिकाले अभियोजन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन मद्दत गर्दछ। सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धानमा अनुसन्धान अधिकारीलाई निर्देशन गर्ने तथा सम्पत्ति शुद्धीकरणको विषय पहिचान गर्ने र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर समेत देखिएको अवस्थामा त्यस्तो कसूर सम्बद्ध प्रमाण र कागजातको खोजी र संकलन गर्ने कुरामा समेत मार्गदर्शन गर्नुपर्ने हुन्छ। विभागमा रहेका उजुरी टुङ्गो लगाउने कार्यमा सो विभागसँग समेत सहजीकरण गर्ने जिम्मेवारी सरकारी वकिलले बहन गर्नुपर्दछ।

६. सूचक संस्थाको जिम्मेवारी

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको निवारणमा वित्तीय तथा सूचक संस्थाको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी रहन्छ। ग्राहकको पहिचान तथा वित्तीय कारोबार सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी यसको निवारणमा महत्वपूर्ण मानिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनले

^{३६} ऐ. ऐनको दफा २९

सूचक संस्था अन्तर्गत वित्तीय संस्था वा गैरवित्तीय पेशाकर्मी वा व्यवसायी पर्दछन्। वित्तीय संस्था भन्नाले व्यावसायिक रूपमा आफ्नो ग्राहकको लागि वा निजको तर्फबाट निक्षेप स्वीकार गर्ने, कर्जा दिने, वित्तीय जमानत वा प्रतिबद्धता दिने लगायत कार्य गर्ने व्यक्ति पर्दछन्। सूचक संस्थाको दायित्व र जिम्मेवारी देहाय अनुसार रहेको छ।³⁷

- बेनामी वा काल्पनिक नाममा खाता खोल्न वा कारोबार गर्न हुदैन।
- व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा खाता खोल्ने लगायत कार्य गर्दा ग्राहकको सही रूपमा पहिचान गर्ने, सोका लागि सम्पुष्टि हुने कागजातलाई आधार बनाउने,
- जोखिम व्यवस्थापन प्रणालीको व्यवस्था गर्ने,
- वास्तविक धनीको पहिचान गर्ने,
- जोखिमको पहिचान मुल्याङ्कन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- निरन्तर अनुगमन गर्ने,
- खास कारोबारमा विशेष ध्यान दिने,
- शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी ईकाइलाई दिने,

७. नियमनकारी निकाय र भूमिका

सूचक संस्थाको नियमन वा सुपरीवेक्षण गर्न प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संस्था वा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको दफा ७न. को उपदफा (२) बमोजिम नेपाल सरकारले तोकेको नियमनकारी निकाय यस अन्तर्गत पर्दछ। उक्त ऐन बमोजिम सूचक संस्थाले काम कारवाही गरे नगरेको सम्बन्धमा नियमनकारी निकायले नियमन र सुपरीवेक्षण गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त गरेको छ। यस निकायले मुलतः निम्न कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।³⁸

- सुपरीवेक्षण गर्नुपर्ने सूचक संस्थाको जोखिमको पहिचान, मुल्यांकन र अनुगमन गर्ने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन तथा सो अन्तर्गत बनेका नियम, निर्देशिका वा निर्देशनको पालना गर्ने गराउने,
- कसूरको अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यमा आवश्यक सहयोग पुराउने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण वा अन्य कुनै कसूरको शंका लागेको वा शंका गर्नुपर्ने मनासिव आधार भएमा सूचक संस्थाले प्रतिवेदन दिने व्यवस्था गरी सोको कार्यान्वयन गरे नगरेको विशेष मुल्याङ्कन गर्ने,

---

³⁷ ऐ. परिच्छेद ३

³⁸ ऐ. परिच्छेद ३क.

- शंकास्पद कारोबारको जानकारी वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिने र कसूरजन्य कार्य भएको देखिएमा अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित अधिकारी समक्ष लेखी पठाउने,
- सूचक संस्थालाई कारबाही गर्ने।

८. वित्तीय जानकारी इकाई

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्य तथा आम विनासका हतियार निर्माण र विस्तार सम्बन्धी कसूरमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर सम्बन्धी शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन वा सूचना प्राप्त गर्न वा सोको विश्लेषण गर्न र विश्लेषणको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्यका लागि ऐनद्वारा स्थापित स्वायत्त निकाय वित्तीय जानकारी इकाई हो। नेपाल राष्ट्र बैंकका गर्भनरले समन्वय समितिको परामर्शमा राष्ट्र बैंकमा कार्यरत कम्तिमा प्रथम श्रेणीको अधिकृत मध्येबाट वित्तीय जानकारी इकाईको प्रमुख नियुक्त हुन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी विषयमा शंकास्पद कारोबार लगायत यस सम्बन्धी सूचनाहरुको विश्लेषण गरी अनुसन्धान तथा नियामक निकायलाई जानकारी दिने इन्टलिजेन्स निकायको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको एक महत्वपूर्ण संयन्त्रको रूपमा यसलाई लिने गरिन्छ। अन्य देशमा पनि यस्तो निकायको स्थापना गरी जिम्मेवारी दिने अभ्यास रहेको छ। भारतमा वित्तीय जानकारी ईकाई केन्द्रीय र राष्ट्रिय संस्थाको रूपमा रहेको छ र यो शंकास्पद कारोबारको सूचना प्राप्ति विश्लेषण तथा कानून कार्यान्वयन निकायलाई सूचना उपलब्ध गराउने कुरामा उत्तरदायी रहेको छ। नेपालको वित्तीय जानकारी इकाईको मुख्य जिम्मेवारी निम्न अनुसार रहेको छ।^{३९}

- शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन वा सूचना प्राप्त गर्ने, सोको विश्लेषण गर्ने र निष्कर्ष प्रवाह गर्ने,
- कसूर सम्बन्धी शंका लागेमा विश्लेषणको निष्कर्ष अनुसन्धान अधिकारी वा सम्बद्ध निकायमा प्रवाह गर्ने,
- सूचक संस्था वा सम्बद्ध निकायलाई शंकास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन तथा जानकारी सम्बन्धमा पृष्ठपोषण तथा मार्गदर्शन गर्ने,
- सूचक संस्था, सम्बद्ध निकाय, नियमनकारी निकाय तथा आफ्ना कर्मचारीलाई तालिम दिने,

९. निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा हुने वित्तीय लगानी सम्बन्धी कार्य निवारण सम्बन्धमा नेपालको संशोधित कानूनी व्यवस्था महत्वपूर्ण कानूनी संरचना हो। यो यस सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय

^{३९} ऐ. परिच्छेद ४

मापदण्ड अनुसार निर्माण भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूर निवारण गर्न र नियन्त्रण गर्ने कानूनी प्रबन्ध यसले गरेको छ। यसको निवारणमा थुप्रै निकायहरूबीच समन्वय र सहयोग अनिवार्य रहन्छ। साथै अन्तर्देशीय सहयोग पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धान जटिल र प्राविधिक विषय मानिन्छ। तर अनुसन्धान निकाय यसमा लगातार रूपमा लागि रहनुपर्ने हुन्छ। सम्बद्ध कसूर र सो कसूरको उच्च जोखिमको विश्लेषणका आधारमा अनुसन्धानलाई प्राथमिकीकरण गर्न जरूरी हुन्छ। अनुसन्धानबाट देखिएको तथ्य र प्रमाणका आधारमा अभियोजनकर्ताले अभियोजन गर्नुपर्ने हुन्छ। कानूनले दिएको यो जिम्मेवारीलाई अनुसन्धान निकाय र अभियोजनकर्ताले अवसर र राज्यले सुम्पेको दायित्वका रूपमा लिई यस सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्ने र कसूरमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनको दायरामा ल्याई अभियोजनका लागि पेश गर्नुपर्ने हुन्छ। सबुद प्रमाणका आधारमा सम्बद्ध कसूर र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा संलग्न रहेको तथ्य र प्रमाण देखाई शंकित व्यक्ति उपर अभियोजन गर्नसक्नुपर्दछ। यस्ता कसूरको सही अनुसन्धान र अभियोजनले राज्यको आर्थिक सुशासनलाई कायम गर्न मात्र नभै अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत राज्यको साख अभिवृद्धि गर्न मदत गर्दछ। तर यो कसूरको अनुसन्धान र अभियोजनका आफ्नै जटिलता र कठिनाई छन्। परम्परागत अपराधको अनुसन्धान र अभियोजन गर्दै आएका नेपालका अनुसन्धान संयन्त्र र अभियोजन निकायलाई यो कसूरको जटिलता र प्राविधिक पक्षका बारेमा र यसले खोज्ने विशिष्ट अनुसन्धान र अभियोजनका बारेमा जानकारी बनाउन समेत आवश्यक छ। बहुआयामिक वित्तीय अपराधको रूपमा रहेको यो कसूरको अनुसन्धानमा नियमनकारी निकाय तथा सम्बद्ध सूचक संस्था लगायत वित्तीय जानकारी ईकाईको सूचनाले अनुसन्धान र सबुद प्रमाण संकलनमा सहयोग पुग्दछ। यसमा अन्य देशको सहयोग पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण रहने हुँदा विदेशी राष्ट्रसँगको समन्वय र सहयोग प्राप्ति तथा पारस्परिक कानूनी सहायता र सहयोग प्राप्तिका लागि प्रयास गर्न आवश्यक हुन्छ। स्वदेशी तथा विदेशी नियमनकारी निकायसँगको समन्वय, निर्देशक समिति तथा समन्वय समिति जस्ता उच्च तहका संरचनाको निरन्तर अनुगमन र सम्बद्ध निकाय बीच समन्वयका लागि निर्देशन, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय बीच समन्वय विस्तार र सहकार्यमा जोड तथा यस सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउन जरूरी देखिन्छ। लामो समयदेखि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको महत्वपूर्ण निकायको रूपमा काम गर्दै आएको र संशोधित कानूनले विचाराधीन सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूर सम्बन्धी उजूरी तथा सुचनाको अनुसन्धान गरी टुङ्गो लगाउन सम्बद्ध कसूर बाहेकका उजूरीको अनुसन्धान गर्ने जिम्मेवारी रहेको सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले पनि सशक्त भूमिका निर्वाह गरी यस प्रणालीको निवारणमा सहयोगी बन्न सक्ने देखिन्छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको सफलताका पूर्वाधारहरु: एक विवेचना

सुमन दाहाल*

*महानिर्देशक

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

१. पृष्ठभूमि

अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने, छलने वा कसुरमा संलग्नलाई कानूनी कारवाहिबाट बचाउन सहयोग गर्ने उद्देश्यले त्यस्तो सम्पत्ति रुपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने, कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानीजानी त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, कारोबार, अधिकार वा सो उपरको स्वामित्व छलने वा बदल्ने र कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति भन्ने जानीजानी त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्ति, धारण, र प्रयोग गर्ने समेतका निषेधित क्रियाकलापहरुलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर हुनका लागि अपराधिक तत्वको रुपमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । सन् १९८९ मा जि-७ को सक्रियतामा Financial Task Force को स्थापना भए पश्चात विश्वमा अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई अपराध घोषित गरी हरेक राष्ट्रहरुले कानूनी, वित्तीय र संरचनागत व्यवस्था गर्नु पर्ने दायित्व सिर्जना भएसँगै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको संस्थागत यात्रा आरम्भ भएको देखिन्छ ।

सम्पत्ति अधिकार व्यक्तिको मौलिक हक साथै मानव अधिकारको विषय पनि हो । राज्य संरक्षित अधिकार हो । सम्पत्तिको हकसँग अन्य धेरै मौलिक र मानव अधिकारका विषयहरु अन्तरसम्बन्धित हुन्छन् । राज्यको समृद्धिको उद्देश्य हासिल गर्नमा वित्तीय एवं आर्थिक स्रोत साधनहरुकै प्रयोगमा प्रभावकारिता र कुशलताको अपेक्षा गरिन्छ । नागरिकको उत्थान, संरक्षण र सशक्तिकरणमा आर्थिक स्रोत र साधन नै प्रमुख हुन्छ । विकासका लागि वित्तीय संसाधन नै आवश्यक हुन्छ । यी उदाहरणहरुबाट वित्तीय संसाधन विना मुलुक संचालन हुन नसक्ने तथ्य स्थापित हुन्छ । अर्को तर्फ यही वित्तीय साधन र स्रोतको गलत र अपराधिक उपयोग भई दियो भने राज्य व्यवस्थामाथि चुनौति खडा हुन्छ । भयरहित वातावरणमा जीवन जीउन पाउने नागरिक अधिकार कुष्ठित हुन्छ । शान्ति सुरक्षामा गम्भीर व्यवधान खडा हुन्छ । राज्य र मानवता विरोधी गतिविधिहरुले प्रजातान्त्रिक संस्थाहरुको मुल्य नष्ट गर्दै समाजलाई द्वन्द्व र अस्थिरता तर्फ धकेली अस्त व्यस्तताको अवस्था सिर्जना गर्दछन् जुनकुरा प्रजातान्त्रिक एवं सभ्य राज्यको बाधक हो ।

सम्पत्तिको अपराधिक उपयोगको रोकथाम र निवारण आज सर्वाधिक विश्वव्यापी महत्वको विषय बन्न पुगेको छ। यसका लागि प्रभावकारी रोकथाम, वित्तीय निगरानी, अपराधीकरण, दोहोरो अपराधीकरण, अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाही, अपराधिक सम्पत्ति जफतका अल्पकालीन र दीर्घकालीन उपायहरूको अवलम्बन, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सहकार्यको अभिवृद्धि यस प्रणालीका महत्वपूर्ण पक्ष एवं प्रणालीगत सफलताका आधारहरूको रूपमा रहेका छन् ।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली दवाव कि अनिवार्य आवश्यकता?

विश्वव्यापीकरण तथा प्रविधिको तिब्र विकासले विश्वमा मानिसहरूको व्यक्तिगत सम्बन्ध, संस्थागत समन्वय, सहकार्य एवं आपसी अन्तरनिर्भरतामा वृद्धि भएसँगै विश्वमा अबसर र चुनौति दुवै सिर्जना भएको छ । सूचना प्रविधिको विकासले आज जतिसुकै मुल्य र परिमाणको सम्पत्तिलाई पनि एउटा विद्युतीय मुल्यमा परिणत गर्न सक्ने, सम्पत्तिको कारोवारमा भौतिक अस्तित्व नभई मुल्यमात्र आदान प्रदान गर्न सकिने लगायतका विधिको विकास गरेको छ भने अर्कातिर प्रविधिमा आधारित अपराधिक घटनाहरू वृद्धि गर्नमा समेत सूचना प्रविधिको दुरुपयोग भई रहेको अवस्था छ । सूचना प्रविधिमा आधारित अपराधको चरित्र जटिल हुने गरेको देखिन्छ । यस प्रकारका प्रविधिमा आधारित अपराधको मुख्य लक्ष्य सम्पत्तिको कारोवार भई दिदा यसप्रकारका अपराधले सरकारको नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयनमै व्यवधान सिर्जना गरी दीर्घकालमा समाजलाई नै अस्थिरता तर्फ धकेल्छन्। मुख्यरूपमा, सूचना प्रविधि र विश्वव्यापीकरण मात्र दुई जिम्मेवार विषय नभई अन्य धेरै जिम्मेवार कारणहरू छन् जसले संगठित र अन्तरदेशीय प्रकृतिका अपराधिक घटनाहरू वढाउँदै आएका छन्। अपराध हुनुको पछाडी राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, मनोबैज्ञानिक कारणहरू जिम्मेवार रहेका हुन्छन्। राजनैतिक रूपमा धार्मिक, जातीय युद्ध र सशस्त्र विद्रोह भयो भने मानवता विरुद्धको अपराध, आम संहार र युद्ध अपराधको शुरुवात हुन्छ। मानिसहरू आफू बसोबास गरिराएको थातथलोबाट विस्थापित हुन बाध्य हुन्छन्, नाबालकहरूको प्रयोग हुन्छ, निःशस्त्र व्यक्तिहरू माथि अपराधिक क्रियाकलाप हुन जान्छ। बलत्कार, हत्या, अपहरण तथा शरीर बन्धक, यौन सम्बन्धी अपराध आदि वृद्धि हुन्छन् र यसबाट राज्य नै कमजोर बन्न पुग्छ

सामाजिक रूपमा हुने विभेद, बहिष्करण, बञ्चितकरण, हिंसा, असमानता, दमन, शोषण र उत्पीडनलाई राज्यले प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरी सम्बोधन हुन नसक्दा सामाजिक संरचना नै खलवलिन जान्छ र फलस्वरूप अपराधिक घटनाहरूमा वृद्धि हुन जान्छ । आर्थिक रूपमा हुने शोषण असमानता र स्रोतको अपारदर्शी र असमानुपातिक वितरण प्रणालीले मानिसको आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमै चुनौति खडा गर्दछ। फलस्वरूप अपराधको जन्म हुन्छ।

अहिले संसारमा व्यक्ति र सिंगो राष्ट्रहरूकै आपसी अन्तरनिर्भरता बढ्दो छ । विश्वलाई प्रविधिको विकासले विश्व ग्राम (ग्लोबल विल्लगे) मा परिणत गरिदिएको छ । एउटा गाउँको रूपमा आपसी सम्बन्धलाई हेर्न थालिएको छ । मानव शरीरमा क्यान्सर रोगको संभावना भएझैँ समाजमा अपराधको संभावना हुन्छ, अपराध समाजकै उपज हो भन्ने समेत अपराधशास्त्रीय मान्यता रहेको छ । माथि अपराधका कारणहरू विवेचना गरिए बमोजिम अपराध र अपराधिक घटना समाजकै उपज र सामाजिक समस्या भएकाले र यसले राज्यको आधिकारिक, औपचारिक प्रणाली र व्यवस्थामै चुनौति सिर्जना गर्ने भएकाले अपराधमुक्त, सुरक्षित र भयरहित समाज हरेक राष्ट्रको आवश्यकता, चाहना र आधारभूत दायित्वको विषयका साथै नागरिकको न्यूनतम मानवअधिकारको विषयको रूपमा रहेको छ ।

अपराधिक घटनाको न्यूनीकरण गरी जनताको भयरहित वातावरणमा सम्मानपूर्वक वाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूति गर्न राज्यको भूमिका प्रभावकारी हुनु पर्छ । यसका लागि राज्यले कानून र संरचनागत व्यवस्था गरी सो सुनिश्चित गर्ने प्रक्रियाको निर्धारण गरेको हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली विश्वको साझा सहमतिको उपजको रूपमा विकसित एउटा गतिशील एवं नवीन अवधारणा र प्रणाली हो ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको सफल कार्यान्वयनबाट शासकीय स्वच्छताको प्रत्याभूत हुन सक्ने देखिन्छ । हरेक मुलुकको फौजदारी न्याय प्रणाली अनुकूल कार्यान्वयन हुने यो प्रणालीको मुख्य उद्देश्य अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने अर्थात् कसुरजन्य सम्पत्तिको प्रकृति र स्वरूपमै परिवर्तन गरी गराई अपराध र सम्पत्तिका बीच दुरी कायम गरी वैधानिक सम्पत्तिको रूपमा त्यस्तो सम्पत्तिलाई वित्तीय र औपचारिक क्षेत्रमा प्रवेश हुनबाट रोक्न लगाई वित्तीय प्रणालीको स्वच्छता अभिवृद्धि गरी कसुरबाट सम्पत्ति जफत गर्ने, आतङ्ककारी कार्यमा सम्पत्तिको प्रयोग हुन नदिने र अपराधिक दायित्वको निर्धारण गर्ने रहेकाले यो प्रणाली हरेक मुलुकको लागि शासकीय मामिलाको प्रभावकारिता र पारदर्शिता एवं शासकीय स्वच्छता र जवाफदेहिता कायम गर्ने माध्यम हो भन्न सकिने प्रशस्त आधारहरू रहेका छन् ।

संगठित रूपमा हुने र अन्तरदेशीय अपराधहरूको प्रभाव सघन र जोखिमयुक्त हुन्छ । अपराधिक कार्यको योजना एक देशमा बन्ने, त्यसको प्रभाव विभिन्न स्थानमा पर्ने, अपराधको संजालीकरण हुने र न्यायमा नै अवरोध खडा गर्ने यस्ता अपराधको मुख्य ध्येय नै अपराधिक लाभ हुने भएकाले वित्तीय संसाधनको गलत प्रयोगले वित्तीय शिथिलताका साथै राज्यको सुशासनको उद्देश्य र समृद्धिको यात्रालाई नै अवरुद्ध गर्ने भएकाले वित्तीय अपराध निवारणमा विश्वव्यापी चासो र सक्रियता

आवश्यक छ । यसका लागि समन्वय र सहकार्यका नयाँ आयामहरु थपिएका छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका सम्बन्धमा हरेक मुलुकहरुको १० वर्षमा हुने पारस्परिक मूल्याङ्कनले देशहरुलाई वित्तीय अपराध निवारणका लागि बनेका कानुनी व्यवस्था एवं मापदण्डहरुको अनुपालना, कार्यान्वयन र प्रभावकारिताका लागि थप जिम्मेवार बनाएको अवस्था छ । अपराधका लागि आवश्यक स्रोत साधन अपराधिक तवरले जुटाइन्छ, जसले विश्वको मुद्रा, बैकिङ्ग, वित्तीय र बाणिज्य लगायतका क्षेत्रमा अव्यवस्था सिर्जना गर्दछ, वित्तीय स्वच्छताको क्षयीकरण गर्दछ, राज्यको शासकीय क्षमतालाई कमजोर बनाउँछ, सुशासनको अवस्था कमजोर बनाउँछ, विकास र समृद्धिमा गतिरोध सिर्जना गर्दछ ।

यसरी संगठित र अन्तरदेशीय अपराधका घटनाहरुलाई कुनै एउटा मात्र मुलुकको कानून, संरचना र प्रणालीले उपयुक्त र प्रभावकारी ढंगले उपचार गर्न सक्दैन, यसका लागि विश्वव्यापी सहमति, सहकार्य, समन्वय र एकता आवश्यक पर्दछ । यसकै लागि जि-७ को सक्रियतामा अपराधबाट आर्जित सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न कानुनी व्यवस्था गर्ने प्रयास स्वरूप वित्तीय कारवाही कार्यदलको स्थापना भई यसले गरेका ४० वटा सिफारिशका आधारमा हरेक राष्ट्रमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको विधिवत स्थापना भएको हुँदा यो विदेशी दवाव नभई हरेक मुलुकको शासन प्रणालीलाई जवाफदेही, उत्तरदायी र पारदर्शी बनाउने र वित्तीय स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्ने एउटा अनिवार्य कार्यान्वयन औजार हो भन्न सकिन्छ ।

३. सम्पत्ति: विकास र विनाश

राज्यको नीति र योजना अनुसार वित्तीय संसाधनको प्रयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध, समुन्नत बनाउन सकिन्छ । विकासको अल्पकालीन र दीर्घकालीन लक्ष्य पुरा गर्नका लागि वित्तीय संसाधनको कुशलतापूर्वक प्रयोग परिचालन आवश्यक पर्दछ । स्रोत चुहावट नियन्त्रण र भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलाप विरुद्ध शुन्य सहनशीलता विश्वका सबै मुलुकहरुको समान महत्वको विषयका रूपमा रहेको छ । सम्पत्ति नै समृद्धिको साध्य साधन एवं लक्ष्य हो । यसको विपरीत सम्पत्तिको गलत प्रयोगले राज्यको उद्देश्यमै गतिरोध सिर्जना गरी विनाशको मार्गमा लैजाने निश्चित छ । उदाहरणका रूपमा जुवा खेल्ने कार्यलाई किन अपराधका रूपमा परिभाषित गरियो भने जुवामा सम्पत्तिको गलत प्रयोग हुन्छ, कसैको बैयक्तिक समृद्धिलाई अवरोध पुर्याउने भएकाले निषेध गरियो । सम्पत्तिको गलत प्रयोगले आतंकवाद जस्तो गम्भीर समस्याको उत्पत्ति हुन्छ । जसले मानव समुदायलाई त्रासदीपूर्ण र वर्चस्वको स्थितिमा पुर्याउँछ । अपराधिक घटनाहरु श्रृंखलाबद्ध रूपमा घटित भई वा राज्य

व्यवस्थाले आतंकवादको सामना गर्नु पर्दा ठुलो धनराशी खर्च भई विकास र समृद्धिको उद्देश्यमा गतिरोध सिर्जना गर्दछ । सुशासनको मान्यतालाई स्खलित गर्दछ । नागरिकको जनजीवन कष्टपूर्ण हुन्छ । उत्पादनमा हास आँउछ । मानव अधिकार उपेक्षित हुन्छ । मानवीय कानूनको उल्लंघनका घटनाले श्रृंखलाबद्ध रूपमा प्रश्रय पाउँछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको मुख्य उद्देश्य अपराधजन्य कार्यबाट सम्पत्ति आर्जन गरी शुद्धीकरण गर्ने र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्नु रहेको छ । वित्तीय प्रणालीको स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्नुका साथै अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति कानूनको र आयलाई राज्यको कोषमा ल्याउने दुई प्रमुख कार्य यस प्रणालीको केन्द्रविन्दुमा रहेका छन् । आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीको संवेदनशीलता हेर्दा हाम्रो विद्यमान कानुनी व्यवस्थामा आतङ्ककारीलाई सहयोग गर्ने मनसाय राख्नु नै कसुर कायम हुने आधार रहेबाट आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्य गम्भीर हो भनी बुझ्न सकिन्छ । सम्पत्तिको अपराधिक उपयोगलाई निस्तेज गर्न सम्पत्तिको कारोवारमा संलग्न हुने राज्यका सबै सरकारी तथा निजी क्षेत्रलाई यो प्रणालीले एकीकरण गरी जिम्मेवारी निर्धारण गरेको अवस्था छ । यो प्रणालीको सफल कार्यान्वयनका लागि वित्तीय कारवाही कार्यदलका सिफारिशहरूले समेत बहुआयामिक एवं एउटा स्वचालित पद्धतिको स्थापनाबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व पुरा गर्न मुलुक सक्षम हुनु पर्ने संकेत गरेको देखिन्छ ।

राज्यमा रहेका कानून कार्यान्वयन गर्ने संयन्त्र, उच्च तहका केन्द्रिय निकायहरू, वित्तीय, बैकिङ, बीमा, व्यापारिक, घरजग्गा व्यावसाय, क्यासिनो लगायतका क्षेत्रहरू यो प्रणाली कार्यान्वयन गर्नमा प्रमुख रूपमा जिम्मेवार छन् । यसै गरी सम्बन्धित ऐनले व्यवस्था गरेका समन्वय समिति तथा कार्यान्वयन समिति, रणनीतिमा व्यवस्थित अनुसन्धान समन्वय संयन्त्र तथा नियामक निकाय समन्वय संयन्त्रहरू समेत यो प्रणाली कार्यान्वयन गर्नमा जिम्मेवार रहेका छन् । यसरी सबै राज्यका उच्च तहका निकायहरूदेखि निजी क्षेत्रसम्म यो प्रणालीमा आवद्ध गर्नुको मुख्य उद्देश्य नै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण हो भने यसभित्र अन्य अन्तरनिहित विश्वव्यापी उद्देश्यहरू रहेका छन्-

- वित्तीय स्वच्छता कायम गर्नु,
- सम्पत्तिको अपराधिक उपयोग निस्तेज गर्नु,
- सबल वित्तीय निगरानी (Financial Intelligence) को व्यवस्था गर्नु,
- शंकास्पद कारोवार, सीमा कारोवार, शंकास्पद गतिविधिहरूलाई वित्तीय निगरानी हुदै कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको क्षेत्राधिकारमा ल्याउनु,

- सम्पत्तिको हरेक कारोवारलाई कसुरको आशंकाको दृष्टिकोणले विश्लेषण गरी कसुर भए नभएको यकिन गर्नु,
- अपराधिक दायित्व निर्धारण गर्नु,
- कसुरबाट प्राप्त र कसुरमा प्रयोग गरिएको सम्पत्ति जफत र उत्पत्ति भएको देशमा फिर्ता गर्नु,
- कानूनको उचित प्रक्रिया पुरा गरी राज्यले जफत गरेको सम्पत्तिको उपयोगको योजना बनाउनु,
- आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी हुन नदिनु र आतंकवादी क्रियाकलाप निवारण सम्बन्धमा विश्वस्तरमा भएका संधि संझौताबाट सिर्जना भएको दायित्व कार्यान्वयन गर्नु तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय सुरक्षा परिषद्को रेसोलुसन सम्बन्धि सन्वसन लिस्ट कार्यान्वयन गर्नु । यसमा खास गरी सूचीकृत आतङ्ककारी व्यक्ति समूह वा संगठनको सम्पत्ति तथा कोष रोक्का, आवगमन र हातहतियारमा प्रतिबन्ध लगाउनका लागि कानूनी तथा प्रक्रियागत उपायहरू अवलम्बन गर्नु,
- खासगरी टारगेटेड फाइनान्सियल स्याङ्कसन (Targeted Financial Sanction) का लागि कुनै पनि आतङ्ककारी व्यक्ति, समूह वा संगठनको तत्काल कुनै विलम्ब विना सम्पत्ति तथा कोष रोक्का गर्ने लगायतको तयारी हरेक राष्ट्रसँग हुनु पर्ने मान्यता रहेकाले राज्यहरूको तयारी सो अनुरूप बनाउनु,
- सूचक संस्था, नियामक निकाय, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूको जिम्मेवारी निर्धारण गरी सो जिम्मेवारी पुरा गर्न आवश्यक अधिकार सहितको व्यवस्था गर्नु,
- जोखिममा आधारित दृष्टिकोण अवलम्बन गरी अनुसन्धान तथा अभियोजन र न्याय निरूपण गर्न सक्ने संयन्त्रको विकास गर्नु,
- अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय र सहकार्यमा आधारित सूचना, जानकारी र प्रमाणहरूको आदानप्रदान गरी अपराध निवारणमा विश्वव्यापी सहकार्य र साझेदारी बढाउनु,
- कानूनी व्यक्तिहरूको दुरुपयोग गरी हुने अपराधिक गतिविधिहरू नियन्त्रण गर्नु,
- हातहतियारको उत्पादन तथा प्रसारणलाई नियमन गर्नु,

यस प्रणालीले अंगिकार गरेका उपरोक्त बमोजिमका उद्देश्यहरूको परिपूर्तिका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको संरचनागत ढाँचा अध्ययन गर्दा वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश बमोजिम हरेक राष्ट्रहरूले (Preventive Measures (From Rec 9 to 23) र कानून कार्यान्वयन (From Rec 30 to 31) सम्बन्धी संरचना निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ । संरचनागत

व्यवस्था र कार्य जिम्मेवारी तर्फ हेर्दा Preventive Measures अन्तर्गत वित्तीय र गैरवित्तीय पेशाकर्मी गरी दुई प्रकारका सूचक संस्थाहरूको व्यवस्था रहेको छ । नेपालको सन्दर्भमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को धेरै कानुनी व्यवस्थाहरू निवारणात्मक उपायसँग सम्बन्धित छन् । आधारभूत रूपमा सूचक संस्थाहरूले आफ्नो कार्य सम्पादनका क्रममा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको संवेदनशीलता र जोखिमको दृष्टिकोणबाट आफ्नो कारोवारको विश्लेषण र पहिचान गर्नु पर्ने हुन्छ । वित्तीय जानकारी इकाईको गाइड लाइन अनुसार सीमा कारोवार, शंकास्पद कारोवार र शंकास्पद गतिविधि समेतको प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिनु पर्ने हुन्छ । यसै गरी यो प्रमुख जिम्मेवारीका अतिरिक्त सूचक संस्थाहरूको जिम्मेवारीमा निम्न विषयहरू रहेका छन्-

- व्यावसायिक सम्बन्ध राख्दा वा कुनै कारोवार गर्दा आफूसँग कारोवार गर्ने ग्राहकको पहिचान गर्ने,
- ग्राहक पहिचानका सन्दर्भमा सरलीकृत र वृहत उपायहरू अवलम्बन गर्ने,
- ग्राहकको पहिचानका क्रममा तेस्रो पक्षबाट वा सामाजिकरूपमा उपलब्ध सूचनाहरूलाई समेत आधारको रूपमा लिने,
- जोखिमको पहिचान मूल्याङ्कन विश्लेषण गरी जोखिममा आधारित प्रणाली अवलम्बन गर्ने,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी मापदण्ड अनुपालना गर्ने,
- अनुपालना अधिकृत व्यवस्था गर्ने,
- अभिलेख राख्ने,
- गोपनीयता कायम गर्ने,
- नियामक निकायले दिएको आदेश तथा निर्देशन पालना गर्ने ।

४. सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरको अनुसन्धान र अभियोजन

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन २०६४ मा मिति २०८०।१२।३० मा भएको संशोधनपूर्व अनुसन्धान निकायको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग रहेकोमा सो संशोधनले अनुसन्धानको जिम्मेवारी विभिन्न सम्बद्ध कसुरको अनुसन्धान गर्ने निकायहरूलाई प्रदान गरेको छ । विभाग आफैमा एउटा अनुसन्धान निकायको रूपमा रहेको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरको अनुसन्धान कार्य सम्बद्ध कसुरको अनुसन्धानकै क्रममा अपराधिक तत्वको पहिचान र विश्लेषणसँगै हुनेछ भने आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान नेपाल

प्रहरीबाट हुने व्यवस्था रहेको छ । यस हिसावले अहिले सबै भन्दा ठुलो अनुसन्धान निकाय नेपाल प्रहरी रहेको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसुरको प्रकृतिको चर्चा गर्दा यो प्राविधिक रूपले परिभाषित कसुर हो । यस अपराधको संरचना जटिल हुने गरेको देखिन्छ। अपराध निवारणका लागि बनेका कानुनी संरचना र प्रक्रियालाई नै छल गरी अपराधमा संलग्न पक्षले अपराधको कठोर र जटिल संरचनाहरू खडा गर्ने, राज्यको निगरानी र कानुनी कारवाहीबाट बच्नका लागि देवानी कानूनका सुविधा र सहूलियतहरूको दुरुपयोग गर्ने, अपराधमा उन्नत प्रविधि प्रयोग गर्ने, भन्सार र व्यापारलाई दोहन गर्ने, वित्तीय प्रणालीको प्रयोग गर्ने, कानुनी व्यक्तिहरूको दुरुपयोग गर्ने, लगायत अपराधमा जटिलता सिर्जना गरी अनुसन्धान र अभियोजनमा नै जटिलता पैदा गर्ने कार्यहरू गरेका हुन्छन्। यसरी हुने वित्तीय अपराधलाई निवारण गर्नमा अनुसन्धान, अभियोजन एवं फौजदारी कारवाहीमात्र प्रभावकारी माध्यम होइन भन्ने तथ्यलाई स्वीकार गरी वित्तीय कारवाही कार्यदलले विकास गरेका ४० बुँदा सिफारिश अन्तर्गत जोखिममा आधारित प्रणाली, समन्वय, अपराधीकरण, वास्तविक धनीको पहिचान, नियमन सुपरीवेक्षण, अन्तर्राष्ट्रिय सहायता लगायतको व्यवस्था रहेको देखिन्छ।

५. प्रणालीको सफलताका लागि

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली आफैमा एउटा प्राविधिक विषय भएकाले यो प्रणालीको सफलताका साथ कार्यान्वयन गर्नका लागि निम्न विषय क्षेत्रहरूमा ध्यान दिन जरूरी छ:

क. अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व:

विश्व समुदायलाई नै तरंगित गर्ने एवं व्यक्तिको जिउज्यानमा नै चुनौति सिर्जना विषयहरू लगायत अन्य कतिपय चुनौतिहरूको सामना गर्न विश्वको कुनै एक मात्र राष्ट्रको प्रयास सफल र सार्थक नहुने भएकाले कतिपय विषयहरू जस्तो भ्रष्टाचार निवारण, आतंकवादको रोकथाम, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण, जलवायु परिवर्तन, मानव अधिकारको रक्षा, प्राकृतिक वातावरणीय विनाशको रोकथाम लगायतका विषयहरूलाई अन्तराष्ट्रिय रूपमा सम्बोधन गर्नका लागि विश्वस्तरमा साझा सहमतिको उपजको रूपमा अन्तराष्ट्रिय महासन्धीहरू सम्पन्न भई सो महासन्धीहरूबाट सिर्जना भएको दायित्व पुरा गरी मुलुकले अन्तराष्ट्रिय स्तरमा गरेको प्रतिवद्धता कार्यान्वयन गर्नुको विकल्प रहदैन । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण अन्तरदेशीय संगठित अपराधको रोकथाम एवं आतंकवादको दमन हाल विश्व समुदायको एकीकृत चासो

एवं सरोकारको विषय बनेको हुनाले यसका लागि विश्वव्यापी समन्वय र सहकार्यको नयाँ ढोका खुलेको छ।

ख. जोखिममा आधारित प्रणालीको अवलम्बन:

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा खास गरी २ वटा प्रमुख आयामहरू रहेका छन् । नियमन र दण्डात्मक । नियमन अन्तर्गत सुचक संस्थाहरू र नियामकीय दायित्वको निर्धारण गरिएको हुन्छ । यसै सिद्धान्त र मान्यता अनुसार कानुनी संरचनागत र वित्तीय प्रक्रियाको निर्धारण गरिएको हुन्छ । जोखिममा आधारित प्रणालीको अवलम्बन भन्नाले यस प्रणालीमा आवद्ध भएका सबै सूचक संस्था नियमनकारी निकाय एवं कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकाय समेतले आफु अन्तर्गतको जोखिमलाई पहिचान मूल्याङ्कन र बोध गरी सो अनुसार जोखिम न्यूनीकरणको रणनीति तय गर्नु पर्ने हुन्छ । सामान्यतया: जोखिममा आधारित प्रणालीको अवलम्बनभित्र जहाँ जोखिम बढि हुन्छ त्यही क्षेत्रमा स्रोत साधनको विनियोजन एवं प्रयोग र कारवाहीलाई प्राथमिकता दिनु पर्छ । यसै गरी जोखिम सिर्जना गर्ने विभिन्न तत्वहरू हुन्छन् । ती तत्वहरूको पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ । नियमनकारी निकायले आफु अन्तर्गतको र अनुसन्धानकारी निकायले आफ्नो जोखिम र सूचक संस्थाहरूले आफ्नो सेवा तथा उत्पादन क्षेत्र वितरणको माध्यम भौगोलिक अवस्थिति आदि आधारमा जोखिम मूल्याङ्कन गरी सो अनुसार न्यूनीकरणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ ।

राष्ट्रिय जोखिम मूल्याङ्कनबाट समग्रमा देखिएको नतिजा अनुसार देशले जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली जोखिममा आधारित प्रणाली हो । जोखिम भन्नाले Threat र vulnerability को Product लाई बुझिन्छ । प्रणालीगत हिसावले बुझ्दा Threat भन्नाले वाह्य तत्व हुन्छ जुन सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको सम्बन्धमा सम्बद्ध कसुर हुन् जसबाट अपराधिक आय सिर्जना हुन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा मुलतः अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत र सम्पत्तिवीचको सम्बन्ध अन्त्य गरी कानुनी स्रोत र स्वरूपमा सम्पत्तिको रूपान्तरण गर्ने कार्य हुन्छ । यसका लागि वित्तीय क्षेत्रमा सम्पत्तिको प्रवेश गराइन्छ । वित्तीय क्षेत्रसँग सो सम्पत्तिको कारोवारमा संलग्न पक्षको पहिचान गर्ने अभिलेख राख्ने कागजातहरूको सत्यापन परिक्षण गर्ने शंकास्पद कुराहरू पहिचान गर्ने र वित्तीय निगरानीका लागि सूचनाहरू प्रेषित गर्ने कारोवारको गोपनीयता कायम गर्ने उच्च पदस्थको पहिचान गर्ने लगायतका अनुपालनासँग सम्बन्धित पर्याप्त तयारी हुनु पर्ने मान्यता यस प्रणालीको रहेको छ । यदि अनुपालनाका

सबै उपायहरू प्रभावकारी भएनन् भने अपराधिक आयको प्रवेश वित्तीय क्षेत्रमा भई त्यसले वित्तीय प्रणालीलाई दोहन गरी जोखिम बृद्धि हुन्छ । तर यस्तो सम्पत्तिको कारोवारलाई कसुरसँग सम्बन्धित रहे वा नरहेको लगायतका ग्राहक कारोवार र सम्पत्तिको पहिचान गर्ने पर्याप्त कार्यविधि एवं प्रक्रिया वित्तीय क्षेत्रसँग भएमा Threat जतिसुकै उच्च भएता पनि vulnerability न्यून हुने भएकाले जोखिमको मात्रा पनि कम हुन्छ। यसले वित्तीय स्वच्छतामा कुनै असर गर्दैन। वित्तीय प्रणालीको दोहन गर्न सक्दैन तसर्थ यो प्रणालीमा जोखिममा आधारित प्रणाली अवलम्बन गर्नु पर्ने अनिवार्यता रहेको छ।

वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश नं १ नै जोखिममा आधारित प्रणाली अवलम्बन गर्नसँग सम्बन्धित छ भने वर्तमान सन्दर्भमा नेपाल कानुनले जोखिम मूल्याङ्कनलाई सूचक संस्था देखि कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायसम्मको जिम्मेवारीमा राखेको हुँदा पनि जोखिममा आधारित प्रणालीको विशेष महत्व रहेको बोध हुन आउछ ।

ग. उदार हकदैया र सहभागितामुलक संस्कृति:

भ्रष्टाचार, सम्पत्ति शुद्धीकरण र राजस्व चुहावट जस्ता कसुरमा उदार हकदैयाको व्यवस्था रहेको छ। यसो हुनुको मुल कारण यी अपराधहरूमा कुनै अमुक व्यक्ति पिडीत नभई सिंगो राज्य पीडित र प्रताडित बन्ने हुँदा यस्तो कसुर भए गरेको थाहा पाउने जोकोहीलाई जहिलेसुकै जुनसुकै लिखित वा मौखिक माध्यमबाट उजुरी वा सूचना दिन सक्ने गरी हकदैया प्रदान गरी त्यो मुलुकका आम नागरिकलाई खबरदारीको माध्यमबाट शासन प्रणालीमा सहभागी हुन पाउने लोकतान्त्रिक अधिकारको संरक्षण सुनिश्चितता गर्नु पर्दछ । यस्ता कसुरमा सूचनाको स्रोत हदम्याद र हकदैयाको सवालमा उदारताको सिद्धान्त अवलम्बन गरेको विधिशास्त्रीय मान्यता समेतबाट राज्यका हरेक कामकारवाहीमा नागरिकको सहभागी हुन पाउने मौलिक अधिकार सुनिश्चित रहेको तथ्य प्रष्ट हुन आउछ।

घ. समन्वय र सहकार्य

प्रणालीगत आधारमा हेर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ६ देखि दफा ७फ. सम्ममा व्यवस्थित कानूनी व्यवस्थाबाट प्रणाली कार्यान्वयन गरी सफलता दिलाउनका लागि सबै बैंकहरू, वित्तीय संस्था, बीमा कम्पनी, घरजग्गा व्यावसायी, क्यासिनो, लेखापरीक्षक आदि सूचक संस्था र यिनीहरूका नियामक निकायहरू नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल बीमा प्राधिकरण, नेपाल धितोपत्र, संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय,

आन्तरिक राजस्व विभाग, बार काउन्सिल, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्ट संस्था, कम्पनी रजिष्ट्रार लगायत जिम्मेवार छन् । ऐ. ऐनको दफा ३, ४, ५, १३, १४, १४क., १५, १६, १७, १८, १९, २२, २३, २८, २९, ३०, ३४, ३६, ४०, ४ लगायतमा भएका व्यवस्थाहरू अध्ययन गर्दा मुख्य रूपमा अनुसन्धान निकायहरू जिम्मेवार देखिन्छन्।

ड. कारोबारको निगरानी र प्रतिवेदन प्रणालीको चुस्तता:

अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वको हिसावले विश्लेषण गर्दा कार्यदलको सिफारिश नं २० र २९ खास गरी कारोबारको निगरानी एवं प्रतिवेदन प्रणालीसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । यसमा सूचक संस्थाहरू मुख्य रूपमा आफुसँग व्यावसायिक कारोबार गर्न आउने ग्राहक, उसले गर्ने कारोबार र सम्पत्ति पहिचान गरी व्यावसायिक सम्बन्ध विकास गर्न र शंकास्पद कारोबारको प्रतिवेदन गर्न, आफूले गरेको कामको अभिलेख व्यवस्थापन गर्न, जोखिम मूल्याङ्कन गर्न जिम्मेवार छन् । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीले जहाँ सम्पत्तिको कारोबार हुन्छ यस्ता सबै निकायहरूलाई सूचक संस्था भनी परिभाषित गरेको हुनाले सूचक संस्थाहरू यो प्रणालीका द्वारपाले मानिने भएकाले सूचक संस्थाहरूको सम्बन्ध प्रतिवेदन (Suspicious transaction/threshold transaction reporting) का हकमा वित्तीय जानकारी इकाई (Financial Intelligence Unit) सँग रहेको हुन्छ । सूचक संस्थाहरूबाट वित्तीय जानकारी इकाईमा प्रतिवेदन भएका विषयहरूलाई सो इकाईले मूल्याङ्कन र विश्लेषण गरी विश्लेषणको निष्कर्ष कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूमा अनुसन्धान प्रयोजनका लागि सूचनाको स्रोतको रूपमा प्रेषित गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। वित्तीय जानकारी इकाई यथार्थमा यस प्रणालीको Cardio Vascular System हो। मुटुले मानव शरीरमा जसरी शरीरका विभिन्न भागहरूबाट रगत संकलन गरी शरीरका विभिन्न भागहरूमा पठाउँछ, वित्तीय जानकारी इकाईले पनि विभिन्न सूचक संस्थाहरूबाट सूचना प्राप्त गरी विश्लेषण गरी विश्लेषणको निष्कर्ष कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायमा पठाउने भएकाले र सूचनाले नै प्रणालीलाई जीवन्त र सक्रिय बनाउने भएकाले यो प्रणालीमा वित्तीय जानकारी इकाई मुटु हो भन्न सकिन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर आफैमा वित्तीय अपराध भएकोले यो अपराध स्थापित गर्नका लागि वित्तीय सूचनाको सर्वाधिक महत्व हुन्छ । सम्पत्तिको कारोबार कुनै कसुरसँग सम्बन्धित रहे वा नरहेको वा शंका गर्नु पर्ने कुनै मनासिव आधार रहे वा नरहेको वा कारोबारमा संलग्न पक्ष कुनै कसुरमा संलग्न रहे वा नरहेको भन्ने लगायतका विषयहरूको निरोपणको आधार नै वित्तीय निगरानी एवं वित्तीय विश्लेषण रहेकाले यो प्रणालीमा प्रतिवेदन र निगरानी (Reporting and Intelligence) को महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ।

च. वास्तविक धनी पहिचान सम्बन्धी प्रभावकारी उपायहरू:

(क) वास्तविक धनीको सवाल कुनै कानुनी व्यक्ति वा कानुनी प्रबन्धको दर्ता प्रक्रियासँगै जोडिएर आउँछ । वास्तविक धनीको दर्ता वास्तविक धनीसँग सम्बन्धित सूचनाको पारदर्शिता र उपलब्धता यो प्रणालीका महत्वपूर्ण पक्ष हुन् । यो वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश नं २४ र २५ सँग सम्बन्धित अवधारणा हो । वर्तमान सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ ले वास्तविक धनी लुकाई कानुनी व्यक्तिको स्थापना गरेको कुरा पुष्टि हुन आएमा त्यस्तो कानुनी व्यक्ति नै जफत गर्ने सम्मको अधिकार कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयलाई दिएको देखिन्छ । हाम्रो सम्बन्धमा वास्तविक धनीको परिभाषाका ३ वटा मुख्य आधारहरू रहेका छन्:

(ख) शेयर स्वामित्व) १५ प्रतिशत भन्दा बढि

(ग) संचालक नियुक्त गर्न सक्ने सक्षमता

(घ) निर्णयमा प्रभाव पार्न सक्ने हैसियत

वास्तविक धनी पहिचान गर्नु पर्ने मान्यता र कानुनी व्यवस्थालाई विश्लेषण गर्दा फौजदारी न्यायको एक अभिष्ट अपराधमा संलग्न पक्षले सजाय भोग्नु पर्छ भन्ने हो । यही विधिशास्त्रीय मान्यता बमोजिम हेर्दा अपराधमा तेस्रो पक्षको प्रयोग भएको भने त्यसबाट लाभ पाउने व्यक्तिलाई पनि कानुनी दायरामा ल्याउनु पर्ने हुन्छ । यसै आधारमा वास्तविक धनी पहिचान गर्ने कार्य कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूका लागि महत्वपूर्ण छ । अर्को तर्फ मनसायको अभावमा गरिएको कतिपय भए गरेको अपराधिक दायित्व लाग्दैन । त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ को उपदफा (१) को देहाय खण्ड (क)(ग)(ग) मा कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानीजानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदा हुँदै वा थाहा पाउदा पाउँदै भन्ने मनसायका रूपको उल्लेख भएको पाइन्छ भने दफा ३४ को उपदफा (३) ले कसुरमा संलग्न नभएका निर्दोष व्यक्तिको अधिकारको संरक्षण गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको हुनाले एकाले गरेको कसुरको भागीदार अर्को व्यक्ति हुने कि नहुने भन्ने विषय विधिशास्त्रको महत्वपूर्ण पक्ष भएकाले यस प्रणालीमा वास्तविक धनी पहिचान गर्ने कार्य महत्वपूर्ण छ भने निवारणात्मक उपाय तर्फ समेत वास्तविक धनी पहिचान गर्ने कार्य सूचक संस्थाहरूको पनि सर्वाधिक प्राथमिकताको कार्य हो । किनभने कारोवार गर्ने व्यक्तिले आफ्नै तर्फबाट कारोवार गर्दैछ वा अरु कसैको तर्फबाट कारोवार गरिरहेको छ

पर्दा पछी रहेको व्यक्ति कुनै कसुरजन्य कार्यमा संलग्न रहे वा नरहेको र कारोवारको रकम कुनै कसुरसँग सम्बन्धित हो वा होइन भन्ने यकिन गर्न वास्तविक धनी पहिचान गर्नु पर्ने हुन आउछ ।

वास्तविक धनीको सही तरिकाले पहिचान हुन सकेन भने अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिको प्रवेश वित्तीय प्रणालीमा भई वित्तीय स्वच्छता कायम गर्ने यो प्रणालीको मुलभुत उद्देश्य नै धुमिल हुन जान्छ ।

नेपाल सरकार विरुद्ध सपना मल्ल समेत¹

(मुद्दा नं. 080-CR-0055)

त्यसैगरी प्रतिवादी छविकुमारी खत्रीले सर्जन वि.क. सँग आफ्नो छोरी सपना मल्लको विवाह गराउन, सर्जन वि.क. को जीवन बिमा गराउन वा सर्जन वि.क. लाई मार्नमा मत सल्लाहमा पसेको वा कसूरमा सहभागी भएको भन्ने कुनै पनि वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाण अभियोजकबाट प्रस्तुत गर्न सकेको पाइदैन। निज प्रतिवादी शुरु देखि नै आरोपित कसूरमा इन्कार छन्। सह अभियुक्तको पोल रहेको छैन। आफ्नो छोरी सपना मल्लले केही रकम आमालाई प्रदान गरेको र सो रकमबाट एक टुक्रा जग्गा सम्म किनेको देखिन्छ। निजले अपराधिक कार्यबाट आर्जित रकम हो भन्ने जान्नुपर्ने कारण र आधार तथा जानी जानी सो रकम धारण गरेको आधार समेत देखिदैन। यसरी आमालाई समेत रकम दिनु प्रतिवादी सपना मल्लको हकमा आरोपित कसूर पुष्टि गर्ने एउटा आधार भए तापनि सो रकम पाउने निजको आमा यी प्रतिवादी छवि कुमारी मल्ल भने निर्दोष नै रहेको पाइन्छ। अतः यसमा प्रतिवादी छविकुमारी खत्रीले लिएको रकमबाट आर्जित सम्पत्तिसम्म जफत हुने ठहर्छ। निजको हकमा अरु आरोपदाबीमा आरोपित कसूर गरेको पुष्टि हुन आएन। निजले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ।

पारस्परिक कानुनी सहायता र अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय:

सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर अन्तरदेशीय अपराध भएकाले विश्वको कुनै एक मुलुकमा अपराध हुने, अर्को मुलुकमा अपराधिक आय सिर्जना हुने र सोको कारोवार फरक फरक मुलुकमा समेत हुने गरेको पाइन्छ । त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन २०६४ को दफा ५ ले वहिर्क्षेत्राधिकार (extra-territorial Jurisdiction) ग्रहण गरेको छ । वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश नं ३७ देखि ४० को व्यवस्था अन्तराष्ट्रिय

¹ नेपाल सरकार विरुद्ध सपना मल्ल समेत मुद्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण, मुद्दा नं. 80-CR-0055, फैसला पृष्ठ ४९, वेबसाइट <https://supremecourt.gov.np/cp/#listTable>, पहुँच मिति: ०१।१६।२०२५

सहयोग र समन्वयसँग सम्बन्धित रहेबाट समेत यो प्रणालीमा पारस्परिक कानूनी सहायता अपराधीहरूको सुपुर्दगीको विशेष स्थान रहेको छ । विदेशी मुलुकबाट सूचना प्रमाणहरू प्राप्त गरी अनुसन्धान अभियोजन र न्यायिक कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाउन विदेशमा रहेको सम्पत्ति पहिचान र खोजतलास गरी रोक्का राख्न र पुनः फिर्ता प्राप्ति गर्नुका साथै अपराधमा संलग्न पक्षको दायित्व निर्धारण एवं सजाय कार्यान्वयनका लागि समेत अन्तराष्ट्रिय सहयोग र समन्वयको महत्वपूर्ण स्थान रहेकाले यस सम्बन्धी प्रभावकारी व्यवस्था हुनु जरुरी छ ।

पृथ्वीबहादुर पाँडेसमेत विरूद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल, काठमाडौं समेत

०७१-००-०४२२

अष्ट्रेलियाले पारस्परिक कानूनी सहायताका लागि अनुरोध गरेको विषय भ्रष्टाचार मुद्रा निर्मलीकरण आदि फौजदारी कसुरसँग सम्बन्धित विषय देखिन्छ । पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७० को दफा ४(ख) बमोजिम "फौजदारी प्रकृतिको विषयमा एक वर्षभन्दा कम कैद सजाय वा पचास हजार रूपैयाँभन्दा कम जरिवाना हुने कसुर भएमा" पारस्परिक कानूनी सहायता आदान प्रदान गर्न नमिल्ने । अष्ट्रेलियाको Crime Act, १९५८ तथा Criminal Code Act, १९९५ समेतमा रहेको व्यवस्थाबमोजिम अधिकतम १० (दश) वर्षसम्म कैद हुन सक्ने कसुरको सन्दर्भमा पारस्परिक कानूनी सहायताका लागि अनुरोध भई आएको हुँदा कैद वा जरिवाना हदको दृष्टिले समेत पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्न कुनै कानूनी बाधा देखिएन । पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७० को दफा ५(ग) बमोजिम बैंक, वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेखलगायत सम्बद्ध कागजातको संकलन वा प्रमाणित प्रति उपलब्ध गराउन सकिने नै देखिन्छ । भ्रष्टाचार मुद्रा निर्मलीकरणलगायतका संगठित अपराधलाई नेपाल कानून तथा अष्ट्रेलियाको कानूनले समेत अपराधको रूपमा घोषित गरेको अवस्था देखिएकोले प्रस्तुत पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्ने सन्दर्भमा दोहोरो आपराधिकरण (Double Criminality) को अवस्था विद्यमान छैन भन्ने ठान्न पनि नमिल्ने ।

छ. समानुपातिक प्रभावकारी र निरुत्सानमुखी सजाय:

यस प्रणालीले सजायको प्रकृति समानुपातिक प्रभावकारी र निरुत्सानमुखी हुनु पर्ने मान्यता राखेको छ । समानुपातिक सजाय भन्नाले जे जुन मात्रामा कसुरदारको कसुरमा संलग्नता छ सोही बमोजिम सजाय गर्नु हो भने निरुत्साहनमुखी सजाय भन्नाले सजायको भयले अपराधीले

र समाजका अन्य व्यक्तिले पुनः कसुर गर्न नसक्ने परिस्थिति निर्माण गर्नु पर्छ भन्ने हो भने प्रभावकारी सजाय भन्नाले सजाय गरेर मात्र हुँदैन सजायले आफ्नो उद्देश्य पनि पुरा गर्नु पर्छ भन्ने हो । यसको तात्पर्य सजायको सिद्धान्तमा राज्यको उद्देश्य निहित रहने भएकाले कसुरदारको दोषको मात्रा कसुरले पारेको वा पार्न सक्ने प्रभाव लगायतका कुराहरूलाई समेत विचार गरी सजाय गर्नु पर्छ भन्ने हो । विशेष अदालतले यस सम्बन्धी निम्न मुद्दामा गरेको व्याख्या समेत सान्दर्भिक हुने अवस्था देखियो ।

नेपाल सरकार विरुद्ध सपना मल्ल समेत^३

(मुद्दा नं ०८०-CR-००५५)

फौजदारी कसुर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४ को प्रस्तावनामा फौजदारी कसुर गर्ने कसुरदारलाई उचित सजाय निर्धारण गर्ने तथा त्यस्तो सजाय कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्य राखिएको देखिन्छ। सोही ऐनको दफा १३ ले कसुरदार वा अन्य व्यक्तिलाई हतोत्साहित गर्ने एवं समाज वा समुदायलाई सुरक्षा गर्ने उद्देश्य राख्नु पर्ने निर्देश गरेको पाइन्छ भने दफा १४ (क) मा कसुरको गम्भिरता र कसुरदारको दोषको मात्रा अनुसार सजाय समानुपातिक भन्दा बढी हुन नहुने भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (क) मा कसुरको गम्भिरता र कसुरदारको दोषको मात्रा एवं खण्ड (ग) मा कसुरको गम्भिरता र बढाउने र घटाउने तत्वहरूको आधारमा सजाय गर्नु पर्ने व्यवस्था भएको पाइन्छ। सोही दफाको उपदफा (२) मा जघन्य वा गम्भिर प्रकृतिका कसुरदारलाई कैद सजाय गर्नु पर्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

यस मुद्दामा सम्बद्ध कसुरको प्रकृति नेपाली समाजमा सजिलै कल्पना गर्न नसकिने खालको भएको तथ्य माथि विवेचित तथ्यहरूले देखाएको छ। नितान्त आर्थिक फाइदाका लागि जघन्य कसुर गरी प्राप्त सम्पत्तिलाई छोटो समयमै एक आपसमा व्यवस्थापन गरी वितरण गरिएको र उपयोग समेत गरिसकिएको छ। यी प्रतिवादीहरूले यस अघि कुनै कसुरमा सजाय पाएको अवस्था नदेखिए पनि यही अपराध नै पेशेवर अपराधीले गरे सरह आपसमा योजना बनाई करिव सफलतापूर्वक नै सम्पन्न गरेको अवस्था देखिन्छ। विवाह गर्ने, विमा गर्ने र मानिस मारेर उक्त विमाको रकम बाँडि लिने जस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिले पुनः यस प्रकृतिको कार्य गर्ने सम्भाव्यता उच्च हुने नै हुन्छ। यसबाट निजहरूबाट पुनः र अन्य व्यक्तिका हकमा समेत यस्तो गतिविधिमा संलग्नता निरोध) Prevention (तथा हतोत्साह) Deterrent (हुने गरी सजायको मात्रा कायम गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

^३ पूर्ववत १ पृ ३१ र ३२

कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति जफत र व्यवस्थापन:

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको मुख्य उद्देश्य नै अपराधीलाई हतोत्साहन गर्ने हो भन्ने कुरा माथि सजायको प्रकृतिमा गरिएको विश्लेषण एवं उद्घरण गरिएको मुद्दाका रोहमा पुष्टि हुन आएकाले यो प्रणालीको केन्द्रीय सिद्धान्त नै कानुनको उचित प्रक्रिया पुरा गरी कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति अपराधीको स्वामित्वबाट राज्यको कोषमा ल्याउनु रहेको छ । सम्पत्तिको अपराधिक उपयोगलाई निस्तेज गर्नुका यसको मुख्य उद्देश्य हो भने अपराधिक सम्पत्तिको मालिक व्यक्ति हुन सक्नदैन भन्ने दर्शन यस प्रणालीमा निहित रहेको देखिन्छ । सम्पत्तिको अपराधिक उपयोग मानव अधिकार शान्ति र अमन चयन राष्ट्रिय सुरक्षा माथिकै चुनौतिको विषय भएकाले अपराधिक सम्पत्तिको पहिचान र खोजतलास रोक्का एवं जफतका अल्पकालीन र दीर्घकालीन उपायहरूको प्रभावकारिता यस प्रणालीको सान्दर्भिक विषय हो । तसर्थ अदालतको आदेशले जफत हुने ठहरेका सम्पत्तिहरूलाई यथोचित समयमै राज्यको कोषमा ल्याउन न्यायपालिका र सरकारका विभिन्न निकायरुले तदारुकताका साथ काम गर्नु पर्ने अवस्था छ ।

ज. क्षमता विकास र तालिम:

वित्तीय अनुसन्धान आफैमा एउटा प्राविधिक विषय भएकाले यसको अनुसन्धानका लागि विशिष्ट प्रकारको ज्ञान एवं पेशागत सीप भएका जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ । कसुर गर्नमा कसुरदारले Sophisticated technology र पेशाकर्महरूको प्रयोग गर्ने तर अपराधको संरचना र प्रकृति अनुसार अनुसन्धान गर्न सक्ने जनशक्ति नहुने हो भने यसबाट अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसकी प्रणाली असफल बन्न पुग्दछ । कसुरको अनुसन्धान कार्य एउटा प्रशासनिक कार्य होइन अपितु प्राविधिक काम हो । यसका लागि मुलुकको फौजदारी न्याय प्रणाली अभियोजन प्रणाली छिमेकी मुलुकको कानुनी प्रणाली विधिविज्ञान प्रमाण कानुन न्यायिक प्रक्रिया कसुरजन्य सम्पत्ति पहिचान र खोजतलासको ज्ञान अनुसन्धानका विधिहरू र विशेष अनुसन्धान पद्धतिको ज्ञान व्यावसायिक लेखा प्रणालीको ज्ञान अंग्रेजी भाषाको ज्ञान सदाचारिता आवश्यक पर्दछ । मालपोत र नगरपालिका जस्ता निकायमा उपयुक्त नभएका सामान्य चिठी पत्राचार गर्ने ज्ञान नभएका जनशक्तिबाट प्राविधिक प्रकृतिको कार्य सम्पादन हुन सक्दैन । यसका लागि सरकारसँग जनशक्ति उत्पादनको योजना हुनु पर्दछ । अन्यथा यो कसुरको अनुसन्धानबाट प्रभावकारी नतिजा हासिल हुन सक्दैन र प्रणाली नै असफल बन्न जान्छ ।

६. निष्कर्ष

अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने, छलने, रुपान्तरण र हस्तान्तरण गर्ने, कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति भन्ने जानीजानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिब आधार हुदाहुदै त्यस्तो सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, कारोबार, अधिकार वा सो उपरको स्वामित्व लुकाउने वा छलने, कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति भन्ने जानीजानी त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्ति, धारण र प्रयोग गर्ने र उपरोक्त बमोजिमका कार्यहरू गर्न गराउनमा सहयोग सहजीकरण, मिलेमतो, सम्बद्धता जनाउने वा दुरुत्साहन दिने एवं षडयन्त्र गर्ने लगायतका कार्यहरूको प्रयासलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरका रुपमा बुझ्न सकिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैमा मुल अपराध नभएर मुल अपराधको सह उत्पादनको रुपमा सह अपराध हो भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट माधव कुमार भगतको मुद्दामा व्याख्या भएको पाइन्छ । यसबाट सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर सम्पत्ति आर्जन गर्ने अपराध नभएर अन्य अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने, छलने लगायतका कानून निषिद्ध कार्य गरी त्यस्तो सम्पत्तिलाई वैध बनाउने एउटा प्रक्रिया हो भन्ने स्पष्ट हुन आउछ ।

सन्दर्भ सामग्री:

- नेपालको संविधान
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४
- मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४
- फौजदारी कसुर (सजाय निर्धारण र कार्यान्वयन) ऐन, २०७४
- सम्पत्ति पत्रिका, विभिन्न अंक, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
- वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश
- नेपालको तेस्रो चरणको पारस्परिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०२३

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा सूचक संस्थाको भूमिका

डा. हरि कुमार नेपाल*

*निर्देशक

नेपाल राष्ट्र बैंक

१. परिचय

कालो धनलाई सेतो बनाउने कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण हो। व्यवसायिक शून्यतामा कालो धन सेतो हुन सक्दैन। धन सम्पत्ति स्वभावतः स्थिर पनि हुदैन। कुनै न कुनै तरहले चलायमान भै रहन्छ। वित्तीय, आर्थिक, व्यवसायिक र कहिलेकाँही सामाजिक क्षेत्रमा समेत घुमी रहन्छ। बचत, कर्जा, व्यापारको सिलसिलामा बैंकिङ्ग र सहकारी, लगानीको सिलसिलामा व्यवसायिक संस्था र धितोपत्र, सुरक्षणको सिलसिलामा बीमा, अचल सम्पत्तिको हकमा घरजग्गा शुद्धीकरणका माध्यम भै रहन्छन्। त्यसैगरी बहुमुल्य धातु, क्यासिनो, यातायातका साधन, सामाजिक कार्यको नाममा गैर नाफामूलक संस्था परिचालित हुन सक्छन्। अन्तरदेशीय व्यावसाय, कारोवार र विदेशी लगानीका क्षेत्र समेत यसका आवरण बन्न पुगेका धेरै उदाहरण छन्। खोज्दै जादा यो प्रक्रियाले नछोएको क्षेत्र शायदै भेटिन्छ। सक्षम वेइमानहरुको आर्थिक अपराधमा सक्रियता, व्यवसायिक र सामाजिक संस्थाको आवरण, अन्तरदेशीय कारोवार, भौगोलिक र राजनैतिक सीमा विहिनता, प्रविधि र भर्चुवल सम्पत्तिको दुरुपयोग आर्थिक अपराध नियन्त्रणमा थप चुनौतिको बिषय बनेको छ।

उल्लिखित अवस्थामा यस्ता गम्भीर प्रकृतिका आर्थिक अपराधको नियन्त्रण परम्परागत प्रणाली र सरकारको प्रयासले मात्रै सफलता सम्भव हुदैन। सोही वस्तुस्थितिलाई मध्यनजर गरी सबल अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरु भएका छन्। शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको रुपमा आर्थिक अपराध केन्द्रीत पहिचान, रिपोर्टिङ, विश्लेषण र कारवाही गर्ने प्रणाली स्थापित भएका छन्। मुलतः उक्त प्रणालीले निजी, वित्तीय तथा सामाजिक क्षेत्रलाई राज्यको आर्थिक अपराध नियन्त्रणको अभियानमा सहयोगी मात्र नभइ सरकारको सहयात्रीको रुपमा स्थापित गरेको छ। निश्चित प्रकारका व्यवसायिक संस्था वा पेशाकर्मिलाई सूचक संस्थाको रुपमा कायम गरी आर्थिक अपराध नियन्त्रणमा गहन निरोधात्मक जिम्मेवारी सुम्पेको छ। त्यस्ता सूचक संस्थाले आफ्नो जिम्मेवारी प्रभावकारी तवरले पुरा गरे नगरेको नियमन, निरिक्षण, सुपरिवेक्षण गर्न नियमनकारी निकायहरुलाई नयाँ दायित्व थपेको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको रुपरेखा तय गर्ने Financial Action Task Force (FATF) ले तय गरेका ४० मापदण्डमा आधाजति मापदण्ड सूचक संस्था र त्यस्ता संस्थाको नियमन, सुपरिवेक्षणसँग सम्बन्धित छन्। यसले पनि व्यवसायिक क्षेत्रको आर्थिक अपराध नियन्त्रणमा

रहेको महत्व स्थापित गर्दछ । जसमा मुलतः आर्थिक अपराध नियन्त्रणमा सूचक संस्थाको आन्तरिक नीति तथा कार्यविधि, ग्राहक पहिचान, जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिमममा आधारित प्रणाली, व्यावसायिक सम्बन्ध र कारोबार अनुगमन, नियमनकारी लगायत अस्वभाविक र शंकास्पद कारोबार पहिचान र प्रतिवेदन, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लगायतका निरोधका प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्ने विषय रहेका छन् । त्यस्ता सूचना उपर वित्तीय जानकारी इकाईले विश्लेषण गरी Information लाई Intelligence मा रूपान्तरण गर्ने र अनुसन्धानकारी निकायले अनुसन्धान गर्ने प्रणालीगत व्यवस्था रहेको छ । जसका कारण बढी भन्दा बढी वित्तीय अपराध उजागर हुने, प्राविधिकता र जटिलता चिर्ने, सूचक संस्थासँगको अनुसन्धानकारी निकायको प्रत्यक्ष सम्बन्धले ग्राहक र व्यवसायमा आउन सक्ने त्रास र सोको प्रणालीगत असरलाई कम गर्ने विवेकपूर्ण व्यवस्था भएको छ ।

२. सूचक संस्थासँग सम्बन्धित मुख्य व्यवस्था

विश्व मापदण्डले वित्तीय र गैर वित्तीय क्षेत्रका आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न व्यवसायी वा संस्थालाई सूचक संस्था कायम गरेको छ । जसमा वित्तीय अन्तर्गत बैंकिङ्ग, बीमा, धितोपत्र, सहकारी जस्ता क्षेत्र रहेका छन् भने गैर वित्तीय तर्फ क्यासिनो, घरजग्गा, बहुमुल्य धातु लगायतका व्यवसाय रहेका छन् । यसैलाई नेपालको सन्दर्भ जोडेर हेर्दा देहाय बमोजिमका सूचक संस्था र सोका नियमनकारी निकाय रहेका छन् ।

क्षेत्र	सूचक संस्था	नियमनकारी निकाय
वित्तीय	<ul style="list-style-type: none"> • बैंकिङ्ग • विप्रेषण • भुक्तानी प्रणाली • मुद्रा सट्टी • सहकारी बैंक 	नेपाल राष्ट्र बैंक
	<ul style="list-style-type: none"> • पेन्सन फण्ड मध्ये <ul style="list-style-type: none"> ○ कर्मचारी संचयकोष ○ नागरिक लगानी कोष ○ सामाजिक सुरक्षा कोष • सवारी साधन खरिदमा कर्जा दिने 	नेपाल राष्ट्र बैंक (सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम नेपाल सरकारले तोकेको)
	• बीमा	नेपाल बीमा प्राधिकरण

	• धितोपत्र	नेपाल धितोपत्र बोर्ड
	• बस्तु विनिमय	
	• निश्चित निरोधात्मक कार्यका लागि इक्विटी फण्ड	
	• निश्चित निरोधात्मक कार्यका लागि इन्भेष्टमेन्ट कम्पनी	(नेपाल सरकारले तोकेको)
	• सहकारी	तीनै तहका सरकारका सहकारी विभाग वा कार्यालय
	• अन्य पेन्सन फण्ड	आन्तरिक राजस्व विभाग (नेपाल सरकारले तोकेको)
गैरवित्तीय	बहुमुल्य धातु वा बस्तु	आन्तरिक राजस्व विभाग (नेपाल सरकारले तोकेको)
	घरजग्गा	भूमि व्यवस्था तथा अभिलेख विभाग (पहिला नेपाल सरकारले तोकेकोमा हाल व्यावसायिक कानून अनुसार स्वतः)
	क्यासिनो	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय
	प्रचलित कानूनले अनुमति दिएको खण्डमा निरोधात्मक कार्यहरूमध्ये ऐनको दफा २ को खण्ड (ढ) को प्रकरणमा उल्लिखित कानून व्यवसायीको हैसियतमा गरिने सिमित कार्यको लागि स्वतन्त्र कानून व्यवसायी	नेपाल वार काउन्सिल (व्यावसायिक कानून बमोजिम स्वतः)
	प्रचलित कानूनले अनुमति दिएको खण्डमा निरोधात्मक कार्यहरूमध्ये ऐनको दफा २ को खण्ड (ढ) को प्रकरणमा उल्लिखित नोटरी पब्लिकको हैसियतमा गरिने सिमित कार्यको लागि स्वतन्त्र नोटरी पब्लिक	नेपाल नोटरी पब्लिक काउन्सिल (व्यावसायिक कानून बमोजिम स्वतः)
	प्रचलित कानूनले अनुमति दिएको खण्डमा निरोधात्मक कार्यहरूमध्ये ऐनको दफा २ को खण्ड (ढ) को प्रकरणमा उल्लिखित लेखा	नेपाल चार्टर्ड एकाउण्ट संस्था (व्यावसायिक कानून बमोजिम स्वतः)

व्यवसायीको हैसियतमा गरिने सिमित कार्यको लागि स्वतन्त्र लेखा व्यवसायी	
निवारणात्मक कार्यहरूमध्ये शंकास्पद कारोकारको प्रतिवेदनको लागि मात्र लेखा परीक्षक	
ट्रस्ट एण्ड कम्पनी सर्भिस व्यावसायी	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय (नेपाल सरकारले तोकेको)
सवारी साधन विक्री व्यावसाय	यातायात व्यवस्था विभाग, नेपाल सरकारले तोकेको ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ७न. ले सूचक संस्थासँग सम्बन्धित व्यवसायिक कानूनले नियमनकारी निकाय स्थापित गरेको अवस्थामा सोही निकायले यस ऐन बमोजिमको पनि नियमन सुपरिवेक्षण गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर कुनै सूचक संस्थाको नियमनकारी निकायको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा कुनै व्यवस्था रहेन छ भने त्यस्तो सूचक संस्थाको नियमनकारी निकायको रूपमा कार्य गर्न नेपाल सरकारले समन्वय समितिको परामर्शमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशहन गरी कुनै निकाय वा नियमनकारी निकायको रूपमा रहेको कुनै संस्थालाई तोक्न सक्ने छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यसमा नियमनकारी निकायले सूचक संस्थाले निरोधात्मक व्यवस्थाको पलाना जोखिमका आधारमा गर्न गराउन निर्देशन जारी गर्ने, सोको निरिक्षण सुपरिवेक्षण गर्ने र त्यस्ता व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन नगरेको पाइएमा चेतावनी देखि वित्तीय लगायत क्यासिनो जस्ता सूचक संस्थाको हकमा दशलाख देखि पाँच करोड र अन्य सूचक संस्थाको हकमा एक लाख देखि एक करोडसम्म जरिवाना गर्ने देखि इजाजतपत्र समेत खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

३. सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ का मुख्य जिम्मेवारी:

क) **जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिममा आधारित प्रणाली अवलम्बन:** सूचक संस्थाको एक प्रमुख कार्य आफ्नो संस्थागत यस प्रणाली अन्तर्गतका बिषयमा जोखिम मूल्याङ्कन गर्नु रहेको छ । सोही मूल्याङ्कनका आधारमा जोखिमलाई उच्च, मध्यम र सामान्य जोखिममा वर्गिकरण गरी सो सापेक्ष जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्ने हुन्छ। यस्तो मूल्याङ्कनको कम्तीमा वार्षिक रूपमा अद्यावधिक गर्दै जानु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ। संस्थाको नीति कार्यविधि र समग्र कार्य प्रणाली यस्तो मूल्याङ्कनबाट निर्दिष्ट हुनु पर्ने व्यवस्था कानूनले गरेको

छ । गत वर्ष संशोधन भएका ऐनले सूचक संस्थाको हकम सबै भन्दा बढी जोड जोखिम मूल्याङ्कन र व्यवस्थापनमा दिएको छ । जोखिम मूल्याङ्कन गर्नु अघि नै मूल्याङ्कन पद्धतिको निर्माण गरी र मूल्याङ्कन सम्पन्न भएपछि नियमनकारी निकायमा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

ख) **जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदनको तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्र समीक्षा:** सूचक संस्थाले तयरा पारेको जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन संस्था बाहिरको विज्ञबाट समिक्ष गराउनु पर्ने व्यवस्था हालसालै संशोति ऐनले गरेको छ । जोखिम मूल्याङ्कन यो प्रणालीको मुटु भएकाले आफूले गरेको काम कारवाहीको समीष तेस्रो स्वतन्त्र पक्षबाट गराउनु पर्ने र परिपालना परिक्षणको सिलसिलामा परिक्षकले सो समिक्ष भए नभएको एकिन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

ग) **नीति तथा कार्यविधि:** सूचक संस्थाले आफ्नो संस्थाको कार्याधिकार, कार्यक्षेत्र, भुगोल, व्यवसायको आकार, प्रकार, उपकरण, सेवा, ग्राहक, कारोबार तथा जोखिमका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी नीति तथा कार्यविधि बनाई लागू गर्नु पर्नेछ । यस्तो नीति तथा कार्यविधिमा ग्राहकको पहिचान, व्यावसायिक सम्बन्ध, निरन्तर तथा विशेष अनुगमन, कारोबारको सूचना, अभिलेख, उच्च मर्यादा भएका पदाधिकारी वा कर्मचारीको नियुक्ती र व्यवस्थापन, नियमित तालीम तथा पुनर्ताजगी सम्बन्धी व्यवस्था, आन्तरिक नियन्त्रण, संस्थागत काम कारवाहीको स्वतन्त्र अनुगमन, निरीक्षण, लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था, शङ्कास्पद कारोबारको पहिचान, जानकारी लगायत ऐन, नियम वा निर्देशन बमोजिमको अन्य दायित्व प्रभावकारी रूपमा पुरा गर्ने र सोको मूल्याङ्कन गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

घ) **कार्यान्वयन अधिकारी (कम्प्लायन्स अफिसर)** सूचक संस्थाले यस ऐन बमोजिमको जिम्मेवारी कार्यान्वयन गर्न गराउन केन्द्रीय स्तरमा व्यवस्थापन तहको एक उच्च अधिकारीलाई कार्यान्वयन अधिकारीको रूपमा नियुक्त गर्नु पर्ने छ । त्यस्तो अधिकारलाई आफ्नो कार्य सम्पादनको सिलसिलामा संस्था भित्रको कुनै पनि अभिलेख, हिसाब किताब र लेखा सम्बन्धी कागजातहरु उपर पहुँच प्राप्त गर्ने, सम्बन्धित कर्मचारीसँग कुनै सूचना, जानकारी, विवरण वा कागजात माग गर्ने र ऐन, नियम, निर्देशन वा नियमनकारी निकायले तोकेका अन्य कार्य गर्न सक्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । साथै उल्लिखित कार्यहरु सम्पन्न गर्न गराउन

आवश्यक साधन स्रोतको व्यवस्था गर्नु संस्था वा मुलतः संचालक समितको दायित्वको रुपमा तोकिएको छ ।

ड) **ग्राहक पहिचान:** संशोधित ऐनले ग्राहकलाई सूचक संस्थाको व्यवसायीक पाटनर वा पक्षको रुपमा हेरेको छ । सोही कारण आफ्नो व्यवसायीक पाटनरको पहिचान तथा सोको संपुष्टी गर्ने सम्पूर्ण जिम्मेवारी सूचक संस्थाको भनी किटान गरेको छ । ऐनको समग्र संरचनालाई अध्ययन गर्दा सूचक संस्थाले ग्राहक भित्र्याउने समयमा ग्राहकसँग प्रत्यक्ष गर्ने व्यवहारलाई थप सरल र सहज बनाई ग्राहकसँग सम्बन्धित अन्य जानकारी आफैले गोप्य रुपमा खोज्ने तथा अनुगमन गरी यथार्थ पत्ता लगाउदै जाने मनसाय राखेको छ । सूचक संस्थाले ग्राहक पहिचान र सोको संपुष्टी भरपर्दो स्रोतबाट स्वतन्त्रपूर्वक गर्नु पर्ने पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यसै सिलसिलामा सूचक संस्थाले ग्राहकको कारोबार वा व्यावसायिक सम्बन्धको उद्देश्य वा लक्षित प्रकृतिको बारेमा उपयुक्त सूचना तथा जानकारी लिने लगायत कानूनी व्यक्तिको हकमा सोको स्वामित्व तथा नियन्त्रण पद्धतिको बारेमा जानकारी लिनु पर्नेछ । के कस्ता ग्राहक कसरी स्वीकार गर्ने वा नगर्ने स्पष्ट खाका सूचक संस्थासँग हुन आवश्यक छ ।

ग्राहक पहिचान गर्दा के कस्ता कागजात चाहिन्छ नियममा तोक्ने र विवरणको हकमा नियमनकारी निकायले तोक्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । ग्राहक पहिचान जोखिममा आधारित भएर गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेकाले सूचक संस्थाले निकै राहत महशुस गर्ने अवस्था रहेको छ । जोखिममा आधारित भएर ग्राहक पहिचान हुन शुरु भएपछि अधिक जोखिम रहेका ग्राहक तथा कारोबार बाहेक अन्यको हकमा सामान्य पद्धति अवलम्बन गर्न सकिने छ । अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासलाई हेर्दा उच्च जोखिममा सामान्यतया दुई देखि पाँच प्रतिशत ग्राहक वा कारोबार पर्न सक्ने भएकाले एक पटक जोखिम मूल्याङ्कन भैसकेपछि सूचक संस्थाहरुले उच्च जोखिममा परेका ग्राहक वा कारोबार बाहेक अन्यको हकमा ग्राहक पहिचानका सामान्य उपाय मात्र अवलम्बन गर्न सक्नेछन । उच्च जोखिमको वर्गमा पर्ने ग्राहक वा कारोबारमा आफ्नो साधन स्रोत खर्च गर्न सकिने छ । यसबाट हाल ग्राहक पहिचानमा देखिएका धेरै समस्या स्वतः समाधान हुनेछन । हालकै जनशक्तिलाई तथा क्षमतामा थप केही अभिवृद्धि गरी आफ्नो दायित्व सहजै पुरा गर्न सकिनेछ ।

च) **वृहत पहिचान:** ऐनले कानूनी व्यवस्था वा जोखिम मूल्याङ्कनको कारणले उच्च जोखिमको वर्गमा परेका, आर्थिक वा कानूनी उद्देश्य स्पष्ट नदेखिने जटिल, ठूलो वा अस्वभाविक प्रवृत्तिको

कारोबार गर्ने, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा सूचक लगानी निवारण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड पालना नगर्ने वा आंशिक रूपमा मात्र पालना गर्ने भनी अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा पहिचान भएका देशका ग्राहक, उच्च जोखिमयुक्त नयाँ उपकरण वा सेवा प्रयोग गर्ने ग्राहक, उच्चपदस्थ व्यक्ति र त्यस्तो व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा निजसँग सम्बद्ध व्यक्ति वा ग्राहक, वा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा सूचक लगानी सम्बन्धी कसूर वा अन्य कुनै कसूरमा शङ्का लागेका ग्राहकका हकमा बृहत ग्राहक पहिचानका मापदण्ड अवलम्बन गर्न अनिवार्य गरेको छ । तर यस्ता ग्राहकको संख्या स्वाभावतः कम हुने र सबै ग्राहकलाई एकै खालको व्यवहार गर्न नपरी थोरै संख्यमा मात्र लागत लगाउनु पर्ने भएकाले सूचक संस्थाहरुले थप राहत महशुस गर्ने अवस्था रहेको छ ।

छ) उच्च पदस्थ व्यक्तिको पहिचान: ऐनले स्वदेशी, विदेशी र अन्तर्राष्ट्रिय गरी तीन वर्गका उच्च पदस्थ व्यक्तिको व्यवस्था गरी सोमा नेपाल सरकारले थप गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, मन्त्री, व्यवस्थापिका संसदका सदस्य, संवैधानिक निकायको पदाधिकारी, नेपाल सरकारका विशिष्ट श्रेणी वा सो सरहको वा सोभन्दा माथिका पदाधिकारी, पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश वा सोभन्दा माथिल्लो तहको न्यायाधीश, उच्च राजनीतिज्ञ, राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक दलको केन्द्रीय पदाधिकारी, नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएका संस्थाको उच्च पदाधिकारी वा त्यस्तो जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्तिलाई स्वदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ । त्यस्तै विदेशी राष्ट्र प्रमुख, सरकार प्रमुख, उच्च राजनीतिज्ञ, राष्ट्रियस्तरको राजनीतिक दलको केन्द्रीय पदाधिकारी, उच्च प्रशासक, उच्च न्यायिक अधिकारी, उच्च सुरक्षा अधिकारी तथा राज्य नियन्त्रित संस्थाको उच्चपदाधिकारी वा त्यस्तो जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्ति विदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको व्यवस्थापनको उच्च जिम्मेवारी पाएका सञ्चालक सदस्य, व्यवस्थापक, निर्देशक, उपनिर्देशक वा सो सरहको जिम्मेवारी भएको वा पाएको व्यक्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको उच्चपदस्थ व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ ।

सूचक संस्थाले आफ्नो ग्राहक वा वास्तविक धनी वा ग्राहक बन्न खोज्ने व्यक्ति उच्चपदस्थ व्यक्ति भए वा नभएको यकिन गर्न आवश्यक पद्धतिको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । ग्राहक वा वास्तविक धनीको रूपमा रहेको विदेशी उच्चपदस्थ व्यक्ति र व्यावसायिक कारणले उच्च जोखिमयुक्त देखिएको अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको उच्चपदस्थ व्यक्ति वा स्वदेशी उच्चपदस्थ व्यक्तिसँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा वा कारोबार गर्दा व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना

गर्नु अधि वा त्यस्तो जानकारी हुन आएमा संस्थाको व्यवस्थापन हेर्ने उच्च अधिकारीको स्वीकृति लिने, त्यस्तो ग्राहक वा वास्तविक धनीको सम्पत्ति, धन तथा कोषको स्रोत पहिचान गर्न पर्याप्त उपाय अवलम्बन गर्ने, ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक सम्बन्ध वा कारोबारको सम्बन्धमा निरन्तर रुपमा अनुगमन गर्ने, बृहत् ग्राहक पहिचान सम्बन्धी उपाय अवलम्बन गर्ने र यस्तो कार्य उच्चपदस्थ व्यक्तिको परिवारको सदस्य तथा निजसँग सम्बद्ध व्यक्तिको हकमा समेत लागू गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

ज) **सरलीकृत पहिचान तथा वित्तीय समावेशिता:** जोखिम मूल्याङ्कन अध्ययनबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी जोखिम कम देखिएको ग्राहक वा कारोबारका सम्बन्धमा सूचक संस्थाले सरलीकृत ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि सम्बन्धी व्यवस्था अपनाउन सक्नेछन । यसबाट न्यून आय भएका, ग्रामिण बासिन्दा, शिक्षाको अवसरबाट बन्चित नागरिक लगायत वित्तीय समावेशिकरण अन्तर्गत समेट्न सकिने जो कसैलाई सामान्य सोधपुछबाट मात्र पनि सूचक संस्थाले ग्राहक बनाउन सक्नेछन । यसबाट राज्यको सबैलाई बैंकमा पहुँच गराउने उद्देश्य समेत पुरा गर्न मद्दत मिल्नेछ र सूचक संस्था गाँउ गाँउमा पुग्न आकर्षण बढ्न सक्नेछ ।

सूचिकृत नभएको पुष्टी: सूचक संस्थाले आफूसँग सम्बन्ध राख्न वा कारोबार गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्था नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयले आफ्नो वेबसाइट मार्फत आतङ्कवादी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार वा सोमा लगानी गर्ने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा सो सँग सम्बद्ध व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन हो होइन एकिन गर्नु पर्नेछ ।

झ) **पहिचान समय:** सूचक संस्थाले ग्राहकसँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्दा, खाता खोल्दा, तोकिएको रकमभन्दा बढीको आकस्मिक कारोबार गर्दा, विद्युतीय माध्यमबाट कोष स्थानान्तरण (वायर ट्रान्सफर) गर्दा, ग्राहकको पहिचानको लागि पहिले नैलिएको जानकारीको सत्यता वा पर्याप्ततामा शङ्का लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्कवादी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानी भएको शङ्का लागि थप सम्पुष्टि गर्नु पर्दा, उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक वा उच्चपदस्थ व्यक्तिले प्रत्येक कारोबार गर्दा, वा नियमनकारी निकायले तोकिदिएको अन्य कुनै कार्य गर्दा ग्राहक पहिचान तथा संपुष्टीका कार्यहरू गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।

- ज) **विद्यमान ग्राहकको पहिचान:** सूचक संस्थाले संशोधित ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत खाता सञ्चालन गरिरहेका वा व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेका विद्यमान ग्राहक तथा वास्तविक धनीको सम्बन्ध पहिचान, सम्पुष्टि र सोको पर्याप्तताको संशोधित ऐन बमोजिम मिलाउन पुनरावलोकन गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस्तो पुनरावलोकन ग्राहक तथा वास्तविक धनीको प्रकार र प्रकृति, व्यावसायिक सम्बन्ध, कारोबार, उत्पादन वा सेवा, देश वा भौगोलिक क्षेत्र वा वितरण प्रणालीको जोखिमका आधारमा गर्नु पर्नेछ । यस्तो पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्ने अवधि नियमनकारी निकायले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ ।
- ट) **वास्तविक धनीको पहिचान:** ऐनले “वास्तविक धनी” भन्नाले ग्राहक, कारोबार, सम्पत्ति, कानूनी व्यक्ति वा कानूनी प्रबन्ध उपर प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा स्वामित्व हुने, नियन्त्रण राख्ने, निर्देशन दिन वा प्रभाव पार्न सक्ने अन्तिम हिताधिकारी वा धनीको रूपमा रहेको प्राकृतिक व्यक्ति सम्झनु पर्छ भनी परिभाषित गरेको छ । यसर्थ सूचक संस्थाले ग्राहक पहिचान गर्दा ग्राहक वा निजले गर्ने कारोबार पछाडि कुनै प्राकृतिक व्यक्ति वास्तविक धनीको रूपमा रहे नरहेको समेत पहिचान गर्नु पर्नेछ । यो कार्य सूचक संस्थाको लागि हाल जटिल देखिँतापनि अपराध गर्ने मान्छे सिधै आफै नआउने भएकाले सोको पहिचान गर्न प्रणालीको विकास गर्दै लानु आवश्यक छ ।
- ठ) **सम्बन्ध र कारोबारमा रोक:** सूचक संस्थाले ऐन बमोजिमको ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गर्न आवश्यक कागजात, विवरण तथा जानकारी उपलब्ध नगराउने वा उपलब्ध गराएको कागजात, विवरण तथा जानकारीका आधारमा ग्राहकको पहिचान तथा सम्पुष्टि हुन नसक्ने अवस्था रहेका ग्राहकसँग सम्बन्ध स्थापित गर्न नपाउने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । र सम्बन्ध स्थापना भैसकेको विद्यमान ग्राहक भएमा समेत उक्त सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नहुने व्यवस्था रहेको छ ।
- ड) **अनुगमन:** सूचक संस्थाले जोखिमको स्तर अनुरूप ग्राहक तथा कारोबारको अनुगमन गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यस अन्तर्गत सूचक संस्थाले ग्राहकका सम्बन्धमा आफूसँग प्राप्त जानकारी, निजको व्यवसाय वा जोखिम सम्बन्धी विवरण अनुरूप कारोबार भए वा नभएको सुनिश्चित गर्न निजसँग व्यावसायिक सम्बन्ध कायम रहेसम्म सुक्ष्म परीक्षण गर्ने, आवश्यक परे सम्पत्तिको स्रोत माग वा परीक्षण समेत गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ । त्यसैगरी उच्चपदस्थ व्यक्ति वा उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक तथा निजसँगको व्यावसायिक

सम्बन्ध, कारोबार तथा वास्तविक धनीसँग सम्बन्धित कागजात तथा विवरण अद्यावधिक गर्ने, सीमापार करेस्पोण्डिङ्ग बैङ्किङ तथा वायर स्थानान्तरण सम्बन्धी कारोबार तथा उल्लिखित ग्राहकका सम्बन्धमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने लगायतका प्रणालीको व्यवस्था सूचक संस्थाले गर्नु पर्नेछ । उच्च जोखिमयुक्त ग्राहक, वास्तविक धनी वा कारोबारको हकमा भने निरन्तर अनुगमन (अनगोइड ड्यू डिलिजेन्स) को व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । साथै कुनै ग्राहकसँग आतङ्कवादी कृत्याकलापमा संलग्न व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपले रहे नरहेका समेत पहिचान हुन सक्ने अनुगमनको व्यवस्था सूचक संस्थाले गर्नु पर्नेछ ।

ढ) **सम्पत्ति तथा कोष रोक्का सम्बन्धी विशेष व्यवस्था:** सूचक संस्थाले नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयले आफ्नो वेबसाइट मार्फत आदेश तथा अद्यावधिक गरे बमोजिमका आतङ्कवादी व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा आमविनासका हातहतियारको निर्माण तथा विस्तार वा सोमा लगानी गर्ने व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष तत्काल रोक्का राख्नु पर्ने छ । यस्तो रोक्काको जानकारी नियमनकारी निकाय र वित्तीय जानकारी इकाईलाई दिनु पर्नेछ । साथै ग्राहक पहिचान तथा कारोबारका सिलसिलामा समेत त्यस्ता व्यक्ति, समूह वा सङ्गठन वा निजहरुसँग सम्बद्ध परे नपरेको एकिन गर्ने जिम्मेवारी सूचक संस्थामा रहेको छ । यसरी सम्पत्ति रोक्का राख्दा देहाय बमोजिमको कुनै पनि प्रकारको सम्पत्ति वा कोष समेत रोक्का राख्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।

- त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले एकल वा संयुक्त स्वामित्व, भोग वा नियन्त्रणमा रहेको सबै सम्पत्ति वा कोष,
- त्यस्तो सम्पत्ति वा कोषबाट बढे वा बढाएको अन्य सम्पत्ति वा कोष,
- त्यस्तो व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको तर्फबाट वा निर्देशनमा रही काम गर्ने जुनसुकै व्यक्ति, समूह वा सङ्गठनको सम्पत्ति वा कोष वा
- निजहरुसँग सम्बद्ध परे नपरेको एकिन गर्ने जिम्मेवारी सूचक संस्थामा रहेको छ । यसरी सम्पत्ति रोक्का राख्दा देहाय बमोजिमको कुनै पनि प्रकारको सम्पत्ति वा कोष समेत रोक्का राख्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा रहेको छ ।

- ण) **अभिलेख:** सूचक संस्थाले ग्राहक तथा वास्तविक धनीको पहिचान तथा सम्पुष्टि, सोको विश्लेषणको निष्कर्ष, लेखा तथा व्यावसायिक कागजात, विवरण, अभिलेख र नियमनकारी निकायले तोकिए बमोजिमका अन्य कागजात, विवरण तथा अभिलेख कानूनी कारवाहीको सिलसिलामा प्रमाणको रूपमा उपलब्ध गराउन र सहजै प्रयोग गर्न सकिने गरी व्यावसायिक सम्बन्ध वा कारोबार समाप्त भएको मितिले कम्तीमा पाँच वर्षसम्म व्यवस्थित तथा सुरक्षित रूपले राख्नु पर्नेछ । नियमनकारी निकायले थप समय राख्नु पर्ने भनि तोकिएका कागजात तथा विवरण सोही बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।
- त) **सीमा तथा शङ्कास्पद कारोबार प्रतिवेदन:** सूचक संस्थाले राष्ट्र बैङ्कले तोकेको रकम वा सो भन्दा बढीको कारोबारको जानकारी कारोबार भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र वित्तीय जानकारी इकाईमा पठाउनु पर्नेछ । साथै कुनै सम्पत्ति वा कारोबार सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूर वा अन्य कसूरसँग सम्बन्धित भएको शङ्का लागेमा वा शङ्का गर्नु पर्ने मनासिब आधार भएमा वा आतङ्ककारी कार्य, आतङ्ककारी व्यक्ति वा आतङ्ककारी सङ्गठन वा आतङ्कवादी कृयाकलापमा वित्तीय लगानीसँग सम्बन्धित वा जोडिएको वा त्यस्तो कार्यमा वा त्यस्तो व्यक्ति वा सङ्गठनबाट प्रयोग हुन सक्ने शङ्का लागेमा वा शङ्का गर्नु पर्ने मनासिब आधार भएमा वा त्यस्तो कुराको प्रयास भएको पाएमा समेत तीन दिनभित्र यथासक्य चाँडो वित्तीय जानकारी इकाईलाई शङ्कास्पद कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन दिनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । संकाष्पद कारोबारको पहिचान र प्रतिवेदन समग्र प्रणालीको उद्देश्य र सरकारले सूचक संस्थाबाट खोजेको प्रमुख परिणाम हो । यसको अभावमा सामान्यतया सूचक संस्थामा यस विषयको काम कारवाही नै नभएको महशुस सरकार वा नियमनकारी निकायले गर्न सक्ने प्रमुख आधार बन्दछ । यसर्थ सरकार र नियमनकारी निकायले सूचक संस्थाको मूल्याङ्कन, सुपरीवेक्षण र कारवाहीमा गर्दा यसलाई प्रमुख आधार मान्ने भएकाले सोमा सूचक संस्था अत्यन्त सवेदनशिल हुन आवश्यक छ । अन्यथा दुर्भाग्यपूर्ण परिमाण समेत आउन सक्छ ।
- थ) **गोपनियता:** सूचक संस्था वा सोका कर्मचारी र पदाधिकारीले सीमा वा संकाष्पद कारोबारको प्रतिवेदन दिएको, कसैको कारोबारको निरन्तर अनुगमन गरिरहेको वा अधिकारप्राप्त अधिकारीप्राप्त अधिकारीको आदेश बमोजिम दिएको वा दिन लागेको व्यहोरा ग्राहक वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई जानकारी दिनु नुहने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । साथै कानून बमोजिम यस्तो सूचना दिने पदाधिकारी वा संस्थालाई सूचना दिए वापत देवानी, फौजदारी, प्रशासकीय

वा अनुशासन सम्बन्धी कुनै पनि प्रकारको कारबाही तथा सजाय नहुने र संकाषपद कारोबारको प्रतिवेदन दिने सूचक संस्थाका पदाधिकारी वा संस्थाको नाम समेत वित्तीय जानकारी इकाई बाहेक अदालतमा समेत खोल्न नहुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

द) **क्षमता विकास:** सूचक संस्थाले ऐन, नियम वा निर्देशन वा तोकिएका शर्त तथा मापदण्ड पालना गर्न संस्थागत प्रणालीको विकास गर्नु पर्ने, संस्थागत र कर्मचारीको क्षमता नियमित रूपमा अभिवृद्धि गर्दै जानु पर्ने र यस विषयको पालना संस्कार कै रूपमा विकास गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यसकालागि स्पष्ट बजेट, वार्षिक कार्यक्रम, उच्च प्राथमिकता र कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन हुने नियमित व्यवस्था आवश्यक छ । साथै कर्मचारी तथा पदाधिकारीको उपयुक्ताताको मापन हुनु पर्ने व्यवस्था ऐनमा गरिएको छ ।

ध) **आन्तरिक नियन्त्रण तथा मूल्यांकन:** सूचक संस्थाले आन्तरिक कार्य गर्दा कानून तथा नीति नियम बमोजिम हुने वातावरण सुनिश्चित गर्नु पर्नेछ । यसकालागि कार्यान्वयन स्तरमा हुने कार्यको विभिन्न तह र चरणमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ । कैफियत देखिएमा सुधार गर्ने र गलत गर्ने कर्मचारी वा पदाधिकारीलाई कारवाही गर्ने व्यवस्था हुनु पर्नेछ । केन्द्रमा रहेको कार्यान्वयन विभागले समेत समय समयमा अनुगमन गर्ने व्यवस्था हुनु राम्रो हुनेछ । यो विषय लेखापरीक्षण तथा संस्थाको वार्षिक प्रतिवेदनको समेत अभिन्न अंग बनाई यस सम्बन्धी नीति तथा कार्यको कम्तीमा पनि वार्षिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

(न) **परिपालना परिक्षण (AML Compliance Audit):** गत वर्ष संशोधन भएका ऐनले सूचक संस्थाले वार्षिक रूपमा यस प्रणालीका बारेमा छुट्टै परिपालना परिक्षण (AML Compliance Audit) गराउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तो परिक्षक वित्तीय जानकारी इकाईले अनुमति दिएको व्यक्ति हुने छ । यस व्यवस्थाले एकातर्फ सूचक संस्थाले समय मै आफ्नो अवस्थाको जानकारी पाई सुधार गर्न अवसर पाउने, नियमनकारी निकायले सुपरिवेक्षणको आधारभूत अवस्था जानकारी पाउने र यस प्रणालीका आधार स्तम्भ रहेको निवारणत्मक सबलताले अर्कोतर्फ मुलुकले यस प्रणालीबाट अधिकतम फाइदा लिने सक्ने अपेक्षा रहेको छ ।

(प) **अन्य व्यवसायिक कार्यहरू:** सूचक संस्थाले बेनामी वा काल्पनिक नाममा खाता खोल्न वा कारोबार गर्न नहुने, शेल बैङ्क वा शेल बैङ्कलाई कारोबार गर्न दिने कुनै पनि सूचक वा अन्य

संस्थासँग व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना गर्न वा त्यस्तो व्यावसायिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन नहुने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । तेस्रो पक्षबाट ग्राहक पहिचान तथा सम्पुष्टि गराएमा सोको सम्पूर्ण जिम्मेवारी आफैले लिने, वायर स्थानान्तरण (ट्रान्सफर) र सीमापार करेस्पोंडिङ्ग बैङ्किङ्ग सम्बन्धी कार्य गर्दा विशेष पद्धति अवलम्बन गर्ने लगायत ऐन कानून बमोजिमका अन्य कार्यहरू गर्ने प्रणालीको विकास सूचक संस्थाले गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

४. कारवाही तथा सजाय:

क) **नियामकीय वा प्रशासनिक कारवाही:** नियमनकारी निकायले सूचक संस्थाले निवारणत्मक व्यवस्थाको पलाना जोखिमका आधारमा गर्न गराउन निर्देशन जारी गर्ने, सोको निरिक्षण सुपरिवेक्षण गर्ने र त्यस्ता व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन नगरेको पाइएमा चेतावनी देखि इजाजतपत्र खारेजीसम्मको देहाय बमोजिमको कारवाही गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

- लिखित रूपमा सचेत गराउने,
- ऐन, नियम, आदेश वा निर्देशनको उल्लङ्घनमा सोको गाम्भीर्यका आधारमा वित्तीय र क्यासिनोका सूचक संस्थालाई शुरु नै दश लाखदेखि पाँच करोड रुपैयाँसम्म र अन्य सूचक संस्थाको हकमा एक लाख देखि एक करोडसम्म जरिवाना गर्ने,
- पटक पटक कानूनको परिपालना नगर्ने वा उल्लंघन गर्ने सूचक संस्थालाई जोखिमको आधारमा जरिवानाको अधिकतम सीमाबाट हुन सक्ने,
- परिपालना नहुनु वा उल्लंघन हुनुको समस्या कुनै खास पदाधिकारी वा कर्मचारी हो भने निज उपर जरिवाना वा कारवाही हुने
- कारोबार, पेशा वा व्यवसाय गर्न आंशिक वा पूर्ण रूपमा रोक लगाउने,
- अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता निलम्बन गर्ने,
- अनुमतिपत्र, इजाजतपत्र वा दर्ता खारेज गर्ने,
- उल्लिखित सजाय पर्याप्त नहुने देखिएमा नियमनकारी निकायले प्रचलित कानून बमोजिमको अन्य उपयुक्त थप सजाय गर्न सक्ने ।

यसैगरी गृह मन्त्रालयको आदेश बमोजिम आतङ्ककारीको सम्पत्ति वा कोष रोक्का नराख्ने संस्थालाई माथि उल्लिखित नियमनकारी र फौजदारी कसूर वापतको दुवै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था ऐनले

गरेको छ । उल्लिखित सजायहरू संस्थागत रहेका र कुनै प्रकृतिक व्यक्ति यस्ता कसूर वा कार्यमा सम्लग्न भएको पाईएमा हुने कारवाही तथा सजाय फरक रहेका छन् ।

ख) **वित्तीय जानकारी इकाईले गर्ने जरिवाना:** वित्तीय जानकारी इकाईमा समय मै सूचना नदिने सूचक संस्थालाई इकाईले एक करोड रुपैया सम्म जरिवाना गर्ने व्यवस्था रहेको छ । आवश्यक सूचना वा प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईमा नपठाएमा इकाईले दश लाख सम्म र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले मागेको विवरण नदिएमा पाँच लाखसम्म अतिरिक्त जरिवाना हुने ।

ग) **अनुसन्धानमा सहयोग नगरेमा हुने जरिवाना वा कारवाही:** अनुसन्धानकारी निकायले मागेको विवरण नदिएमा वा बाधा विरोध गरेमा अनुसन्धान अधिकृतको प्रतिवेदनले सम्बन्धित अदालतले छ महिना सम्म कैद वा पाँच हजार रुपैयासम्म जरिवाना वा दुवै सजाय गर्ने व्यवस्था रहेको छ । यो व्यवस्था सूचक संस्था लगायत सबैका हकमा लागू हुनेछ ।

घ) **फौजदारी सजाय:** कुनै कानूनी व्यक्ति नै सम्पत्ति शुद्धीकरण वा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरमा सम्लग्न भएको देखिएमा त्यस्तो कोही पनि व्यक्ति वा संस्था विरुद्ध नियमनकारी कारवाहीका अतिरिक्त फौजदारी कसूरमा समेत मुद्धा चलन र सजाय हुन सक्छ । यसैगरी हालसालै संशोधन भएको सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ ले ऐन बमोजिमका बिषयका मापदण्ड पालना गर्नु गराउनु पर्ने जिम्मेवारी भएका व्यक्तिले सो नगराएमा फौजदारी दायित्व सिर्जना गरेको र ऐन अन्तर्गतको कसूर हुन सक्छ वा हुन गइरहेको छ भन्ने जानकारी हुने मनासिब आधार हुँदाहुँदै कसूर हुनबाट रोक्नु पर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले त्यस्तो कसूर हुन नदिनको लागि आफ्नो दायित्व निर्वाह नगरी कसूर हुन दिएमा सजाय हुने व्यवस्था गरेको छ ।

५. उपसंहार:

कुनै पनि प्रकारको कालो धन बिष हो । बिष रोपेर अमृत फल्दैन । चाहे त्यो व्यक्तिगत होस वा संस्थागत । राज्यको हकमा त यो थप विषाक्त हुन जान्छ । यसको निवारण सम्बृद्धि र सुशासनको लागि मात्र होइन सोको आधार बन्ने प्रशासनको लागि समेत अपरिहार्य छ । क्षेत्रगत र निकायगतरूपमा धेरैको यस प्रणालीमा संलग्नता रहेतापनि सूचक संस्थाको भूमिका आधारस्तम्भको स्थानमा रहेको छ । गैर कानूनी आर्जनको शुद्धीकरण सामान्यतया सूचक संस्था वा सो क्षेत्रको

सम्पर्क वा प्रयोगमा हुन करिव करिव असंभव भएकाले समेत विश्वले यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनुको साथै वित्तीय अपराध नियन्त्रणमा आफ्नो गौरवपूर्ण अङ्ग मानेको छ ।

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ ले सूचक संस्था तथा सोका नियमनकारी निकायमा थपेको जिम्मेवारी मुलुकको लागि आशाको केन्द्र भएको छ । आर्थिक कारोवारमा सहजिकरण गर्ने सूचक संस्थालाई वित्तीय अपराध निरोध, पहिचान, नियन्त्रण र कारवाहीको लागि मुल प्रवाहमा ल्याएको छ । यसले दायित्व मात्र थप गरेको छैन, सूचक संस्थाहरूलाई मुलुकको वित्तीय स्थायित्व, पारदर्शिता र अपराध नियन्त्रणमा प्रमुख हिस्सेदार मानेको छ । नियमनकारी निकायलाई सुपरीवेक्षणको इतिहासमा सबैभन्दा बढी अधिकार सम्पन्न बनाएको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको इन्जिनको रूपमा व्यवसायिक (सूचक) क्षेत्र र सोको चालकको स्थानमा नियमनकारी निकायलाई विराजमान गराएको छ । जससँगको हातेमालो र सक्रियतामा सक्षम वेइमान संलग्न हुने ठूला र गम्भीर वित्तीय अपराधको नियन्त्रण संभव छ ।

सन्दर्भ समग्री:

- नेपालको तेस्रो पारस्परिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४
- बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०७३
- वित्तीय कारवाही कार्यदलको सिफारिश

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बन

तेजप्रकाश प्रसाई*

*उपसचिव

कृषि तथा पशुपंक्षि मन्त्रालय

१. पृष्ठभूमि

भ्रष्टाचार, मानव बेचबिखन, लागूऔषधको कारोबार, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी लगायतका विभिन्न वित्तीय अपराधका गतिविधिहरू घट्नु भन्दा बढ्दोक्रममा रहेको देखिएकोले विश्वको वित्तीय प्रणाली र अर्थतन्त्र थप असुरक्षित हुँदै गएको देखिन्छ । उक्त कारणले विश्वका धनी तथा गरिब सबै मुलुकहरूमा यसको प्रत्यक्ष तथा परोक्ष असर देखिइरहेको पनि छ । नविन प्रविधिको प्रयोग गर्दै विभिन्न देशबीच सञ्जाल बनाई आपराधिक समूह संगठित रूपमा लागि परेकोले सबै मुलुकको साझा प्रयासको खाँचो महसूस गरिएको छ । राज्यको सिमित स्रोत साधन प्रयोग गरी त्यस्ता अपराध र संगठित अपराधी समूहसँग जुध्नु परेको यथार्थलाई मनन गरी Financial Action Task Force-FATF नामक अन्तरसरकारी निकायले सदस्य मुलुक (Member Jurisdictions) हरूले अवलम्बन गर्नु पर्ने AML/CFT को नीति तथा उपाय स्वरूप ४० वटा सिफारिसहरू प्रस्तुत गरेको छ । उक्त ४० वटा सिफारिसहरू मध्ये प्रथम सिफारिसमा “प्रत्येक मुलुकले आफ्नो देशमा रहेको सम्पत्ति शुद्धीकरण, आतङ्ककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी तथा आम विनासका आतहतियारको उत्पादन, ओसारपसार तथा बिक्रिवितरणमा वित्तीय लगानीका जोखिमको पहिचान, मूल्याङ्कन गरी तीनको निवारणका लागि जोखिममा आधारित पद्धति अवलम्बन गरेको सुनिश्चित गरेको हुनु पर्ने” भन्ने सिफारिस गरी सदस्य मुलुकका लागि अनिवार्य दायित्व सिर्जना गरेको छ । सोही दायित्व पुरा गर्दै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्ने प्रयोजनार्थ नेपालले सन् २०१२ मा शुरू गरी सन् २०१६ सम्म ML/TF का जोखिम मूल्याङ्कनलाई निरन्तरता दिएको, सन् २०१६ मा जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन र सन् २०१८ मा स्वयम् मूल्याङ्कन प्रतिवेदन (self-Assessment Report) समेत तयार गर्यो । सन् २०१५ देखि सन् २०१८ र सन् २०१९ को मध्य सम्मका केहि तथ्यांक समेतको आधारमा नेपालले राष्ट्रिय जोखिम मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०२० तयार गरी ML/TF का जोखिमहरूको

प्राथमिकीकरण गरी सो आधारमा सूचक संस्था लगायतका अन्य निकायहरूले AML/CFT का लागि जोखिममा आधारित पद्धती अबलम्बन गर्न AML/CFT को दोस्रो राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०७६-२०८१) समेत तयार गरी लागू गरेको अवस्था छ । साथै उक्त रणनीति तथा कार्ययोजनालाई मूर्त रूप दिन सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ लगायतका कानूनहरूमा पछिल्लो पटक संशोधन समेत गरिएको छ ।

२. ML/TF को जोखिम: अवधारणा

विभिन्न मुलुकका वित्तीय प्रणालीमा रहेका कमिकमजोरीको विद्यमानता र सरकारको फितलो नियमनका कारण त्यस्ता कमिकमजोरीको दुरुपयोग गर्दै आपराधिक समूहहरूले संगठित रूपमा वित्तीय अपराधका घटना घटाइरहेको देखिन्छ । त्यस्ता आपराधिक गतिविधि तथा समूह र कानूनी, प्रकृयागत, संरचनागत तथा क्षेत्रगत कमिकमजोरीहरू नै ML/TF का लागि जोखिमहरू हुन्। ML/TF का जोखिमको सम्बन्धमा सूचक संस्था लगायत सबै सक्षम निकायबीच समान बुझाईको आवश्यकता पर्दछ । कुनै देशको वित्तीय प्रणालीको निश्चित क्षेत्रमा रहेका ML/TF का Threats, Vulnerabilities र Consequences नै ML/TF का जोखिमहरू हुन् । त्यसैले ML/TF का जोखिम पहिचान गर्नु भनेको देशको वित्तीय प्रणाली भित्र ML/TF का लागि के कस्ता र कुन स्तरका Threats र Vulnerabilities रहेका छन् साथै त्यस्ता आपराधिक क्रियाकलापको वित्तीय प्रणाली र संस्थाहरूमा के कुन स्तरको प्रभाव रहेको छ वा पर्ने देखिन्छ सो को पहिचान गर्नु हो । यसमा Threats व्यक्ति तथा गतिविधिसँग सम्बन्धित छ भने Vulnerability अपराध तथा अपराधीका लागि कानूनी तथा वित्तीय प्रणालीमा रहेका कमी कमजोरी तथा वातावरणसँग सम्बन्धित छ । उदाहरणका लागि सम्पत्ति आर्जनका लागि समाजमा घटाइएका आपराधिक गतिविधिहरू जस्तै घुसको लेनदेन, करछली, मानव बेचबिखन, संगठित अपराध आदिको बाहुल्यताले ML/TF को थ्रेटलाई इंगित गर्दछ भने त्यस्ता गतिविधिहरू संचालन गर्न वित्तीय प्रणालीमा भएका छिद्र (Loopholes) तथा फितलो नियमन प्रणालीले Vulnerability लाई जनाउँदछ । Consequences अपराधको संभावना र परिणामको आधारमा जोखिम र सोको स्तरसँग सम्बन्धित छ । Consequences को पहिचानले Threats को स्तर (Level) निर्धारण गर्न समेत सघाउँछ । जोखिमको अवधारणागत स्पष्टताका लागि निम्न विषयमा थप स्पष्ट पारिएकोछ ।

- (क) **जोखिम (Risks):** जोखिम भनेको threats, vulnerabilities and consequences समेत तीनवटा विषयको समष्टिगत कार्य (Function) हो । त्यसैले जोखिम मुल्याङ्कन भनेको ML/TF का लागि रहे भएका र हुन सक्ने प्रबल संभावना भएका Threats, Vulnerabilities र Consequences को पहिचान, विश्लेषण तथा मुल्याङ्कन हो ।
- (ख) **Threats:** थ्रेट भनेको राज्य वा समाज वा अर्थतन्त्रलाई हानी नोक्सानी पुर्याउने हैसियत वा क्षमता भएको कुनै व्यक्ति, मानिसको समूह, वस्तु वा गतिविधि हो । ML/TF को सन्दर्भमा अपराधी (Criminals), ML/TF का गतिविधिहरू, आतङ्ककारी समूह, तीनका सहयोगी र तीनले प्राप्त गरेको कोष नै थ्रेट हुन् । सम्बद्ध कसुरका प्रकार र ती कसुरबाट आर्जन गर्ने सम्पत्तिको मात्रा (Size, Volume) को पहिचान नै Threats को पहिचान हो ।
- (ग) **Vulnerabilities:** थ्रेटबाट दुरुपयोग गर्न सक्ने वा थ्रेट वा अपराधीले आफ्ना गतिविधि संचालन गर्न सहज बनाइदिने वा सहयोग पुर्याउने चिज, वस्तु, वातावरण वा अवस्थालाई Vulnerability भनिन्छ । देशको AML/CFT प्रणाली वा ML/TF नियन्त्रणका उपायहरू (Control Measures) वा देशको वित्तीय प्रणालीमा रहेका निश्चित विशेषताहरूका कारण सिर्जित कमीकमजोरीहरू (Weaknesses) सँग सम्बन्धित विषयवस्तुको पहिचानबाट Vulnerability को पहिचान गरिन्छ । ML/TF का लागि सहज बनाइदिने वित्तीय प्रणालीमा भएका कानूनी तथा प्रणालीगत छिद्र (Loopholes), वित्तीय उत्पादन तथा सेवा (Products and services) का प्रकारहरूजस्ता विशेषता (Features) सँग यो सम्बन्धित छ ।
- (घ) **Consequences:** यो ML/TF को प्रभाव वा असरसँग सम्बन्धित छ । ML/TF ले राष्ट्र, समाज, अर्थतन्त्र, वित्तीय प्रणाली तथा संस्थामा पुर्याउने असरको मापनबाट Consequences को पहिचान हुन्छ । यो छोटो अवधी वा लामो अवधीसम्म असर तथा प्रभाव पुर्याउने प्रकृतिको हुन सक्छ । जनसंख्या, विशेष समुदाय, व्यवसाय, वातावरण, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्वार्थ, क्षेत्रीय वातावरण, देशको वित्तीय क्षेत्रको आकर्षण तथा छवीसँग सम्बन्धित छ । Consequences को मुल्याङ्कनको चुनौतिलाई मध्यनजर गरी जोखिम मुल्याङ्कन गर्दा विशेष गरी Threats र Vulnerability को मुल्याङ्कन गरी थ्रेटबाट विगतमा परेको, वर्तमानमा देखिएको र भविष्यमा पर्नसक्ने प्रभावलाई आंकलन गरिन्छ ।

३. जोखिमका प्रकारहरु:

अपराधजन्य कृयाकलापबाट आर्जित सम्पत्तिको गैरकानूनी श्रोत (Illegal Origin) लुकाउन, छल्लन र विभिन्न तरिकाले आतङ्ककारी व्यक्ति, संगठन तथा कामका लागि रकम वा सम्पत्ती उपलब्ध गराउन वित्तीय प्रणालीका जोखिमको दुरुपयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । ML/TF का मुख्य जोखिमहरुलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

- (क) वातावरणीय जोखिम (Environmental Risks)
- (ख) कार्यसंचालनगत जोखिम (Operational Risks)
- (ग) उत्पादन तथा सेवाका जोखिम (Product and Service Risks)
- (घ) च्यानलबाट सिर्जित जोखिम (Channel Risk)
- (ङ) ग्राहकजन्य जोखिम (Customer Risk)
- (च) क्षेत्रगत (Jurisdictional) तथा भौगोलिक (Geographical) जोखिम
- (छ) वितरणीय जोखिम (Delivery Risk)
- (ज) देशगत जोखिम (Country Risk) आदि ।

जोखिमकोस्तर पहिचान भएबाट जोखिम व्यवस्थापनका उपयुक्त उपाय अबलम्बन गर्न सकिने भएकोले जोखिममा आधारित पद्धति (Risk Based Approach-RBA) अपनाउनु परेको हो । अर्थात जति बढी जोखिम हुन्छ त्यति नै बढी नियन्त्रणका उपाय (Higher the risk, higher the control measures) अबलम्बन गरी ML/TF निवारण गर्न यसको अहम् भूमिका रहन्छ । कम जोखिम भएका क्षेत्रमा स्रोत साधन छर्न आवश्यक पनि हुन्न । स्रोत साधनको दक्षतापूर्वक विनियोजन गरी ML/TF जस्ता वित्तीय अपराध निवारणको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन त्यस्ता आपराधसँग सम्बन्धित जोखिमको पहिचान, विश्लेषण गरी जोखिमको उपयुक्त व्यवस्थापनको आवश्यकता पर्दछ ।

४. ML/TF का जोखिमको सम्बन्धमा FATF Recommendation मा भएको व्यवस्था

संगठित अपराध, मानव तस्करी, ड्रग ट्राफिकिङ, भ्रष्टाचार, कर छली जस्ता वित्तीय अपराधका जोखिम र ML/TF का जोखिम राष्ट्रियस्तर, क्षेत्रगतस्तर र निकायगत रुपमा मुल्याङ्कन गर्नु पर्दछ । यो लेख विशेष गरी ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कन तथा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा केन्द्रित छ । AML/CFT का लागि ML/TF का जोखिम पहिचान, विश्लेषण र मुल्याङ्कन गरी पहिचान गरिएका जोखिमको व्यवस्थापनका सम्बन्धमा FATF Standards, 2012 को Recommendation -1 मा

उल्लेख गरिएको छ । FATF Methodology, 2013 ले यसलाई देशको AML/CFT प्रनालीको मुल्याङ्कनको कसीबाट थप स्पष्ट पारेको छ । FATF Recommendation-1 तथा Interpretive Note to Rec-1 मा प्रत्येक सदस्य क्षेत्र (Member Jurisdiction) ले AML/CFT को नीति अन्तर्गत जोखिमको मुल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धती (Risk Based Approach-RBA) अवलम्बन गर्नु पर्ने कुरा सुझाएको छ । उक्त सिफारिस खण्डमा प्रत्येक देशले आफ्नो देशको सम्पत्ति शुद्धीकरण, आतङ्ककारी तथा प्रोलिफ्रेशनका कृत्याकलापमा वित्तीय लगानीको जोखिमको पहिचान गर्ने, विश्लेषण गर्ने र सोको बोध गरी जोखिमको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने दायित्व स्पष्ट गरिएको छ । जोखिम मुल्याङ्कन गरी प्रभावकारी रूपमा जोखिमको सम्बोधन गर्न आवश्यक AML/CFT नीति तयार गरी उपलब्ध स्रोत साधनको दक्षतापूर्वक विनियोजन गरी परिचालन गर्नु पर्ने भएकोले उक्त कार्य समन्वयात्मक रूपमा गर्न एक छुट्टै आधिकारिक निकाय वा संयन्त्रको स्थापना गर्नु पर्ने कुरा पनि ल्लेख गरिएको छ । यसमा जोखिमकोस्तर अनुसार उपयुक्त नियन्त्रणको उपाय अवलम्बन गरिएको सुनिश्चित गर्न जोखिममा आधारित पद्धतीको अवलम्बन गर्न सिफारिस गरिएको पाइन्छ ।

FATF Rec-1 ले प्रतिपादन गरेका सिद्धान्तहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ:

- (क) प्रत्येक देशले आवधिक रूपमा आफ्नो राष्ट्रको ML/TF का जोखिमको पहिचान तथा मुल्याङ्कन गरी जोखिमको बोध गरेको सुनिश्चित गर्नु पर्ने
- (ख) जोखिम पहिचान लगायतका AML/CFT सम्बन्धी कार्यहरू समन्वयात्मक रूपमा सम्पन्न गर्न छुट्टै निकाय वा संयन्त्र स्थापना गर्नु पर्ने
- (ग) सूचक संस्था (Reporting Entities), नियमनकारी निकाय (Regulatory Bodies), कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय (Law Enforcement Agencies-LEAs) तथा सरकारी वकील कार्यालय (Attorney offices) लगायतका सक्षम निकायले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रही AML/CFT सम्बन्धी कार्य गर्दा जोखिममा आधारित पद्धती (Risk Based Approach) अवलम्बन गर्नु पर्ने
- (घ) AML/CFT का लागि स्रोत साधनको दक्षतापूर्वक विनियोजन (Efficient Allocation of Resources) गरेको हुनु पर्ने

५. ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनका उद्देश्य

सम्पत्ति सुद्वीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कन गर्नु पर्ने कुरालाई FATF का सिफारिसहरु प्रस्तुत गर्ने क्रममा सिफारिस नं. १ मा नै राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन सम्बन्धी दायित्व स्पष्ट गर्नुले ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनको महत्वलाई दर्शाउदछ। उक्त सिफारिसको सम्बन्धमा गरिएको Interpretive Note to Rec-1 मा जोखिम मुल्याङ्कन सम्बन्धी राष्ट्रको दायित्वलाई थप स्पष्ट पारिएको छ । ML/TF जस्तो संगठित अपराधको निवारण गर्न मुलुकमा भएको सिमित श्रोत साधनलाई विनियोजन गर्दा प्राथमिकिकरण गर्नुपर्ने कारणले जोखिम मुल्याङ्कनले महत्त्व पाएको हो । FATF सिफारिसका आधारमा ML/TF जोखिम मुल्याङ्कनका मुख्य उद्देश्यलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- (क) देशमा रहेको सम्पत्ति सुद्वीकरण र आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको जोखिमको प्रकृति, अवस्था र जोखिमको स्तर (Low to High) पहिचान गरी बोध गर्नु,
- (ख) देशका लागि आवश्यक AML/CFT को नीति सम्बन्धी निर्णय (Policy Decision) गर्न सहयोग पुर्याउनु
- (ग) जोखिमको स्तर अनुसार सूचक संस्थाले जोखिम व्यवस्थापनका लागि सरलिकृत उपाय (Simplified Measure) वा विस्तृत/विशेष उपाय (Enhanced/Special Measure) को अवलम्बन गर्न सहयोग गर्नु,
- (घ) पहिचान गरिएका ML/TF का जोखिमको व्यवस्थापन गर्न श्रोत, साधनको प्राथमिकिकरण गरी विनियोजन गर्न सहयोग पुर्याउनु
- (ङ) ML/TF को निवारणको लागि क्षमता अभिवृद्धिका कार्यहरुको प्राथमिकिकरण गर्न सहज बनाउनु,
- (च) ML/TF का लागि तय गरिएका नयाँ योजना तथा आपराधिक संगठनका गतिविधिका बारेमा जानकारी प्राप्त गरी समयमै उपयुक्त नियन्त्रणका उपायहरु अवलम्बन गर्न सहयोग गर्नु,
- (छ) क्षेत्रगत तथा संस्था/निकायगत जोखिम मुल्याङ्कनका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु पनि National Risk Assessment को उद्देश्य हो ।
- (ज) सूचक संस्था तथा सक्षम निकायलाई निकायगत उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न र उक्त निकायहरुको कार्य सम्पादनस्तर मापन गर्न सहज बनाउनु ।

६. ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनका चरणहरू:

ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कन गर्दा निश्चित चरणहरू पार गरिन्छ । जोखिम मुल्याङ्कनका चरणहरूलाई क्रमबद्ध रूपमा संचालन गरिने विभिन्न गतिविधिहरूमा बाँड्न सकिन्छ । पहिचान, विश्लेषण तथा मुल्याङ्कन गरी तीन चरणमा यसलाई बाँडफाँट गरिन्छ । प्रत्येक चरणलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

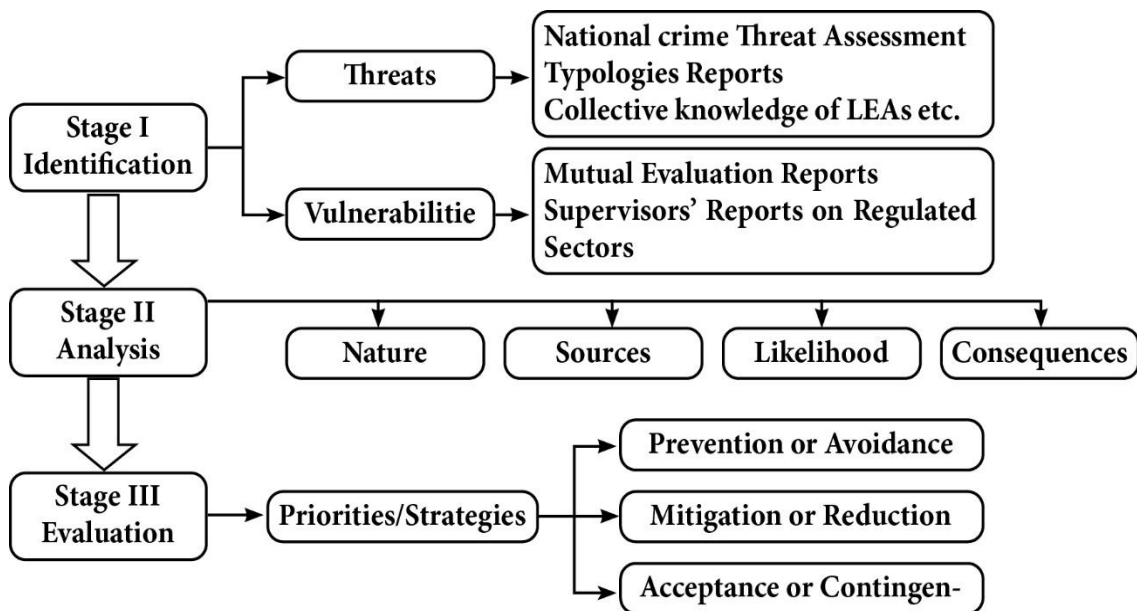
(क) **पहिचान (Identification):** यस चरणमा ML/TF सँग जुध्न देशले महसुस गरिरहेका विभिन्न संभावित जोखिमहरूको प्रारम्भिक सूची तयार गरिन्छ । उक्त प्रयोजनका लागि देशले भोगिरहेका वा शंकास्पद ML/TF का Threats तथा Vulnerabilities को पहिचान गरिन्छ । यस चरणमा जोखिमको पहिचानका लागि संभावित जोखिमको विस्तृत विवरण तयार गर्ने मात्र होइन कि पहिला पहिचान हुन नसकेका नयाँ प्रकृतिका जोखिमहरूको समेत पहिचान गर्न सक्ने गरी गतिशील प्रकृया अपनाउनु पर्दछ ।

(ख) **विश्लेषण (Analysis):** यो जोखिम पहिचानको दोस्रो तर महत्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा माथि खण्ड (क) बमोजिम पहिचान गरिएका Threats तथा Vulnerabilities को विभिन्न सूचकका आधारित भई तथ्यगत आधारमा विश्लेषण गरी जोखिमको प्रकृति, मात्रा र स्तर यकिन गरिन्छ । अतः यस चरणमा विज्ञताको आवश्यकता पर्दछ । जोखिमको विश्लेषण गर्दा पहिचान गरिएका जोखिम तथा जोखिमका तत्वहरूको प्रकृति, स्रोत, संभाव्यता तथा प्रभावको सम्बन्धमा बिचार गरिन्छ । यस चरणलाई ML/TF का Threats, Vulnerabilities र Consequences बीचको अन्तर सम्बन्ध र योगबाट जोखिमको बुझाइको विकास गर्ने अर्थात् Understanding the Risks को चरणको रूपमा समेत बुझिन्छ । जोखिम विश्लेषणको सिमितता भनेको उपलब्ध तथ्यांक वा सूचना र विज्ञताका आधारमा उक्त कार्य सम्पन्न गर्नु हो ।

(ग) **मुल्याङ्कन (Assessment):** यो जोखिम मुल्याङ्कनको तेस्रो तथा अन्तिम चरण हो । यस चरणमा विश्लेषण गरी बोध गरिएका जोखिमको सम्बोधनका लागि जोखिमको प्राथमिकीकरण तथा स्तर निर्धारण गरिन्छ । यस्तो प्राथमिकीकरणले AML/CFT का लागि आवश्यक पर्ने रणनीति विकास र नीति, कानून तथा कार्य योजनाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि सहयोग गर्दछ । जोखिम मुल्याङ्कनका चरणलाई निम्न चित्रबाट थप स्पष्ट गरिएको छ ।

Overview of ML/TF Risk Assessment Process/Stages

Fig. 1

ML/TF को जोखिम मुल्याङ्कनका लागि निजी क्षेत्र जस्तै सूचक संस्थाहरू (Reporting Entities) तथा सरकारी निकायहरू जस्तै नियमनकारी निकाय (Regulatory Bodies), वित्तीय इन्टेलिजेन्स इकाई (Financial Intelligence Unit), कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय (Law Enforcement Agencies-LEAs), सरकारी वकील कार्यालय (Attorney Offices) जस्ता सक्षम निकायहरूको सहभागिता रहने गरी एक कार्य समिति (Working Committee) गठन गरी उक्त समितिबाट राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन (National Risk Assessment-NRA) गर्ने गरिन्छ ।

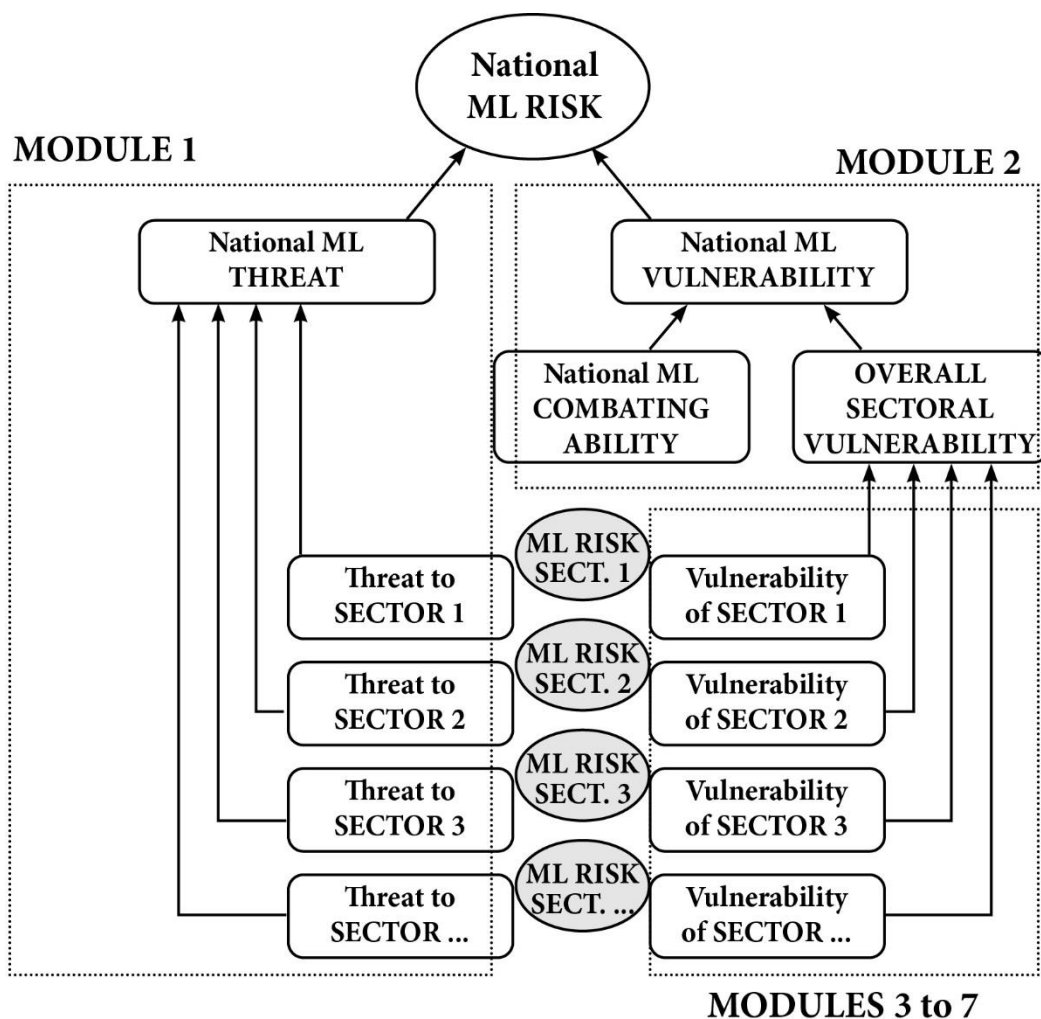
७. ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनविधि:

जोखिम मुल्याङ्कनका लागि विभिन्न अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरूले विभिन्न विधि तथा पद्धतीको विकास गरेका भएता पनि राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कनका लागि सहज होस भनेर विश्व बैकले विकास गरेको राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कनको विधि तथा औजार (Tools) को यहाँ चर्चा गरिएको छ । उक्त टुल्स अन्तरगत नौ वटा मोड्युल्स (Modules) हरू रहेका छन् । उक्त मोड्युलमा तीन भाग रहेका छन् जस अन्तरगत मोड्युल १ देखि ७ सम्म सम्पत्ति शुद्धीकरणका जोखिम मुल्याङ्कन गर्ने तरिका उल्लेख गरिएको छ भने मोड्युल ८ मा आतङ्ककारी कृत्याकलापमा वित्तीय लगानीका जोखिम

मुल्याङ्कन र मोड्युल ९ मा वित्तीय समावेशीकरण उत्पादनका जोखिम (Financial Inclusion Products Risks) को मुल्याङ्कन गर्ने तरिका उल्लेख गरिएको पाइन्छ । उक्त मोड्युल ९ देखि मोड्युल ९ सम्मका खण्डलाई चित्रात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ । ML-Threat Assessment Module ले राष्ट्रिय ML Threat को “Low” to “High” सम्म गरी पाँच तह (Low, Medium-Low, Medium, Medium-High, र High) मा जोखिमको स्तर पहिचान गर्ने विधि उल्लेख गरेको छ भने राष्ट्रिय ML-Vulnerability को पनि “Low” to “High” गरी पाँच तहमा जोखिमको स्तर पहिचान गर्ने विधि उल्लेख गरेको छ ।

National Risk Assessment Tools Developed by World Bank

Fig. 2

Overall Money Laundering Risk in a Jurisdiction

Fig.3

Overall Threats	H	M	M	MH	H	H
	MH	M	M	MH	MH	H
	ML	ML	ML	M	M	M
	L	L	ML	ML	M	M
		L	ML	M	MH	H

High

Medium High

Medium

Medium Low

Low

Overall Vulnerabilities

८. नेपालमा AML/CFT का लागि ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनको अवस्था

नेपालको AML/CFT रणनीति तथा कार्ययोजना २०११- २०१६ बमोजिम नेपालमा पहिलो ML/TF जोखिम मुल्याङ्कनको कार्य सन् २०१२ मा शुरू गरियो । जोखिम मुल्याङ्कन सम्बन्धी यस कार्यले सन् २०१६ सम्म निरन्तरता पायो । यसकै जगमा नेपालको दोस्रो पन्चवर्षीय AML/CFT रणनीति तथा कार्ययोजना २०१९- २०२४ तयार गरी कार्यान्वयनमा लगियो । यसबीच विभिन्न नीतिगत, कानूनी तथा संरचनागत व्यवस्थाहरु समेत गरियो । ML/TF र यसका जोखिमप्रति समान बुझाई (Common Understanding) विकास गर्न विभिन्न क्षमता विकासका कार्यहरु पनि संचालन गरिए तर ती पर्याप्त भने थिएनन् । यसै बीच नेपालले विश्व बैंकले विकास गरेको ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनका विधि पद्धतीको समेत अनुसरण गर्दै सन् २०१५ देखि २०१८ सम्मको देशको अवस्था र सन् २०१९को मध्यसम्मका केही तथ्यांकहरु समेत समेटेटी नेपालको राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन प्रतिवेदन (National Risk Assessment Report) तयार गरी ML/TF का Threats तथा Vulnerabilities र जोखिमको स्तर (Low to High) समेत पहिचान गरिएका छन् । NRA-2020 ले ML/TF का उच्च जखिम रहेका Threats अन्तरगत भ्रष्टाचार, कर छली, बैकिङ्ग कसूर तथा हुण्डी जस्ता वित्तीय अपराधलाई राखेको छ । त्यसैगरी बैङ्किङ्ग, सहकारी, धितोपत्र बजार, बिमा लगायत अन्य विभिन्न वित्तीय क्षेत्रहरुमा रहेको जोखिम (Vulnerabilities) को समेत पहिचान गरिएको छ । तर जोखिम

मुल्याङ्कनको कार्य प्रभावकारी हुन सकेको भने देखिदैन। जोखिम मुल्याङ्कन र व्यवस्थापनको सम्बन्धमा देखिएका कमी कमजोरीहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- ML/TF को जोखिम र यसको महत्वका बारेमा सम्बन्धित निकायहरूलाई पर्याप्त जानकारी नहुनु,
उदाहरण: सहकारी संस्था, क्यासिनो व्यवसायी, धितोपत्र व्यवसायी आदि सँग बुझ्दा सामान्य जानकारी समेत भएको पाइन्न भने बैंक वित्तीय संस्था तथा अनुसन्धान गर्ने निकायका सिमित व्यक्तिलाई मात्र यस बारेमा जानकारी भएको पाइन्छ ।
- क्षेत्रगत तथा निकायगत जोखिम मूल्याङ्कनको कार्यले प्राथमिकता नपाउनु,
उदाहरण: नेपाल राष्ट्र बैंकले बाहेक प्राय नियमनकारी निकायले हाल सम्म पनि क्षेत्रगत जोखिम मुल्याङ्कन गर्न सकेको देखिन्न ।
- जोखिम मुल्याङ्कन क्षमताको कमी हुनु,
उदाहरण: नेपालमा ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कनका लागि प्रत्येक निकायमा आवश्यक जनशक्ति तयार गर्न नसकिएको। आइपरेका बेलामा विश्व बैंक जस्ता संस्थाले तयार गरेको जोखिम मुल्याङ्कनको Tools र Modules बमोजिम आवश्यक पर्ने सूचना/तथ्यांक संकलन गर्न सूचक सहितको Format भरी पठाइदिन सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने गरिएको तर ज्ञानको अभावमा जानीनजानी कर्मचारीले भरी पठाएको विवरणको आधारमा जोखिम मुल्याङ्कन गर्ने गरेको समेत देखिएको छ ।
- मुल्याङ्कन निरन्तरताको कमिले समयमै अद्यावधिक गर्न नसक्नु,
उदाहरण: देशको अवस्था, समय, आर्थिक कारोबारको प्रकृति, अपराधको प्रकृति, प्रवृत्ति र सघनता, अपराध गर्न प्रयोग गरिएका नविन प्रविधिहरू, अपराधबाट आर्जित सम्पत्तीको मात्रा र आयतन, छिमेकी मुलुकको वित्तीय प्रणालीको अवस्था र शान्ती सुरक्षाको अवस्था समेतलाई मध्यनजर गरी आवधिक रूपमा ML/TF का जोखिमको मुल्याङ्कन गरी अद्यावधिक गर्दै जानु पर्ने र सो अनुसार जोखिम व्यवस्थापन गर्नु पर्ने दायित्व मुलुक सामु रहेको भएता पनि यस तर्फ नेपालको सक्रियता र कामले निरन्तरता पाएको देखिदैन । २०१६ र त्यसपछि २०२० मा मात्र राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन गरेको देखिनुले यसलाई पुष्ट्याई गरेकै छ ।
- मुल्याङ्कन प्रयोजनका लागि पर्याप्त सूचना संकलन गर्न नसकेको र प्रभावकारी रूपमा जोखिममा आधारित पद्धति अवबम्बन गर्न नसकेको कारणले पहिचान गरिएको जोखिमको विश्वसनीयतामा प्रश्न रहनु,

उदाहरण : नेपालको राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कनबाट भ्रष्टाचारलाई ML/TF को उच्च जोखिम भएको अपराधको सूचीमा राखिको छ तर भ्रष्टाचारको कसुरबाट आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण भए गरेका मुद्दाको संख्या (हाल सम्म दुईवटा मात्र) र जफत गरिएको सम्पत्ति अत्यन्तै न्यून देखिएको छ भने मध्यम जोखिमको सूचीमा परेको ठगी सम्बन्धी सम्पत्ति शुद्धीकरणका मुद्दाहरूको संख्या र जफत गरिएको/मागदावी लिइएको सम्पत्ति क्रमशः बढ्दो छ । पछिल्लो समय सहकारी क्षेत्रमा भए गरेका ठगीका अपराधको अवस्थाको मुल्याङ्कन गर्दा त्यस्तो अपराधबाट आर्जित सम्पत्तिको ठूलो मात्रामा शुद्धीकरण भएको हुनसक्ने देखिएबाट पनि यसलाई थप पुष्ट्याई गरेको छ ।

- आफ्नो देशको परिस्थिति अनुसार मुल्याङ्कनका सूचक विकास गर्न नसकी विश्व बैंकले तयार गरेका मुल्याङ्कनका सूचकमा मात्र भर पर्दा वास्तविक मुल्याङ्कन हुन नसक्ने संभावना रहनु,

उदाहरण : नेपालको पछिल्लो पारस्परिक मुल्याङ्कनको पूर्व सन्ध्यामा संचालित एक कार्यक्रममा APG बाट प्रतिनिधित्व गरी आएका एक प्रतिनिधिले नेपालको राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन गर्दा Media Report लाई समेत आधार लिनु भएको छ छैन भनेर प्रश्न गर्दा त्यसको जवाफ दिने व्यक्तिको धुईधुईती खोजि भयो, मरेर एकजना राष्ट्र बैंकका कर्मचारी उभिए तर उनले पनि स्पष्ट जवाफ दिन सकेनन् । उलको प्रश्न नेपालको Media क्षेत्रबाट जोखिम मुल्याङ्कनका लागि पर्याप्त सूचना प्राप्त गर्न सकिने भएकोले त्यसतर्फ पनि ध्यान दिनु भन्ने नै हो ।

- जोखिममा आधारित पद्धति (Risk Based Approach-RBA) प्रभावकारी रूपमा अपनाएको नदेखिनु ।

उदाहरण : ज्ञानको अभवामा ML/TF/PF को उच्च जोखिमको क्षेत्रमा पर्याप्त स्रोत साधन परिचालन गर्न सकेको नदेखिनु, मध्यम तथा न्यून जोखिमका अपराधबाट आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण गरिएका सूचनाको अनुसन्धानले प्राथमिकता पाएको देखिनु, FIU बाट विश्लेषण सहित प्राप्त भएका सूचना (STRs/Intelligence) को अनुसन्धानमा भन्दा स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको बेहोराका साथ प्राप्त साना तिना रकमका उजुरी तथा व्यक्तिले रिसईवी साँध्न दिएको जस्तो देखिने बेहोराका र कुनै तथ्य प्रमाण संलग्न नगरिएका उजुरी (Complaints) को जाँचबुझ तथा अनुसन्धानमा स्रोत साधन खर्च भएको देखिनु, उच्च जोखिम भएका अपराधका रूपमा सूचिकृत अपराधहरूमा क्रमशः कमी आउनुको सट्टा इन इन बढ्दै गएको देखिनु यसका उदाहरणहरू हुन् ।

- नेपालमा आतङ्ककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानीको कार्य उच्च जोखिममा परेको नदेखिएता पनि यसलाई उच्च जोखिमको अपराधका रूपमा परिणत हुन नदिन वा यो कुनै दिन उच्च जोखिमको अपराधको रूपमा सूचिकृत हुन गएमा त्यसको समाधानको उपाय (Counter Measures) कस्तो छ वा हुनु पर्छ सो कुराले प्राथमिकता नपाउनु ।

उदाहरण : भारत सरकारले सूचिकृत गरेका विभिन्न आतङ्ककारी संगठनहरूको लगानीमा न्यूरोड जस्तो काडमाण्डौको मुटुमा एक नेपाली दम्पतिले पसल संचालन गरेर बसेको कुरा नेपालको सुरक्षा संयन्त्रले भारतबाट जानकारी पाएपछि मात्र थाहा पाउनु, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल तथा नेपाली सेनाबीच प्रभावकारी समन्वयको कमी देखिनु यसका उदाहरण हुन् ।

९. ML/TF का जोखिम मुल्याङ्कन तथा व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने केही उपायहरू

- ML/TF/PF का जोखिम, सोको मुल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धतीको अबलम्बन गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित सबै संस्था तथा निकायकाबीचमा समान बुझाइको विकास र कार्यात्मक दक्षता अभिवृद्धी गर्न व्यापक रूपमा क्षमता अभिवृद्धी सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने
- सरकारी तथा निजी क्षेत्रका विभिन्न निकायमा कार्यरत केही कर्मचारी तथा पदाधिकारीलाई जोखिम मुल्याङ्कनका लागि विज्ञको रूपमा विकास गर्ने
- देशको वित्तीय प्रणालीको अवस्था र सूचनाका संभावित क्षेत्रको अध्ययन गरी बढी भन्दा बढी सबै महत्वपूर्ण सूचना समेट्ने गरी जोखिम मुल्याङ्कनका लागि थप सूचक सहित जोखिम मुल्याङ्कनका सूचक निर्धारण गर्नु पर्ने ।
- निरन्तर रूपमा जोखिम मूल्याङ्कन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्ने र आवधिक रूपमा अद्यावधिक गर्दै जाने र सोको जानकारी सम्बन्धित सबै संस्था/निकायलाई अनिवार्य रूपमा दिनु पर्ने व्यवस्था गर्नु पर्ने
- जोखिममा आधारित पद्धती अबलम्बन गर्न सम्बन्धित सबै निकायका सम्बन्धित कर्मचारीलाई कार्यक्षेत्रमा नै प्रशिक्षण दिनु पर्ने । स्वदेश तथा विदेशको कम्तिमा ३० दिनको तालिम नदिई वा नलिएका कर्मचारीलाई ML/TF/PF को अनुसन्धानमा सम्लग्न गराउन नहुने,

- समय समयमा सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रका निकायहरूबीच जोखिममा आधारित पद्धतीको अवलम्बन सम्बन्धमा अन्तरकृयात्मक कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने
- जोखिममा आधारित पद्धतीको अवलम्बनका लागि Efficient allocation of resources भए नभएको सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्ने परिपाटीको विकास गर्नु पर्ने ।
- नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल तथा नेपाली सेनाबीच आतंकवादसँग लड्न विशेष संयन्त्र तथा सन्जालको विकास गरी नवीन प्रविधि र स्रोत साधनले सुसज्जीत भई तयारी अवस्थामा बस्नसक्नु पर्ने तर्क श्रीलंकाका नागरिक तथा आतंकवादविज्ञले नेपालको सुरक्षा संयन्त्र सामेल

१०. निष्कर्ष

नेपाल जस्तो सिमित स्रोत साधन भएको मुलुकका लागि ML/TF/PF जस्ता वित्तीय अपराधसँग जुध्न जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बन गर्नु बढी सान्दर्भिक र व्यवहारिक हुने देखिन्छ। FATF को सिफारिस बमोजिम नेपालले पनि ML/TF का जोखिमको पहिचान गर्न पछिल्लो पटक सन् २०२० मा राष्ट्रिय जोखिम मुल्याङ्कन गरेको र पहिचान गरिएका जोखिमको छनोटपूर्ण व्यवस्थापनका लागि AML/CFT को राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०७६-२०८०) तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था पनि छ तथापी पर्याप्त ज्ञान तथा सूचनाको अभावमा जोखिम मुल्याङ्कनको कार्य अझै प्रभावकारी हुन सकेको छैन। पहिचान गरिएका जोखिमको स्तर अनुसार स्रोत साधन विनियोजन गर्न नसक्दा जोखिममा आधारित पद्धतीको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता हासिल हुन सकेको देखिन्छ । अतः क्षमता अभिवृद्धीका कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट ML/TF/PF का जोखिम मूल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बनको लागि आवश्यक ज्ञान तथा सिपको विकास गरी उपलब्ध स्रोत साधनको प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा परिचालन गर्न सकेमा नेपालमा ML / TF/ PF का जोखिमको मुल्याङ्कन र जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बनमा प्रभावकारिता आउने देखिन्छ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग: एक सिंहावलोकन

रमेश श्रेष्ठ*

* निर्देशक,

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

१. पृष्ठभूमि

अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्तिको गैरकानुनी स्रोत लुकाउने वा छल्ने, रूपान्तरण वा हस्तान्तरण गर्ने, कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, कारोबार वा सो उपरको अधिकार वा स्वामित्व लुकाउने वा छल्ने वा कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति हो भन्ने जानीजानी त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्ति, धारण र प्रयोग गर्ने समेतका कानून निषिद्ध क्रियाकलापहरूको प्रयासलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणमा कानून निषेधित कसूर गरी कमाएको सम्पत्तिको वास्तविक उत्पत्ति र स्रोत लुकाउने एवं छिपाउने र विभिन्न वित्तीय कारोबारको माध्यमबाट नयाँ कानूनी स्रोत सिर्जना गरी त्यस्तो सम्पत्तिलाई शुद्ध बनाउने प्रयत्न भएको हुन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ को परिच्छेद -२ दफा ३ मा “सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नहुने”^१ प्रावधानहरूमा यस सम्बन्धी वृहत दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएको छ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैँमा मूल कसूर नभएर मूल कसूरको सह-उत्पादनको रूपमा रहेको सह-अपराध हो। यो एउटा प्राविधिक रूपमा परिभाषित वित्तीय अपराध हो। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी जस्तो गम्भीर अपराधको अनुसन्धान गर्न एउटा छुट्टै विशिष्टिकृत र सक्षम निकायको आवश्यकता महसुस भएपछि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको स्थापना भएको हो। यो विभाग नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको एक महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहेको छ।

२. विभागको स्थापना

अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएको महसुस गरी वि.सं. २०६४ माघ १४ गते सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ जारी भयो। ऐनमा भएको व्यवस्था एवम् सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणसम्बन्धी अनुसन्धान तहकिकात गर्न नेपाल

^१ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४; परिच्छेद - २, दफा ३

राजपत्रमा मिति २०६५ साउन २० मा प्रकाशित सूचना बमोजिम राजस्व अनुसन्धान विभागलाई सो सम्बन्धी कार्यान्वयन निकाय तोकिएको थियो। सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०६६ लागू भएपछि समेत सोही विभागबाट नै ऐन तथा नियमावली कार्यान्वयन भएको थियो। तथापि, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी जस्तो जटिल, बहुआयामिक एवं गम्भीर वित्तीय अपराधको अनुसन्धान गर्न एउटा छुट्टै विशिष्टिकृत र सक्षम निकायको आवश्यकता महसूस भयो। फलस्वरूप २०६८ साल असार ३१ गते यस विभागको स्थापना भएको हो।

स्थापनाकालमा विभाग अर्थ मन्त्रालय मातहत रहेको भए पनि नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०७४ फागुन ११ को निर्णयबाट यो विभाग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गत रहँदै आएको छ।^२

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई मुलुकको सर्वोच्च कार्यकारी निकाय मातहत राख्दा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा समन्वय र सहकार्य सहज हुने, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण समग्र सुशासनको महत्वपूर्ण पाटो हुनुको साथै अन्तर्राष्ट्रिय चासोको समेत विषय भएकोले प्रभावकारी नियन्त्रण र सन्तुलन कायम गर्नुको साथै विभागलाई थप जवाफदेही तुल्याउन सकिने मनसायका साथ विभागलाई प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मातहत राखिएको हो।^३

विभागले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसूरको प्रारम्भिक जाँचबुझ, अनुसन्धान तथा अभियोजनसम्बन्धी कार्य एकलै गर्दै आइरहेकोमा २०८० चैत ३० गते सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ मा भएको संशोधन पश्चात् आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान नेपाल प्रहरीलाई र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको अनुसन्धान कार्य सम्बन्धित सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने सक्षम निकायहरूलाई समेत प्रदान गरिएको छ।^४

---

^२ नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) का निर्णयहरू (<https://www.opmcm.gov.np/cabinet-decision/>); नेपाल राजपत्रमा मिति २०७४/११/११ मा प्रकाशित नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४

^३ प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल (प्रचण्ड) बाट २०८१ असार ११ गते मंगलबार प्रतिनिधि सभामा भएको सम्बोधन

^४ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४; परिच्छेद-६, दफा १३

३. विभागको दूरदृष्टि र उद्देश्य

दूरदृष्टि:

“सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीमुक्त समाज निर्माण गर्न प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्ने।”

उद्देश्य:

“सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको रोकथाम, नियन्त्रण र अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्नु।”

४. काम, कर्तव्य र अधिकार

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ तथा नियमावली, २०८१ र प्रचलित नेपाल कानूनमा तोकिएबमोजिम सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको प्रमुख काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार रहेका छन्:

- कुनै मुलुकको समान प्रकृतिको काम गर्ने निकायले माग गरेमा वा विभाग आफैले आवश्यक ठानेमा पारस्परिकताका आधारमा विभागले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको सम्बन्धमा गरेको अनुसन्धान सम्बन्धी सूचना आदान प्रदान गर्न सक्ने।^६ विभागले आवश्यक ठानेमा कुनै मुलुकको समान प्रकृतिको काम गर्ने निकायसँग मिलेर सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको संयुक्त रूपमा अनुसन्धान गर्न वा गराउन सक्ने^७। यसरी सहयोग आदान प्रदान गर्ने विधि, शर्त तथा प्रकृति निर्धारण गर्न समान प्रकृतिका काम गर्ने विदेशी निकायसँग आवश्यकता अनुसार आपसी समझदारी कायम गर्न सक्ने।^८
- सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित नभएको सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी विषयको उजुरी/सूचना दर्ता लिने।^९ यसरी प्राप्त उजुरी उपर सम्बद्ध कसूर भए वा नभएको सम्बन्धमा समेत जाँचबुझ

^५ वार्षिक प्रगति विवरण, २०७३/७४; सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

^६ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १२ (१)

^७ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १२ (२)

^८ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १२ (३)

^९ सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १३ (१) (ग)

गर्ने।^{१०} जाँचबुझ गर्दा सम्बद्ध कसूर भएको देखिएमा त्यस्तो कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायमा अनुसन्धानको लागि लेखी पठाउने।^{११}

- जाँचबुझ गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अतिरिक्त दुई वा सोभन्दा बढी सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिएको र कसूर गम्भीर वा जटिल प्रकृतिको देखिएको वा त्यस्तो सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान अधिकारी फरक फरक निकाय रहेको वा कसूरको प्रकृतिको आधारमा दुई वा सोभन्दा बढी निकाय वा सार्वजनिक संस्था समेतको सहभागितामा अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिएमा विभागको प्रमुखले आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको प्रमुखसँग परामर्श गरी विभाग, त्यस्तो निकाय वा संस्थाको प्रतिनिधि रहने गरी संयुक्त अनुसन्धान टोली गठन गर्न सक्ने।^{१२} यसरी संयुक्त अनुसन्धान टोली गठन गर्दा संयुक्त अनुसन्धान टोलीको कार्य, क्षेत्रगत सर्त, अनुसन्धानको तरिका, अनुसन्धान सम्पन्न गर्नुपर्ने समयावधि लगायतका विषय निर्धारण गर्ने।^{१३}
- अनुसन्धान अधिकारीले सम्बद्ध कसूरमा अनुसन्धान गर्दा अनुसन्धान गरिएको व्यक्तिले सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर गरेको देखेमा सोको जानकारी यथाशीघ्र विभागलाई दिनु पर्नेछ।^{१४} यसरी जानकारी प्राप्त हुन आएमा विभागले त्यस्तो जानकारी प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र आवश्यकता अनुसार अनुसन्धान टोली गठन गर्न, सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने अधिकारीसँग समन्वय गरी सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरमा अनुसन्धान गर्न वा सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने कार्यालयलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरसँग सम्बन्धित कुनै विषयमा थप अनुसन्धान गर्न वा अनुसन्धान प्रभावकारी बनाउनको लागि आवश्यक सुझाव दिन सक्ने।^{१५} यसरी सुझाव दिँदा कसूरको प्रकृति, गाम्भीर्यता, कसूरको असर, जोखिम, अन्तरदेशीय सहायता आवश्यक पर्ने वा नपर्ने कुरालाई समेत विचार गरी सुझाव दिने।^{१६}
- अनुसन्धान गर्दा सम्बद्ध कसूरको अभाव देखिएको तर स्रोत खुलाउन नसकेको र अनुसन्धान गरिएको व्यक्ति उपर सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ वा प्रचलित कानून बमोजिमको कसूरमा मुद्दा चल्ने अवस्था नदेखिएको अवस्थामा स्रोत खुलाउन नसकेको

^{१०} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १४क (१)

^{११} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १४क (२)

^{१२} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४, दफा १४क (३)

^{१३} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (ड)

^{१४} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, दफा १५ (१)

^{१५} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, दफा १५ (२)

^{१६} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (घ)

सम्पत्तिको हदसम्म कर निर्धारण तथा असुलीको लागि आन्तरिक राजस्व विभागमा लेखी पठाउने।^{१७} यस्तो विवरण अद्यावधिक अभिलेख राखी प्रकाशन गर्ने।^{१८}

- विभागमा परेका उजुरीको प्रारम्भिक छानविन गर्न विभागको बरिष्ठतम अधिकृतको संयोजकत्वमा उपसमिति गठन गरी उजुरी उपरको छानविन गर्ने^{१९}
- अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन समान प्रकृतिको काम गर्ने वा अन्य अनुसन्धानकारी निकाय, नियामक निकाय वा अन्य सार्वजनिक निकायसँग आपसी समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर, सोमा समयानुकूल अद्यावधिक गर्ने र सोको नियमित समीक्षा गर्ने^{२०}
- अनुसन्धानकारी निकायसँग निरन्तर अन्तरक्रिया, छलफल र बैठक तथा क्षमता विकास लगायतका कार्यक्रम आयोजना गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली सम्बन्धमा व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने।^{२१}
- सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानमा प्रयोग हुने विशेष अनुसन्धान विधिको सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव दिने।^{२२}
- सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायका बीचमा आवश्यकता अनुसार समन्वय कायम गरी अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन विभागका महानिर्देशकको संयोजकत्वमा गठित प्राविधिक समितिको सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने।^{२३}
- सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान, अभियोजन तथा अदालतबाट भएको फैसला समेतको आधारमा एकीकृत विवरण तयार गरी अद्यावधिक रूपमा राख्ने।^{२४}

५. मौजुदा जनशक्ति व्यवस्था तथा सङ्गठन संरचना^{२५}

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत सङ्गठन संरचना अनुसार विभागको नेतृत्व राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको महानिर्देशकले गर्ने व्यवस्था रहेको छ। राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको उपमहानिर्देशकको नेतृत्वमा प्रशासन, नीति योजना तथा अनुसन्धान महाशाखा रहेको छ। उक्त महाशाखा अन्तर्गत

^{१७} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४; दफा २८ (६)

^{१८} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (ज)

^{१९} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (क)

^{२०} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (ख)

^{२१} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (ज)

^{२२} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (१) (झ)

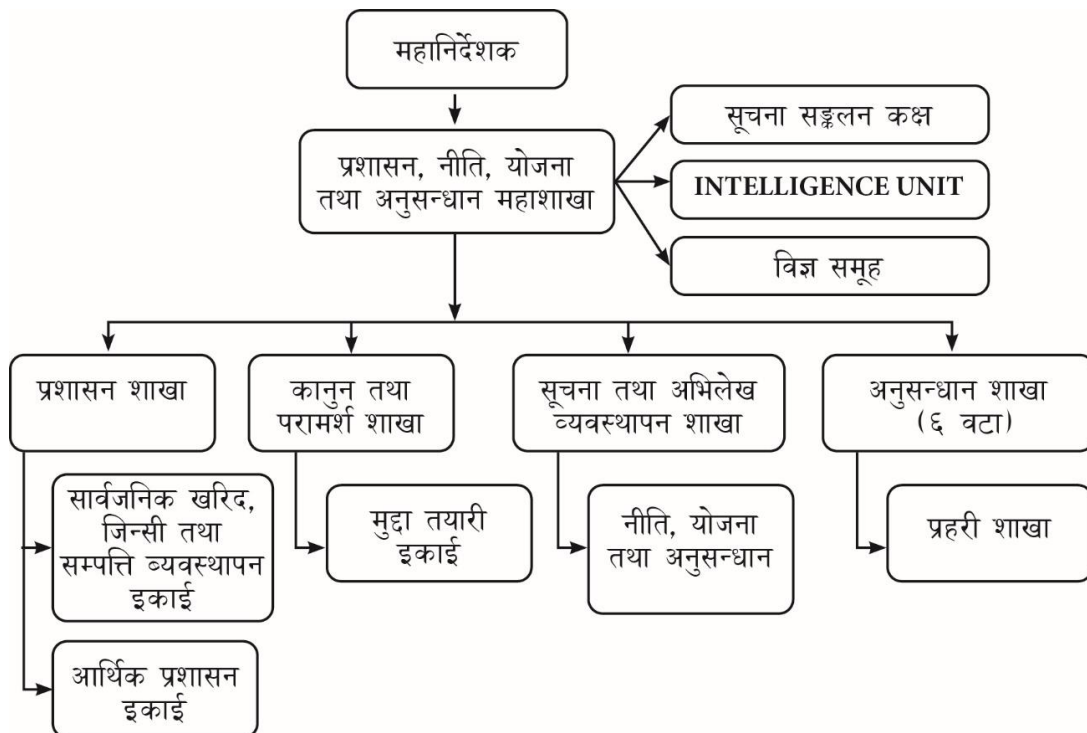
^{२३} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८६ (२)

^{२४} सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८०; नियम ८९

^{२५} वार्षिक प्रतिवेदन २०८१, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको निर्देशकको नेतृत्वमा प्रशासन शाखा, कानूनी परामर्श शाखा, ६ वटा अनुसन्धान शाखा, नीति योजना तथा अनुगमन शाखा र प्रहरी उपरीक्षकको नेतृत्वमा प्रहरी शाखा रहेको छ। यी विभिन्न महाशाखा र शाखाहरूमा नेपाल प्रशासन सेवा अन्तर्गतको प्रशासन, लेखा र राजस्व समूह,

नेपाल न्याय

चित्र: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको संगठन संरचना (सारांश)

सेवाको सरकारी वकिल समूह, नेपाल विविध सेवाको इन्जिनियरिङ समूह, नेपाल प्रहरी र राष्ट्रिय अनुसन्धानतर्फका गरी कुल ११४ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ। कूल कर्मचारीमध्ये अनुसन्धान अधिकृतको सङ्ख्या ३३ रहको छ। अनुसन्धान अधिकृतमा राजपत्राङ्कित द्वितीय र तृतीय श्रेणीका कर्मचारीहरू रहन्छन्।

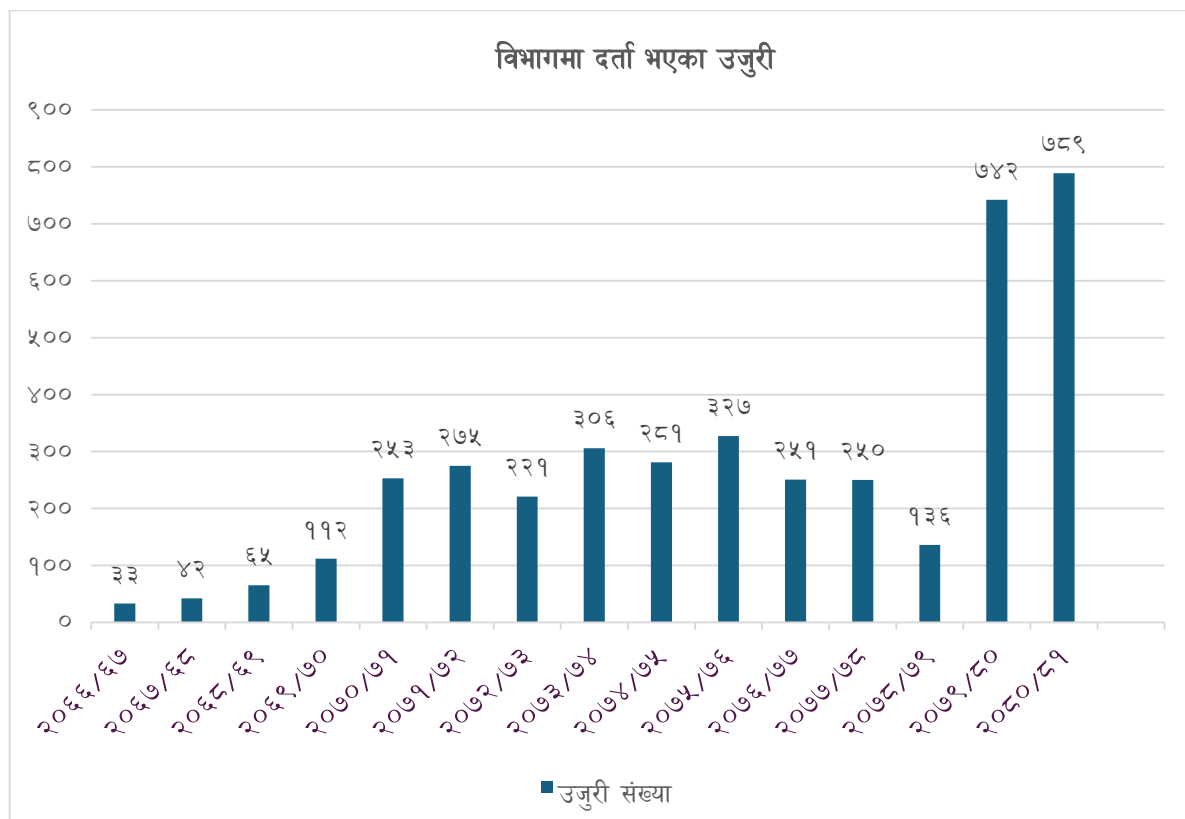
विभागको मौजुदा सङ्गठन संरचनामा सूचना सङ्कलन कक्ष, विज्ञ समूह र Intelligence Unit पनि रहेका छन्। यी तीनै इकाइहरू महानिर्देशकको प्रत्यक्ष नियन्त्रण र निर्देशनमा रहन्छन्। सूचना सङ्कलन कक्षमा शाखा अधिकृतको नेतृत्व रहने व्यवस्था छ। विज्ञ समूहमा अर्थशास्त्री, लेखा, चार्टर एकाउन्टेन्ट, सूचना प्रविधि विज्ञ, फरेन्सिक वैज्ञानिक, कानूनविद्, सम्पत्ति शुद्धीकरण विज्ञ,

वित्तीय क्षेत्रका विज्ञ लगायत आवश्यकता अनुसार अन्य विज्ञहरू समेत रहन्छन्। Intelligence Unit मा विशेष सेवाका प्रमुख अनुसन्धान अधिकृत, अनुसन्धान अधिकृत र अनुसन्धान सहायक तथा प्रशासन सेवाका शाखा अधिकृत गरी चार जनाको दरबन्दी रहेको छ।

६. अनुसन्धान र अभियोजनसम्बन्धी कार्यको विश्लेषण

उजुरी/सूचना

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी कसुर कसैले गरेको, गर्न लागेको वा गरिरहेको कुरा थाहा पाउने कुनै पनि व्यक्तिले विभागसमक्ष लिखित वा मौखिक रूपमा उजुरी, निवेदन, जानकारी वा सूचना दिन सक्नेछ। त्यस्ता उजुरी, निवेदन, जानकारी वा सूचना लिखित रूपमा प्राप्त भएमा त्यस्तो सूचना विभागमा दर्ता गरिन्छ र मौखिक रूपमा प्राप्त भएकोमा त्यस्ता उजुरी, सूचना वा जानकारीलाई लिखित रूप दिई दर्ता गर्ने गरिन्छ।

तथ्याङ्क स्रोत: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९, २०८० र २०८१

प्रस्तुत तालिकाबाट विभाग स्थापना कालदेखि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ सम्मको अवधिमा जम्मा ४०८३ वटा उजुरी दर्ता भएको देखिन्छ। जसअनुसार सबैभन्दा कम उजुरी आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा र सबैभन्दा धेरै उजुरी आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा दर्ता भएको छ।

पछिल्लो पाँच वर्षको उजुरीको प्रवृत्ति हेर्दा अघिल्लो तीन वर्ष क्रमशः घट्दै गएको तर त्यसपछिका दुई वर्ष झण्डै ६ गुनाले वृद्धी भएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को १३६ वटा उजुरीमध्ये ५२ वटा अन्य निकायबाट, २० वटा वित्तीय जानकारी इकाइबाट र ६४ वटा मात्र व्यक्तिगत तवरबाट परेका उजुरी दर्ता भएको देखिन्छ। तर पछिल्लो दुई आर्थिक वर्षमा यो प्रवृत्ति उल्टिएको देखिन्छ। यो अवधिमा ९० प्रतिशतभन्दा बढी उजुरी व्यक्तिगत स्रोतबाट दर्ता भएको देखिन्छ। तलको अर्को तालिकाले यसलाई थप प्रष्ट पार्नेछ।

उजुरी/सूचनाको स्रोतगत विवरण

पछिल्लो पाँच आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको अवधिमा विभागमा प्राप्त उजुरी वा सूचनाका माध्यमका आधारमा उजुरीको स्रोतगत विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

जम्मा उजुरी वा सूचना सङ्ख्या

(Number of Complaints Information including FIU and other agencies dissemination)

आ.व.	व्यक्तिगत स्रोत	विभागको आफ्नै स्रोत (Selfreporting/Intelligence)	वित्तीय जानकारी इकाई (FIU Dissemination)	अन्य सम्बन्धित निकाय (Requested/ Repoprted by other Agencies)	जम्मा
२०७६/७७	१३८	१४	३२	६७	२५१
२०७७/७८	१७६	०	२४	५०	२५०
२०७८/७९	६४	०	२०	५२	१३६
२०७९/८०	७०४	९	१०	१९	७४२
२०८०/८१	७३२	१२	३४	११	७८९

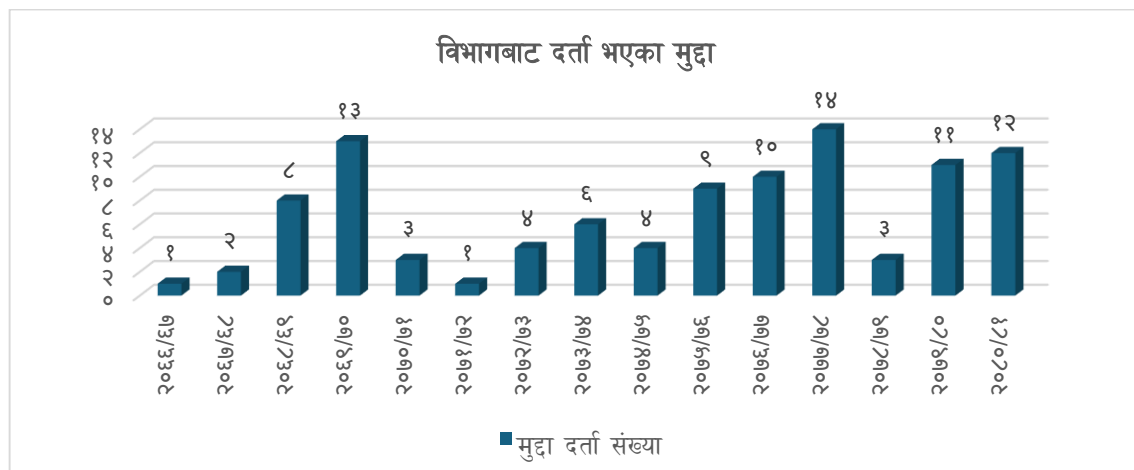
तथ्याङ्क स्रोतः सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९, २०८० र २०८१

प्रस्तुत तालिकाबाट व्यक्तिगत स्रोतबाट आउने उजुरीहरूको सङ्ख्या विगतदेखि नै अधिक रहेको, पछिल्ला वर्षहरूमा अन्य निकायबाट आएका उजुरीको सङ्ख्यामा समेत उल्लेख्य कमी आएको र विभागले Self- Intelligence प्रयोग गरेर दर्ता गर्ने उजुरी न्यून रहने गरेको प्रवृत्ति देखिन्छ।

मुद्दा दर्ता/अभियोजन

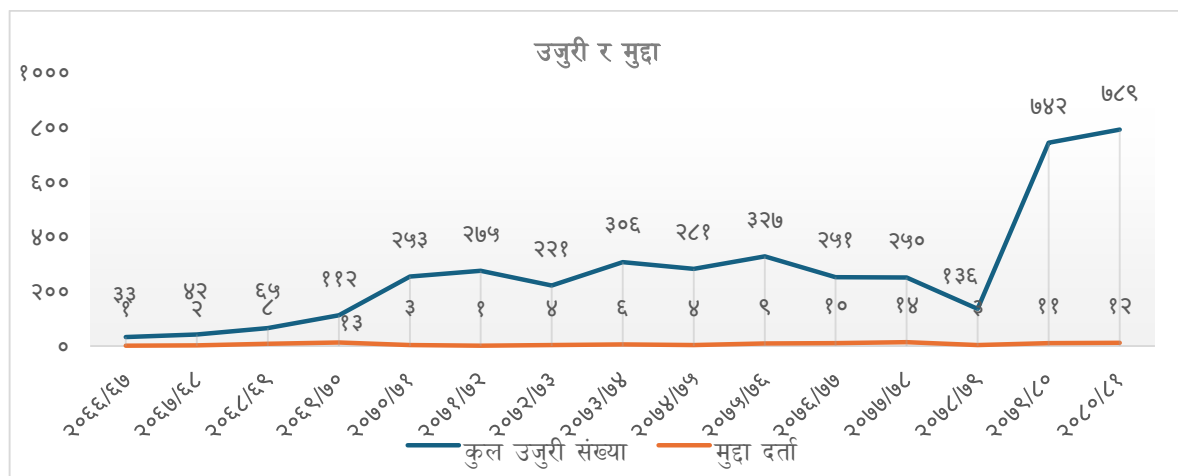
सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुरमा विभागले आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अन्त्यसम्म कूल १०१ थान मुद्दा दर्ता गरेको छ। जसअनुसार सबैभन्दा कम मुद्दा आर्थिक वर्ष २०६६/६७ र २०७१/७२ मा एक-एक थान र सबैभन्दा धेरै आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा १४ थान मुद्दा दर्ता भएको छ।

तथ्याङ्क स्रोत: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९, २०८० र २०८१

उजुरी र मुद्दा दर्ताको तुलनात्मक विवरण

विभागको स्थापनाकालदेखि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ सम्म १५ वर्षको अवधिमा उजुरी र मुद्दा दर्ता सङ्ख्याको तुलनात्मक चित्र निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छः

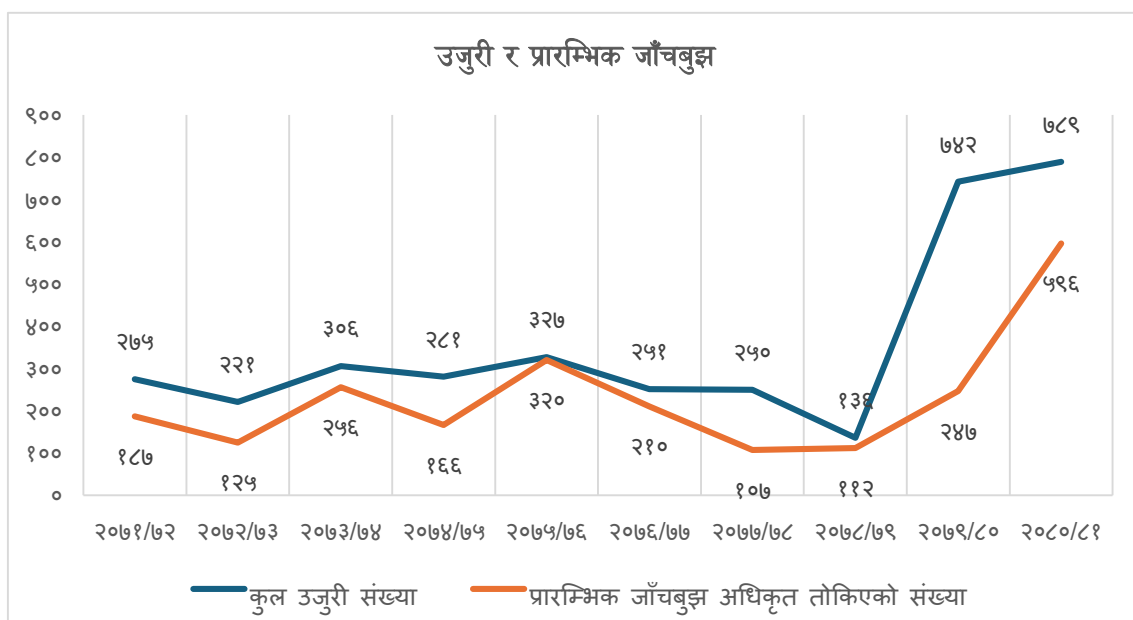

तथ्याङ्क स्रोत: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९, २०८० र २०८१

उजुरी दर्ता भएपछि त्यसलाई अभियोजनको चरणसम्म पुर्‍याउन निकै लामो अनुसन्धान प्रक्रिया पार गर्नुपर्ने हुन्छ। कुनै उजुरीलाई निष्कर्षमा पुर्‍याउन लामो समय चाहिने हुँदा कुनै आर्थिक वर्षमा दर्ता भएको उजुरीको टुङ्गो सामान्यतया आगामी दुई या तीन वर्ष या त्यो भन्दा पनि बढी अवधि पछि मात्र पुग्ने गरेको देखिएको छ। माथि प्रस्तुत चित्रमा दर्ता उजुरी र मुद्दा अभियोजनको सङ्ख्याबीच खाडल देखाउन मात्र खोजिएको छ।

प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत तोकिएका उजुरी

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्म जम्मा २५२५ उजुरीका लागि प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत तोकिएका छन्। यसरी तोकिएका जाँचबुझ अधिकृतहरूमध्ये आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा सबैभन्दा बढी ५९६ वटा उजुरी छानबिनका लागि प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत तोकिएका थिए। तल पछिल्लो १० आर्थिक वर्ष (२०७१/७२-२०८०/८१) मा दर्ता उजुरी र प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत

तोकिएका उजुरीको तुलनात्मक रेखाचित्र प्रस्तुत गरिएको छ।

तथ्याङ्क स्रोत: सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९, २०८० र २०८१

प्रस्तुत रेखाचित्रबाट पछिल्लो दश वर्षमा दर्ता उजुरी र जाँचबुझका लागि प्रणालीमा प्रविष्ट भएका उजुरीको तुलनात्मक स्थिति बोध हुन्छ। व्यक्तिगत तवरका उजुरीको सङ्ख्या अधिक रहेको वर्ष

प्रारम्भिक जाँचबुझको लागि प्रणालीमा प्रविष्ट भएका उजुरीको सङ्ख्या न्यून रहने गरिएको देखिएको छ।

पछिल्लो अद्यावधिक विवरण

विभागको स्थापनाकालदेखि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को पुस मसान्तसम्म अनुसन्धान तथा अभियोजनको अद्यावधिक विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

विवरण	इकाई	परिणाम
मुद्दा दायर	थान	११५
कुल बिगो दाबी रकम	रु .अर्व	६४
फैसला भएका मुद्दा	थान	१०२
ठहर भएको मुद्दा	थान	८३
सफाई भएको मुद्दा	थान	१९
मुद्दामा सफलता दर	प्रतिशत	८१
सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भएका मुद्दा	थान	१६
सफाई पाएको मुद्दा	थान	३
कसूर कायम भएको मुद्दा	थान	१३
मुद्दा सफलता दर	प्रतिशत	८१

तथ्याङ्क स्रोतः सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

७. विभागको चुनौती, समस्या तथा अवसर

चुनौतीहरू

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका समग्र चुनौतीका अलावा विभागका केही विशिष्ट चुनौतीहरूलाई देहायअनुसार उल्लेख गरिएको छः

- अस्थिर नेतृत्वबीच कार्यसम्पादनमा प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्नु,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका लागि योग्य र दक्ष जनशक्ति तयार गर्नु,
- प्रविधिमा आधारित अनुसन्धान प्रणालीलाई अवलम्बन गर्नु,

- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐनको संशोधनबाट सिर्जित अवस्थालाई सहजीकरण गर्नु,
- अन्तरनिकाय समन्वय र सहकार्य अभिवृद्धि गर्नु,
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नु।

समस्याहरू:

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीको अपराधिक सञ्जाल सीमाविहिन र असीमित दायरामा फैलिएको हुनाले यसको नियन्त्रण एवम् निवारण गर्नु आफैमा एउटा जटिल कार्य हो। यसका लागि विभिन्न नीतिगत, कानूनी एवम् संरचनागत प्रयास भए तापनि कार्यान्वयन पक्षको प्रभावकारितामा भने केही कमी कमजोरी रहेको स्वीकार्नु पर्छ। यसै सन्दर्भमा विभागले आफ्नो कार्यसम्पादनका क्रममा महसूस गरेका समस्याहरूलाई निम्नबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:

- विभागको आफ्नै कार्यालय भवन छैन। विभागको कार्य प्रकृति अनुसार हुनुपर्ने बैठक कक्ष, स्टोर, अभिलेख भण्डारण कक्ष, बयान कक्ष, सुरक्षा तथा पालेपहरा कक्ष लगायत आधारभूत संरचनाहरू काम चलाउ अवस्थामा छन्। सबै दरबन्दी पूर्ति हुँदा अनुसन्धान अधिकृतहरूका लागि पुग्ने कार्यकक्ष समेत छैन। यसले गर्दा कार्यसम्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण तयार पार्न कठिनाई महसूस भएको छ।
- अनुसन्धान तथा अभियोजनका क्रममा आवश्यक भ्रमण खर्च, इन्धन तथा सवारी साधन मर्मत खर्च, भैपरि आउने विविध खर्चहरूका लागि स्रोतको अत्यन्त चाप छ। विभागको पछिल्लो ३ आर्थिक वर्षको वार्षिक बजेटको आँकडा हेर्दा रु. ८ लाखको हाराहारमा पूँजीगत खर्च विनियोजन हुने गरेको देखिएको छ। चालू खर्चमा विनियोजित मध्ये ६०% भन्दा बढी तलबमा र १५%को हाराहारमा कार्यालय भाडामा खर्च हुने गरेको छ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान र अभियोजन कार्य आफैमा जटिल र प्राविधिक प्रकृतिको कार्य भएकाले यसका लागि वित्तीय विश्लेषण गर्न सक्ने, कानून र अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व सहितको जानकारी जनशक्ति आवश्यक पर्दछ। यस किसिमको जनशक्ति विकास गर्न नसक्दा र स्थायित्व एवं स्थिरता नहुँदा अनुसन्धान र अभियोजनमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सकेको छैन। महानिर्देशकको चाँडोचाँडो परिवर्तन हुने प्रवृत्तिले कार्यवातावरणमा समेत अस्थिरता पैदा गरेको छ।
- राष्ट्रिय साझेदार, सरोकारवाला निकायहरू एवम् अन्तर्राष्ट्रिय साझेदार निकायहरूसँग आपसी समन्वय र साझेदारी निर्माण गरी अनुसन्धान कार्य अघि बढाउनेतर्फ अपेक्षित सफलता हासिल

गर्न सकिएको छैन। नियामक, अनुसन्धानकारी एवं अभियोजनकारी निकायबीच सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका बारेमा बुझाइमा एकरूपता देखिएको छैन। कानूनमा व्यवस्था भएर पनि अन्य अनुसन्धानकारी निकायहरूसँग संयुक्त वा समानान्तर अनुसन्धान गर्न नसक्दा विभागको अपेक्षित नतिजा कमजोर देखिएको छ।

- विश्लेषण प्रणालीसँग सम्बन्धित सफ्टवेयर (Bank Statement, Communication, Linkages लगायत); डिजिटल फरेन्सिक ल्याब आदि नभएका कारण अनुसन्धान तथा अभियोजन कार्यलाई शीघ्र र प्रभावकारी तुल्याउन सकिएको छैन। आन्तरिक व्यवस्थापन प्रणालीमा समेत सामयिक परिमार्जनको जरूरी भैसकेको छ। २०८० चैत ३० मा भएको ऐन संशोधन पछि विभागको संरचना कस्तो हुने भन्ने एकीन भइसकेको छैन।
- राष्ट्रिय साझेदार, सरोकारवाला निकायहरू एवम् अन्तर्राष्ट्रिय साझेदार निकायहरूसँग आपसी समन्वय र साझेदारी निर्माण गरी अनुसन्धान कार्य अघि बढाउनेतर्फ अपेक्षित सफलता हासिल गर्न सकिएको छैन। नियामक, अनुसन्धानकारी एवं अभियोजनकारी निकायबीच सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका बारेमा अझैसम्म बुझाइमा एकरूपता देखिएको छैन। कानूनमा व्यवस्था भएर पनि अन्य अनुसन्धानकारी निकायहरूसँग संयुक्त वा समानान्तर अनुसन्धान गर्न नसक्दा विभागको अपेक्षित नतिजा कमजोर देखिएको छ।
- सूचक संस्थाको आन्तरिक सबलीकरण, जोखिम पहिचान तथा व्यवस्थापन, अनुगमन तथा शङ्कास्पद कारोबारको पहिचान एवम् प्रतिवेदन प्रणालीलाई व्यवस्थित तुल्याउन सकिएको छैन।
- विभागको काम कारबाहीको जानकारी एवम् सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी स्पष्ट अवधारणा आम नागरिक समक्ष पुऱ्याउनु सकिएको छैन।
- कसूरजन्य सम्पत्ति रोक्का र जफतमा राज्यका निकायहरूबीच समन्वय गर्न सकिएको छैन।
- संयुक्त र समानान्तर अनुसन्धानका लागि प्रणाली विकास हुन सकेको छैन।

अवसर:

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी कसूरहरूमा अनुसन्धान गरी आवश्यक कानूनी कारबाही अगाडि बढाउने निकायको रूपमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को

कार्यालयअन्तर्गत सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग रहनु आफैँमा एउटा अवसर हो। यसले एकातर्फ नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी कानूनी एवम् संरचनागत निकायको अभावलाई परिपूर्ति गरिदिएको छ भने अर्कोतर्फ कानूनको परिपालना, स्वस्थ अर्थ संरचनाको निर्माणका साथै दण्डहिन्ताको अन्त्य गरी वित्तीय सुशासन बहालीमा सघाउ पुर्याउने सुनौलो अवसर समेत प्राप्त भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण रणनीति तथा कार्ययोजना (२०८१-८६) मा विभागको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका निमित्त रणनीतिमा उल्लिखित कर्तव्यजिम्मेवारीलाई पूर्ण रूपले परिपालना गरी अघि बढ्ने अवसर प्राप्त भएको छ।

- संयुक्त राष्ट्रसङ्घको लागुऔषध नियन्त्रण, आतङ्कवादमा वित्तीय लगानी निवारण, भ्रष्टाचार निवारण, सङ्गठित अपराध नियन्त्रण र सार्क क्षेत्रीयस्तरमा समेत लागुऔषध तथा आतङ्कवाद नियन्त्रणसम्बन्धी क्षेत्रीय महासन्धिहरूको नेपाल पक्ष राष्ट्र बनेको छ। यसका प्रावधानहरूबाट स्वस्थ र सबल अर्थतन्त्रको निर्माणका साथै कानूनी शासनको प्रत्याभूति दिलाउने विषयमा अपेक्षित लाभ हासिल गर्नका लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना भएको छ।
- नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा अवस्थित वित्तीय जानकारी इकाई, नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, विशेष अदालत तथा अन्य नियमनकारी निकायहरू सहितको समन्वय र सहकार्यमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण गर्ने साझा महाअभियानमा जुट्ने अवसर प्राप्त भएको छ।
- विभागबाट उपचारात्मक एवम् दण्डात्मक कार्यअन्तर्गत विभिन्न कसूरहरूको अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गरी विशेष अदालतमा अभियोजन पत्र दायर भएका छन्। दायर भएकामध्ये अधिकांश मुद्दाहरूमा विभागले अभियोग पत्रमा लिएको मागदावी बमोजिम नै फैसला भएको सन्दर्भबाट विभागको अनुसन्धान कार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउँदै लैजानको लागि विभागको जनशक्तिमा मनोबल अभिवृद्धि हुन जाने देखिन्छ।
- परिवर्तित व्यवस्था अनुसार अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन समान प्रकृतिको काम गर्ने वा अन्य अनुसन्धानकारी निकाय, नियामक निकाय वा अन्य सार्वजनिक निकायसँग आपसी समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर, सोमा समयानुकूल अद्यावधिक गर्ने र सोको नियमित समीक्षा गर्ने; अनुसन्धानकारी निकायसँग निरन्तर अन्तरक्रिया, छलफल र बैठक तथा क्षमता विकास लगायतका कार्यक्रम आयोजना गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली सम्बन्धमा

व्यावसायिकता अभिवृद्धि गर्न सहयोग गर्ने; सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानमा प्रयोग हुने विशेष अनुसन्धान विधिको सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव दिने; सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायका बीचमा आवश्यकता अनुसार समन्वय कायम गरी अनुसन्धान सम्बन्धी कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन विभागका महानिर्देशकको संयोजकत्वमा गठित प्राविधिक समितिको सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने; सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान, अभियोजन तथा अदालतबाट भएको फैसला समेतको आधारमा एकीकृत विवरण तयार गरी अद्यावधिक रूपमा राख्ने जस्ता जिम्मेवारीहरू विभागको भएको हुँदा विभागको भूमिकामा आयामिक रूपान्तरण भएको छ। जुन आफैमा फरक अवसर पनि हो।

८. दिवसको थालनी

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ जारी भएको अवसर पारेर नेपाल सरकारले प्रत्येक वर्ष माघ १४ गते सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण राष्ट्रिय दिवस मनाउने निर्णय गरेको छ। नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०८१ पुस १६ गतेको बैठकले उक्त निर्णय गरेको हो।

यस वर्षको दिवसका लागि “वित्तीय क्रियाकलापमा पारदर्शिता, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा प्रतिवद्धता” भन्ने नारा तय गरिएको छ। नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलमा यस प्रणालीसँग सम्बद्ध सबै संस्था, निकाय, संरचना तथा पदाधिकारीहरूको उपस्थितिमा मूल समारोहको कार्यक्रम आयोजना गरिएको छ। मूल समारोहको पूर्वसन्ध्यामा सञ्चालन हुने गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका पूर्व महानिर्देशकहरूसँग अन्तरक्रिया एवम् छलफल, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा वाणिज्य बैङ्कहरूको भूमिका, बहुमूल्य धातु तथा सुन चाँदीको कारोबार व्यवसायमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी अनुपालना, नियामक तथा अनुसन्धानकारी निकायहरूबीच अन्तरक्रिया लगायतका विविध कार्यक्रमहरूको आयोजना गरिएका छन्।

दिवसबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण प्रणालीमा संलग्न निकायहरूबीच समन्वय एवम् सहकार्य अभिवृद्धि हुने; नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली स्थापित भई राज्यको उच्च प्राथमिकतामा परेको सन्देश प्रवाह हुने; सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्ध जनचेतना फैलाउनुका साथै अपराध निवारणमा सामाजिक सहयोग र समर्थन जुटाउन सहज हुने; तथा, सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीका सम्बन्धमा मुलुकमा देखा परेका चुनौती एवं

प्रवृत्तिगत आयामहरु एवम् सामना गर्ने संभावित उपायहरुका बारेमा सहकार्यमूलक सबल संस्कृति निर्माण हुने अपेक्षा राखिएको छ।

९. निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी जस्तो गम्भीर र जटिल अपराधको अनुसन्धान गर्न एउटा छुट्टै विशिष्टिकृत र सक्षम निकायको आवश्यकता महशुस भएपछि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको स्थापना भएको हो। यो विभाग नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको एक महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहेको छ। विभागले स्थापनाकालदेखि आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अन्त्यसम्म ४०८३ उजुरीहरु दर्ता गरेको छ भने ११५ मुद्दा दायर गरेको छ। फैसला भएका मुद्दामा ८१ प्रतिशतभन्दा बढी सफलताको दर रहेको छ। परिवर्तित सन्दर्भमा समेत कानुनले सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा विज्ञताको अपेक्षा विभागसँग राखेको छ। कसूरको अनुसन्धान गर्ने संवैधानिक निकाय बाहेकले आफ्नो क्षेत्राधिकारको कसूरको अनुसन्धान गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण पनि गरेको फेला परेमा सोको सूचना विभागलाई दिनु पर्ने र विभागले सुझाव लिने व्यवस्था छ। विभागसँग दशक लामो अनुभव एवं विज्ञता छ। अनुसन्धानको जिम्मेवारी विभिन्न निकायमा विस्तार भए पछि विभागको रूपान्तरित भूमिका अझ सान्दर्भिक देखिएको छ। त्यो भनेको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा समन्वयकर्ता, पारस्परिक समझदारीकर्ता, केन्द्रीय अभिलेखालय तथा व्यावसायिकता अभिवृद्धिकर्ता समेतको भूमिका हो। अब विभागलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीको भरोसाको केन्द्र बनाउनु पर्छ। स्रोत साधन सम्पन्न तुल्याई छरितो र सशक्त सङ्गठनको रूपमा पुनसंरचना गर्न ढिलाई गर्नु हुन्न।

सम्पति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीमा नेपालको प्रयास, अवस्था र सुधारका उपायहरू

जनकराज शर्मा*

*शाखा अधिकृत,

सम्पति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

१. विषय प्रवेश:

सम्पति शुद्धीकरण बहुआयामिक वित्तीय अपराध हो । कसुरजन्य कार्य गरी सो बाट रकम आर्जन गर्नु र सो रकमलाई विभिन्न विधि प्रकृया अवलम्बन गरी बैध बनाउने कार्य वा प्रकृया सम्पति शुद्धीकरण हो । सम्पतिको गैरकानूनी स्रोत लुकाउने, छल्ने, बदल्ने, परिवर्तन गर्ने र कसुरमा संलग्नलाई बचाउन गैरकानूनी सम्पति रूपान्तरण र हस्तान्तरण गर्ने, कसुरजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पति हो भन्ने जानी जानी वा विश्वास गर्नु पर्ने मनासिव आधार हुँदा हुँदै त्यस्तो सम्पतिको सही प्रकृति, स्रोत, स्थान, निःसर्ग, कारोबार, स्वामित्व वा सो सम्पति उपरको अधिकार लुकाउने, छल्ने वा बदल्ने, धारण गर्ने, प्रयोग गर्ने, प्राप्त गर्ने कार्य सम्पति शुद्धीकरण हो । साथै सम्पति शुद्धीकरणका यि कार्यहरू गर्न षड्यन्त्र, मद्दत, दुरुत्साहन, सहजीकरण, मत सल्लाह वा उद्योग गर्न वा सम्बद्धता वा सहभागिता जनाउने वा मतियार हुने कार्य समेत सम्पति शुद्धीकरणको अपराध भित्र नै पर्दछन् । यस्ता कार्यहरू गर्न हुदैन ।

विश्वव्यापी रूपमा जवरजस्त देखापरेको सम्पति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानीको कार्यले वैश्विक शासन, प्रशासन र सुशासनलाई चुनौति दिइरहेको अवस्था छ । नेपाल पनि यसबाट अछुतो रहन सकेको अवस्था छैन । सम्पति शुद्धीकरण गर्नका लागि वित्तीय अपराधीले Placement, layering and Integration जस्ता चरणहरूको प्रयोग गर्ने गर्दछ । सम्पति शुद्धीकरण सम्बद्ध कसुर अर्थात मुल अपराध नभई सह अपराध हो । यो सीमाविहीन अपराधको रूपमा समेत परिचित छ । यसमा अपराधीले सीमापारसम्म वित्तीय अपराधको कार्य गर्न सक्ने हुन्छ । सम्पति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण गर्ने कार्य एउटा मात्र मुलुकको चासोको विषय मात्र नभई विश्वव्यापी रूपमा सबै मुलुकको साझा चासोको विषय समेत हो । तसर्थ यसको निवारणका लागि सबै राष्ट्रहरूको संयुक्त प्रयास गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ ।

२. अन्तर्राष्ट्रिय प्रयास:

AML/CFT को अवधारणा G7 को सक्रियतामा शुरु भएको र सन् १९८९ मा छाता संगठनको रूपमा Financial task Force को रूपमा FATF नामक संस्थाको जन्म भएको पाइन्छ । यो अन्तर

सरकारी निकाय हो । यस संस्थाले ML/TF को विषयमा वैश्विक रूपमा सुधार गर्न ४० वटा सुझावहरू तयार गरी सिफारिस गरेको छ । जुन पक्ष राष्ट्रहरूले नीति, कानून, संरचना तयार गरी वितीय अपराध रोक्ने प्रयास गर्नु पर्ने दायित्व सृजना गरेको छ । हालसम्मका अन्तराष्ट्रिय प्रयासहरू हेर्दा नीतिगत रूपमा वितीय कारवाही कार्यदलका ४० वटा सिफारिसहरू रहेका छन् । अन्तराष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न महासन्धी तयार भएको कार्यान्वयनमा रहेका र विभिन्न संस्थाहरू स्थापना भएका छन् । जसलाई यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

महासन्धीहरू

- लागु औषध तथा मनोद्वीपक पदार्थको गैरकानूनी ओसार पसार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धी, १९८८
- अन्तरदेशीय संगठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २०००
- भियाना महासन्धी, २०१३
- संयुक्त राष्ट्र संघको आतंकवादमा वितीय लगानी दमन सम्बन्धी महासन्धी, १९९९
- भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००३
- दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग संगठनको आतंकवाद दमन सम्बन्धी महासन्धी, १९८७

संस्थाहरू

- वितीय कारवाही कार्यदल
- एगमन्ट समूह
- एशिया प्रशान्त क्षेत्रीय समूह
- सम्पत्ति प्राप्तिको अन्तर एजेन्सी संजाल
- क्यारेबियन वितीय कारवाही कार्यदल
- युरासियन समूह
- सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध पूर्वीय र दक्षिणी अफ्रिकन समूह
- सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध युरोपेली परिषद समूह
- मध्यपूर्व र उत्तर अफ्रिकी वितीय कारवाही कार्यदल
- सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध ल्याटिन अमेरिकी समूह
- सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध केन्द्रिय अफ्रिकी समूह

वितीय कारवाही कार्यदल र एगमन्ट समूह बाहेक अन्य संस्थाहरू क्षेत्रीय संस्थाहरू हुन । यि क्षेत्रीय संस्थाहरू मध्ये एशिया प्रशान्त समूह सबै भन्दा ठूलो क्षेत्रीय संगठन हो र नेपाल यस

एशिया प्रशान्त समूहको सदस्य सन् २००२ मा भएको हो ।^१ विश्वका १९० भन्दा बढी मुलुकहरु यस प्रणालीमा आवद्ध भएका छन् । वितीय कारवाही कार्यदलले सम्पति शुद्धीकरण निवारण गर्नका लागि सन् १९९० मा ४० वटा मापदण्ड बनाएकोमा सन् २००१ मा आतङ्ककारी कार्यमा वितीय लगानी रोक्न ९ मापदण्ड विकास गरेको थियो । सन् २०१२ मा आएर दुईटै मापदण्डलाई एकिकृत गरी थप सशक्त बनाइ ४० वटा मापदण्ड नै कायम गरेको छ । यी मापदण्डको मुल्याङ्कनका लागि सन् २०१३मा Methodology विकास गरी हालसम्म अध्यावधिक गरिरहेको अवस्था छ । पारस्परिक मुल्याङ्कन गर्दा प्राविधिक/ कानून अनुपालन (Technical compliance) र प्रभावकारिता (Effectiveness) को पक्ष मुल्याङ्कन गरिन्छ ।

३. नेपालको प्रयास र विद्यमान अवस्थाको समीक्षा:

सन् २००२मा नेपाल एशिया प्रशान्त समूहको सदस्य भए पश्चात सम्पति शुद्धीकरण निवारण प्रणालीलाई नेपालमा आन्तरिकीकरण गर्न अधिक प्रयास गरिएको छ । नेपालले सम्पति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वितीय लगानी निवारण गर्न नीतिगत, कानूनी, संरचनागत तथा संस्थागत व्यवस्था गरेको छ । जुन यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

नीतिगत र कानूनी प्रयास

नेपालले AML/CFT प्रणालीका लागि गरेका प्रमुख नीतिगत र कानूनी प्रयासहरु यसप्रकार रहेका छन् ।

- नेपालको संविधान
- सम्पति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ (संशोधन समेत)
- सम्पति शुद्धीकरण निवारण नियमावली, २०८१
- पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन, २०७०
- संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७०
- सुपुर्दगी सन्धी, २०७०
- कसुरजन्य सम्पति र साधन (रोक्का, नियन्त्रण र जफत) ऐन २०७०
- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९
- सम्बद्ध कसुरसंग सम्बन्धित ऐन तथा नियमहरु ।

^१ डा. नेपाल, हरि प्रसाद, *सम्पति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली र नेपाल सम्पति पत्रिका* वर्ष ११ अंक ९ पुस २०८० पेज ५८२-५९ सम्पति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।

^२ डा. नेपाल, हरि प्रसाद, *सम्पति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली र नेपाल सम्पति पत्रिका* वर्ष ११ अंक ९ पुस २०८० पेज ५८२-५९ सम्पति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना (२०८१/०८२-२०८५/०८६)
- विषयगत र क्षेत्रगत ऐन, नियम लगायतका अन्य कानूनमा सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न नहुने कानूनी प्रबन्ध गरिएको ।

संस्थागत प्रयास

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि गरिएका संस्थागत व्यवस्था यसप्रकार रहेका छन्।^३

सूचक संस्था	नियमक निकायहरू	कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू LEAs	न्यायिक निकाय
बैंक	नेपाल राष्ट्र बैंक	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	जिल्ला अदालत, उच्च अदालत, सर्वोच्च अदालत र विशेष अदालत
सहकारी	सहकारी विभाग	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग	
फाइनान्स कम्पनी	नेपाल वार काउन्सिल	राजस्व अनुसन्धान विभाग	
बीमा कम्पनी	नेपाल विमा प्राधिकरण	नेपाल प्रहरी	
सेक्युरिटी एक्सचेन्ज	नेपाल धितोपत्र बोर्ड	नेपाली सेना	
रेमिटेन्स कम्पनी	नेपाल चार्टर्ड एकाउन्ट्यान्सी संस्था	सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल	
मनी चेन्जर	कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय	वैदेशिक रोजगार विभाग	
घरजग्गा व्यवसायी	भुमि व्यवस्थापन विभाग	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	
क्यासिनो	पर्यटन विभाग	अध्यागमन विभाग	
पेन्सन फन्ड	आन्तरिक राजस्व विभाग	वन विभाग	
लेखा परीक्षक	आइकान	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
नोटरी पब्लिक	नोटरी पब्लिक परिषद्	औषधि व्यवस्था विभाग	
बहुमूल्य धातुको कारोबार गर्ने संस्थाहरू	नेपाल राष्ट्र बैंक	राजस्व अनुसन्धान विभाग	

^३ शर्मा, जनकराज, सम्पत्ति पत्रिका २०८०, पेज १०१देखि१०६ सम्म, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।

क. सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि केन्द्रियस्तरमा रहेका अन्य जिम्मेवार निकायहरु:

- क. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
- ख. कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय
- ग. अर्थ मन्त्रालय
- घ. गृह मन्त्रालय
- ड. परराष्ट्र मन्त्रालय
- च. महान्यायधिवक्ताको कार्यालय
- छ. वित्तीय जानकारी इकाई: सूचना प्राप्ति विश्लेषण र सम्प्रेषण ।

ख. संयन्त्रहरु:

- क. राष्ट्रिय समन्वय समिति
- ख. अनुसन्धान समन्वय संयन्त्र
- ग. पुनरावलोकन परिषद
- घ. कार्यन्वयन समन्वय संयन्त्र
- ड. नियमक निकाय समन्वय संयन्त्र
- च. प्राविधिक समिति
- छ. आतंकवाद प्रतिरोध संयन्त्र

४. सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि नेपालले गरेको समन्वय र सहकार्य:

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणका लागि नेपालले समन्वय र सहकार्यलाई निरन्तरता दिईरहेको छ। समन्वय र सहकार्यका लागि नेपालले आन्तरिक र बाह्य प्रयास गरेको देखिन्छ । जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ।

क. बाह्य समन्वय र सहकार्य

नेपालले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका लागि अन्तराष्ट्रिय स्तरमा एशिया प्रशान्त समूहसंग अवद्ध भई कार्य गरिरहेको छ । त्यसैगरी चीनसंग पारस्परिक कानूनी सहायता गरेको छ भने भारतसंग सुपुर्दगी सन्धी गरेको अवस्था छ भने बाँकी देशहरूसंग आवश्यकताका आधारमा गर्दै जाने अवस्था देखिन्छ । पारस्परिक

मुल्याङ्कनमा समेत नेपाल सहभागी भएको र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालको जनशक्तिलाई तालिम दिलाई क्षमता विकास गर्न पनि भारत लगायतका मुलुकहरूसँग सहकार्य गरिरहेको देखिन्छ ।

त्यसै गरी नेपाल एमण्ट समूहको पनि सदस्य राष्ट्र हो । नेपालको तर्फबाट नेपाल राष्ट्र बैंक अन्तर्गतको स्वायत्त निकाय वित्तीय जानकारी इकाईले गर्दछ । यस मार्फत इन्टेलिजेन्सको सूचना आदान प्रदान हुने गरेको छ ।

ख. आन्तरिक समन्वय र सहकार्य

नेपालले यस सम्पत्ति शुद्धीकरण प्रणालीलाई बलियो बनाउन आन्तरिक रूपमा पनि समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइरहेको अवस्था छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले २५ वटा निकायहरूसँग समझदारी (MOU) गरेको छ । त्यसैगरी राष्ट्रिय समन्वय समिति, अनुसन्धान समन्वय संयन्त्र, पुनरावलोकन परिषद, कार्यान्वयन समिति, नियामक निकाय समन्वय संयन्त्र जस्ता संयन्त्रहरू विकास गरी समन्वय र सहकार्यलाई जोड दिएको छ । बेला-बेलामा कार्यशाला, गोष्ठी, छलफल, प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत, Face to Face Feedback Meeting जस्ता कार्यहरूको आयोजना गरी समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाई यस सम्पत्ति शुद्धीकरण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन प्रयास गरेको छ ।

५. पछिल्ला नीतिगत सुधार:

नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय सुझाव, अभ्यास, अनुभूतिका आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ लगायत १९ वटा कानूनको संशोधन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यलाई निवारण गर्न नीतिगत सुधार गरेको छ । जसको कारण सम्बद्ध कसुर (Predicate offence) को कारवाही चलाउने निकायले नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर हेर्न गरी अधिकार दिएको अवस्था छ । त्यसका साथै संवत् २०८०।१२।३० गते भन्दा पहिले सम्पत्ति शुद्धीकरण विभागमा दर्ता भएका उजुरीको सम्बन्धमा भने विभागले नै अनुसन्धान अधिकारीको रूपमा कार्य गरी अनुसन्धान गर्न पाउने व्यवस्था रहेको छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४ ले गम्भीर र जटिल प्रकृति एवं अन्तराष्ट्रिय तहमा समन्वय गर्नु पर्ने खालका उजुरी बाहेकका उजुरी एक वर्षमा सम्पन्न गर्नुपर्ने प्रावधान राखेको छ । जसको कारण जटिल प्रकृति बाहेकका उजुरीमा छिटो कार्य सम्पन्न हुने भएको छ । यसबाट उजुरीको फछ्छौट टदर बढ्नेछ भने पुराना उजुरीको चाड घट्नेछ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा बहु-निकाय सक्रिय भई कार्य गर्दा यसमा अनुसन्धान फराकिलो हुने अपेक्षा गरिएको छ । वि सं २०८१ देखि २०८५ सम्मको AML/CFT को पाँच

बर्षे राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना पनि जारी गरेको अवस्था छ । साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना २०८१/०८२- २०८५/०८६ ले विभिन्न निकायहरूको जिम्मेवारीको सामूहिक प्रयासको व्यवस्था गरेको छ ।

६. उपलब्धी

सम्पत्ति शुद्धीकरण एउटा बहु-आयामिक वित्तीय अपराध भएको र यसमा प्रविधिको समेत उपयोग हुन सक्ने अपराध भएकाले यसको निवारणका लागि गरिएका प्रयासबाट तत्कालै अपेक्षित नतिजा पाउन कठिन हुन्छ । यसका बावजुद पनि नेपालले यस विषयमा गरेको प्रयासबाट धेरै उपलब्धी गरेको मान्न सकिन्छ । संख्यात्मक उपलब्धी तर्फ हेर्दा दर्जन भन्दा बढी कानून निर्माण भई कार्यान्वयन भईरहेका छन् । संस्थागत रूपमा हेर्ने हो भने सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागको गठन भई क्रियाशील छ । त्यसै गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनको पछिल्लो संशोधनले १३ भन्दा बढी निकायमा यसको अनुसन्धान गर्ने अधिकार दिएको अवस्था छ । सूचकसंस्था, नियमक निकाय, कानून कार्यान्वयन गर्ने निकाय, अनुसन्धान गर्ने निकाय, अभियोजन गर्ने निकाय र न्याय निरूपण गर्ने निकाय र संयन्त्रहरूको व्यवस्था गरी बलियो र फराकिलो संस्थागत प्रबन्ध गरेको अवस्था रहेको छ । उजुरीको संख्या हेर्दा विगत देखि हालसम्म विभागमा ३७०० भन्दा बढी उजुरी रहेकोमा हाल १६०० को हाराहरीमा रहेको विभागको अभिलेखबाट देखिन्छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले सरकारी वकिल कार्यालय मार्फत अदालत समक्ष पेश गरेका यस विषयका मुद्दामा ८१ प्रतिशत भन्दा बढी सफलता हासिल गरेको छ । सफलताको दर अन्य निकायको भन्दा राम्रो हो । पारस्परिक मुल्याङ्कनमा समेत नेपालले आफ्ना कमजोरी समेत पत्ता लगाउने प्रयास भएको छ । जसबाट यस क्षेत्रमा निरन्तर सुधार हुने अवस्था छ ।

७. पारस्परिक मुल्याङ्कनमा नेपालको अवस्था:

नेपाल एशिया प्रशान्त समूहको सदस्य राष्ट्र हो । सदस्य राष्ट्रको हिसाबले एशिया प्रशान्त समूह र नेपाल समेतको सहभागितामा पारस्परिक मुल्याङ्कन हुने गरेको छ । विगत देखि हाल सम्मको पारस्परिक मुल्याङ्कन हेर्दा नेपालको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको पाउन सकिन्छ ।

प्राविधिक मुल्याङ्कन (Technical/ Legal Compliance)⁴

Table no. 1

Status of compliance	2005	2010	Key core in 2010	2023
Compliant	0	1	0	5
Largely compliant	4	3	1	16
partially compliant	8	10	4	16
Non – compliant	33	33	11	3
Not Applicable	3	2		
Total	48	49		40

पारस्परिक मुल्याङ्कनको प्राविधिक मुल्याङ्कनमा नेपाल २००५ को तुलनामा २०२३ मा धेरै प्रगति गरेको देखिन्छ तर अझै पनि पालना नगरिएकोमा ३ वटा सिफारिस र आंशिक पालना नगरिएकोमा १६ वटा सिफारिसहरू हुनुले सुधारको खाँचो औल्याएको देखिन्छ । अवस्था भने सुधारोन्मुख छ । यद्यपी सन् २०२३ मा भएको पारस्परिक मुल्याङ्कनले नेपाललाई Observation को सूचिमा राखेको हुनाले सन्तोष मान्नुपर्ने अवस्था भने छैन । व्यापक मात्रामा सुधारका कामहरू गर्नु पर्नेछ । विगतको मूल्यांकनका आधारमा हेर्दा नेपालले सहकारी, क्यासिनो घरजग्गा नोटरी पब्लिक लगायतका गैर-वित्तीय पेशा र व्यापारलाई नियमन गर्न व्यापक सुधार गर्नुपर्ने खाँचो औल्याएको छ । नेपालले वित्तीय कारवाही कार्यदलका सिफारिसहरूको कार्यान्वयनको प्रभावकारिता मुल्याङ्कनमा सहभागिता जनाएको छ । सन् २०२३मा गरिएको कार्यान्वयनको प्रभावकारिता मुल्याङ्कनमा नेपालको अवस्था यसप्रकार रहेको छ ।

Result of Immediate Outcome of Nepal in 2023.⁵

Table no. 2 Effectiveness rating

Immediate Outcome	Rating 2023
Risk and Domestic Coordination	Moderate
International Cooperation	Moderate
Supervision	Low
Preventive Measure	Low
Legal Persons and Arrangement	Low
Financial Intelligence	Moderate
Money Laundering investigation	Moderate
Confiscation	Low
Terrorism financing investigation	Low
Targeted Financial Sanction and Terrorism Financing	Low
Targeted Financial Sanction and Proliferation Financing	Low

⁴ Asia Pacific Group, Mutual Evaluation report on Money Laundering 2023.

⁵ नेपाल, डा. हरि प्रसाद । सम्पत्ति पत्रिका २०८० पेज ६४-६६, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।

हालसम्मका पारस्परिक मुल्याङ्कन लगायतका आधारमा नेपालको अवस्था सन्तोषप्रद छ भन्न सकिदैन । ४० वटा सिफारिसहरूको कार्यान्वयनको अवस्था हेर्दा नतिजा निम्छ्रो छ । सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली प्रभावकारी हुन सकेको छैन । प्राविधिक र कानून पक्षको अनुपालनामा सुधार देखिए तापनि सिफारिस कार्यान्वयनको प्रभावकारिता भने दयनीय अवस्थाको छ । यसमा व्यापक सुधारको आवश्यकता रहेको छ । प्रणाली सबलीकरणको खाँचो छ ।

८. AML/CFT Regime नेपालका समस्या र चुनौतीहरू:

नेपालले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकवादी क्रियाकलापमा वितीय लगानी निवारणका लागि नीतिगत र संस्थागत प्रयासहरू गरे तापनि यसमा अझै विभिन्न खालका समस्या चुनौति र सवालहरू रहेका छन् । जुन यसप्रकार उल्लेख गरिएको छ ।

८.१ AML/CFT मा रहेका नेपालका चुनौतीहरू:

AML/CFT प्रणालीमा नेपालमा रहेका प्रमुख चुनौतीहरू देहाय बमोजिम उल्लेख गरिएको छ ।

- नेपाललाई वितीय अपराध मुक्त देश बनाउन राष्ट्रिय सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली स्थापना गर्नु ।
- शासकीय पात्रहरू र राजनीतिक दल तथा निजी क्षेत्रमा यस विषयमा बुझाईको एकरूपता कायम गर्दै नतिजा हाँसिल गर्नु ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन २०६४ को मिति २०८० साल चैत्र ३० गतेमा भएको संशोधन पश्चात छरिएर रहेको यसको अनुसन्धान गर्ने अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा निकाल्नु ।
- अन्तिम वास्तविक धनी (Beneficial Owner) पत्ता लगाउने गरी अनुसन्धान र अभियोजन गर्नु ।
- सबै देशहरूसंग पारस्परिक कानूनी सहायता र सुपुर्दगी सन्धी गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु ।
- उच्च तहका राजनीतिक व्यक्तित्व, प्रशासक र राजनीतिक दलबाट संरक्षित व्यक्तिहरूलाई कानूनी दायारामा ल्याइ अनुसन्धान गरी दण्डित गर्नु र कानूनको शासन कायम गरी सरकारको प्रभावकारीता बढाउनु ।
- गैरवितीय पेशा र व्यवसायलाई कानूनी दायारामा ल्याई विवेकशील नियमन गर्नु, नतिजामुमखी बनाउनु र यसलाई प्रणालीबद्ध गर्नु ।
- खुला सीमानाका कारण हुने ML/TF लाई पूर्ण रुपमा निषेध गर्नु ।
- अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई पूर्ण रुपमा औपचारिकतामा बदली विवेकशील नियमन गर्नु ।

- नगदमा आधारित कारोबार रोकरी नगदविहीन कारोबारको शुरुवात गर्नु र डिजिटल करेन्सीको नियमन गर्नु ।
- AML/CFT मा संलग्न सूचक संस्था, वित्तीय जानकारी इकाई, अनुसन्धान गर्ने निकाय अभियोजन गर्ने र न्याय निरूपण गर्ने निकायलाई अव्वल बनाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउनु ।
- वित्तीय अपराध गर्ने उपर निगरानी गर्न त्यसको इन्टेलीजेन्स प्रणाली सशक्त बनाउनु ।
- आतंकवादी क्रियाकलापमा हुने वित्तीय लगानीको पहिचान गरी पूर्ण रुपमा निषेध गर्नु ।
- व्यापारमा आधारित सम्पति शुद्धीकरणको पूर्ण रुपमा निषेध गर्नु ।
- मानव वेचबिखन, लागु औषध, विष्फोटक पदार्थ र हातहतियारको अवैध ओसार पसार, कर छली र भ्रष्टचार लगायतका कार्यहरु पूर्ण रुपमा निषेध गरी यसबाट हुने आर्जन रोक्नु ।
- वित्तीय कारवाही कार्यदलका सिफारिसहरुको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार नेपालमा कार्यान्वयन गर्नु ।
- पारस्परिक मुल्याङ्कनमा नेपालले उच्च र सारवान तहको प्रभावकारिता हासिल गर्नु ।
- प्रविधिजन्य वित्तीय अपराध रोक्नु र प्रभावकारी नियमन गर्नु । क्रिप्टोकरेन्सी, हुण्डी, अनलाइन ठगी, इन्साइडर जस्ता कार्यको निषेध गर्नु ।

८.२ AML/CFT मा रहेका नेपालका समस्याहरु:

- विद्यमान सम्पति शुद्धीकरण ऐन २०६४ को संवत् २०८०।१२।३० गते पश्चात ऐनमा भएको परिवर्तनले विभागको भूमिका अझै स्पष्ट गराउन सकेन । अझै केही विषय अन्यौल रहेका छन् । बहुनिकायले अनुसन्धान गर्दा त्यसको एकिकृत अभिलेख कसले राख्ने र विभागले उजुरी के के लिने र कसरी फछ्छौट गर्ने भन्ने स्पष्ट हुन नसकेको । नयाँ ऐन अनुसारका अनुसन्धान गर्ने सबै निकायको कार्यविधि पनि तयार हुन नसक्नु जस्ता नीतिगत र कानूनी समस्या रहनु ।
- संस्थागत सबलीकरण र सशक्तिकरणको अपर्याप्तता ।
- AML/CFT प्रणाली बुझ्नेको विज्ञ जनशक्ति तयार गर्न नसक्नु र विज्ञको उपयोग कमजोर रहनु । तालिम प्राप्त जनशक्तिको कमी रहनु । यस विषयका विज्ञ पर्याप्त मात्रामा तयार भई नसक्नु । यस विषयमा तालिम दिन सक्ने प्रशिक्षक, पाठ्यक्रमको अभाव हुनु । जटिल प्रकृतिको वित्तीय विश्लेषण गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको कमी ।

- यस AML/CFT प्रणालीमा नेपालमा बहु निकाय संलग्न हुने तर यस विषयको बुझाइ र गराईमा फरक फरक हुन तर एकरूपता नहुनु । समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी र नतिजा मुखी हुन नसक्नु । पारस्परिक कानूनी सहायता र सुपुर्दगी सन्धी अभावका कारण अन्य देशहरूसंग समन्वय प्रभावकारी बनाउन नसक्नु । देशभिन्न र अन्य देशहरूसंग समन्वय र सहकार्यमा कार्यपद्धतिगत र प्रणालीगत समस्या हुनु ।
- यस AML/CFT प्रणालीमा अपेक्षाकृत रूपमा उच्चस्तरीय आधुनिक प्रविधिको प्रयोग कमजोर रहनु । प्रविधिको व्यापक प्रयोग गरी प्रविधिजन्य वित्तीय अपराध रोकथाम गर्नु नसक्नु । नयाँ नयाँ प्रविधिसंग परिचित जनशक्तिको कमी रहनु ।
- अन्तिम लाभकर्ता समेत पत्ता लगाउने गरी अनुसन्धान हुन नसक्नु । अनुसन्धानमा तथ्य तथ्यांकको प्रयोग कमी रहनु । अनुसन्धानका लागि इन्टेलिजेन्सको कम प्रयोग हुनु । उदाउदा नयाँ क्रिप्टोकरेन्सी तथा अनलाइन वेटिङ जस्ता वित्तीय अपराध अनुसन्धान गर्न सक्ने जनशक्ति कमी रहनु । प्रविधिजन्य वित्तीय अपराध र अन्तरदेशीय रूपमा हुने वित्तीय अपराधको अनुसन्धान गर्ने क्षमताको कमी हुनु । हाल सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागमा रहेका उजुरीहरूको अनुसन्धान पश्चात अभियोजन गर्दा विभिन्न जिल्लाका सरकारी वकिल कार्यालयमा जानुपर्ने र अनुसन्धानको बारेमा बुझाउनु पर्ने अवस्थाले लामो समय लाग्ने अवस्था विद्यमान हुनु । यसले समेत थप झन्झटिलो अवस्था सृजना हुनु ।

९. समाधानका उपायहरू

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण प्रणालीमा नेपालमा देखिएका समस्या समाधानका लागि देहायका उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छः

क. नीतिगत र कानूनी सुधार

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति जारी गर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ मा रहेका अस्पष्टतालाई स्पष्ट पार्ने । अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई राष्ट्रिय स्तरमा अनुपालना गर्नका लागि कानून निर्माणको थप आवश्यकता पहिचान गरी सम्बद्ध कसुरका पुराना कानूनहरूमा परिमार्जन गर्ने । जस्तैः जुवा ऐन, २०२० र यसमा भएका दण्ड सजायको पुनरावलोकन ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ र नियमावली २०८१ को कार्यान्वयनका लागि विभाग र अन्य निकाय बीचमा एकरूपता कायम हुने गरी कार्याविधि बनाई लागू गर्ने। विभागको कार्यविधिसंग मेल खानेगरी अन्य सम्बद्ध कसुर हेर्ने निकायले कार्याविधिको तर्जुमा गरी लागू गर्ने ।
- गैर वित्तीय पेशाकर्मी र व्यवसायलाई अनुगमन र नियन्त्रणको दायरामा ल्याउन सम्बन्धित कानूनहरूमा समसामायिक सुधार गर्ने र नियामकीय गुणस्तरमा वृद्धि गर्ने ।

ख. संस्थागत सुधार

- AML/CFT संग सम्बद्ध सबै निकायहरूको संस्थागत सबलीकरण र सशक्तिकरण गरी ज्ञान सीप अनुभव र स्रोत साधनले युक्त बनाइ सक्षम र सबल बनाउने ।
- AML/CFT संग सम्बन्धित तथ्यांकहरूको सुरक्षा र प्रयोग सुनिश्चित गरी यस विषयसंग सम्बन्धित निकायहरूमा स्वतःआदान प्रदान गर्न मिल्ने प्रबन्ध गर्ने ।
- AML/CFT संग सम्बन्धित निकायहरू बीचमा सहयोग आदान प्रदान गर्न सहजताका लागि समझदारी गर्ने ।
- संस्थागत सुधारका लागि लगानी बढाउने ।
- आवश्यक पूर्वाधार, जनशक्ति, स्रोतसाधन उपलब्ध गराउने ।
- विभागलाई Centre for excellence को रूपमा विकास गरी नेतृत्वदायी संस्थाको रूपमा विकास गर्ने ।
- विभागको नेतृत्व विशिष्ट श्रेणीबाट गराउदा उपयुक्त हुने

ग. जनशक्तिको क्षमता विकासमा गर्नुपर्ने सुधार

- AML/CFT मा संलग्न सबै प्रकारका निकायमा कार्यरत जनशक्तिलाई नियमित प्रशिक्षित गर्ने प्रबन्ध मिलाउने ।
- क्षमता विकासका लागि तत्कालका लागि सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र र दीर्घकालीन रूपमा वित्तीय अपराध नियन्त्रण तालिम केन्द्रको स्थापना गर्ने ।
- भारत अमेरिका चीन लगायतका विकसित देशहरूमा अवलम्बन गरिएका क्षमता विकासका अभ्यास क्रमश अवलम्बन गर्ने ।
- AML/CFT को क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने अन्तरदेशीय तालिम दिने प्रबन्ध समेत गर्ने ।

- पुराना र योग्य / विज्ञ कर्मचारीबाट नयाँ कर्मचारीलाई प्रशिक्षण गरी पुरानो ज्ञान र अनुभव हस्तान्तरण गर्ने प्रबन्ध गर्ने ।
- नयाँ अधिकृतहरूलाई AML/CFT का क्षेत्रमा क्रियाशील निकायहरूमा इन्टर्नसीप गराइ सिकाउने ।
- विद्यालय र विश्वविद्यालयस्तरका पाठ्यक्रममा AML/CFT को विषय पनि समावेश गराउने र पठनपाठनको प्रबन्ध मिलाउने ।
- क्षमता विकासका लागि लगानीको प्रबन्ध मिलाउने ।
- निरन्तर सिकाइमा जोड दिने ।
- विज्ञको रोष्टर बनाइ उपयोग गर्ने ।

घ. समन्वय र सहकार्यमा गर्नुपर्ने सुधार

- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंकारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी चालु राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना र पारस्परिक मुल्याङ्कनमा औल्याइएको कमजोरी सुधार गरी नतिजामुखी परिणाम दिन राष्ट्रिय समन्वय समिति, अनुसन्धान समन्वय संयन्त्र, पुनरावलोकन परिषद, कार्यन्वयन समिति, नियमक निकाय समन्वय संयन्त्रजस्ता संयन्त्रहरूको प्रभावकारीता बढाउने
- अनुसन्धानकारी निकाय बीचमा प्रत्यक्ष पृष्ठपोषण र सहयोग आदान प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- तथ्यांकहरू जस्तै सम्बद्ध कसुरको जानकारी लगायतलाई स्वचालित बनाउने ।
- वाह्य सहकार्य बढाउन र वित्तीय कारवाही कार्यदलका सिफारिसहरू कार्यन्वयन गर्न एशिया प्रशान्त समूह लागयतका निकायसंग नियमित समन्वय र सहकार्य तथा पारस्परिक मुल्याङ्कन गर्ने । मुल्याङ्कन र सहकार्यबाट प्राप्त पृष्ठपोषण कार्यान्वयन गर्ने प्रबन्ध गर्ने ।
- नेपालले क्रमशः आवश्यकता, औचित्य तथा जोखिमका आधारमा विभिन्न मुलुकहरूसंग पारस्परिक कानूनी सहायता र सुपुर्दगी सन्धी गर्दै जाने । यस्ता सहायता र सन्धि भइसकेका मुलुकहरूसंग निरन्तर समन्वय र सहकार्य गर्ने प्रबन्ध मिलाउने ।
- यस विषयमा हुने सम्मेलनहरूमा सहभागिता जनाइ नेपालको विषय राख्ने ।

ङ. अनुसन्धान र अभियोजनमा गर्नुपर्ने सुधार

- AML/CFT संग सम्बन्धित उजुरी र सूचनाहरूलाई जोखिममा आधारित पद्धतिको अवलम्बन गरी वार्षिक कार्ययोजना बनाइ अनुसन्धान र अभियोजन शीघ्र बनाउने ।

उजुरी तथा सूचनाको फछ्यौट दर बढाउने। विज्ञको प्रयोग बढाउने। अनुभवी कर्मचारीलाई जिम्मेवारी दिने र टिकाउने।

- अनुसन्धान अधिकृतलाई प्रमाण संकलनको लागि सहज पहुँच दिने र विश्लेषणमा आवश्यकतानुसार विज्ञको सहयोग लिने प्रबन्ध गर्ने ।
- समयावधि तोकिए अनुसार अनुसन्धान अधिकृतलाई जिम्मेवार बनाउने ।
- अनुगमनलाई पनि संगसंगै निरन्तरता दिने।
- इन्टेलिजेन्सको उपयोग बढाउने ।
- तथ्य र प्रमाणमा आधारित अनुसन्धानमा जोड दिने ।
- अनुसन्धानकारी निकाय र सरकारी वकिल बीचमा नियमित संवाद तथा सहकार्य गर्ने वातावरण तयार गर्नु ।

१०. निष्कर्ष

सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण विश्वव्यापी आवश्यकता र अपरिहार्यता हो। सबै प्रकार र प्रकृतिको वित्तीय अपराध नियन्त्रण आवश्यक रहेको छ । नेपालमा नीतिगत, संस्थागत, प्रकृयागत, प्रविधिगत, समन्वय तथा सहकार्य र अनुसन्धान तथा अभियोजनमा सुधार गर्न सकेमा यसको प्रभावकारिता हासिल गरी राज्यमा सुशासन र उत्तरदायित्व बढाउन तथा शासकीय वैधता अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री:

- नेपालको संविधान
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउडरिङ्ग) निवारण ऐन २०६४ (संशोधन समेत)
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउडरिङ्ग) नियमावली २०८१
- कसुरजन्य सम्पत्ति (रोक्का जफत र नियन्त्रण) ऐन २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०८१/०८२- २०८५/ ०८६ ।
- डा. नेपाल, हरि प्रसाद, *सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण प्रणाली र नेपाल सम्पत्ति पत्रिका* वर्ष ११ अंक ९ पुस २०८० पेज ५८२-५९ सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।
- शर्मा, जनकराज, *सम्पत्ति पत्रिका* २०८०, पेज १०१देखि१०६ सम्म, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर
- वार्षिक प्रतिवेदन २०८०, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग ललितपुर ।
- Asia Pacific Group, *Mutual Evaluation Report on money laundering*, 2023

अनौपचारिक अर्थतन्त्र र सम्पत्ति शुद्धीकरणको सम्बन्ध

गजेन्द्र बुढाथोकी*

*प्रधान सम्पादक

टक्सार म्यागेजिन

१. पृष्ठभूमि

विश्वव्यापी रूपमा नै विगत लामो समयदेखि सम्पत्ति शुद्धीकरण एक गम्भीर चुनौतीका रूपमा देखापरेको छ। सन् २०११ मा अमेरिकामा भएको आतंकवादी हमलापछि विश्वव्यापी रूपमा नै आतंकवाद माथिको लगानीलाई प्रतिबन्ध लगाउने अभियान चलाइयो। खासगरि आतंकवादमा लगानी विरुद्धको विश्व महासन्धी (कन्भेन्सन अन द फाइनान्सिङ अफ टेररिज्म)को कार्यान्वयनपछि अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले आतंकवादको वित्तीय सहयोग र लगानीमा रोक लगाउने उद्देश्यले आतंकवादको वित्तीय स्रोतहरूको पहिचान र नियन्त्रण गर्नका लागि कानूनी र संस्थागत संरचना विकास गर्न थालियो। नेपालमा पनि २०६४ सालमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ जारी भएपछि त्यसका कार्यान्वयनका लागि सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग गठन गरियो। कानूनले दिएको अधिकारहरूका परिपालना गराउने क्रममा नेपाल राष्ट्र बैंक, धितोपत्र बोर्ड, सहकारी बोर्ड लगायतका नियामकीय निकायहरूमार्फत संग्दिग्ध कारोबारको निगरानी र रिपोर्टिङका व्यवस्थाहरू लागू गरिएका छन्। यसका बाबजुद नेपालको अर्थतन्त्रको वर्तमान संरचनागत समस्याका कारण सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण विरुद्धका प्रयासहरू प्रभावकारी बन्न सकेका छैनन्।

२. सम्पत्ति शुद्धीकरण के हो ?

सम्पत्ति शुद्धीकरण अवैध रूपमा प्राप्त गरिएको धनलाई वैध देखाउने प्रक्रिया हो। यो एक तीन चरणको प्रक्रिया हो: रकम राख्ने (Placement), विभिन्न तहमा त्यसलाई तह लगाउने/व्यवस्थापन गर्ने (Layering) र वैधानिक चरणमा ल्याइ परिचालन गर्ने (Integration)। Placement मा अवैध धनलाई वित्तीय प्रणालीभित्र प्रवेश गराइन्छ, Layering मा त्यसलाई विभिन्न कारोबारहरू मार्फत लुकाइन्छ, र अन्तिममा Integration मा यो धनलाई वैध आर्थिक गतिविधिमा प्रयोग गरेर औपचारिक अर्थतन्त्रमा फर्काइन्छ।

३. नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्र, अभिलेखित हुन नसकेको अर्थतन्त्र तथा छाँया अर्थतन्त्र:

विश्वव्यापी रूपमा अनौपचारिक र छाँयाँ अर्थतन्त्रबारे विभिन्न धारणाहरू रहेका छन्। अनौपचारिक अर्थतन्त्रमा ती आर्थिक गतिविधिहरू समेटिन्छन् जुन कानूनी छन् तर कर प्रणाली र नियमनको दायरामा पर्दैनन्। यो अर्थतन्त्रमा श्रम वा रोजगारी, साना व्यवसाय, कृषि, घरेलु उत्पादन, र सेवाहरूको उत्पादन हुन्छ, जुन प्रायः राज्यको औपचारिक प्रणालीमा गणना हुँदैन। अनौपचारिक अर्थतन्त्र भनेको कानूनी रूपमा वा अवैध तरिकाले सञ्चालन हुने, तर कर र सामाजिक सुरक्षाबाट बच्न सूचनामा नआउने आर्थिक गतिविधिहरूको समूह हो। यसमा घरेलु स्तरमा गरिने उत्पादन, कृषि, साना व्यवसायहरू, र अवैध गतिविधिहरू (जस्तै: मुद्रा सट्टी, कालोबजारी, तथा अन्य) समेत समावेश हुन्छन्।

अनौपचारिक अर्थतन्त्र विभिन्न नामबाट चिनिन्छ, जस्तै 'छाँयाँ अर्थतन्त्र, भूमिगत अर्थतन्त्र, र अवैध अर्थतन्त्र। यसको मूल उद्देश्य भनेको कर तथा नियमनबाट बच्न हो, जसले गर्दा व्यावसायिक फाइदा लिन सजिलो हुन्छ। नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार ठूलो रहेको छ। राष्ट्रिय श्रमशक्तिको लगभग ६२.२ प्रतिशत जनशक्ति अनौपचारिक क्षेत्रमा संलग्न रहेको तथ्यांकले देखाउँछ। कृषि, वन, माछापालन, निर्माण, साना व्यापार, तथा घरेलु उत्पादनजस्ता क्षेत्रमा अनौपचारिक क्रियाकलापहरू अत्यधिक छन्। त्यस्तै, अचल सम्पत्ति, आवास तथा खाद्य सेवा, र मनोरञ्जन क्षेत्रमा पनि अनौपचारिक गतिविधिहरूको ठूलो हिस्सा रहेको पाइएको छ।

नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको वास्तविक आकारको विषयमा विभिन्न अध्ययनहरूबाट फरक-फरक आकलन प्रस्तुत भएका छन्। अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष (IMF) का अनुसार, दक्षिण एसियामा नेपालको अर्थतन्त्रमा छाँयाँ अर्थतन्त्रले ठूलो हिस्सा ओगटेको देखिन्छ। आईएमएफले मुद्रा माग विधि (Currency Demand Approach) र बहुपक्षीय विधि (Multiple Indicators Multiple Causes - MIMIC) को आधारमा विश्वका १५८ देशमा छाँयाँ अर्थतन्त्रको आकार मापन गरेको छ। यसका अनुसार नेपालमा औसत ३८ प्रतिशत हाराहारीमा अनौपचारिक अर्थतन्त्र रहेको देखाइएको छ।

४. राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको अर्थतन्त्र

राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको अर्थतन्त्र भनेको त्यो आर्थिक गतिविधि हो, जुन कुनै न कुनै कारणले राष्ट्रिय खाताहरूमा सूचित वा दर्ता हुँदैन। यसमा अनौपचारिक क्षेत्रका गतिविधिहरू,

अवैध गतिविधिहरू, र घरेलु उत्पादन जस्ता गतिविधिहरू समावेश छन्। यस अर्थतन्त्रको सही आँकडा निकाल्न गाह्रो हुन्छ, किनकि यो देशको कुल जी.डी.पी.मा पूर्णरूपमा समेटिएको हुँदैन।

५. राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको अर्थतन्त्रका प्रमुख तत्वहरू:

- अवैध गतिविधिहरू: यसमा चोरी, कालोबजारी, तथा अवैध व्यापारजस्ता गतिविधिहरू समावेश हुन्छन् जुन अर्थतन्त्रमा ठूला र जोखिमपूर्ण हुन सक्छन्।
- घरायसी उत्पादनहरू: घरपरिवारका लागि उत्पादन गरिएका तर बजारमा बिक्री नगरेका वस्तुहरू, जस्तै— घरेलु उत्पादन वा परिवारका लागि बनाइएका वस्त्र वा खाना।
- अप्राप्त आँकडाहरू: साना तथा ग्रामीण क्षेत्रमा हुने आर्थिक गतिविधिहरूको अभिलेख राख्न कठिन हुने हुँदा राष्ट्रिय लेखामा गणना गर्न कठिन हुन्छ।

नेपालमा पहिलो पटक सम्पन्न गरिएको राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०७५ ले अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार करिब ५० प्रतिशत रहेको देखाएको छ। यो गणनाले व्यवसाय दर्ता र अन्य व्यवस्थापनमा आधारित डाटा संकलन गरेको थियो, जसअनुसार देशभरि ४९.९ प्रतिशत प्रतिष्ठानहरू दर्ता नगरिएका थिए। नेपाल श्रम शक्ति सर्वेक्षण २०७४/७५ अनुसार, कुल रोजगारीको ६२.२ प्रतिशत अनौपचारिक क्षेत्रमा रहेको देखिन्छ, जसले देशको कर प्रणाली र औपचारिक संरचनामा ठूलो असर पुऱ्याएको छ।

६. राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको अर्थतन्त्रको स्थिति

टक्सार म्यागेजिनले गरेको अध्ययनले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रयुक्त अनुभवजन्य साक्ष्य विधि विधिबाट हेर्दा नेपालको औसत ५५ प्रतिशतसम्म अर्थतन्त्र राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको देखिन्छ र यो अनुपात सबैभन्दा धेरै प्रदेश नं २ मा देखिएको छ, जहाँको करिब ७० प्रतिशत आर्थिक गतिविधि राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको अवस्था छ । (आधा अर्थतन्त्र अनौपचारिक टक्सार आर्थिक म्यागेजिन वर्ष १ अंक ४, २०७८ साउन)

मधेश प्रदेशपछि सुदूरपश्चिमको दोस्रो धेरै अनुपातको आर्थिक गतिविधि राष्ट्रिय गतिविधिमा समेटिन सकेको छैन जहाँको करिब ६५ प्रतिशत अर्थतन्त्र अभिलेखित हुन नसकेको आकलन छ । त्यसपछि लुम्बिनी, कोशी र गण्डकीको ६० देखि ६२ प्रतिशत, कर्णालीको ५५ प्रतिशत र बागमतीकै पनि ५० प्रतिशत आर्थिक गतिविधि राष्ट्रिय लेखा प्रणालीमा अभिलेखित हुन नसकेको देखिन्छ ।

माथिका दुवै अध्ययनहरूले नेपालको अर्थतन्त्रको धेरै ठूलो आर्थिक गतिविधिहरू अनौपचारिक र राष्ट्रिय लेखा प्रणालीले समेट्न नसकेको देखिनु साँच्चिकै चिन्ताजनक विषय हो । यसले अर्थतन्त्रका सबै आयाम र अवयवहरूमा जटिल चुनौती सिर्जना गरिरहेको छ । जब अर्थतन्त्रमा अनौपचारिकता बढी हावी हुन्छ, राजस्व छली/कर छलीदेखि सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्मको चुनौती यसले सिर्जना गर्दछ ।

७. नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको मापन विधि

नेपालको अनौपचारिक अर्थतन्त्रको मापनका विधिहरूलाई नेपाल राष्ट्र बैंक र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको अनुसन्धानको आधारमा दुई प्रमुख विधिहरूमा वर्गीकृत गरिएको छ: राष्ट्रिय लेखा विधि र मुद्रा माग विधि । यी दुई विधिहरूले नेपालमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकारलाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट मापन गर्छन् । यसमा राष्ट्रिय लेखा विधिले क्षेत्रगत आर्थिक क्रियाकलापको गणना गर्छ भने मुद्रा माग विधिले करको भार र मुद्रा प्रयोगबीचको सम्बन्धमार्फत अनौपचारिक अर्थतन्त्रको आकार निर्धारण गर्छ ।

क. राष्ट्रिय लेखा विधि (National Accounts Method)

राष्ट्रिय लेखा विधि एक प्रत्यक्ष मापनको विधि हो, जसले अनौपचारिक क्षेत्रलाई औपचारिक क्षेत्रसँग तुलना गर्दै आर्थिक क्रियाकलापको अनुमान प्रदान गर्छ । यसमा कृषि, निर्माण, अचल सम्पत्ति, सेवा क्षेत्र, तथा उत्पादन उद्योगजस्ता विभिन्न क्षेत्रका डाटा संकलन गरेर अनौपचारिक क्षेत्रको हिस्सा निर्धारण गरिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंक र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको अध्ययनले नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा औसत ४२.६६ प्रतिशत रहेको देखाएको छ ।

ख. मुद्रा माग विधि (Currency Demand Method)

मुद्रा माग विधि एक अप्रत्यक्ष मापनको विधि हो, जसमा करको भार र मुद्रा मागको सम्बन्ध विश्लेषण गरेर अनौपचारिक क्षेत्रको अनुमान गरिन्छ । यो विधि "नगद माग" र कर दरको सम्बन्धमा आधारित छ, जसमा कर भार बढ्दा अनौपचारिक क्षेत्रको विस्तार हुने मान्यता राखिन्छ ।

८. विधि र मापन प्रक्रिया

मुद्रा माग विधिमा अर्थतन्त्रमा भएका "औपचारिक" र "अनौपचारिक" मुद्रा प्रयोगको फरकलाई मापन गरिन्छ। यो विधिले मुद्रा मागलाई दुई प्रकारमा वर्गीकृत गर्छ:

- **संरचनात्मक मुद्रा माग:** सामान्य आर्थिक क्रियाकलापका लागि आवश्यक मुद्रा।
- **अतिरिक्त मुद्रा माग:** अनौपचारिक गतिविधिका लागि आवश्यक मुद्रा, जसले करको भार बढेपछि बढेको मुद्रा माग

नेपालमा बैकिङ पहुँच ५२% मा रहेको नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्यांकले देखाउँछ। यसले अर्थतन्त्रको ४८% हिस्सा अझै पनि बैकिङ प्रणालीको पहुँच बाहिर रहेको संकेत गर्दछ। यसका साथै नगदमा आधारित कारोबारको उच्च दरले छाया अर्थतन्त्रलाई बढावा दिएको देखिन्छ, जसले वित्तीय समावेशीकरणमा अवरोध खडा गरेको छ।

मुख्य तथ्यांक (२०१०/११ देखि २०२०/२१ सम्म कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा)

आर्थिक वर्ष (सन्)	अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा (%)	कैफियत
२०१०/११	३५.५२	
२०१५/१६	३९.७९	
२०२०/२१	४१.३१	
औसत	४०.०६	

९. क्षेत्रगत अनौपचारिक अर्थतन्त्रको विश्लेषण

१. कृषि, वन, र मत्स्यपालन (९६.४८%)

कृषि, वन, र मत्स्यपालन क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा ९६.४८% रहेको छ, जुन सबैभन्दा उच्च प्रतिशत हो। यस क्षेत्रमा घरेलु कामदार, साना किसान, वन्यजन्तु र अन्य प्राकृतिक स्रोतहरूको दोहन गर्ने स-साना व्यवसायिक गतिविधिहरू समावेश छन्।

२. अचल सम्पत्ति (९९.९७%)

अचल सम्पत्ति क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा लगभग ९९.९७% छ। यसमा मालिक स्वयंले प्रयोग गर्ने सम्पत्ति, किरायामा लगाइएका अचल सम्पत्ति, र जग्गा खरिद-

बिक्रीजस्ता गतिविधिहरू पर्दछन्। सम्पत्ति खरिद-बिक्रीमा कम मूल्याङ्कन गराउने प्रवृत्ति बढ्दो छ, जसले गर्दा अनौपचारिक क्षेत्रमा यो उच्च हिस्सा पाइएको छ।

३. निर्माण (१६.२६%)

निर्माण क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा १६.२६% छ। घर निर्माण, साना संरचना, तथा मजदूरहरूको अस्थायी रोजगारी यस क्षेत्रमा पर्दछन्। साना व्यवसायिक संरचनाहरूमा ठेकेदारद्वारा निर्माण गरिएका अधिकांश परियोजनाहरू सरकारी दर्तामा नपरेका हुँदा अनौपचारिक अर्थतन्त्रमा यस क्षेत्रको हिस्सा देखिन्छ।

४. व्यापार र सवारी साधन मर्मत (१४.८७%)

व्यापार र सवारी साधन मर्मत क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा १४.८७% रहेको छ। यस क्षेत्रमा थुप्रै स-साना खुद्रा व्यापारिक तथा सवारी साधन मर्मत पसलहरू छन् जसले प्रायः दर्ता नगरी व्यवसाय संचालन गर्छन्।

५. आवास तथा खाद्य सेवा (५०.४२%)

आवास तथा खाद्य सेवा क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा ५०.४२% छ। साना होटेल, टहरा, चिया पसल, तथा सडक किनारमा खाद्य बिक्री गर्नेहरू यस क्षेत्रको उदाहरण हुन्। अधिकांश आवास तथा खाद्य सेवाहरू दर्ता नगरिएका हुन्छन् र घरेलु स्तरमा सञ्चालित हुन्छन्।

६. मनोरञ्जन र कला (३३.६९%)

मनोरञ्जन र कला क्षेत्रमा अनौपचारिक अर्थतन्त्रको हिस्सा ३३.६९% रहेको छ। यो क्षेत्रमा साना कलाकार, सडक नाचगान, चलचित्र तथा साना कला प्रदर्शन समावेश हुन्छन्। सरकारी नियम, कानून मापदण्ड तथा नियमनको अपर्याप्तताको कारण यस क्षेत्रमा अनौपचारिकताको हिस्सा बढेको छ।

१०. अनौपचारिक अर्थतन्त्र र सम्पत्ति शुद्धीकरणको सम्बन्धः

नेपालको आर्थिक, सामाजिक, र भौगोलिक अवस्थाका कारण यहाँको अनौपचारिक अर्थतन्त्रभित्र पनि छाया वा अवैध आर्थिक क्रियाकलाप र अर्थोपार्जनका गतिविधि बढ्दै गएको देखिन्छ। नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा छाया अर्थतन्त्रको हिस्सा उल्लेखनीय छ, जुन अर्थतन्त्रलाई अस्थिर

बनाउने प्रमुख कारणहरूमध्ये एक हो। कर प्रणालीको कमजोरी, कानुनी सहायक संरचनाको अभाव, र नियमनकारी निकायको सक्षमतामा कमीले यस क्षेत्रमा वृद्धि हुन मद्दत गरेको छ।

११. सम्पत्ति शुद्धीकरणका प्रमुख कारणहरू

भ्रष्टाचार : नेपालमा भ्रष्टाचार सम्पत्ति शुद्धीकरणको एक प्रमुख कारण हो। सरकारी ठेक्कापट्टा, सार्वजनिक खरीद, र अन्य सरकारी परियोजनाहरूमा हुने भ्रष्टाचारले अपारदर्शी रूपमा ठूलो रकम अपचलन भइरहेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका प्रतिवेदनहरूले देखाइरहेका छन्।

कर छली : कर प्रणालीको कमजोरी र कर प्रशासनमा पारदर्शिताको कमीले गर्दा कर छली नेपालमा ठूलो समस्या बनेको छ। व्यक्तिगत व्यवसाय, उच्च मूल्यका सम्पत्ति खरिद, र अन्य अनियमित वित्तीय गतिविधिहरूमा कर छली हुने गरेको राजस्व अनुसन्धान विभागका प्रतिवेदनहरूले देखाउँछन्।

वैदेशिक मुद्रा अपचलन : नेपालमा वैदेशिक मुद्रा अपचलन बढेको राजस्व अनुसन्धान विभागका छानबिनहरूले देखाएका छन्। यसको अनुपात कति छ भन्ने कुराको विस्तृत अध्ययन हुन भने बाँकी छ। नेपालजस्तो वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त विप्रेषणमामा निर्भर मुलुकमा गैरकानूनी माध्यमबाट आएका विदेशी मुद्रालाई वैध देखाउने क्रम बढेको संकेतहरू देखिन थालेको छ। यसका लागि अवैध रेमिटेन्स च्यानलहरू जस्तै हुन्डीको प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

गैरकानूनी व्यापार : ड्रग्स, अवैध वन्यजन्तु व्यापार र तस्करी जस्ता गैरकानूनी व्यापार नेपालका लागि मुख्य चुनौती बनेको छ। विशेष गरी सीमावर्ती क्षेत्रहरूमा हुने अवैध व्यापारको अनुपातलाई कम गर्न नसकिँदा त्यसका गम्भीर नकारात्मक प्रभावहरू अर्थतन्त्रमा देखिएका छन्।

१२. सम्पत्ति शुद्धीकरणका तरिका र मुख्य क्षेत्र

१. रियल इस्टेटमा लगानी:

रियल इस्टेट अर्थात् अचल सम्पत्तिमा लगानी गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने प्रवृत्ति नेपालमा अत्यधिक प्रचलित छ। गैरकानूनी वा अज्ञात स्रोतहरूबाट आर्जित सम्पत्ति रियल इस्टेट क्षेत्रमा लगानी गरेर वैध देखाइन्छ। यस प्रक्रियामा अपराधीहरू आफ्नो गैरकानूनी धनलाई जग्गा वा भवन खरिदमा लगानी गर्छन् र यसको मूल्यलाई कृत्रिम रूपमा बढाएर पुनः बिक्री गर्छन्। धेरैजसो रियल इस्टेट कारोबारहरूमा वास्तविक मूल्यभन्दा कम वा बढी देखाउने प्रचलन छ।

२. **बेनामी सम्पत्ति :** सम्पत्ति शुद्धीकरणका लागि भ्रष्टाचार वा अवैध स्रोतबाट आर्जित रकम आफन्त वा विश्वासिला व्यक्तिका नाममा सम्पत्ति खरिद गर्ने गरेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हालेका केही मुद्दाबाट देखिन्छ ।

नेपालमा विशेषगरी २०६३/६४ पछि काठमाडौँ उपत्यकासहित देशका प्रमुख सहरी भागहरूमा रियल इस्टेट कारोबार व्यापक रूपमा बढ्यो। वित्तको २० वर्षमा उपत्यकामा घरजग्गाको मूल्य मात्र १५०० प्रतिशतसम्म वृद्धि भएको पाइएको छ । रियल इस्टेटको कारोबार संगठित रूपमा नहुने हुँदा घरजग्गाको मूल्य बढ्नुको वास्तविक कारण नै अध्ययन हुन नसकेको अवस्था छ । यही बीचमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पनि रियल इस्टेटमै व्यापक लगानी गरे । सहकारीहरूले त मुख्य रूपमा यही क्षेत्रमा अन्धाधुन्ध लगानी गरेको संसदीय छानबिन समितिको प्रतिवेदनले पनि देखाएको छ । कतैबाट स्रोत नखोजिने, खोजिए पनि कृत्रिम आयको स्रोत देखाउँदा पुग्ने व्यापक छानबिन नै नहुने भएकाले नेपालमा रियल इस्टेट क्षेत्र सम्पत्ति शुद्धीकरणको मूल क्षेत्र नै बन्यो भन्दा फरक पर्दैन ।

३. **व्यापार-आधारित शुद्धीकरण:**

नेपालको खुला व्यापार प्रणाली र छिमेकी मुलुकहरूसँगको सीमा सम्बन्धले गर्दा व्यापार-आधारित सम्पत्ति शुद्धीकरण (Trade-Based Money Laundering) को प्रवृत्ति बढ्दो छ। सामानको वास्तविक मूल्यभन्दा कम वा बढी देखाएर आयात र निर्यातमा मिसइन्भोइसिङ (Mis-invoicing) मिसइन्भोइसिङ गर्ने प्रचलन छ। खासगरी छिमेकी मुलुक भारतसँगको व्यापारमा मिसइन्भोइसिङ मार्फत ठूलो कारोबार हुन्छ । यस प्रक्रियामा आयात र निर्यात गर्दा वस्तुको मूल्यको हेरफेर गरी अन्डर-इनभोइसिङ (वास्तविक मूल्यभन्दा कम देखाउने) वा ओभर-इनभोइसिङ (वास्तविक मूल्यभन्दा बढी देखाउने) गर्ने गरिन्छ ।

नेपाली अर्थतन्त्रको वास्तविक उपभोग क्षमता कति हो? यहाँ आयात गरिने वस्तु कति उपभोग हुन्छन् भन्ने सही अध्ययन नै भएको छैन । नेपालभन्दा धेरै टाढा र विश्व मानचित्रमा बडो मुश्किलले भेटिने ससाना टापु देशबाट पनि आयात भएको देखिन्छ । त्यसले व्यापारमार्फत हुने सम्पत्ति शुद्धीकरणका विषयमा अब चनाखो हुनुपर्ने बेला आएको छ ।

४. **क्यासिनो र अन्य मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरू**

क्यासिनोहरूले नगद प्रवाहमा आधारित कारोबार गरेर अवैध वा कालोधनलाई वैध बनाउने चक्रमा भूमिका खेल्ने गर्छन् । करसम्बन्धि मुद्दाहरूका कारण प्रमुख क्यासिनोहरू बन्द भए

पनि सीमाक्षेत्रमा सञ्चालित मिनी क्यासिनोहरू अहिले विशेषतः भारतीयहरूका लागि आकर्षणका केन्द्र बनेका छन् । यिनीहरूमार्फत हुने कारोबार निगरानीमा रहनु पर्छ ।

५. **हुन्डी र अवैध मुद्रा प्रवाह:** विप्रेषण नेपालको अर्थतन्त्र धान्ने रक्तसञ्चार प्रणाली बन्दै गए पनि नेपालमा सबै विप्रेषण रकम वैध वा बैकिङ्ग च्यानलबाट मात्र आउँदैन । हुन्डीमार्फत लेनदेन हुने कारोबार मुख्य समस्याका रूपमा विद्यमान छ । यसबाहेक नेपाललाई माध्यम बनाई हुने सुनको तस्करी र त्यसका लागि अमेरिकी डलरको अवैध प्रवाह अर्को चुनौती हो । बिटक्वाइनजस्ता मुद्रा नेपालमा अवैध भए पनि यसको भित्रिभित्रै कारोबार बढेको छ, यसतर्फ बेलेमा ध्यान पुगनुपर्छ ।

१३. निष्कर्ष:

माथि चर्चा गरिएका मुख्य कारकहरूले गर्दा नेपालमा अनौपचारिक वा छायाँ अर्थतन्त्र चिन्तालाग्दो ढंगले बढेको छ । यसको न्यूनीकरणका लागि सर्वप्रथमतः अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई औपचारिकतातर्फ समावेश गर्न उपयुक्त राष्ट्रिय नीति, योजना र कार्यक्रमहरू बनाइनु पर्छ । प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन लगायतका ऐन-कानूनहरूलाई अद्यावधिक रूपमा संशोधन र सुधार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनु पर्छ र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागसहित सबै अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने निकायहरूलाई स्वायत्त र सशक्त ढङ्गले काम गर्ने वातावरण तयार पारिनु पर्छ ।

Mutual Legal Assistance in Global Context: Nepal's Effort, Status and Improvement Measures

Udaya Raj Sapkota*

*Secretary, Nepal Government.

Aastha Lamsal*

* Under Secretary, Nepal Government

1. Background

In today's globalized world, where people, goods and information move rapidly across borders, transnational crimes such as drug trafficking, human trafficking, terrorism, cybercrime and money laundering have become increasingly prevalent. These crimes often involve actors in multiple countries, making them complex to investigate and prosecute. Mutual Legal Assistance (MLA) plays a crucial role in addressing these challenges. MLA refers to the process by which one country requests assistance from another country to help investigate or prosecute criminal offenses. MLA is a cornerstone of international cooperation and helps ensure that criminals cannot easily evade justice by crossing borders. MLA is one of such tools for international cooperation in combating transnational crimes.

MLA in criminal matters is a process by which States seek for and provide assistance to other States in servicing of judicial document and gathering evidence for use in criminal cases.⁶ MLA is rendered basically on the basis of treaties, whether bilateral or multilateral. In the absence of such treaty, MLA is done on the basis of reciprocity as well.

2. Legal Framework on MLA

A. International Legal Framework on MLA:

i. United Nations Convention against Transnational Organized Crime (UNTOC)

The UNTOC is the broadest instrument for international cooperation provided that there is not a bilateral agreement between States. The object and purpose of the UNTOC is to achieve international judicial cooperation against transnational organized crime. The word transnational connotes something that extends or operates beyond national boundaries. Thus, the UNTOC serves as an effective

---

⁶ *International cooperation to Combat Transnational Organised Crime, Module 11*
(<https://www.unodc.org/e4j/en/organized-crime/module-11/key-issues/mutual-legal-assistance.html>,
January 20, 2025)

tool in combating criminal activities such as money-laundering, illicit trafficking and the growing links between the transnational organized crime and terrorist crimes. Article 18 of the U NTOC allows for a wide array of cooperation and includes the scope for MLA.⁷

ii. United Nations Convention Against Corruption (UNCAC)

Another international convention which may be integral to international cooperation is the UNCAC, which was promulgated to combat and prevent corruption. It is capable of regulating MLA requests in the absence of a bilateral treaty amongst States as per Article 46.⁸

iii. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (ICSFT)

In the absence of a bilateral framework, States party to the ICSFT convention, may rely upon Article 12(5), which mandates the provision of assistance in criminal investigations in the absence of a bilateral framework or another multilateral framework.⁹

Besides these conventions there are some other conventions as well which have incorporated the provisions of MLA such as Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988,¹⁰ Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation, 1971,¹¹ Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 1949,¹² Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft, 1970¹³, Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents, 1973¹⁴, International Convention against the Taking of

---

⁷ UN Convention against Transnational Organised Crime 2000, Article 18.

⁸ UN Convention against Corruption, 2003, Article 46

⁹ International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, 1999, Article 12

¹⁰ United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988, Article 7

¹¹ Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation, 1971 , Article 11

¹² Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 1949, Article 13.

¹³ Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft, 1970, Article 10

¹⁴ Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents, 1973, Article 10

Hostages, 1979,¹⁵ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1988¹⁶ and Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, 1994¹⁷ in regard to MLA.

iv. FATF Methodology

Recommendations 37 and 38¹⁸ focus on enhancing Mutual Legal Assistance in relation to money laundering, associated crimes and terrorist financing. They suggest that countries should provide a broad range of assistance for investigations, prosecutions and related proceedings and have a legal basis for such cooperation, with treaties or other mechanisms in place. MLA should be provided even in the absence of dual criminality, as long as the assistance doesn't involve coercive actions and countries should adopt measures to enable broad assistance. Dual criminality should be deemed satisfied if both countries criminalize the underlying conduct, even if the offence is categorized or named differently. Countries are encouraged to submit complete and timely requests, ensuring they meet legal formalities and use efficient methods. Authorities responsible for MLA should have sufficient resources and maintain high professional standards, including confidentiality. Furthermore, countries should have the authority to take swift action to identify, freeze, seize and confiscate property related to money laundering, predicate offences and terrorist financing.

At the regional level in the context of Nepal, there are SAARC Regional Convention on Suppression of Terrorism, 1987¹⁹ and SAARC Agreement on Mutual Assistance in Criminal Matters, 2005²⁰ related to MLA. Similarly, Nepal has also recently signed BIMSTEC Convention on Mutual Legal Assistance in criminal matters on 30 March 2022 which is yet to be ratified.

B. National Legal Frameworks on MLA

i. Mutual Legal Assistance Act, 2014

MLA Act makes provision on the execution of MLA between Nepal and foreign states in matters of judicial proceedings. It provides that a bilateral treaty

---

¹⁵ International Convention against the Taking of Hostages, 1979, Article 11.

¹⁶ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1988, Article 9.

¹⁷ Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel, 1994, Article 16.

¹⁸ <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/methodology/FATF-Assessment-Methodology-2022.pdf.coredownload.inline.pdf>

¹⁹ SAARC Regional Convention on Suppression of Terrorism, 1987 Article 8.

²⁰ SAARC Agreement on Mutual Assistance in Criminal Matters, 2005, Article 2.

between Nepal and a foreign state is necessary in order to exchange MLA between them, however, if a foreign state makes a request, to the Government of Nepal for mutual legal assistance in respect of any legal proceedings and the request is accompanied by the assurance of affording mutual legal assistance in similar type of judicial proceedings in the future, MLA may be extended on the basis of reciprocity.²¹

Similarly, a judgment rendered by a foreign court in any matter not covered by a treaty shall not be enforced. However, there shall be no hindrance in the implementation of judgments from foreign courts in cases of money laundering, terrorist financing, proliferation of Weapons of Mass Destruction and related predicate offences thereof, on the basis of reciprocity as prescribed.²²

The scope of MLA as defined by the Act is:²³

- (a) Taking, collecting or receiving document or evidence,
- (b) Providing information and evidence by inspecting any relevant thing or place,
- (c) Collecting copies of records or documents relating to banking, financial, tax or business transactions or providing of the certified copies thereof,
- (d) Executing searches and seizures of objects, locating or identifying persons,
- (e) Facilitating the appearance of persons who can assist in a matter of criminal nature,
- (f) Serving summons,
- (g) Freezing or confiscating movable or immovable property,
- (g1) Receiving property of Nepal confiscated in a foreign state or providing such property to that country if the property confiscated in Nepal belongs to a foreign state,
- (h) Enforcing judgments

The Act outlines the procedures for obtaining MLA from foreign countries, including the process for foreign states to request MLA and for executing these

---

²¹ Mutual Legal Assistance Act, 2014, Section 3.

²² Id (Added by An Act to Amend Some Acts Relating to Asset Laundering (Money Laundering) Prevention and Promotion of Business Environment, 2024.)

²³ Id.,Section 5. (Clause (c) is amended and clause (g1) is added by An Act to Amend Some Acts Relating to Asset Laundering (Money Laundering) Prevention and Promotion of Business Environment, 2024.)
Promotion of Business Environment, 2024.)

requests in Nepal. Section 6 of the MLA Act states that the Government of Nepal shall by notification in the Nepal Gazette, designate any authority or official as the Central Authority of the Government of Nepal for carrying out the acts of MLA between Nepal and a foreign state. Accordingly, a notification was published on Nepal Gazette and the Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs was designated as the Central Authority for MLA.

Process for obtaining MLA from a foreign country

The Authority competent to conduct investigation or prosecution makes a request to the Central Authority for acquiring evidences located in a foreign state, which may be of assistance in the investigation or prosecution of the given offence. Whereas, in the course of judicial proceedings, the Court issues an order for appearance of and locating persons, service of process or judicial document, examination of witness and service of written interrogations, obtaining evidences and documents, freezing or confiscation of property, enforcement of judgment.

After the central authority receives correspondence from the requesting court or the investigation authority in accordance to the foregoing-the central authority upon preparing a formal MLA request substantiated by evidence acquired and other supporting documents makes request to the foreign CA directly or through diplomatic channels. The central authority Nepal has developed a practice of making MLA request to foreign central authority through email following the recent amendment in the MLAA.²⁴

Process for execution of MLA Requests from Foreign States

The foreign state when making a MLA request to Nepal either makes the request directly to the central authority Nepal or through diplomatic channels. In condition a request is sent directly to the central authority Nepal, central authority Nepal is in capacity to initiate immediate execution process of the request. However, in the latter condition the request generally takes a long time to arrive at the central authority Nepal. This is because a number of agencies are involved when sending request via diplomatic channel i.e. The Ministry of Foreign Affairs or equivalent government body of the foreign state, their

---

²⁴ MLAA is amended by An Act to Amend Some Acts Relating to Asset Laundering (Money Laundering) Prevention and Promotion of Business Environment, 2024 and the request can be made directly through central authority.

embassy or diplomatic mission in Nepal, Ministry of Foreign Affairs and Nepal and finally the central authority, Nepal. Upon receipt of the request by Central Authority, Nepal it carries out necessary study, examination of requests and discuss at the coordination committee. After discussing on the coordination committee if it is found that the description, document and evidence received along with the request are not sufficient to initiate action relating to MLA, the Central Authority may write directly to central authority of foreign state or through diplomatic channel for additional documents and description. If the coordination committee finds that the description, document and evidence received along with the request are sufficient it is then forwarded to central authority to make a decision an order the investigating authority and concerned District Government Attorney to make application to the concerned District Court for executing MLA request.

Upon receiving the evidences, documents and other matters of MLA from the investigating authority, Court or Concerned District Government Attorney Office, the Central Authority provides those description relating to the requested MLA directly to the central authority of requesting state or through the diplomatic channel.

ii. Mutual Legal Assistance Regulation, 2023

The Regulation has provisioned on the procedure of rendering MLA to foreign States, methods of obtaining MLA from foreign States, formation of a coordination committee, provision on translation of MLA related documents, organizing capacity enhancement programmes for the concerned authorities and central record keeping system.

Roles and Responsibilities of Central Authority Nepal

- (a) To receive all incoming and outgoing MLA requests and review all requests for adequacy.
- (b) To conclude bilateral treaties on MLA. Till date, Nepal has signed a Treaty with the People's Republic of China on MLA on criminal matters on 13 October 2019 which is yet to be concluded.
- (c) To make an annual report containing the requests of MLA to and obtained from foreign states, MLA provided by Nepal to the foreign

states and reforms to be made in future in relation to MLA and submit it to the Council of Ministers, the Government of Nepal.²⁵

- (d) To translate the documents related to MLA obtained in English language from a foreign state and also translate the request letter and documents related to MLA to be requested to a foreign state.²⁶For this purpose, the Central Authority shall maintain a roster of translators and keep it up-to-date.
- (e) To organize capacity enhancement or orientation programmes for the concerned authorities related to MLA.²⁷
- (f) To maintain a updated and unified central database regarding the MLA requests made to and by Nepal and the MLA thus provided.²⁸

iii MLA Coordination Committee

The coordination committee formed pursuant to Rule 7 of MLA Regulation comprises of five members, Joint secretary of Ministry of Law Justice and Parliamentary Affairs is the Coordinator and other four member representatives are from Ministry of Foreign Affairs, Supreme Court, Office of Attorney General and Central Investigation Bureau.

The functions of Coordination Committees are as follows: -

- (a) When a request for MLA with a foreign state is made according to a court order or by an investigative officer, the committee shall study the related documents, request any missing documents and recommend to the central authority whether or not to provide legal assistance.
- (b) When a request for MLA is made from a foreign state, the committee shall study and examine the related documents and if any clarification is needed, shall correspond with the relevant foreign state through the ministry.

---

²⁵Id.,Section 44 and Rule 9

²⁶Mutual Legal Assistance Regulation, 2023, Rule 9.

²⁷Id., Rule 10.

²⁸Id., Rule, 10.

- (c) If it is determined that providing MLA to the foreign state is appropriate or not, the committee shall recommend the central authority along with the reasons.
- (d) The committee shall render necessary support to the central authority in relation to the exchange of MLA
- (e) The committee shall maintain and update a roster of translators and recommend the central authority.
- (f) The committee shall carry out any other functions as assigned by the central authority.

Denial of the request

The MLA Acts does not prohibit or place any unreasonable or unduly restrictive conditions on MLA. Section 4 of the MLA Act which states that MLA is not exchanged in both the Civil and the Criminal Cases provided that the case at hand doesn't comply with the threshold so set i.e. the civil case with a claimed amount below NRs. 1,00,000 (One hundred thousand) and the Criminal Cases with the provision of imprisonment of less than a year and a fine of less than NRS. 50,000 (Fifty thousand), the extension of mutual legal assistance as requested by a foreign state undermines or results in the undermining of the public order or sovereignty of Nepal.

Similarly, Section 28 of the Act states some conditions for denying response to the MLA requests which are as follows: -

- (a) If there exist the condition set forth in Section 4,
- (b) If requested is not made as per the bilateral treaty,
- (c) If the offense concerned with the MLA request is of political nature,
- (d) If the insufficient details, documents and evidence so asked by the Central Authority are not received from the foreign country,
- (e) If the request so sought is found to be related to the offence under the Army Act,
- (f) If the request is sought so as to investigate, adjudicate and punish the person on the basis of his/her Caste, religion, sex, Racial Origin, nationality or political thoughts,

- (g) If the request so sought is found to be of trivial nature with respect to investigation or the other measures are available to get the information so asked for,
- (h) Certainty /guarantee is not attained that the MLA so received will not be used in other matters besides the one for which the MLA was sought,
- (i) If providing MLA will be contrary to the public order.

Case laws

In the case of (*Prithvi Bahadur Pandey et.al. v. the Kathmandu District Court et. al.*) (2016, Decision No: 9667) with regard to the mutual legal assistance request made by Australia in the case of corruption, the Supreme Court of Nepal held that absence of bilateral treaty between Nepal and Australia does not hinder rendering MLA on the basis of reciprocity. And also refusing to render MLA on the basis of bank secrecy is not appropriate and providing bank details as a part of MLA cannot be considered a violation of confidentiality as claimed by the petitioner.²⁹

4. Status of MLA in Nepal

Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs has a dedicated division for MLA headed by the Joint Secretary. The MLA section maintains records of cases such as chronological indexing, status update and implementing status. The record of the names of the requesting and the requested states, brief details of the case, date of receipt of the request and completed/executed case of MLA are mentioned and updated. The central authority coordinates regularly with the stakeholder authorities like the Office of the Attorney General, Supreme Court and Central Investigation Bureau via coordination committee meetings and also through an informal channel as per the need in order to properly and timely execution of the MLA matters. The central authority has adopted following good practices: -

Good Practices for central authorities adopted by Nepal³⁰

- Each country should establish and designate a single Central Authority to facilitate international cooperation in criminal matters through mutual legal assistance and extradition.

²⁹ Prithvi Bahadur Pandey Vs. Kathmandu District Court et. al., case: Certiorari/Mandamus, NKP 2073, Vol. 9, DN 9667.

³⁰ https://www.theijj.org/wp-content/uploads/2021/09/The-IIJ-Good-Practices-for-Central-Authorities_September-2018_ENG.pdf

- Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs has been designated as central authority for MLA.
- A Central Authority should be adequately resourced and properly staffed with specialized and well-trained legal experts so that it may carry out its functions effectively.
- As stated, above Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs has a dedicated division for MLA headed by the Joint Secretary.
- A Central Authority should be able to communicate directly with other Central Authorities.

An Act to amend some Acts Relating to Asset Laundering (Money Laundering) Prevention and Promotion of Business Environment Act, 2024 has come into effect after Presidential Assent was made on 12 April 2024. The recent amended has made able to communicate with other Central Authorities by amending MLAA. The direct communication between Central Authorities has helped to discuss the status of pending requests and to seek to overcome challenges that may arise in executing such requests. The use of diplomatic channels somehow has delayed or prevented the effective investigations and the collection of evidence for use in court.

- A Central Authority should maintain confidentiality of mutual legal assistance and extradition requests to protect the integrity of investigations and prosecutions.
- The above-mentioned amendment has also introduced confidentiality provisions since premature disclosure of request can disrupt a sensitive investigation. This provision has helped in maintain the integrity of sensitive investigations and prosecutions
- A Central Authority should be empowered to take action on or coordinate the execution of requests from and to international counterparts for mutual legal assistance.
- Central Authority coordinates with and direct if necessary to the competent entities government to execute requests. For e.g. Central Authority contacts with CIAA, Nepal Police etc.
- A Central Authority should serve to ensure that requests for mutual legal assistance from domestic law enforcement and judicial authorities are sufficient and comply with the terms of the applicable law, treaty or

convention before such requests are transmitted. The development of standard checklists for mutual legal assistance requests by the Central Authority can assist in ensuring the completeness of requests prepared by local prosecutors or other judicial officials.

Nepal has received from various countries more than a hundred MLA requests till present. Nepal has had many experiences in dealings with the requests received. Nepal has also made more than 70 MLA request to several countries. From our experience, some of the challenges, or rather barriers, to effective MLA that need to be ironed out and possible recommendations in enhancing cooperation are as follows –

a. Assurance of Reciprocity

Reciprocity is one of the bases for MLA. Nepal has been rendering MLA on the basis of reciprocity in the lack of bilateral treaties with any other state. Nepal executes the MLA requests only if the requesting state has assured the reciprocity in the similar cases in future. UNCAC and UNTOC have enshrined this principle and thus according to *pacta sunt servanda*, states are bound to fulfill the commitments they undertake pursuant to a multilateral treaty, as well once it has been ratified and then enters into force.

However, Nepal has faced a problem in this regard when the requested state did not adhere to the Convention and asked for negotiating a bilateral treaty of MLA. Some of the country refused to render the MLA on the ground of absence of a bilateral treaty on MLA between two states. The principle of reciprocity creates some degree of uncertainty in practice and it's a big challenge for the central authority to get the MLA rendered or executed based on the reciprocity in the absence of bilateral treaties.

b. Language Barriers

Nepal has been issuing outgoing MLA requests in English and also receives incoming MLA requests in English. In some cases, countries have requested translations of MLA requests into their official languages, which delayed the process due to the time required for translation. Additionally, the effectiveness of maintaining a roster of translators has been limited, as few translators have registered with the Central Authority. This creates further challenges when a requested state demands a translation in a language not covered by the roster, hindering the MLA process.

c. Increasing availability and use of practical guides regarding national mutual legal assistance legal framework and practices (domestic manuals; guides for foreign authorities)

Central Authorities should adopt mechanisms to allow for the dissemination of information, regarding the law, practice and procedures for MLA and on making requests to other States, to domestic authorities. One possible approach is to develop a procedural manual or guide for distribution to relevant law enforcement, prosecutorial and judicial authorities to facilitate effective cooperation. Guidelines on domestic law and procedures relating to MLA to foreign authorities should be made available to foreign authorities through a variety of method such as, for example, publication on a website and direct transmission to law enforcement partners in other States to inform foreign authorities on the requirements that must be met to obtain assistance.

Though the central authority has made available the templates for drafting MLA request and the checklist to be followed in its website, the investigators and the court officials do not seem to follow them properly.

d. Resources Issues

Nepal faces growing challenges in handling the increasing volume of outgoing and incoming Mutual Legal Assistance (MLA) requests, particularly due to limited resources. As global crime rises, these challenges are likely to worsen. The primary issue lies in building adequate infrastructure to support MLA, especially concerning the Central Authority. Finding qualified translators, Technological resources, such as case management and tracking system is also lacking.

e. Lack of Knowledge on MLA

MLA is often confused with extradition and transfer of sentenced person (for the purpose of continuing rest of the imprisonment in his/her country). They are not very clear about what MLA is, what its scope is, what kind of international obligations Nepal bear in regard to MLA, what subject matters are covered by MLA, what are the limitations of MLA.

A writ petition³¹ has been filed at Supreme Court (SC) demanding a mandamus order to stop the implementation of a treaty signed with China. Advocate Hari Chandra Timalsena moved to high court demanding to halt the implementation

---

³¹ Harichandra Timilsena Vs. Ministry of Home Affairs and others, 2076 BS (2020 AD).

of the Treaty between Nepal and China on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters' from the date of signing contending that 122 Chinese citizens arrested on 2076/09/07 were extradited to China based on the said Treaty. It further contended that all required process as per the domestic law was fulfilled without ratifying, acceding to, accepting or approving the treaty by the Parliament as per the provision in Article 279 of the Constitution of Nepal and thus the treaty was enforced. This case can also be examined as a result of lack of clarity on MLA. Neither an extradition is a subject of MLA nor has the Treaty yet come into force. This case is still subjudice on SC and the next hearing is on Falgun 11, 2081.

Similarly, Section 64 of Criminal Procedure Code, 2017 states that if a warrant for arrest is to be issued to or a summons is to be served on a person who is accused of an offence sub judice in any court and staying or residing in a foreign country, the warrant for arrest or summons may be issued to or served on such person in accordance with the law in force on mutual legal assistance. This section makes provision for serving of arrest warrant and summons but it also states that such act of issuing and serving the arrest warrants and summons is to be done in accordance with the law in force on MLA. MLAA, Section 5 mentions service of process as a matter of MLA. Section 2(h) of the Act defines process as a notice, summons or sub poena. This special Act on MLA has not mentioned serving arrest warrant as a subject matter of MLA. Thus, the provision of Section 64 has created a confusion among the concerned officials particularly the court. The Central Authority receives many MLA requests for serving arrest warrant to the absconding accused or accused present in a foreign state.

5. Recommendation

- A proper case management system should be implemented to effectively record outgoing and incoming MLA requests. This system should be accessible to both the central authority and relevant law enforcement agencies, enabling the monitoring of requests for international cooperation. It would help ensure timely execution and widest possible range of MLA.
- The central authority negotiates for additional bilateral and/or multilateral including regional treaties on MLA. It should place in priority to negotiate agreements with neighboring and other jurisdictions where assistance is most likely to be sought.

- The website of the central authority should provide information on the legal frameworks governing MLA including domestic laws, treaties and procedural requirements. It should outline grounds for refusal, the required form of requests, necessary documentation, accepted languages and contact information for relevant authorities. While the website currently contains MLA laws, templates for requests and checklists, these are not available in English, limiting accessibility for foreign states. These documents should be made available in English to improve international cooperation.
- Central Authority should also coordinate with a stationing liaison magistrate or legal attaché in other jurisdictions where possible to build relationships for executing the requests.
- Training and orientation programs for law enforcement officials, including investigators, prosecutors, court officials and other relevant authorities, are essential at present to improve the effectiveness of MLA processes.
- Central authorities to be staffed with officers who are legally trained, have developed institutional expertise and continuity in the area of MLA for the speedy execution of the requests received from other Parties and in planning and drawing up requests as they must be accurate, up to date and widely available to those who frame or transmit mutual legal assistance requests.

Post APG Mutual Evaluation: Strategies for Nepal's FATF Compliance

Binod Lamichhane*

*Joint Secretary

Office of Prime Minister and Council of Ministers

Nepal is currently facing important challenges in meeting the Financial Action Task Force (FATF) standards and outcomes set by the Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG) evaluation. With 28³² FATF recommendations met but only four out of eleven Immediate Outcomes (IOs) achieving moderate ratings, Nepal is at a pivotal moment. To prevent further downgrade to the FATF's negative list, Nepal must urgently enhance its policies, strategies and programs to improve its anti-money laundering (AML) and Counter-Terrorism Financing (CTF) regime. Some key areas have to be taken into consideration in order to achieve the desired results in days to come.

1. Strengthening Legal and Regulatory Framework

Given that Nepal has amended the Asset (Money) Laundering Prevention Act, 2008 (ALPA) to address issues related to terrorist financing, proliferation financing and beneficial ownership, the next crucial step involves operationalizing the amendments through the development and implementation of detailed guidelines and rules. These will provide clear directions for enforcement agencies, regulators and private sector entities. Here's a structured approach to guide the next steps:

- a. **Drafting Guidelines and Rules:** The government needs to issue specific guidelines for law enforcement and financial institutions on:
  - Targeted financial sanctions related to terrorism and proliferation financing.
  - Freezing and confiscation procedures for assets linked to terrorism and proliferation, following the United Nations Security Council Resolutions (UNSCR 1267 and 1373) and other international frameworks.
  - Guidelines on risk-based measures for financial institutions to prevent terrorism financing, especially for sectors such as Non-Profit Organizations (NPOs) and Money Service Businesses (MSBs) that are often exploited.

---

³² 1st follow up report-mutual evaluation of Nepal, June 2024, available at <https://www.nrb.org.np>

b. Beneficial Ownership: Regulations must clearly define:

- Who qualifies as a beneficial owner (typically a natural person who owns or controls significant percentage of an entity).
- The mandatory disclosure procedures for companies, including a centralized register of beneficial owners.
- Sanctions and penalties for non-compliance with disclosure requirements.
- Access to beneficial ownership information, ensuring that regulatory bodies, law enforcement and financial institutions have timely access to this data.

c. Streamlining Regulatory Agencies' Powers and Coordination: Nepal's regulatory bodies, including the Financial Intelligence Unit (FIU), Nepal Rastra Bank (central bank) and securities regulators, must be empowered with clear mandates to enforce AML/CTF regulations effectively. Inter-agency cooperation must be improved by transforming the Department of Money Laundering Investigation (DMLI) into a centralized body responsible for overseeing AML/CTF efforts. This body should report directly to high-level authorities (the Prime minister or the Finance Minister) to ensure accountability and effectiveness.

d. Institutionalizing Risk-Based Supervision: Nepal needs to update the supervisory framework for financial and non-financial sectors based on the new legal amendments.

- Regulatory bodies such as Nepal Rastra Bank (central bank), Securities Board of Nepal (SEBON) and other Regulators should draft rules that require financial institutions to conduct Enhanced Due Diligence (EDD) for high-risk customers and sectors.
- Sector-specific guidelines for high-risk industries like real estate, precious metals and NPOs must also be established to ensure compliance with AML/CTF standards.

2. Enhancing Institutional Capacity

a. Building Expertise in AML/CTF Enforcement: The FIU, law enforcement agencies and regulators need enhanced technical expertise to identify, investigate

and prosecute money laundering and terrorist financing cases. Training programs should focus on the following areas:

- Investigative techniques to trace complex money laundering schemes, including cross-border financial transactions.
- Digital forensics and data analysis to improve evidence collection.
- Capacity-building for prosecutors and judges on AML/CTF laws and international best practices.

- b. Strengthening the Judiciary's Role:** Judiciary plays a critical role in upholding AML/CTF laws. Nepal must ensure that judges handling financial crimes are well-trained and knowledgeable about international AML/CTF standards. Special financial courts or fast-track systems for AML/CTF-related cases can expedite the judicial process and demonstrate Nepal's commitment to FATF compliance.

3. Risk-Based Supervision and Enhanced Compliance

- a. Implementing a Risk-Based Approach:** Nepal must adopt a risk-based approach to AML/CTF, in line with FATF Recommendations, to prioritize resources on the highest-risk sectors, such as:

- Financial services, including banking, money services and remittance providers.
- Non-financial sectors such as real estate, gold trading and precious metals.

This approach should guide the regulatory bodies to focus on areas with higher vulnerabilities and enforce stringent compliance.

- b. Strengthening Financial Institutions' Internal Controls:** Financial institutions (FIs) must improve their internal AML/CTF controls, focusing on Customer Due Diligence (CDD), monitoring of suspicious transactions and reporting mechanisms. The central bank should enforce:

- Strict penalties for non-compliant with AML/CTF requirements.
- Mandatory training for compliance officers within financial institutions.
- Regular audits to ensure the effectiveness of internal AML/CTF programs.

4. Addressing Beneficial Ownership and Transparency

- a. **Ensuring Transparency in Ownership Structures:** Nepal needs to address the deficiencies related to transparency of beneficial ownership (Recommendation 24). Policies should be implemented to:
- Mandate the disclosure of beneficial owners in all corporate entities.
  - Create a central registry of beneficial owners that is accessible to law enforcement agencies, financial institutions and regulators to prevent the misuse of corporate structures for money laundering and terrorism financing.
- b. **Enforcing Sanctions for Non-Compliance:** Failure to comply with beneficial ownership requirements must result in significant sanctions, including fines, criminal penalties, or suspension of business licenses.

5. Improving International Cooperation

- a. **Engaging in Bilateral and Multilateral Agreements:** Nepal should actively seek bilateral cooperation with immediate neighboring countries and multilateral cooperation with other countries, particularly in the region, to facilitate information sharing, mutual legal assistance and asset recovery. These partnerships will improve cross-border investigations and help trace illicit funds.
- b. **Enhancing Cooperation with Regional Bodies:** Cooperation with regional bodies like the APG and the South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC), BIMSTEC etc. should be strengthened to enhance technical assistance, share best practices and receive guidance on improving Nepal's AML/CTF framework.

6. Strengthening Immediate Outcomes (IOs)

- a. **Improving IO 1 (Risk Understanding and Mitigation):** Nepal's moderate rating on IO 1 suggests that the government has some understanding of its AML/CTF risks but needs to deepen its risk assessment capabilities. Nepal should:
- Conduct a comprehensive national risk assessment (NRA) to identify emerging threats and vulnerabilities, including new typologies like virtual assets.

- Revise the NRA regularly to reflect changes in the domestic and global financial environment.
- b. Enhancing IO 2 (International Cooperation):** While Nepal received a moderate rating for IO 2, it must bolster its international cooperation mechanisms by:
- Strengthening mutual legal assistance frameworks with key international financial centers and FATF-compliant jurisdictions.
  - Actively participating in cross-border financial intelligence exchange, especially with countries that are key sources of remittances or financial flows to Nepal.
- c. Strengthening IO 6 and 7 (Financial Intelligence and AML/CTF Investigations):** For IO 6 (Use of Financial Intelligence) and IO 7 (AML/CTF Investigations), Nepal must enhance:
- FIU capabilities to analyze and disseminate financial intelligence to law enforcement agencies promptly.
  - Collaboration between FIU and law enforcement agencies to ensure financial intelligence leads to actionable investigations and prosecutions.
  - Case management systems to track progress in AML/CTF cases from the reporting stage through investigation and prosecution.
- d. Enhancing Low-Rated Immediate Outcomes:** Nepal must focus on improving the seven IOs rated as low in effectiveness:
- **IO 3 (Supervision):** Strengthening the effectiveness of supervision for non-financial institutions like real estate and precious metals dealers.
  - **IO 4 (Preventive Measures):** Requiring more stringent preventive measures and compliance programs within financial and non-financial sectors.
  - **IO 5 (Legal Persons and Arrangements):** Addressing the risk posed by legal persons through stronger regulation and transparency in beneficial ownership.
  - **IO 8 (Confiscation):** Developing effective asset confiscation mechanisms for proceeds of crime.

- **IO 9 (Terrorist Financing Prosecutions):** Increasing the number and effectiveness of prosecutions related to terrorism financing.
- **IO 10 (Terrorist Financing Preventive Measures):** Strengthening preventative measures for terrorist financing, particularly through Non-Profit Organizations (NPOs).
- **IO 11 (Proliferation Financing):** Developing and enforcing regulations to combat proliferation financing in compliance with FATF standards.

7. Strengthening Public-Private Partnerships

- Encouraging Collaboration with the Private Sector:** The private sector, including banks, Money Service Businesses (MSBs) and Designated Non-Financial Businesses and Professions (DNFBPs), should be actively involved in the national AML/CTF framework. Public-private partnerships can help identify suspicious trends and share best practices for compliance.
- Creating a Forum for Dialogue:** A regular forum for dialogue between the government, regulatory bodies and the private sector should be established to ensure a coordinated response to emerging money laundering and terrorism financing threats.

8. Raising Public Awareness

- National Awareness Campaigns:** Public awareness campaigns are essential to inform citizens about the risks and penalties associated with money laundering and terrorism financing. These campaigns can include:
  - Mass media campaigns to educate the public on AML/CTF issues.
  - Community outreach programs targeting high-risk sectors like remittance providers and informal financial systems.
- Encouraging Public Reporting of Suspicious Activity:** Creating a national hotline or an easily accessible online portal for reporting suspicious activities related to money laundering or terrorism financing would encourage public participation in AML/CTF efforts.

9. Strategic Use of Technology

- a. Implementing Advanced Technologies for Monitoring and Detection:** Nepal can leverage technology to enhance its AML/CTF capabilities by:
- Using Artificial Intelligence (AI) and machine learning to monitor financial transactions and detect patterns indicative of money laundering or terrorism financing.
  - Implementing block chain technologies for secure and transparent tracking of financial flows, particularly in high-risk sectors like remittances.
- b. Digital ID Systems for Enhanced Customer Due Diligence (CDD):** A robust digital ID (the National ID) system can streamline customer verification and CDD processes in financial institutions, reducing the risk of fraud and ensuring compliance with AML/CTF standards.

Conclusion

For Nepal to avoid being placed on the FATF's negative list, a multi-pronged approach is required. The government must focus on legal reforms, strengthening institutional capacities, improving compliance and transparency, enhancing international cooperation and making strategic use of technology. At the same time, the private sector, judiciary and public must be fully engaged in these efforts. Through these measures, Nepal can not only meet FATF standards but also demonstrate a long-term commitment to combating financial crimes and terrorism financing as well as proliferation financing.

Wildlife Crime Associated Money Laundering

Atmaram Satyal*

*Director,

Department of Money Laundering Investigation

1. Background

Wildlife crime has grown into a significant and specialized area of transnational organized crime, driven by highly demanded and facilitated by a lack of effective law enforcement agency, low prioritization as a serious crime, weak legislation and non-commensurate penalties. It is highly lucrative illicit trade, with wildlife products commanding high prices on the illicit market and global proceeds estimated to amount to between US \$7-23 billion annually.

This crime links to other forms of serious crime such as fraud, corruption, money laundering and document /fraud. If supply chain of this money flow is disrupted, main crime is automatically controlled. As per UNODC 'World Wildlife Crime Report' 2020, the transnational value chain consists of Poachers, Runners/Brokers, Intermediaries/Dealers, Exporters/Importers, Wholesale Traders and Retailers in wildlife crime.

Illegal Wildlife Trade (IWT) is a major transnational organized crime which generates billions of criminal proceeds each year. IWT fuels on corruption and threatens the biodiversity. It can have a significant negative impact on public health and economy. To move, hide and launder their proceeds, wildlife traffickers exploit weakness in the financial and non- financial sectors, enabling further wildlife crimes and damaging financial integrity. Despite this, jurisdictions rarely investigate the financial trail left by this crime

Use of Methods in Illegal Wildlife Trade in the World

A Report "Money Laundering and the Illegal Wildlife Trade" in June, 2020 published by FATF has mentioned various methods of Money Laundering adopted by the Wildlife Traffickers. This includes use of front- companies to co-mingle illegal and legal Proceeds, use of shell companies to hide beneficial owners', 'Trade-Based Money Laundering (TBML), Purchase of Real Estate and Luxury goods, 'Use of Casino Business, Money Value Transfer Systems (MVTs) / Hawala and Other Similar Service Providers (HOSSPs) e.g. "fei chen", or "hundi, use of Pre-paid Cards to Launder Proceeds from Wildlife Trafficking' and 'use of mobile apps to move Value for Wildlife Crimes' etc.

Reasons to Use Financial Intelligence to Fight the Illegal Wildlife Trade

There are three main reasons for using financial investigations and intelligence in illegal wildlife trade cases:

- To obtain compelling evidence of the crime, such as proof of payments made to transport illegal wildlife products;
- To charge suspects with additional offences under anti-money laundering legislation, which can significantly boost the success of prosecution and length of sentencing;
- To identify and confiscate criminal assets (such as money, property and vehicles purchased using the proceeds of crime), which can go a long way to neutralizing the high profits associated with the illegal wildlife trade.

2. Wildlife Crime Investigation and Money Laundering in Global Arena

Wildlife crime has grown into a significant and specialized area of transnational organized crime. The FATF has focused on ML from environment crimes as a priority area since 2019. In 2020, FATF publishes a report on money laundering risks from illegal wildlife trade which calls on countries to review their risk exposure to this illicit trade.(FATF, 2020) Under its two year German presidency (2020- 22), the FATF made it a priority to further strengthen understanding of the scale and nature of laundering from environment crime more broadly and to share good practices on disruption tools, This work also built on FATF's two past reports on money laundering risks from the gold trade(FATF 2015) and diamond (FATF 2013) respectively, as well as study by an FATF style regional body on ML and TF linked to extractive industry on West Africa (GIABA 2019).

In Dec 2019, The UN General Assembly Resolution 74/77 of 18 called on all member states to criminalize illicit trafficking in protecting species of wild fauna and flora and other crimes that affect the environment such as trafficking in timber, precious metals and other mineralize involving organized criminal groups as serious offenses (i.e, thereby criminalizing/laundrying of such crimes). The need to prevent and tackle money laundering arising from environmental crime was further reiterated in 2019 in the UN Secretary General Roadmap for financing the 2030 agenda for Sustainable Development

(S.D.) which calls for accelerated action in targeting combatting illicit financial flows, money laundering and environmental degradation (UN 2019).

Wildlife crime encompasses offenses involving animals or animal products and associated offense known to be linked to wildlife crime. Wildlife crime offenses mainly include the following:

- Poaching
- Use of prohibited equipment or method
- Transport of restricted wildlife
- Violation of seasonal restrictions
- Illegal possession of wildlife
- Illegal processing of wildlife
- Illegal export
- Illegal import
- Illegal Supply and Sale
- Illegal Consumption
- Corruption linked to wildlife crime
- Fraud linked to wildlife crime
- Associated offenses notably include the following.
  - Corruption
  - Fraud

3. Wildlife Crime and Money laundering in International and National Report

Foreign criminal actors, particularly high-level Chinese and Indian brokers, dominate criminal markets such as wildlife and drug trafficking in Nepal. Chinese nationals lead most criminal activities in Nepal, including cyber-dependent crimes, money laundering, human trafficking and wildlife smuggling. The private sector is also a significant factor in criminal activity and often operates in collaboration with government officials as well as foreign elements. Many companies involved in the extraction of stone, sand and gravel operate without proper licenses and oversight, often because of their affiliation with politicians. Mafia-style groups in Nepal comprise traditional criminal organizations and newer groups affiliated with political parties. These groups engage in a wide range of criminal activities such as extortion, racketeering, drug trading, sex work and human smuggling and are connected to the labor-migration industry and infrastructure investments. Even though their activities have been increasing in recent years, these groups' influence is limited compared to other criminal groups active in the country. (Source- Criminality in Nepal).

UNODC and APG has published wildlife crime and money laundering in the following version.

Wildlife trade is a highly lucrative business, with wildlife products commanding high prices on international illicit market. Wildlife crime has known and specialized area of transnational organized crime. Wildlife criminal cases very often start and end with the seizure, with limited investigations into the wider criminal network beyond the poacher or courier. Financial investigation and anti- money laundering techniques are rarely used in the fight against wildlife crime.

As a result, there are major gaps in the understanding of the financial flows behind wildlife crime, which means that inadequate measures are being undertaken to mitigate the risks of wildlife crime and associated money laundering.

An article of supply and value chains and illicit financial flows from trade in ivory and rhinoceros horn analysis demonstrates the importance of profit as an engine for wildlife crime. It also provides countries with a tool to monitor trends to understand if progress is being made in disrupting the illicit financial flows related to wildlife trafficking.

Similarly, Financial Action Task Force (FATF) has studied Money Laundering and Illegal Wildlife Trade report which focus on;

- ✓ FATF is concerned about the lack of financial focus on the illegal wildlife trade.
- ✓ It is essential that jurisdiction maintain their focus on illegal wildlife trade financial flows.

FATF, as the global standard architect on Anti-Money- Laundering (AML), Countering Proliferation Financing (CPF) is concerned about the lack of focus on financial aspects of this crime and has conducted this study to support jurisdictions to combat related money laundering. The FATF standards (i.e. 40 recommendations) provide a useful framework for jurisdictions to address these threats by strengthening their national laws, policies and cooperation at the domestic and international level.

This is the FATF's global report on IWT. It builds on previous studies by two of the FATF, style regional bodies (FSRBS), work by other international bodies and recent initiatives by the private sector. This study by the FATF makes a unique contribution by assessing the money laundering aspects of wildlife crime and by demonstrating how jurisdictions should apply the FATF standards to combat IWT. The finding in this report based on the inputs from around 50 jurisdictions across the FATF Global Network, as well as expertise from the private sector and civil society.

This study highlights that jurisdictions should view the proceeds generated by IWT as a global threat, rather than as a problem only for jurisdictions where wildlife illegally harvested, transited or sold. In particular, criminals are frequently misusing the legitimate wildlife trade, as well as other import- export type business as a front to move and hide illegal proceeds from wildlife crimes.

APG-UNODC research report,2017 has published titled “Enhancing the Detection, Investigation and Disruption of Illicit Financial Flows From Wildlife Crime”. It was initiated following the Asia/Pacific on money laundering (APG) typologies and capacity building workshop which was held in Nepal in 2015 and the break out session that focused on financial flows from wildlife crime. From this event, it was clear that very little was known about how the proceed from wildlife crime in the APG region moved, who was involved, how the trafficking in wildlife was financed and what routes and methods these money movement followed

Issues and Challenges Wildlife Crime Based Money Laundering

Many institutions are playing positive role for curbing wildlife crime and anti-money laundering scope from global to local level. There are major issues and challenges in the area of wildlife crime associated money laundering in the both global and national scope.

- Although there are more than 70,000 wildlife crime cases pending in various courts, only few cases are being investigated under Prevention of Money Laundering Act.
- How to cooperate with local, provincial and state investigators cooperate with federal law enforcement officers in federal structure of country.
- Early and close cooperation between relevant agencies such as police, army, prosecutor, civilian and investigation officer.
- Priority function of the government could not be in this domain and little effort has been given.
- UNODC world wildlife crime report 2020 stated that environment crime is a higher money laundering threat of Nepal because of source and transit jurisdiction for illegal wildlife trade.
- 2nd National Risk Assessment of Nepal showed that environment crime is in medium threat for money laundering.
- Porous border, less trained staff on money laundering training for wildlife officers, weak coordination between law enforcement agencies within Nepal and inadequate guidelines on wildlife crime-based money laundering and poor equipped logistic support make poor performance in the wildlife crime arena.

- New amendment of Money Laundering Act 2064 and Money Laundering Regulation, 2081 has to be internalized by the Department of National Park and Wildlife Conservation and needs to investigate in the area of wildlife crime-based money laundering has become issue.
- To bring synergic result from the international and domestic institutions which are working in wild-life conservation.
- Strengthening the capacity of criminal justice system of Nepal is a major issue.
- Understanding about trends, patterns, networks and financial flows of illicit wildlife trade in Nepal is very limited.
- No. financial data found in regard to illicit financial flows from Wildlife crime in Nepal.
- Mutual evaluation report from APG for Nepal shows that the threat level of environment crime may be higher than medium threat.
- There have been very few attempts to “follow the money trail” by freezing and ultimately confiscating the proceeds of wildlife and forest crime and identifying and criminalizing those who funds wildlife and forest offences or profit from them(only 2 cases are filed on environment crime to this date from DMLI).

4. Ways to Mitigate Wildlife Crimes

Major following points to be considered from policy and operational level agencies to curb the wildlife crime-based money laundering from the international experience as well as national understanding.

- 4.1 Financial Intelligence Unit (FIU) can get involved in supporting financial into wildlife crime through –
  - a. Tracking the financial flows associated with seized and confiscated goods.
  - b. Identifying the financial flows networks and shell companies involved in wildlife crime.
  - c. Identifying payment mechanisms and money laundering techniques.
  - d. Analyzing the flow of wildlife crime proceeds
  - e. Detecting illicit wildlife activities by analyzing suspicious transaction reports and other financial intelligence.
- 4.2 Open Source Intelligence (OSINT) can help for investigation officer to identify the criminal actor on those regimes by the following tools and techniques.
  - a. Check puppet account
  - b. Judge temporary and permanent mail of person or institution.
  - c. Yandex recognize and translate text from an image or photo.

- d. FaceCheck.ID face recognition search engine helps to search for people by photo and verify you are talking to the person they claim to be.
  - e. A who is domain lookup allows to trace the ownership and tenure of a domain name.
  - f. True caller seeks to identify who is calling and blocking unwanted calls and texts. Epieos search engine that allows you to perform an email or a phone reverse lookup, find related google reviews and many other things.
- 4.3 Jurisdiction should institute multi-agency cooperation as a common practice for combatting wildlife crime, involving police, customs, environmental authorities, FIU, staffs prosecutor and other relevant agencies.
  - 4.4 As far as appropriate and feasible, practitioners should use informal networks for international information sharing and exchange of good practices should be common practice.
  - 4.5 Wildlife and forest crime needs to be addressed through a coordinate and multi-sectoral approach.
  - 4.6 Final mutual evaluation report for Nepal from APG should be internalized from government and make a holistic plan for addressing critical issues and environment crime specifically.
  - 4.7 To prevent further environmental degradation resulting from the illegal exploitation and trade of wildlife and other natural or polluting resources, it is essential to “follow the money” in investigation.
  - 4.8 Jurisdiction should enact national legislation that enables wildlife crime to be treated as serious and organized crime according to UNOTC. Penalties (both monetary and deprivation of liberty) should be comparable to those handed down for other serious crime such as drug trafficking.
  - 4.9 Jurisdiction should conduct parallel financial investigations alongside those into transnational wildlife crimes.
  - 4.10 formulating effective countermeasures, it is vital the locality patterns of wildlife and forest crime and the concerns of local communities be recognized and integrated into policy and legislation.
  - 4.11 Jurisdictions should properly identify cases and understand their money laundering and terrorist financing risk associated with wildlife crime and apply an appropriate risk based approach to ensure that preventive measures are

commensurate with the wildlife crime risks. Jurisdictions should ensure that domestic legislation and procedure allow the use of alternative offences to pursue wildlife crimes and enable wildlife crime to be considered a predicate offence money laundering so that AML tools can be used.

- 4.12 Removing opportunities for corruption, tracing illicit financial flows and confiscating the proceeds of crime will help to dismantle the criminal individuals and organizations that are exploiting the planet for personal gain.
- 4.13 FATF Report of Money Laundering and Illegal wildlife trade recommends the following points.
- Jurisdictions should consider the financial flows associated with IWT proportionate to risk.
  - Provide all relevant agencies with necessary mandates and tools to conduct successful financial investigations into IWT.
  - Improve coordination between authorities responsible for conducting financial investigations to ensure authorities more regularly exchange information and follow the financial trail.
  - Cooperate with other jurisdictions, relevant organizations and the private sector to combat IWT.
  - Clear agreements or protocols are needed to define the respective jurisdictions.
  - Mutual legal assistance can support to the investigation and take action for criminal and its associated asset located in and outside the country.
- 4.14 Study of FIU Nepal on the red flag and typologies of environment crime helps to wildlife investigator for working this scope. Similarly, INTERPOL and CITES Report, SAWEN and UNODC report can be vital document to combat wildlife crime and money laundering area.
- 4.15 Using forensic account finds the link among transactions between and among the parties involved in the wildlife crime.
- 4.16 The financial flows generated by environmental crime would be integrated within large criminal network.
- 4.17 An article of supply and value chains and illicit financial flows from trade in ivory and rhinoceroses' horn has provided countries with a tool to use in financial flows related to wildlife crime. So, countries should apply those tools in practice to disrupt the illicit financial flows in this domain.

- 4.18 FATF's global report on Illegal Wildlife Trade (IWT) study highlights that jurisdictions should view the proceeds generated by IWT as a global threat, rather than as a problem only for jurisdictions where wildlife illegally harvested, transited or sold. In particular, criminals are frequently misusing the legitimate wildlife trade, as well as other import- export type business as a front to move and hide illegal proceeds from wildlife crimes.
- 4.19 An effective crime justice responses to wildlife crime requires; political will, adequate enforcement power for law enforcement agencies tasked with wildlife crime, sufficient resources and expertise for law enforcement agencies as well as prosecution services and courts, coordination (international), cooperation between law enforcement agencies and integrity of law enforcement officers, prosecutors and judges. Training for Judges, prosecutor and Investigation officer on environment crime can take success rate in the court domain.

Conclusion

FATF report on money laundering and illegal wildlife trade, APG published report-focused on environment for Nepal, domestic report of Department of National Park and Wildlife Conservation (DNPWC) and Department of Money Laundering Investigation report, INTERPOL study, CITES recommendation, periodic plan of Anti-money laundering and counter terrorism of Nepal, National Risk Assessment and APG published report for Nepalese jurisdiction should be considered while working wildlife crime associated money laundering plan and operations. All sector and level of commitment from government and civil society at national, regional and global level can only mitigate wildlife crime associated money laundering in a sustainable way. This helps not only for protection of wildlife but also for sustainability of natural resource system.

References

- UNODC and the Asia Pacific group on Money Laundering (APG) enhancing the Detection, Investigation and Disruption of illicit Financial Flows from wildlife crime 2017).
- <https://eia-international.org/wildlife/combating-money-laundering/>
- <https://wildhub.community/posts/combating-money-laundering-associated-with-wildlife-crimes-in-india>
- FATF REPORT Money Laundering and the Illegal Wildlife Trade june 2020
- APG _UNODC report 2017 Enhancing the detection, investigation and disruption of illicit financial flows from wildlife crime - criminality in Nepal

Money Laundering Issues in Nepal: Current Status and the Way Forward

Sabitra Sharma Dhungana*

*Director,

Department of Money Laundering Investigation

Abstract

Money laundering represents not only a violation of legal statutes but also an insult to ethical society. The consequences of money laundering extend beyond individual criminal acts; it poses significant risks to economic stability and integrity undermining legitimate businesses and facilitating further criminal activities. Nepal's porous borders are a significant ML risk having a strong nexus to domestic and foreign predicate offences such as narcotics trafficking, gold and cash smuggling and environmental crime.

APG's Mutual Evaluation Report (2023) has outlined the key area of actions to improve the Anti-Money Laundering (AML) issues prevalent in Nepal. The scale of money laundering, sources of illicit money and their impacts, legal and institutional set up and execution of international obligations etc. are the major challenges in AML sector of Nepal. This article has outlined the various dimensions and focused efforts in the section of way forward as a pathway to gray to green zone.

1. Introduction

Money laundering is a complex financial crime that involves the process of making illegally obtained money appear legitimate, enacted strict. It is a way to disguise the criminal origin of funds, cash or property. The term is commonly used to describe the methods employed by individuals or organizations to disguise the origins of illicit funds, typically acquired through activities such as drug trafficking, corruption, fraud or other criminal enterprises.

The Financial Action Task Force (FATF) defines money laundering as 'the process of making the proceeds of crime appear legitimate'. This involves; converting or transferring property that is known to be the proceeds of crime, concealing the illicit origin of the property, helping someone avoid the legal consequences of their actions.

The primary objective of money laundering is to obscure the source of funds so that they can be utilized without drawing attention from law enforcement agencies. This illicit activity generally-money laundering (ML) laws aimed at detecting and preventing the illicit practice. In summary, money laundering represents not only a violation of legal statutes but also an insult to ethical society. Its implications extend beyond

individual offenders; they resonate throughout economies and communities at large, necessitating severe measures for its prevention and detection in three distinct stages: placement, layering and integration.

The implication of money laundering extends beyond individual criminal acts; it poses significant risks to economic stability and integrity undermining legitimate businesses and facilitating further criminal activity. Consequently, governments worldwide have enacted stringent aimed at preventing money laundering and ensuring that financial institutions implement robust Anti-Money Laundering (AML) measures.

Hence, money laundering encompasses both its procedural elements: placement, layering and integration and its broader implications for society at large. As our global economy becomes increasingly interconnected, realizing this phenomenon remains crucial for maintaining lawful financial practices and protecting economic systems from abuse.

Money laundering poses significant challenges to the stability and integrity of financial systems globally and Nepal is no exception. Over the years, the country has faced various issues related to money laundering, which have implications for its economic development and international standing. This article explores the current status of laundering in Nepal concerning the Financial Action Task Force (FATF) and Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG) and paves potential strategies for moving towards a "Green Zone" status.

2. Current Status of Money Laundering in Nepal

General Status

Nepal's geographic nestled between two economies, India and China along with its unique socio-political landscape, makes it vulnerable to money laundering activities. The Federal Democratic Republic of Nepal (Nepal) is a lower-middle-income jurisdiction with a GDP of 40.91 billion USD (in 2023) and Nepal's economy is primarily based on the agriculture and service sectors. Nepal is bordered by India to the south, east and west and China to the north. In Nepal corruption, tax evasion and human trafficking are the highest ML threats with the greatest potential to generate proceeds and produce negative economic and social impacts. Nepal's porous borders are a significant ML and PF risk having a strong nexus to domestic and foreign predicate offences such as narcotics trafficking, gold and cash smuggling and environmental crime. Key vulnerable sectors include banking, cooperatives, dealers in precious metals and stones (DPMS), casinos and remittance providers. Hundi is also prevalent in Nepal. Nepal is not a global or regional financial center. The size and make-up of Nepal's economy and financial sector is less attractive to laundering of foreign proceeds, except in relation to casinos along Nepal's border. Nepal has not experienced any acts of

international terrorism in the period under review. Nepal's porous border region is a key risk factor in the nexus to regional terrorism and Terrorist Financing (TF) or Proliferation Financing (PF) activities. Some of the reports suggest that Nepal may be used as a transit or performing point for regional actors to commit terrorist activities, however, it might not be targeted towards Nepal. Nepal's domestic insurgency/terrorism and TF threat has significantly declined in recent years, but there are still small scale incidents directed at the Government and/or other political targets.

Nepal's Status with FATF and APG

Nepal's AML efforts have drawn attention both FATF and APG. In 2019, Nepal was placed on an "increased monitoring" list by FATF due to deficiencies in its AML framework. The country has made commitments towards addressing these deficiencies but continues facing challenges related specifically to enforcement measures against high-risk sectors. The APG has conducted mutual evaluations that highlighted areas needing improvement such as risk assessment mechanisms, Customer Due Diligence practices; however, progress is observed with ongoing reforms aimed at compliance with international standards. Despite some advancements in legal frameworks like enacting the Anti-Money Laundering Act, the pace which these changes translate into effective practice remains slow.

On the other hand, APG has outlined the following Key findings of AML/CFT measures placed in Nepal as at the date of the on-site visit 5 to 16 December 2022. We can take these finding as our strengths to comply the priority actions.

- a) Nepal completed its second National Risk Assessment (NRA) in 2020, and, overall, competent authorities and the private sector have a varied and developing understanding of ML risks and a limited understanding of TF risk. The National Coordination Committee (NCC) is overseeing Nepal's national AML/CFT policies and implementation, which are focused on strengthening Nepal's AML/CFT legislative frameworks and institutions, building the capacity of relevant competent authorities and operational activities targeting Nepal's highest threats and vulnerabilities. However, high level commitment, greater resources, operational-level prioritization and cooperation is needed for Nepal to effectively combat its ML and TF risks.
- b) The Financial Intelligence Unit (FIU) is housed within the Nepal Rastra Bank (NRB) with good resources, strong operational independence, policies and procedures for all its functions and memorandum of understandings (MOUs) with relevant agencies. The FIU is making significant efforts to enhance all FIU functions through the ongoing implementation of goAML, but Financial

Institutions' (FIs) STR reporting needs improvement and there is no reporting from Designated Non-financial Businesses and Professions (DNFBPs). Key LEAs are making reasonable use of financial intelligence.

- c) The Department of Money Laundering Investigation (DMLI) is the sole ML investigative agency. While referrals to DMLI are not fully consistent with Nepal's risk profile, it has investigated 58 ML cases with 45 prosecution cases and 32 natural persons convicted of ML. The vast majority of these convictions are self-laundering related to banking offences, which are rated high-risk in the 2020 NRA and are predicate crimes of focus in the National Strategy and Action Plan. However, Nepal has few ML investigations, prosecutions and convictions for other high-risk predicate crimes.
- d) Nepal is pursuing some high-level confiscation-related policy objectives. However, this is yet to translate into institutional-level policies and procedures by Law Enforcement Agencies (LEAs), or confiscation results in line with Nepal's risks as the value of recovered confiscation orders is low. Nepal has ten successful non-conviction based confiscation cases related to ML.
- e) While Nepal has two TF cases, Nepal has a limited ability to identify potential TF in line with its risks mainly due to non-integration of TF into Nepal's broader counter-terrorism strategies, lack of operational-level cooperation and non-recognition of the financing of domestic political activities having the elements of terrorism as TF.
- f) Nepal's legal framework to implement Targeted Financial Sanctions (TFS) has moderate shortcomings in regards to TF and major shortcomings with regard to PF. FIs displayed a varying understanding of their TFS obligations with commercial banks, large development banks, large non-bank remitters and other larger FIs conducting automated screening. Other FIs and all DNFBPs are not conducting adequate TFS screening. No funds have been frozen pursuant to UNSCRs.
- g) Nepal has a multi-supervisor model for both FIs and DNFBPs. For commercial banks, the NRB implemented a new framework for risk-based AML/CFT supervision in 2021 with some sanctions imposed based on recent AML/CFT supervision activities. For all other FI AML/CFT supervisors, understanding of risks and implementation of risk-based supervision is in its early stages. DNFBP AML/CFT supervision has not commenced. In line with this, commercial banks and some larger FIs understand their AML/CFT obligations and are applying CDD and record keeping requirements, but there are challenges associated with Beneficial Ownership (BO) and Politically Exposed Persons (PEPs). Implementation of all AML/CFT preventative measures in all smaller FIs is less advanced. DNFBPs implementation of preventive measures is negligible.

- h) Nepal has major shortcomings in its implementation of Recommendation 24 and 25. BO information is not available from Nepal's registrars. Where LEAs may be seeking BO information from commercial banks (and other FIs if it is collected), it is unlikely to be accurate or up-to-date.
- i) Nepal provides Mutual Legal Assistance (MLA) in response to incoming requests with approx. 32% of requests executed in a somewhat timely manner. Nepal averages approx. 12 outgoing MLA requests per year. In line with Nepal's risk and context, Nepal and India have a five-level border security cooperation and coordination mechanism, which is actively used to coordinate and exchange information on border-related criminal activities.

3. Issues of Money Laundering in Nepal

Money laundering is a significant issue in Nepal, posing challenges to the nation's financial integrity, economic stability and governance. Some key aspects of the issue are mentioned below:

1. Scale of Money Laundering

Nepal is vulnerable to money laundering due to its cash-driven economy, porous borders with India and China and weak institutional frameworks. Sectors like real estate, gold trade and informal money transfer systems (e.g, Hundi) are often exploited for laundering illicit funds.

2. Sources of Illicit Money

- **Smuggling:** Nepal's porous borders facilitate smuggling of goods, gold and drugs, contributing to unaccounted wealth.
- **Corruption:** Misuse of public funds and bribes are major sources of laundered money.
- **Human Trafficking:** Proceeds from trafficking often enter Nepal's informal financial system.
- **Tax Evasion:** Businesses and individuals frequently underreport income to evade taxes, funneling unreported money into laundering schemes.

3. Impacts

- **Economic Instability:** Money laundering distorts fair competition, disrupts market equilibrium and discourages legitimate businesses.
- **Loss of Revenue:** The government loses significant revenue due to tax evasion and illicit money flows.
- **Increased Corruption:** Illicit money strengthens the nexus between criminals and corrupt officials.

- **International Concerns:** Nepal risks being seen as a haven for illicit financial activities, which could harm foreign investment and international relations.

4. Legal and Institutional Framework

Nepal has enacted Anti-Money Laundering (AML) laws, including:

- **Asset Laundering Prevention Act, 2008:** Mandates reporting of suspicious transactions and enforces penalties for money laundering activities.
- **Anti-Money Laundering Department:** Oversees compliance and enforcement.
- **Financial Intelligence Unit (FIU):** Operates under Nepal Rastra Bank to monitor suspicious financial activities.

5. Challenges

- **Weak Enforcement:** Lack of proper implementation of AML laws and limited resources for enforcement agencies.
- **Limited Awareness:** Public and financial institutions often lack awareness of AML regulations.
- **Informal Economy:** A large informal sector makes tracking financial flows difficult.
- **Border Control Issues:** Inefficient border management allows unchecked smuggling and cash flow.
- **Judicial Bottlenecks:** Prosecution and conviction rates for money laundering cases remain low due to weak evidence gathering and legal loopholes.

6. International Pressure

Nepal is under scrutiny from international organizations like the Financial Action Task Force (FATF) and Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). These bodies push for compliance with global AML standards. As a member of various international treaties aimed at controlling the PF related actions such as the **Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)**, Nepal holds a responsibility not only towards its own citizens but also towards global security frameworks.

7. Major Factors of Contribution

The main factors contributing to this issue include are as following:

- **Weak Regulatory Framework:** Although there have been efforts to strengthen regulations around Anti-Money Laundering (AML), enforcement remains inconsistent due to a lack of resources and training among law enforcement agencies.
- **Corruption:** Corruption within both public institutions and sectors creates avenues for illicit financial flows.
- **Informal Economy:** A significant portion of the Nepali economy operates informally, making it challenging to track financial transactions effectively.
- **Limited Awareness:** There is generally low awareness among citizens about money risks, which can perpetuate illegal practices.
- **Cross-Border Transactions:** High volumes of remittances from abroad can complicate monitoring processes, making it easier for illicit funds to be laundered through legitimate channels.

4. Way Forward: Strategies Towards Achieving ‘Green Zone Status’

APG has recommended some priority actions for the crucial achievements in AML /CFT process. Some achievements have also been going forward under the priority actions. These are mentioned under each areas respectively:

1. Nepal should pass the Amendments to Some Laws relating to AML and Business Promotion Bill. When passed, Nepal should expedite implementation and significantly enhance the capacity of impacted competent authorities to undertake their new and/or modified AML/CFT functions e.g. Cooperative Act, 2074, Assets (Money) Laundering Prevention Act, 2064 and Assets (Money) Laundering Prevention Regulation, 2081. Recently some Nepal Acts Related to Improving Economic and Business Environment and Enhancing Investments (2025) is amended and Land Act 1964, the Forest Act 2019 and the National Park Act 1973 are halted right now, to be amended.
2. Nepal should enhance public and private sectors’ understanding of Nepal’s ML/TF risks by updating its TF risk assessment, assessing the ML/TF risks associated with legal persons and arrangements and by conducting more focused ML risk assessments on corruption, tax evasion, human trafficking, narcotics offences, environmental crime and border-related crimes e.g. MOU with different 25 agencies.
3. LEAs and Investigative Authorities and the Office of the Attorney General (OAG) should prioritize the investigation and prosecution of ML associated with all high-

risk predicate crimes at a level consistent with Nepal's overall ML risk e.g. additional LEAs are introduced under the amendments of ALPA, 2064

4. NRB's new AML/CFT Supervision Division should be appropriately resourced to deliver supervision across all NRB supervised FI sectors. Supervision should be risk-based and prioritized for commercial banks and other higher risk FIs supervised by NRB.
5. Nepal should significantly enhance risk-based AML/CFT supervision of cooperatives, casinos, DPMS and real estate agents.
6. Nepal should implement TFS for TF without delay and ensure TFS implementation by FIs and DNFBPs.
7. The FIU's goAML division should be given additional human and financial resources to expedite full adoption and operation of goAML. The goAML section of Nepal is the Financial Information Unit's (FIU) use of goAML software to report suspicious transactions, e.g. In Nepal The FIU is an independent body that receives, analyzes and shares information about suspected money laundering and terrorist financing. goAML is fully implemented in A, B & C class Banks and Financial Institutions (BFIs). FIU-Nepal has planned to integrate other major Reporting Entities (REs) such as insurance companies, securities companies, remittance companies etc.
8. Nepal should significantly enhance implementation of all preventative measures (and address TC gaps) by conducting a range of activities (including sanctioning where appropriate) to ensure all FIs and DNFBPs enhance their application of risk-based CDD and enhanced or specific measures (focused first on PEPs and BOs), apply mitigating measures commensurate with their risks, enhance FIU and regulatory reporting and apply internal controls.
9. The Department for Management of Proceeds of Crime (DMPC) should receive significantly greater human and institutional resources to undertake its function and receive cooperation and coordination from all competent authorities to enhance Nepal's ability to effectively deprive criminals from their ill-gotten gains.
10. Nepal should streamline its MLA response coordination mechanisms; and establish policies, procedures and SOPs that support LEAs and Investigative Authorities to prioritize the use of MLA and other forms of international cooperation in ML/TF and high risk predicate crime cases.

In addition to above actions, for the alteration of increased monitoring back into a satisfactory level or compliant status within global frameworks such as that established by FATF/APG requires focused efforts across various dimensions:

1. Ening Legal Frameworks:

- Continue refining existing laws related to AML/CFT (Counter Financing Terrorism) while ensuring alignment with standards.
- Enhance penalties for non-compliance or violations associated with money laundering cases significantly deter potential offenders.

2. Capacity Building & Training

- Invest substantially in training programs aimed at law enforcement officials regarding AML regulations so they can effectively investigate suspected cases.
- Encourage continuous professional education for stakeholders including banks & financial on compliance requirements.

3. Strengthening Financial Institutions:

- Modernize financial systems to reduce reliance on cash and encourage transparency.
- Addressing money laundering in Nepal requires robust policy measures, strengthened institutions and collaboration at national and international levels.
- Banks and financial institutions should implement robust internal compliance mechanisms to detect and report suspicious activities. This includes enhanced Customer Due Diligence (CDD) measures, transaction monitoring systems and regular audits.
- Make use of technology such as Artificial Intelligence and machine learning to identify patterns indicative of money laundering more efficiently.

4. Increasing Public Awareness

- Conduct nationwide awareness campaigns aimed at educating citizens about the risks associated with laundering and the importance of reporting suspicious activities.
- Communicate with civil society organizations to promote community engagement in reporting financial crimes.

5. International Collaboration:

- Engage more actively with international partners for knowledge sharing, training opportunities and technical assistance in AML/CFT practices.
- Foster relationships with neighboring countries like India and China to enhance cross-border cooperation aimed at combating money laundering.

6. Risk Assessment & Monitoring:

- Implement a comprehensive national risk assessment process that identifies specific vulnerabilities within Nepal's economy related to money laundering.
- Regularly update risk assessments based on emerging trends or shifts in illicit financial flows.

7. Collection & Analysis of AML/ CFT Data

- Develop a centralized database for tracking AML efforts across various sectors which can help streamline information sharing among law enforcement agencies, regulatory bodies and financial institutions.

8. Enhance Political Will & Governance Reforms:

- Demonstrating strong political will by prioritizing anti-corruption initiatives; ensuring accountability within public offices can bolster efforts against money laundering.
- Establish independent oversight mechanisms that hold government officials accountable for any malpractices related to AML.

Conclusion

The journey towards reducing money laundering issues in Nepal is multi-layered but not in a stage of overcome. By enhancing legal frameworks, building capacity within institutions, raising public awareness, fostering international collaboration as well as leveraging technology effectively; Nepal can improve its standing concerning FATF/APG evaluations and eventually aspire towards achieving "Green Zone" status. Continued commitment from all stakeholders; government bodies, civil society organizations and the private sector, is crucial for creating an environment conducive to integrity. A collective approach will play a vital role not only for safeguarding economic stability but also for the overall development trail of this beautiful Himalayan nation. Changing Nepal's global reputation positively while ensuring long-term prosperity among growing complexities associated with money launder threats will require out-and-out resolution and collaborative action moving forward.

References:

- APG 2023, Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Nepal,
- Economic survey, <https://www.mof.gov.np/site/publication-category/21>
- Financial_Action_Task_Force-FATF_Recommendations
- <https://apgml.org/mutual-evaluations/documents/default.aspx?pcPage=2>
- <https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2024/11/Annual-Report-2080-81>
- Sampati journal , Money Laundering Investigation Department, Government of Nepal
- The constitution of Nepal, 2015
- Third Round Mutual Evaluation Report, APG, Sydney
<https://apgml.org/members-and-observers/members/member-documents>.
- <https://kathmandupost.com/politics/>

AML CFT Supervision Regime in Nepal Rastra Bank

Abhiyan Upadhyay*

*Deputy Director

Money Laundering Prevention Supervision Division

Anti-money Laundering (AML) and Countering the Financing of Terrorism (CFT) are emerging concepts in Nepal and have been seen with great interest in the financial sector of Nepal for the past few years. AML/CFT regime in a country is guided by various factors. An appropriate supervisory mechanism is one of the major building block for an effective and enforceable AML/CFT regime. Accordingly, Nepal Rastra Bank (NRB), a central bank that regulates and supervises different kinds of entities, has been engaged in regulation and supervision with specific regard to Money Laundering/Terrorist Financing.

Overview for ML/TF Supervision in NRB

To understand ML/TF supervision regime in NRB, one has to delve into the organizational structure and various entities supervised or regulated through various departments. The following table helps us to understand various prudential regulatory and supervisory departments under NRB and various reporting entities under those departments.

S.N.	Regulatory Department	Prudential Supervisory Department	Reporting Entities
1	Banks and Financial Institutions Regulation Department (BFIRD)	Bank Supervision Department (BSD)	1. A Class Commercial Banks 2. Infrastructure Development Bank
2	Banks and Financial Institutions Regulation Department (BFIRD)	Financial Institutions Supervision Department (FISD)	1. B Class Development Banks 2. C Class Finance Companies
3	Banks and Financial Institutions Regulation Department (BFIRD)	Microfinance Institutions Supervision Department (MISD)	1. D Class Microfinance Institutions

4	Banks and Financial Institutions Regulation Department (BFIRD)	Non-Bank Financial Institutions Supervision Department (NBFISD)	1. Hire Purchase Loan Providing Companies
5	Foreign Exchange Management Department (FEMD)		2. Cooperative Bank
			3. HIDCL
			1. Remittance Companies (Foreign Currency)
			2. Money Changers
6	Payment Systems Department (PSD)	Payment Systems Department (PSD)	1. Payment System Operators (PSOs)
			2. Payment Service Providers (PSPs)

In order to perform, AML/CFT specific supervision of all the above reporting entities, Money Laundering Prevention Unit was established within Bank Supervision Department on March 2020, in the dawn of Nepal's Mutual Evaluation Process. The unit was expanded to work as separate division within Bank Supervision Department since Mid-January 2023 and since Mid-July 2024, the division, namely Money Laundering Prevention Supervision Division has been functioning independently.

In addition to the above NRB licensed or regulated entities, NRB has been entrusted as a regulatory body of Employees Provident Fund (EPF), Citizens Investment Trust (CIT) and Postal Savings Bank (PSB) (currently all the units of PSB have been merged with Rastriya Banijya Bank) on AML/CFT issues vide decision of Council of Ministers on 2075 Kartik 25. Such delegation of power has been made under Section 7na of the Asset Laundering Prevention Act, 2064.

Also, NRB is the regulatory body of A Class Commercial Banks, B Class Development Banks, C Class Finance Companies, D Class Microfinance Institutions, Infrastructure Development Bank, Remittance companies, Money changers, Payment Service Providers, Payment System Operators, Cooperative Bank and Hire purchase loan providing companies through provisions under Nepal Rastra Bank Act (2058), Banks and Financial Institutions Act (2073), Foreign Exchange Regulation Act (2019) and Payment and Settlement Act (2075).

Further, Annexure 2 of the National Strategy and Action Plan on prevention of fiscal investment on money laundering and terrorist financing (2076-81), an important document that sets specific strategies and action plan to develop a robust AML/CFT

framework in Nepal, specifically mentions NRB as the regulator of following entities under AML/CFT regime:

1. A, B, C and D Class Financial Institutions
2. Remittance Companies
3. Money Changers
4. Payment Service Providers (PSPs)
5. Employees Provident Fund
6. Citizens Investment Trust
7. Public Debt and Securities
8. Other institutions licensed by NRB

Some of the entities mentioned in the previous table that are not explicitly mentioned in the Annexure are implicitly covered under 'other institutions licensed by NRB'.

Applicable laws and regulations on ML/TF Supervision (Technical Compliance)

Asset (Money) Laundering Prevention Act, 2064(2008) and Asset (Money) Laundering Prevention Rule (2081) are pivotal documents to shape ML/TF prevention regime in Nepal. Section 7na. of the Asset (Money) Laundering Prevention Act, 2064 (2008) contains provisions on determining regulators and supervisors for reporting entities and Section 7pa of the same act mentions roles, responsibilities and rights of regulatory bodies. Chapter 3 of the Asset (Money) Laundering Prevention Rule (2081) further emphasizes on roles, responsibilities and rights of regulatory bodies.

For an effective AML/CFT regime, NRB has issued various directives that are enforceable by law. BFIRD has issued numerous sectoral directives to various regulated entities as follows:

- Directives to A, B and C Class financial institutions on AML/CFT issues in directive number 19.
- Directive to D Class Microfinance Institutions on AML/CFT issues in directive number 18.
- Directive to Infrastructure Development Banks on AML/CFT issues in directive number 17.

- Directive to EPF and CIT on AML/CFT issues.
- Directive to Hire purchase loan providing companies on AML/CFT issues.

FEMD has dedicated directive number 27 to money changers and remittance companies so as to effectively comply with AML/CFT measures. PSD has also issued directive number 14 to PSPs and PSOs (other than Banks and Financial Institutions) to comply with AML/CFT measures.

These directives are instrumental to shape ML/TF prevention regime in reporting entities that are regulated by NRB. However, without adequate supervision of reporting entities these regulations are ineffective and inefficient to obtain goals of prevention of ML/TF. So, for conducting supervision of A, B, C, D class financial institutions and infrastructure development banks, 'Manual for Supervision and Inspection of Banks and Financial Institutions on Anti Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism, 2020' has been prepared and approved to guide supervisors of those entities to adopt appropriate supervisory tools. Inspection and Supervision Bylaws (2074), Foreign Exchange Transaction Licensing and Inspection Bylaws (2077), Money changer Licensing and Inspection Bylaws (2077) and Payment System Inspection and Supervision Bylaws (2078) are some of the important documents necessary for documenting and streamlining efforts on ML/TF supervision regime in NRB.

Further, 'AML/CFT Risk based supervision manual for PSPs and PSO 2080' to supervise PSPs and PSOs and 'A Manual for AML/CFT supervision of Remittance Companies 2024' are recent supervisory manuals to guide supervisors in conducting specific supervision of relevant reporting entities. All supervisory manuals have offsite and onsite supervisory frameworks.

Evaluating and assessing the effectiveness of supervision (Effectiveness)

Financial Action Task Force (FATF), an inter-governmental body whose objectives include setting standards to combat money laundering, the financing of terrorism and the financing of proliferation of weapons of mass destruction and supporting the implementation of these standards, has issued 40 recommendations in 2012 and methodology for assessing compliance in 2013. These documents help assess the overall AML/CFT regime of a country. Specifically, to improve supervisory practices of financial institutions, FATF has issued two recommendations: Recommendation 26 (Regulation and Supervision of Financial Institutions) and Recommendation 27 (Power of supervisors). Similarly, to assess supervisory practices of regulatory authorities,

FATF has a measurement approach mentioned in Immediate Outcome number 3 where supervisors should appropriately supervise, monitor and regulate financial institutions for compliance with AML/CFT requirements commensurate with their risks.

Further, Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) has issued ‘Core principles for effective banking supervision to standardize and guide central bankers on effective banking supervision practices. Principle 8 prescribes the supervisory approach to be adopted and principle 9 emphasizes the supervisory techniques and tools. A more relevant principle with regard to AML/CFT is principle 29 which elaborates on the abuse of financial services, which comes alongside ML/TF risks.

These two guiding documents- FATF recommendations and core principles issued by BCBS- are instrumental to evaluate the efficiency of ML/TF supervision, identify the focus areas and adopt necessary changes in supervisory mechanism.

It is important to note that Nepal's recent Mutual Evaluation rating concluded Low level of effectiveness in Immediate Outcome 3, which indicated that the Immediate Outcome is not achieved or achieved to a negligible extent and fundamental improvements are needed.

With respect to NRB, the report has provided following Recommended Actions in order to strengthen AML/CFT supervisory regime:

- NRB’s new AML/CFT Supervision Division should be appropriately resourced to deliver supervision across all NRB supervised FI sectors. NRB should continue to embed and refine its risk-based supervision framework for commercial banks. This framework should also be leveraged to develop risk-based supervision across all NRB supervised sectors, with the frequency and intensity of offsite and onsite supervision determined on the basis of risk.
- Nepal should address legal/technical deficiencies relating to market entry and fit and proper requirements and actively prevent criminals and their associates from ownership or management of Financial Institutions. This should prioritise higher risk sectors such as commercial and development banks.
- All supervisors should apply proportionate and dissuasive sanctions for AML/CFT noncompliance. Casinos should also be sanctioned for engaging in illegal foreign currency or Money Value Transfer Service (MVTs) transactions in violation of the FERA.

- For the MVTs sector, Nepal should continue to promote and incentivise remittance through formal channels, while identifying and applying proportionate and dissuasive sanctions to illegal MVTs providers/hundi.
- Sector and cross-sector vulnerability analysis should be undertaken to increase understanding of risks including with cash transactions, foreign currency transactions, legal persons and arrangements, hundi, casinos, real estate, precious metals or stones and cross-border activities.

Way forward

In line with the recommended action, NRB has been continuously striving for a robust supervisory system through the newly established division. Also, requirements of fit and proper tests are being comprehensively reviewed to align with the international standards. Application of sanctions for non-compliance is being prioritized. Even with the limited resources, the activities being taken by the NRB are instrumental and leads the financial sector to pave way for other supervisors.

Digital Payment Systems: A New Avenue for Money Laundering?

- Dr. Newal Chaudhary*

Advocate at Supreme Court of Nepal,

Assistant Professor at Nepal Law Campus, Kathmandu.

Abstract:

The rise of digital payment systems has revolutionized financial transactions globally, providing unprecedented convenience and speed. However, this technological advancement has also opened new channels for illicit activities, including money laundering. This article explores the intersection of digital payment systems and money laundering, examining how these platforms, which are typically designed for convenience and inclusivity, can be exploited by criminal organizations to launder illicit funds. Through an in-depth analysis of current trends, challenges and regulatory frameworks, this piece highlights the vulnerabilities within digital payment infrastructures and discusses strategies to strengthen their resilience against financial crimes. The article draws on global case studies, reviewing regulatory responses and proposing future measures to combat the misuse of these systems for money laundering.

1. Introduction:

Over the past decade, the financial landscape has experienced an unprecedented transformation, a change driven almost entirely by the rapid proliferation of digital payment systems. What began as a few pioneering technologies designed to offer an alternative to traditional banking services has now blossomed into a global financial ecosystem, reshaping the very nature of transactions in a variety of sectors. The digital revolution in finance, spearheaded by the development of mobile banking applications, e-wallets, cryptocurrencies and peer-to-peer (P2P) payment platforms, has fundamentally redefined how both individuals and businesses engage in financial transactions, bringing with it a myriad of benefits that were previously unimaginable in the traditional financial framework. Digital payment systems, once viewed as a convenience or niche alternative, have swiftly moved into the mainstream¹. Today, millions of people worldwide rely on these systems to manage their finances. Whether its transferring funds across borders within seconds, paying for goods and services at

---

¹ Pathak, A. (2024). Digital Payment In Nepal: An Overview And Recommendations. Rupandehi Campus Journal, 4(1), 25–34. <https://doi.org/10.3126/rcj.v4i1.62916>

the click of a button, or investing in cryptocurrencies that bypass traditional banking altogether, digital payments have reshaped the global financial ecosystem. For many, these systems represent a leap toward greater financial inclusion, providing access to banking for the unbanked and under banked populations in developing regions. One of the most notable aspects of digital payment systems is the degree of anonymity they can offer. While traditional banking institutions are bound by strict **Know Your Customer (KYC)**² and **Anti-Money Laundering (AML) regulations**³, which require them to verify the identities of their customers and monitor transactions for suspicious activity, many digital platforms operate with fewer regulatory constraints. Cryptocurrencies, in particular, have gained notoriety for their potential to be used in illegal activities. *Bitcoin*, for example, while publicly celebrated for its transparency (with all transactions recorded on a decentralized ledger), is also frequently used in combination with "*mixers*" or "*tumblers*"—tools that anonymize Bitcoin transactions by pooling multiple users' funds and redistributing them—to obscure the origin of illicit funds. Moreover, privacy-centric cryptocurrencies like **Monero**⁴ and **Zcash**⁵ offer an even higher degree of anonymity, making it virtually impossible for authorities to trace transactions. Additionally, the speed with which digital payments can be executed presents a further challenge. In the past, money laundering required a complex series of transactions, often over extended periods of time, to move illicit funds through the financial system. However, digital payment platforms enable criminals to move vast sums of money across multiple jurisdictions almost instantaneously, making it difficult for regulators to detect suspicious activity before the funds disappear. This is particularly problematic in a world where financial oversight is often confined to national borders, whereas digital payment platforms operate in a borderless environment, allowing criminals to exploit inconsistencies in regulatory frameworks across different countries. **Peer-to-peer (P2P)** payment platforms represent another critical point of vulnerability in the fight against money laundering. This article aims to explore the intersection of digital payment systems and money laundering in greater detail. Examining the types of digital payment platforms that are most susceptible to exploitation, the tactics utilized by criminals and the ongoing regulatory efforts to

---

² Know Your Customer (KYC) refers to a set of guidelines and processes used by financial institutions to verify the identity of their clients.

³ Anti-Money Laundering (AML) regulations are a set of laws, policies, and procedures aimed at preventing criminals from disguising illegally obtained funds as legitimate income.

⁴ Launched in 2014, Monero is a decentralized cryptocurrency that emphasizes privacy and untraceability. It is built on the CryptoNote protocol, which allows for anonymous transactions.

⁵ Zcash was launched in 2016 as a fork of Bitcoin, offering optional privacy features through advanced cryptographic techniques. It aims to provide users with the option to transact privately.

mitigate these activities, this article strive to provide a comprehensive analysis of the inherent risks and opportunities in the digitization of financial transactions.

2. Understanding Digital Payment Systems:

In the modern financial landscape, digital payment systems have emerged as one of the most transformative and widely adopted technologies⁶. These systems represent a diverse collection of platforms and technologies designed to enable seamless, electronic financial transactions. At their core, digital payment systems eliminate the need for physical cash, allowing individuals, businesses and even governments to send and receive money electronically with unparalleled speed and efficiency. The spectrum of digital payment platforms is broad, ranging from widely used mobile payment applications to emerging decentralized cryptocurrency exchanges, peer-to-peer lending platforms and traditional electronic banking services. Despite their differences, these systems are united by one defining characteristic: the ability to move money swiftly, often bypassing the numerous intermediaries traditionally involved in financial transactions. Among the most prominent digital payment systems are mobile payment apps such as **Venmo**⁷, **Paytm**⁸ and **Google Pay**⁹. These platforms have revolutionized how people engage in everyday transactions, allowing users to make purchases, split bills, or send money to family and friends with just a few taps on their smartphones. Venmo, for example, has become a staple in the lives of millions, particularly among younger users, offering an easy and social way to transfer funds. Paytm, an Indian financial powerhouse, has similarly expanded digital payments across India, providing millions of users with the ability to pay for goods and services without needing to carry cash. Google Pay operates globally, integrating with users' bank accounts to facilitate secure and instant payments. The massive user base of these platforms reflects their popularity and ease of use and the numbers continue to grow as more consumers shift away from traditional banking methods. Beyond mobile payment apps, the rise of cryptocurrencies has further expanded the digital payment ecosystem. Platforms such as **Coinbase**¹⁰ and **Binance**¹¹ serve as exchanges where users can buy, sell and trade

---

⁶ Pathak *Supra* Note 2

⁷ Venmo is a mobile payment service owned by PayPal, primarily used in the United States. It allows users to send money to friends and family through a mobile app.

⁸ Paytm is an Indian digital payment platform that offers a wide range of financial services, including mobile wallet capabilities, bill payments, and e-commerce services.

⁹ Google Pay is a digital wallet platform developed by Google that allows users to make payments using their smartphones or computers.

¹⁰ Founded in 2012 and based in the United States, Coinbase is known for its user-friendly interface and strong regulatory compliance. It primarily targets beginners and casual investors.

cryptocurrencies like Bitcoin, Ethereum and a host of other digital currencies. Cryptocurrencies are digital or virtual currencies underpinned by cryptographic systems¹². Cryptocurrencies, which are decentralized and often pseudonymous, present a unique form of digital payment that differs significantly from traditional fiat currencies. Their decentralized nature means that they operate independently of central banks and governments, making them appealing to users seeking alternatives to conventional financial systems. Cryptocurrency exchanges, like Coinbase and Binance, act as intermediaries, providing users with the ability to convert their traditional currency into cryptocurrency and vice versa.

Traditional electronic banking services have evolved through digital transformation, now offering features similar to newer digital payment platforms. Most major banks provide online banking, allowing customers to transfer funds, pay bills and manage accounts via computers or mobile devices. While these services have existed for some time, they have adapted to meet the increasing demand for digital convenience. The primary difference between traditional banking and newer digital platforms lies in scale and speed. Traditional banks are subject to strict regulations and oversight, making them safer but slower due to more intermediaries. In contrast, digital payment systems operate with fewer bureaucratic layers, enabling near-instantaneous transactions. At the heart of the appeal of digital payment systems is their convenience. *One of the most significant advantages these platforms offer is the ease of use, which has contributed to their widespread adoption among consumers and businesses alike. Transactions that used to require a trip to the bank, a wire transfer, or even a simple check can now be completed in seconds.* The ability to initiate and complete a payment from a mobile phone or computer, without any physical interaction, has proven to be a game-changer. Whether it's paying for groceries, splitting a dinner bill, purchasing goods from an international seller, or even settling utility bills, digital payment systems allow users to move money with ease, anywhere and at any time. Another key feature is the speed with which transactions can be executed. Cross-border payments, once notoriously slow and expensive through traditional banking systems, can now be completed within seconds or minutes. This is a major advantage for businesses engaged in international trade, where speed is critical and even for individuals who need to send remittances to family

---

¹¹ Established in 2017 and originally based in China, Binance has grown to become one of the largest exchanges by trading volume. It offers a wide range of cryptocurrencies and advanced trading features, appealing to experienced traders.

¹² Investopedia. (n.d.). Cryptocurrency Explained With Pros and Cons for Investment. <https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>

members abroad. Platforms like **PayPal**¹³ and **Transfer Wise (now Wise)**¹⁴ have become synonymous with fast international transfers, often at a fraction of the cost of traditional wire transfers. The elimination of lengthy wait times and complicated processes has further cemented digital payments as the preferred method for many users around the globe. As digital payment systems gain popularity, they also present significant risks. The anonymity and speed that attract legitimate users are the same features that criminals exploit for money laundering. These systems allow for the rapid and discreet movement of illicit funds across borders, bypassing traditional banking safeguards. For example, mobile payment apps often require minimal identification to create an account, making it easy for users to remain anonymous. Cryptocurrencies offer even greater levels of anonymity, with some platforms permitting transactions without any personal information. This is further complicated by **decentralized exchanges (DEXs)**¹⁵, which facilitate trades without a central authority, hindering regulatory oversight. Criminals also utilize digital payment platforms for “**smurfing**”¹⁶, a tactic where large sums of illicit money are broken into smaller transactions to avoid detection. While smurfing has long been a method in money laundering, digital payment systems facilitate its execution. By transferring small amounts across multiple accounts, criminals effectively obscure the origins of their funds, complicating law enforcement's ability to trace these transactions.

3. How Money Laundering Occurs in Digital Payment Systems?

Money laundering is financial crime, with the aim of making illegal money into legal nature¹⁷. Money laundering, a critical financial crime, has adapted over time to exploit the evolving nature of payment systems. The fundamental goal of money laundering is

---

¹³ Established in 1998, PayPal is a widely recognized digital payment platform that allows users to send and receive money globally. It is known for its convenience and ease of use, making it a go-to choice for online shopping and personal transactions.

¹⁴ Founded in 2011, Wise specializes in international money transfers with a focus on transparency and cost-effectiveness. It uses the mid-market exchange rate without hidden fees, appealing to users looking for affordable solutions for cross-border transactions.

¹⁵ Decentralized exchanges (DEXs) are platforms that facilitate peer-to-peer cryptocurrency trading without the need for intermediaries, allowing users to maintain control over their assets. Here's a comprehensive overview of DEXs, how they operate, and their key features.
<https://www.walbi.com/articles/what-is-a-decentralized-exchange-dex-and-how-does-it-work>

¹⁶ Smurfing is a term primarily associated with money laundering, where large sums of illicit funds are broken down into smaller amounts to evade detection by financial authorities
<https://usesmileid.com/blog/smurfing-in-money-laundering>

¹⁷ Dhungel, L. N. (2019). Money Laundering Laws and Practice in Nepal. Nepal Law Review, 28(1-2), 128–139. <https://doi.org/10.3126/nlr.v28i1-2.57525>

to make illicitly obtained funds appear legitimate by passing them through a series of transactions that obscure their origin. Traditionally, this process unfolded in three key stages: placement, layering and integration. In the placement phase, illicit money is introduced into the legitimate financial system, often by depositing it into bank accounts, purchasing financial instruments, or investing in assets. Next, in the layering phase, the money is moved through various accounts, countries, or assets to obscure its origins. This stage is the most complex and critical part of the laundering process because the funds must be transferred through different channels without raising suspicion. Finally, in the integration phase, the "***cleaned***" money is reintroduced into the economy, often through investments, businesses, or high-end purchases, making it difficult to distinguish from legitimately earned income. While these three stages remain the core structure of money laundering, the emergence of digital payment systems has significantly altered the landscape, making the layering process easier and more sophisticated for criminals. These platforms have offered new tools that money launderers can exploit, particularly because they often provide the anonymity, speed and global reach necessary to make laundering operations less detectable.

a. Anonymity and Pseudonymity in Digital Payment Systems:

One of the most significant advantages that digital payment systems provide to criminals is the level of anonymity or **Pseudonymity**¹⁸ they afford. Unlike traditional banking, which typically requires extensive identity verification through Know Your Customer (KYC) protocols when opening an account, many digital platforms have minimal barriers to entry. For example, numerous mobile payment apps and digital wallets necessitate only basic information—often self-reported by the user—to create an account. In some jurisdictions, these platforms may not require any KYC verification, enabling individuals to transact with a considerable degree of anonymity. This environment creates opportunities for money launderers to establish multiple accounts using fictitious or stolen identities, allowing them to move funds without revealing their true identities. Cryptocurrencies further amplify this issue, particularly privacy-focused ones like Monero and Zcash, as well as certain configurations of Bitcoin. While Bitcoin operates on a public blockchain where all transactions are recorded, the use of mixers or tumblers can obscure the source of funds. These tools pool together

---

¹⁸ Pseudonymity refers to the practice of using a pseudonym, which is a fictitious name or identity, to conceal one's true identity. <https://brainly.com/question/32207489>

multiple transactions and redistribute them in such a way that tracing the original sources becomes exceedingly difficult.

b. Smurfing and Structuring in Digital Payments

Another tactic widely used by money launderers within digital payment systems is a method called smurfing or structuring. This involves breaking down large sums of illicit money into smaller, less suspicious amounts to avoid detection by financial institutions and regulatory authorities. In traditional money laundering schemes, banks and financial institutions are required to report large transactions over a certain threshold (e.g., \$10,000 in the United States) to authorities. However, digital payment platforms often have more lenient reporting requirements or may not have reporting mechanisms in place at all, allowing criminals to exploit this gap. Money launderers can use digital wallets, prepaid cards, or cryptocurrency accounts to deposit small amounts of money that fly under the radar of transaction monitoring systems. These smaller amounts are then transferred across multiple accounts or platforms, making it difficult to connect the dots. Because digital payment systems allow for instantaneous transfers, criminals can move money quickly between jurisdictions, further complicating efforts by regulators to track and freeze assets. This global and instantaneous nature of digital payment systems is one of the key reasons why smurfing has become an increasingly popular technique among money launderers. In the past, money laundering required time-consuming efforts to move funds across borders, involving multiple intermediaries such as banks, offshore accounts and shell companies. With digital payment systems, criminals can achieve the same results in a fraction of the time, often without ever having to interact with a traditional financial institution.

c. Exploiting Peer-to-Peer (P2P) Platforms

The rise of peer-to-peer (P2P) payment platforms, such as **Venmo**, **Cash App** and **Zelle**¹⁹, has introduced another dimension to the money laundering problem. These platforms allow users to send money directly to one another without the need for a central financial institution to mediate the transaction. While convenient and widely used for legitimate purposes, P2P platforms also offer a fertile ground for illicit activities due to their minimal oversight and often limited

---

¹⁹ Zelle is a popular peer-to-peer (P2P) payment service that allows users to send and receive money quickly and easily through their bank accounts. <https://www.zellepay.com/>

verification processes. In a typical laundering scheme using a P2P platform, a criminal might create multiple accounts using fictitious identities or recruit accomplices (known as money mules) to move illicit funds. By conducting numerous small transactions across these accounts, they can layer the illicit money, moving it in and out of different platforms until the original source of the funds is obscured. These platforms are particularly vulnerable because they often lack the sophisticated anti-money laundering (AML) protocols that traditional banks use, such as transaction monitoring systems and real-time reporting. Moreover, P2P platforms often operate on a global scale, allowing criminals to exploit the differences in regulatory frameworks across different countries. For instance, while a P2P platform in one country may have stringent KYC and AML requirements, another platform in a different jurisdiction may have lax or non-existent requirements. Criminals can exploit these inconsistencies by moving money between platforms in different countries, further complicating law enforcement efforts to trace the flow of illicit funds.

d. Cryptocurrencies and Decentralized Finance (DeFi)

The explosion of cryptocurrencies and the emergence of decentralized finance (DeFi) platforms represent one of the most significant challenges for regulators in the fight against money laundering. Cryptocurrencies like Bitcoin, Ethereum and Litecoin operate on decentralized networks, meaning there is no central authority or intermediary overseeing transactions. This decentralization offers tremendous benefits, such as increased financial inclusion and autonomy for users, but it also opens the door to illicit activities. Cryptocurrency exchanges, particularly those that operate outside of heavily regulated markets, are a popular avenue for money launderers. By converting illicit funds into cryptocurrency, criminals can move money across borders without the need for banks or payment processors. Some exchanges even offer "non-custodial" services, meaning they do not hold or manage users' funds, further reducing the level of oversight. Additionally, the rise of privacy coins and decentralized exchanges (DEXs), where users can trade cryptocurrencies directly with one another without intermediaries, has further complicated efforts to combat money laundering. These platforms are designed to be anonymous, making it nearly impossible for regulators to trace the flow of funds. The use of cryptocurrencies in money laundering schemes often involves a multi-step process. Criminals may first convert illicit funds into a popular cryptocurrency like Bitcoin. From there, they might transfer the Bitcoin to a

mixing service or tumbler, which anonymize the funds by pooling together multiple transactions. The mixed cryptocurrency is then withdrawn and traded for a privacy-focused coin like Monero, making the funds even harder to trace. Finally, the criminal can convert the privacy coin back into fiat currency through another exchange, completing the laundering process.

e. *Challenges for Law Enforcement and Regulators*

The speed and complexity of money laundering in digital payment systems present significant challenges for law enforcement agencies and regulators. In the traditional banking system, large transactions and suspicious activities can be flagged, investigated and intercepted. However, the global nature of digital payments means that funds can be transferred across multiple jurisdictions in a matter of minutes, leaving authorities with little time to act. Moreover, regulatory gaps between countries make it easier for criminals to exploit weaknesses in the system. While some countries have implemented strict KYC and AML requirements for digital payment platforms and cryptocurrency exchanges, others have been slower to adopt these measures. This creates a fragmented regulatory environment, where criminals can route illicit funds through jurisdictions with weaker regulations. Another key challenge is the decentralized and borderless nature of cryptocurrencies. Unlike traditional bank accounts, which can be frozen or seized by authorities, cryptocurrencies are stored in digital wallets that can be accessed from anywhere in the world. This makes it difficult for law enforcement to track and recover funds once they have been moved into the cryptocurrency ecosystem.

4. The Role of Cryptocurrencies in Money Laundering:

Cryptocurrencies have rapidly emerged as a key element in discussions surrounding money laundering within digital payment systems. Bitcoin, the pioneering and most widely recognized cryptocurrency, initially gained attention for its potential to revolutionize financial access, particularly for the unbanked. However, the very attributes that make cryptocurrencies appealing to legitimate users—such as Pseudonymity and decentralization—have also made them attractive to criminals seeking to launder illicit funds. Although Bitcoin transactions are recorded on a public blockchain, providing some level of transparency, the identities of the individuals or entities behind these transactions are often obscured. This anonymity, or Pseudonymity, creates significant challenges for law enforcement and financial regulators attempting to

trace the movement of illicit funds. Criminals exploit these features by moving funds through multiple cryptocurrency exchanges or converting them into privacy-focused coins like Monero and Zcash. These privacy-centric cryptocurrencies use advanced techniques to obfuscate transaction details, making it nearly impossible to trace the flow of money back to its original source. Money launderers also take advantage of "mixing" services or tumblers within the cryptocurrency space. These services pool together funds from multiple users, mix them and then redistribute the amounts in a way that conceals their origins. As a result, even when law enforcement agencies monitor the blockchain, it becomes extremely difficult to link specific transactions to illegal activities. The use of mixers adds an extra layer of complexity to the layering stage of money laundering, further distancing illicit funds from their criminal origins. Beyond privacy coins and mixers, even regulated cryptocurrency exchanges have become vulnerable to exploitation by money launderers. Criminals use sophisticated techniques to move funds between multiple digital wallets and exchanges, often crossing jurisdictional boundaries where regulatory oversight varies. This layering of funds through decentralized networks and exchanges makes it increasingly difficult for regulators to identify suspicious activity and disrupt laundering operations before they can be completed. While cryptocurrencies offer significant advantages for legitimate financial activities, they also provide powerful tools for criminals to launder money. The anonymity, speed and global accessibility of cryptocurrency transactions, combined with sophisticated tactics such as mixing and cross-platform transfers, have made cryptocurrencies a central focus in the fight against money laundering.

5. Regulatory Frameworks and Challenges:

The rise of digital payment systems has prompted governments and regulatory bodies worldwide to reevaluate their approaches to AML. Many jurisdictions have introduced specific regulations for digital payment platforms, requiring them to implement Know Your Customer (KYC) protocols and report suspicious activities to the relevant authorities. However, these efforts have met with varying degrees of success. One of the biggest challenges in regulating digital payments is the global nature of these platforms. Criminals often exploit regulatory arbitrage, moving their funds through countries with weaker AML regulations before transferring them to jurisdictions with stricter controls. This cross-border nature makes it difficult for any single government to combat money laundering on its own. The Financial Action Task Force (FATF), an international body that sets global standards for combating money laundering and terrorist financing, has sought to address these challenges by issuing guidance

specifically aimed at digital payment platforms and cryptocurrency exchanges²⁰. FATF's "travel rule," for example, requires digital payment platforms to collect and share identifying information about the parties involved in transactions, similar to the requirements placed on traditional financial institutions²¹. Despite these efforts, gaps remain. Many digital payment platforms, particularly those operating in emerging markets, still do not comply fully with international AML standards. Moreover, as digital payment technologies continue to evolve, regulators often find themselves playing catch-up, trying to address new vulnerabilities as they emerge.

6. Conclusion:

The rapid growth of digital payment systems has undeniably revolutionized the global financial landscape, bringing unprecedented levels of convenience, efficiency and access. These systems have empowered millions of people worldwide, especially in underserved regions, by providing them with the tools to participate in the formal financial system. From mobile payment apps to cryptocurrencies, digital payment platforms have democratized financial services, enabling users to transfer money across borders, conduct transactions instantly and bypass traditional banking intermediaries. However, this progress has come with significant challenges, particularly in the realm of **anti-money laundering (AML) efforts**. While digital payments offer numerous advantages for legitimate users, they have also opened new pathways for criminals seeking to hide and launder illicit funds. The **anonymity** or **Pseudonymity** offered by many digital payment platforms, combined with their **speed** and **global accessibility**, has made them particularly attractive to money launderers. These platforms have made it easier for criminals to conduct complex financial transactions that obscure the origins of illicit funds, often across multiple jurisdictions. This has created a significant hurdle for regulators and law enforcement agencies, who struggle to keep pace with the technological advancements in digital finance. The decentralized and global nature of digital payment systems, especially cryptocurrencies, introduces significant challenges. Cryptocurrencies such as Bitcoin and Monero, along with decentralized finance (DeFi) platforms, frequently operate in unregulated environments, allowing users to transfer funds independently of traditional financial institutions. This expansion of digital payments creates new obstacles for anti-money laundering (AML) efforts. Nevertheless, by implementing regulatory reforms, investing in technology and fostering international

---

²⁰ Financial Action Task Force (FATF). (n.d.). FATF: The Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>

²¹The Crypto Travel Rule Made Easy with Sumsub. <https://sumsub.com/blog/what-is-the-fatf-travel-rule/>

cooperation, we can address these risks effectively. While the future of digital payments holds great promise, it is crucial to prevent their exploitation for criminal purposes, thereby enhancing the integrity of the global financial system and protecting against misuse.

References:

1. <https://kpmg.com/kpmg-us/content/dam/kpmg/pdf/2023/rising-financial-crime-risks-in-digital-payments.pdf>
2. <https://www.irma-international.org/viewtitle/32794/?isxn=9781616921286>
3. <https://www.tripwire.com/state-of-security/managing-financial-crime-risks-digital-payments>
4. <https://www.sanctions Scanner.com/blog/the-relationship-between-digital-banking-and-financial-crime-289>
5. <https://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2023/oct/anti-money-laundering-strategies-for-digital-payment-providers.html>
6. <https://seon.io/resources/dictionary/smurfing/>
7. https://www.researchgate.net/publication/327194456_Digital_Payment_Systems_and_Money_Laundering_A_Study
8. <https://www.accenture.com/us-en/insights/banking/combating-financial-crime-digital-payments>
9. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10270-020-00761-z>
10. <https://www.pwc.com/gx/en/services/governance-risk-compliance/publications/digital-payments-and-financial-crime.html>
11. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJLMA-09-2020-0276/full/html>
12. <https://eiuperspectives.economist.com/sites/default/files/EIU-Financial-Crime-Risks-Digital-Payments.pdf>
13. <https://www.pwc.com/gx/en/services/governance-risk-compliance/publications/digital-payments-and-financial-crime.html>

Addressing Informal Financial Systems and Anti-Money Laundering Challenges in Nepal

Ram Prawesh Yadav*

*Advocate at Supreme Court of Nepal. LL.M. scholars

Abstract:

Nepal's economic landscape is characterized by its informal financial systems, including unregulated remittances and cash-based transactions, which present significant challenges to the country's anti-money laundering (AML) efforts. This article explores the intersection of these informal financial systems with AML regulations, analyzing gaps in current laws and the risks posed by unchecked financial activities. Through a detailed examination of Nepal's AML framework, it offers recommendations for strengthening enforcement, integrating emerging technologies and increasing international cooperation to combat money laundering effectively.

Keywords: *Money laundering, informal financial systems, remittances, Nepal AML, cash-based economy, regulatory framework*

I. Introduction:

Money laundering has evolved into one of the most sophisticated financial crimes globally, threatening economic stability and enabling criminal enterprises to flourish. It allows illicit funds to be integrated into the legitimate financial system, making it a major concern for governments and international institutions alike. For instance, in countries like Mexico, money laundering is intricately tied to the drug trade, where criminal organizations use complex laundering methods to disguise the origins of their profits. Similarly, in Cyprus, the banking sector has been scrutinized for being a haven for money laundering linked to international tax evasion schemes. In Nepal, the presence of a large informal financial system, fueled by unregulated remittances and cash-based transactions, complicates the battle against money laundering. This situation is not unique to Nepal; many developing countries, such as India and Bangladesh, also face challenges in regulating informal financial networks like hawala or hundi, which facilitate unmonitored cash flows outside formal banking systems. In India, the government's efforts to tackle informal cash transactions were notably exemplified by the demonetization of high-value currency notes in 2016, which was partly aimed at curbing black money and money laundering.

Despite the establishment of laws and regulations aligning with international standards, such as Nepal's Anti-Money Laundering Act 2008, enforcement remains a challenge due to the informal nature of much of Nepal's economy. A similar issue exists in Pakistan, where informal financial systems, like hawala and weak law enforcement have hampered the effectiveness of its anti-money laundering framework despite having laws in place that comply with international standards set by the Financial Action Task Force (FATF). This article aims to shed light on these unique challenges within Nepal's financial sector, delving into the informal systems that undermine AML efforts and exploring strategies for enhancing legal frameworks and enforcement mechanisms. Drawing on lessons from countries like the Philippines, which faced significant AML scrutiny and ultimately strengthened its legislation after being greylisted by FATF, Nepal can learn from these global examples. Additionally, the role of international cooperation, such as the collaboration between the U.S. and the European Union on AML practices, will be explored as a critical avenue for bolstering Nepal's own efforts in this area.

II. The Informal Financial Sector in Nepal:

Nepal's reliance on informal financial practices, particularly in rural areas, stems from a lack of access to formal banking institutions. This mirrors the situation in many developing countries where geographic isolation and limited infrastructure restrict access to formal banking, forcing populations to rely on unregulated financial networks. For example, in sub-Saharan Africa, informal savings and loans systems, known as *chamas* or *susu*, operate outside government oversight, posing challenges for anti-money laundering (AML) enforcement. These systems, like Nepal's informal financial networks, operate in a parallel economy that is difficult to monitor. Additionally, the inflow of remittances, which accounts for nearly 25% of Nepal's GDP, frequently bypasses formal banking channels, often through informal money transfer systems like *hundi*. Similarly, countries like India and Pakistan face challenges with hawala, another informal system for transferring money, which remains deeply embedded in their respective economies. In Afghanistan, the use of hawala is even more prevalent than the formal banking system, complicating the government's ability to track and regulate money transfers. These unregulated transfers create significant opportunities for money laundering, as they operate outside of governmental oversight and AML controls, making it difficult to detect illicit transactions.

AML Laws and Their Gaps:

While Nepal has made strides in its AML legislation, the gap between law and practice persists. This issue is not exclusive to Nepal. Countries such as Bangladesh and Myanmar have similarly struggled with implementing AML regulations effectively. For example, despite enacting strong laws to combat money laundering, Bangladesh has faced difficulties due to the widespread use of informal financial networks and insufficient enforcement. The Financial Information Unit (FIU) and the Department of Money Laundering Investigation (DMLI) in Nepal are at the forefront of tackling this issue, yet they face significant obstacles. A lack of resources, skilled personnel and technological infrastructure hinders the effective tracking of suspicious transactions, especially those that originate in the informal economy. This challenge is also evident in countries like Kenya, where mobile money transfer systems, such as M-Pesa, have introduced new vulnerabilities to the financial system, requiring the government to adopt more advanced technological solutions for AML purposes. Moreover, countries like Cambodia have struggled with similar resource and infrastructure gaps, leading to their inclusion on the Financial Action Task Force (FATF) grey list, signaling a need for significant improvements in AML enforcement. In Cambodia, as in Nepal, weak institutional capacity has allowed the informal economy to flourish unchecked, exacerbating the risks of money laundering. To address these issues, international examples suggest that Nepal could benefit from increased technological investment and capacity-building within its enforcement agencies. Countries like the Philippines, which previously faced FATF greylisting, managed to reform their AML enforcement through significant investment in training and infrastructure, enabling them to more effectively track illicit financial flows.

III. Technological Integration in AML Enforcement:

One of the most promising developments in AML enforcement worldwide is the integration of Artificial Intelligence (AI) and machine learning (ML) tools for real-time transaction monitoring. Countries like the United States, the United Kingdom and Singapore have already made significant strides in deploying AI-powered systems for financial crime detection. In the U.S., institutions like JPMorgan Chase and HSBC use AI algorithms to sift through vast amounts of transaction data to identify suspicious patterns indicative of money laundering, reducing the number of false positives and enhancing efficiency in compliance efforts. This has allowed authorities to focus more on high-risk transactions rather than being bogged down by routine reviews.

In Nepal, however, technological adoption in AML remains slow, with many financial institutions relying on traditional, manual methods of tracking suspicious activity. Implementing AI-driven solutions could revolutionize the country's AML efforts, enabling authorities to detect patterns of money laundering within informal networks more effectively. A prime example of AI's potential can be seen in Estonia, where the government has integrated AI into its e-Residency program. The system uses AI to monitor and flag suspicious financial activity in real time, protecting the integrity of the country's financial system.

Another example is India's Financial Intelligence Unit, which has increasingly turned to AI and ML for better detection of complex money laundering operations, especially those involving high-frequency, cross-border transactions. Nepal, similarly, could benefit from adopting these technologies to address challenges posed by the widespread use of informal financial channels like hundi.

Such integration, however, requires robust cybersecurity measures. In 2016, Bangladesh's central bank suffered a massive cyberattack, resulting in the theft of \$81 million. This highlighted the need for stronger cybersecurity protocols alongside AI implementation in AML efforts. Without these safeguards, AI tools could themselves become targets for cybercriminals seeking to exploit system vulnerabilities.

In addition to cybersecurity, successful technological integration also requires collaboration with international AML watchdogs like the Financial Action Task Force (FATF). The FATF has been at the forefront of promoting the use of new technologies in AML/CFT (Countering the Financing of Terrorism) frameworks. For instance, the FATF encourages member countries to adopt digital solutions such as blockchain technology, which offers greater transparency and traceability in financial transactions. The Netherlands, for example, has explored using blockchain for secure and transparent reporting of suspicious activities.

For Nepal, partnering with international organizations like FATF and leveraging global expertise in AI and AML technology would not only help detect and prevent financial crimes but also elevate its standing in global financial compliance. Countries like the UAE have turned to global cooperation and cutting-edge technology to significantly enhance their AML efforts, recently earning praise for improved AML compliance after being greylisted by the FATF.

IV. Strengthening International Cooperation:

Nepal's position as a developing economy with strong remittance ties to countries with more advanced AML frameworks offers an opportunity for bilateral and multilateral cooperation. Strengthening partnerships with these countries can significantly enhance Nepal's capacity to monitor cross-border money laundering activities and address vulnerabilities within its financial system. International cooperation has proven effective in other regions facing similar challenges. For example, the Egmont Group of Financial Intelligence Units (FIUs), which includes 167 member countries, promotes the exchange of financial intelligence to combat money laundering and terrorist financing on a global scale. Through membership in such organizations, countries like Nepal can gain access to crucial information and technical assistance, which can improve the detection of suspicious cross-border transactions. A key example is the cooperation between the U.S. and Mexico, where the U.S. Treasury Department works closely with Mexican authorities to monitor money laundering linked to drug cartels. This type of partnership has been instrumental in identifying illicit financial flows across borders. Nepal, with its high volume of remittances, particularly from countries like India, Qatar and Malaysia, can learn from India's cooperation with the Gulf Cooperation Council (GCC) on monitoring illegal remittance channels such as hawala. These collaborations involve sharing intelligence and coordinating regulatory responses to mitigate the risks posed by informal financial networks. Nepal could similarly engage with its major remittance-sending countries to track the flow of funds and ensure that money laundering does not occur under the guise of legitimate remittances.

Bilateral agreements are another effective mechanism for strengthening AML enforcement. For instance, Australia and China signed a landmark agreement to share financial intelligence on money laundering, which has helped both nations detect and freeze assets linked to criminal organizations. Nepal could pursue similar bilateral agreements with nations that are primary sources of remittances, as well as those with advanced AML frameworks such as the UK, the U.S. and the European Union. Moreover, multilateral organizations like the Financial Action Task Force (FATF) and the Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG) provide platforms for regional cooperation and the sharing of best practices. Nepal's ongoing efforts to comply with FATF recommendations, coupled with active participation in the APG, can help address structural weaknesses in its AML framework. For example, countries like the Philippines have benefited greatly from FATF technical support and recommendations,

leading to improved AML compliance and better monitoring of financial crime linked to remittance flows from abroad.

Additionally, Nepal can collaborate with international organizations, such as the World Bank and International Monetary Fund (IMF), which have played pivotal roles in helping developing nations strengthen their AML capacities. The IMF has helped countries like Kenya develop a more robust regulatory environment for combating money laundering by providing both financial and technical assistance. Similarly, Nepal could seek assistance to enhance its technological infrastructure and institutional capacity. By deepening its international partnerships and enhancing cooperation with other nations, Nepal can better tackle the cross-border nature of money laundering. Increased collaboration with global and regional financial intelligence units, as well as multilateral bodies, will not only fortify Nepal's defenses against money laundering but also improve its global standing in the fight against financial crimes.

V. Recommendations for Policy Reform:

To effectively combat money laundering, Nepal needs to focus on several critical areas to strengthen its AML framework and close existing gaps. Drawing from global experiences, these reforms can help Nepal address its specific challenges.

Formalization of Informal Financial Systems:

One of the primary obstacles to combating money laundering in Nepal is its reliance on informal financial systems, such as hundi. Introducing incentives for businesses and individuals to transition into the formal economy could significantly reduce the scope for illicit financial activities. For example, India's demonetization effort in 2016 sought to formalize the economy by removing high-denomination currency, thereby encouraging people to use formal banking channels. Additionally, countries like Mexico have used tax incentives to encourage informal businesses to register with the government, thus bringing more financial activities under formal regulation. Nepal could explore similar initiatives, including tax breaks for businesses that adopt digital payment systems, or providing micro-financing through formal institutions to reduce reliance on cash-based transactions.

Capacity Building:

Enhancing the capabilities of Nepal's Financial Information Unit (FIU) and Department of Money Laundering Investigation (DMLI) through advanced training, recruitment of skilled professionals and resource allocation is crucial. Countries like South Africa and

Malaysia have made significant strides by investing in specialized AML training for law enforcement and regulatory bodies, resulting in more effective investigations and prosecutions of financial crimes. Nepal can benefit from international technical assistance, much like Kenya, which collaborated with the IMF to improve the technical skills of its financial regulators. Specialized training programs on forensic accounting and financial crime detection would bolster the FIU and DMLI's ability to track and prosecute money laundering cases more effectively.

Technological Upgradation:

Investing in AI-driven AML tools will improve real-time tracking and analysis of financial transactions. In this regard, countries like Singapore have become pioneers by adopting AI-based surveillance systems that can analyze large volumes of transaction data to detect suspicious patterns. The European Union has also integrated AI technologies in its AML efforts, enabling real-time data sharing between member states to combat cross-border financial crimes. Nepal should consider partnering with technology firms and international organizations to acquire and implement AI tools tailored to its financial environment. Such systems can help Nepal's regulators track informal networks, such as hundi and identify laundering activities before they escalate.

Regulation of Remittances:

Stricter monitoring of remittance flows through the formalization of money transfer operators (MTOs) and digital financial services can mitigate money laundering risks. The Philippines, which relies heavily on remittances, has instituted stricter regulations on MTOs, ensuring that all remittances pass through formal banking channels. This has reduced the use of informal transfer systems and enhanced AML compliance. Similarly, Nigeria introduced mobile banking platforms with rigorous Know Your Customer (KYC) requirements, reducing reliance on informal remittance systems. Nepal can adopt similar strategies by incentivizing the use of digital financial services for remittance transfers, while tightening regulations to ensure that informal money transfers like hundi are minimized.

Public Awareness Campaigns:

Informing the public about the risks and penalties associated with informal financial systems can foster a culture of compliance. Australia has run successful public awareness campaigns to educate citizens about the dangers of money laundering and the importance of using formal financial systems. In India, the government has conducted

campaigns focused on the risks associated with hawala transactions and the legal consequences of engaging in such activities. Nepal could launch nationwide campaigns, especially targeting rural areas, to inform people about the benefits of using formal financial channels and the legal repercussions of participating in unregulated money transfer systems. Public education can serve as a powerful tool to shift behavior toward compliance with AML regulations.

VI. Conclusion:

Nepal's fight against money laundering is intricately tied to the structure of its economy, where informal financial systems dominate. This challenge is not unique to Nepal, as many developing countries face similar difficulties. For instance, economies like Bangladesh and Pakistan also struggle with regulating informal financial networks such as hawala and their experiences offer valuable lessons for Nepal. The persistence of such systems underscores the need for structural reforms and effective AML frameworks. Closing regulatory gaps is crucial. By looking at countries like Mexico and India, which have taken significant steps to formalize their informal economies, Nepal can learn how to introduce policies that incentivize the use of formal banking channels. Additionally, embracing technological advancements will be pivotal in modernizing Nepal's AML efforts. Countries such as Singapore and the Netherlands have demonstrated the power of AI and machine learning in detecting money laundering patterns and managing real-time financial transactions. These examples provide a blueprint for Nepal to follow as it seeks to integrate advanced technologies into its own AML framework. Fostering international cooperation will be another key element. In today's interconnected financial world, money laundering is a global issue, requiring multilateral solutions. Nepal can enhance its AML efforts by collaborating with international organizations like the Financial Action Task Force (FATF) and entering bilateral agreements with remittance-sending countries, similar to the cooperation between the U.S. and Mexico on financial intelligence. These partnerships will strengthen Nepal's ability to track cross-border money laundering activities and align with international AML standards. By addressing these challenges head-on—closing regulatory loopholes, adopting technological innovations and enhancing international collaboration—Nepal can protect its financial system from exploitation and contribute to the global effort to combat financial crime. As it strengthens its AML framework, Nepal will not only safeguard its own economic stability but also reinforce its position as a responsible member of the global financial community.

References:

Books:

- Sharman, J. C. (2011). *The Money Laundry: Regulating Criminal Finance in the Global Economy*. Cornell University Press.
- Unger, B., & Busuioc, E. M. (2007). *The Scale and Impacts of Money Laundering*. Edward Elgar Publishing.
- Levi, M. (2015). *Money Laundering and Its Regulation*. Oxford University Press.
- Reuter, P., & Truman, E. M. (2004). *Chasing Dirty Money: The Fight Against Money Laundering*. Peterson Institute for International Economics.
- Ferwerda, J. (2012). *The Economics of Crime and Money Laundering*. Edward Elgar Publishing.
- Alldridge, P. (2003). *Money Laundering Law: Forfeiture, Confiscation, Civil Recovery, Criminal Laundering and Taxation of the Proceeds of Crime*. Hart Publishing.
- Ricketts, M. (2020). *International Money Laundering Through Real Estate and Agribusiness*. Routledge.
- Hinterseer, K. (2002). *Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context*. Kluwer Law International.

Academic Articles:

- Richet, X. (2015). "Combating Money Laundering: The Case of Developing Countries." *Journal of Money Laundering Control*.
- Passas, N. (2003). "Informal Value Transfer Systems and Criminal Organizations: A Study of the Hawala System." United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Report.
- Levi, M. (2019). "Technological Innovation in Anti-Money Laundering Compliance: Balancing Risk and Rewards." *Crime, Law and Social Change*.
- Masciandaro, D., & Tilley, S. (2010). "Money Laundering and Economic Growth: The Role of Institutional Quality." *Journal of Banking & Finance*.
- Naylor, R. T. (2004). "Wages of Crime: Black Markets, Illegal Finance and the Underworld Economy." *Journal of International Economics*.
- Pieth, M. (2017). "The Global Anti-Money Laundering Regime: Limits and Possibilities." *International Criminal Law Review*.

Reports:

- Financial Action Task Force (FATF). (2023). "FATF Guidance on the Risk-Based Approach to Combating Money Laundering and Terrorist Financing."
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2022). "World Drug Report: Trends in Money Laundering Related to Drug Trafficking."
- International Monetary Fund (IMF). (2020). "Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT) in Emerging Economies."
- World Bank. (2019). "The Role of Informal Financial Systems in Developing Economies: A Focus on Remittances."
- Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). (2021). "Annual Report on Money Laundering and Terrorist Financing Trends in Asia."
- Egmont Group of Financial Intelligence Units. (2020). "Enhancing Cross-Border AML Cooperation: A Report on Global Trends."

Case Studies & Legal References:

- Financial Conduct Authority (FCA). (2019). "The Role of Financial Institutions in AML Compliance: A Case Study of HSBC."
- U.S. Department of Justice. (2020). "Case Study: The Money Laundering Operations of the Sinaloa Cartel."

Inside the Dark Web: Uncovering the Shadowy Financial Networks of Money Laundering in Internet World

Dibya Das Tharu*

*B.A.LL.B Student at Chakrabarti HaBi Education Academy,
Purbanchal University.*

I. Introduction:

The advent of the internet has revolutionized nearly every aspect of modern life, including the way financial transactions are conducted. While this digital transformation has brought numerous benefits, it has also given rise to new forms of criminal activity. Among these, the emergence of *dark web economies*¹²¹ and their symbiotic relationship with money laundering practices have become a significant concern for law enforcement agencies, financial institutions and policymakers worldwide. The dark web, a part of the internet that is intentionally hidden and requires specific software or configurations to access, has become a haven for illicit activities¹²². Unlike the *surface web*¹²³ that most internet users interact with daily, the dark web offers a level of anonymity that attracts individuals and organizations engaged in illegal operations. This anonymity, coupled with the use of *cryptocurrencies*¹²⁴, has created a perfect storm for the proliferation of hidden financial networks that operate beyond the reach of traditional regulatory mechanisms. This article aims to provide a comprehensive exploration of dark web economies and their intricate connection to money laundering practices. Examining the technologies, methodologies and economic structures that underpin these hidden financial networks, we seek to shed light on a complex and often misunderstood aspect of the digital underground. Our investigation will cover a wide range of topics, from the types of goods and services traded on dark web marketplaces

---

¹²¹ The dark web economy is a complex and lucrative underground market that thrives on anonymity and unregulated transactions. It encompasses various illicit activities, including the sale of drugs, weapons, stolen data, and hacking services.

¹²² <https://www.proofpoint.com/us/threat-reference/dark-web>

¹²³ The surface web refers to the portion of the internet that is readily accessible and indexed by standard search engines like Google, Bing, and Yahoo. This segment constitutes about 4% of the entire internet, making it the most commonly used and familiar part for everyday users. It includes a wide array of content such as websites, blogs, news articles, social media platforms, and online services that can be easily found through typical search queries.

¹²⁴ Cryptocurrencies are digital or virtual currencies that utilize cryptography for security, making them difficult to counterfeit or double-spend.

to the sophisticated money laundering techniques employed to integrate illicit funds into the legitimate financial system.

II. The Dark Web: An Overview:

To understand the economies that thrive on the dark web, it is essential first to grasp the nature of this hidden part of the internet. The *dark web is a subset of the deep web, which refers to any part of the World Wide Web that is not indexed by standard search engines*. While the deep web includes many *legitimate and benign areas, such as private databases and academic resources*, the dark web is specifically designed for *anonymity*. Access to the dark web typically requires **specialized software, with the Tor (The Onion Router)**¹²⁵ browser being the most commonly used tool. Tor uses a series of encrypted relays to route internet traffic, making it extremely difficult to trace the origin or destination of data packets. This anonymity has made the dark web attractive for various purposes, both legitimate (such as protecting privacy and circumventing censorship) and illicit. The architecture of the dark web creates a digital landscape where users can operate with a high degree of anonymity. This feature has made it an ideal platform for hosting marketplaces that deal in illegal goods and services. These marketplaces, often referred to as "*darknet markets*"¹²⁶ or "*cryptomarkets*"¹²⁷, form the backbone of dark web economies.

III. Dark Web Marketplaces: The New Black Markets:

Dark web marketplaces operate similarly to legitimate e-commerce platforms, with a few crucial differences. These online bazaars offer a wide array of illegal products and services, ranging from drugs and weapons to stolen data and hacking tools. The most infamous of these was the *Silk Road*¹²⁸, which operated from 2011 to 2013 before being

---

¹²⁵ Tor, short for The Onion Router, is a free and open-source software designed to enable anonymous communication over the internet. It accomplishes this by routing users' internet traffic through a series of volunteer-operated relays, effectively obscuring their IP addresses and online activities.

¹²⁶ Darknet markets are online platforms that operate on the dark web, primarily facilitating the sale of illicit goods and services. These markets utilize cryptocurrencies for transactions to ensure anonymity and security for both buyers and sellers.

¹²⁷ Cryptomarkets are online platforms that facilitate the buying and selling of goods and services, primarily focusing on illicit items such as drugs, stolen data, and counterfeit products. These markets operate on the dark web, often using cryptocurrencies to ensure anonymity and security for users.

¹²⁸ Silk Road was a groundbreaking darknet marketplace that emerged in 2011, allowing users to buy and sell a wide range of goods and services, primarily illicit items, while maintaining anonymity. Founded by **Ross Ulbricht** under the pseudonym "Dread Pirate Roberts," Silk Road operated on the Tor network, which obscured user identities and facilitated secure transactions using cryptocurrencies, mainly Bitcoin.

shut down by the FBI¹²⁹. However, the closure of Silk Road did little to stem the tide of dark web commerce, as numerous successors quickly emerged to fill the void. These marketplaces employ various techniques to ensure anonymity and security for both buyers and sellers. In addition to accessing the sites through Tor, transactions are typically conducted using cryptocurrencies, most commonly **Bitcoin**¹³⁰. Many markets also implement escrow services to build trust between parties and reduce the risk of fraud. The types of goods and services available on dark web marketplaces are diverse and constantly evolving. Some of the most common categories include:

- **Drugs:** A wide variety of illegal narcotics, prescription medications and drug precursors are readily available on the dark web. These range from cannabis and cocaine to more potent synthetic drugs¹³¹.
- **Stolen Data:** Personal information, credit card details and login credentials for various services are frequently traded. This data is often obtained through hacking or data breaches and can be used for identity theft or financial fraud¹³².
- **Counterfeit Goods:** Fake currency, forged documents (such as passports and driver's licenses) and counterfeit luxury items are popular commodities¹³³.
- **Weapons:** Firearms, ammunition and other weapons are sold on some marketplaces, although many dark web markets prohibit these listings due to the high risk they pose¹³⁴.
- **Hacking Tools and Services:** Malware, exploit kits and hacking-as-a-service offerings cater to cybercriminals of varying skill levels¹³⁵.
- **Illegal Services:** These can include contract killing, human trafficking and other nefarious activities, although the authenticity of many of these services is often questionable¹³⁶.

---

¹²⁹ <https://www.fbi.gov/history/artifacts/ross-william-ulbrichts-laptop>

¹³⁰ Bitcoin is the first and most widely recognized cryptocurrency, designed to facilitate peer-to-peer transactions without the need for a central authority. It was introduced in 2009 by an anonymous entity known as Satoshi Nakamoto, who outlined its underlying technology in a white paper titled "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System."

¹³¹ <https://www.incb.org/incb/en/news/press-releases/2024/the-role-of-the-internet-in-drug-trafficking-and-drug-use-is-highlighted-in-the-international-narcotics-control-board-annual-report.html>

¹³² <https://www.investopedia.com/terms/i/identitytheft.asp>

¹³³ <https://shuftipro.com/blog/top-10-forged-id-documents-on-the-dark-web-in-2023/>

¹³⁴ [https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2021-](https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2021-03/ti622_illicit_firearms_and_other_weapons_on_darknet_markets.pdf)

[03/ti622_illicit_firearms_and_other_weapons_on_darknet_markets.pdf](https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2021-03/ti622_illicit_firearms_and_other_weapons_on_darknet_markets.pdf)

¹³⁵ <https://preyproject.com/blog/dark-web-cyber-threats>

¹³⁶ <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/faqs.html>

The economic model of these marketplaces is built on trust and reputation. Vendors build profiles with customer reviews and ratings, similar to legitimate e-commerce platforms. This system helps buyers make informed decisions and incentivizes sellers to provide quality products and services to maintain their standing in the community.

IV. Cryptocurrencies: The Lifeblood of Dark Web Economies:

The rise of cryptocurrencies has been instrumental in the growth and sustainability of dark web economies. *Bitcoin, introduced in 2009, was the first decentralized digital currency and quickly became the preferred method of payment on dark web marketplaces.* The pseudo-anonymous nature of Bitcoin transactions, combined with the ability to transfer funds globally without the need for traditional financial institutions, made it an ideal fit for illicit online commerce. While Bitcoin remains a popular choice, other cryptocurrencies have gained traction in dark web economies. Privacy-focused coins like Monero and Zcash offer enhanced anonymity features that make tracing transactions even more challenging. These currencies use advanced cryptographic techniques such as ring signatures, stealth addresses and zero-knowledge proofs to obscure transaction details. The use of cryptocurrencies in dark web transactions presents several advantages for participants:

- **Anonymity:** While not completely anonymous, cryptocurrencies offer a higher degree of privacy compared to traditional financial systems¹³⁷.
- **Global Reach:** Cryptocurrency transactions can be conducted across borders without the need for intermediaries or currency conversion¹³⁸.
- **Speed:** Transactions can be completed quickly, often within minutes, regardless of the physical location of the parties involved¹³⁹.
- **Irreversibility:** Once confirmed, cryptocurrency transactions cannot be reversed, reducing the risk of chargebacks or payment disputes¹⁴⁰.

However, the reliance on cryptocurrencies also introduces vulnerabilities and challenges:

- **Volatility:** The value of cryptocurrencies can fluctuate wildly, introducing financial risk for both buyers and sellers¹⁴¹.

---

¹³⁷ <https://www.chainalysis.com/blog/privacy-coins-anonymity-enhanced-cryptocurrencies/>

¹³⁸ <https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>

¹³⁹ Ibid

¹⁴⁰ Ibid

- **Technical Barriers:** Using cryptocurrencies securely requires a certain level of technical knowledge, which can be a barrier for some users¹⁴².
- **Traceability:** Despite their pseudo-anonymous nature, many cryptocurrencies leave a public trail of transactions that can potentially be analyzed to identify patterns and link identities¹⁴³.

The interplay between cryptocurrencies and dark web economies has led to the development of specialized services designed to further obscure the flow of funds. These include mixing services (*also known as tumblers*¹⁴⁴) and atomic swaps, which aim to break the link between the source and destination of cryptocurrency transactions.

V. Money Laundering in the Digital Age:

Money laundering, the process of making illegally obtained funds appear legitimate, has been a persistent challenge for law enforcement agencies and financial institutions. The emergence of dark web economies and cryptocurrencies has introduced new complexities to this age-old criminal practice. In the context of dark web economies, these stages have been adapted and, in some cases, streamlined. The use of cryptocurrencies often combines the placement and layering stages, as the pseudo-anonymous nature of these digital assets provides an initial layer of obfuscation.

Several techniques are commonly employed to launder money derived from dark web activities:

- **Cryptocurrency Mixing:** This involves using services that pool together cryptocurrency from multiple sources and then redistribute it, making it difficult to trace the original source of the funds¹⁴⁵.
- **Chain Hopping:** Criminals convert one cryptocurrency to another, often multiple times, to create a complex trail that's challenging to follow¹⁴⁶.

---

¹⁴¹ Ibid

¹⁴² Ibid

¹⁴³ https://www.researchgate.net/publication/335349955_Deanonimization_and_Linkability_of_Cryptocurrency_Transactions_Based_on_Network_Analysis

¹⁴⁴ The term "tumblers" in the context of cryptocurrencies refers to services that enhance privacy by obfuscating transaction histories. These services mix or "tumble" coins from various users to make it difficult to trace the origin of funds, thereby improving anonymity for users who wish to obscure their financial activities.

¹⁴⁵ <https://d-central.tech/bitcoin-mixers-explained-balancing-anonymity-and-transparency/>

¹⁴⁶ <https://www.mishcon.com/news/chain-hopping-money-laundering-services-a-hot-target-for-enforcement>

- **Peer-to-Peer (P2P) Exchanges:** These platforms allow users to trade cryptocurrencies directly with each other, often with less stringent Know Your Customer (KYC) requirements than traditional exchanges¹⁴⁷.
- **Online Gambling:** Cryptocurrency casinos and betting platforms can be used to convert illicit funds into seemingly legitimate gambling winnings¹⁴⁸.
- **Prepaid Cards:** Some criminals convert cryptocurrency into prepaid debit cards, which can then be used for everyday purchases or to withdraw cash from ATMs¹⁴⁹.
- **Real Estate and High-Value Goods:** Purchasing property or luxury items with cryptocurrency can be a way to convert digital assets into tangible, valuable possessions¹⁵⁰.
- **Shell Companies:** Creating or using existing shell companies to receive and transfer funds can add layers of complexity to financial trails¹⁵¹.

The integration stage often involves converting cryptocurrencies back into fiat currency through various means, including over-the-counter trades, cryptocurrency ATMs, or complicit exchanges with lax compliance standards.

VI. Law Enforcement Challenges and Responses

The hidden nature of dark web economies and the sophisticated money laundering techniques employed by criminals present significant challenges for law enforcement agencies. Traditional investigative methods are often inadequate in this digital landscape, necessitating new approaches and technologies.

Some of the key challenges faced by law enforcement include:

- **Anonymity:** The use of anonymizing networks like Tor and privacy-focused cryptocurrencies makes it difficult to identify the individuals behind illegal activities.

---

¹⁴⁷ <https://www.investopedia.com/terms/p/ptop.asp>

¹⁴⁸ <https://complyadvantage.com/insights/online-gambling-money-laundering/>

¹⁴⁹ <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/prepaid-cards-dark-underbelly-hides-potential-financial-sector-pain-58131927>

¹⁵⁰ <https://www.investopedia.com/non-fungible-tokens-nft-5115211>

¹⁵¹ <https://www.idnow.io/glossary/layering-in-money-laundering/>

- **Jurisdiction:** Dark web operations often span multiple countries, complicating investigations and prosecutions due to varying legal frameworks and the need for international cooperation.
- **Technological Sophistication:** Criminals operating on the dark web are often highly tech-savvy, employing advanced encryption and operational security measures.
- **Rapid Evolution:** Dark web marketplaces and money laundering techniques evolve quickly in response to law enforcement efforts, creating a constant cat-and-mouse game.
- **Resource Constraints:** Investigating cyber-enabled crimes requires specialized skills and tools, which can strain the resources of law enforcement agencies.

Despite these challenges, law enforcement agencies have achieved some notable successes in combating dark web economies and associated money laundering activities. These efforts often involve a combination of traditional investigative techniques and cutting-edge technological solutions.

Some of the strategies and tools employed by law enforcement include:

- **Blockchain Analysis:** Advanced software tools are used to analyze cryptocurrency transactions, identifying patterns and linking pseudonymous addresses to real-world identities¹⁵².
- **Undercover Operations:** Law enforcement agents infiltrate dark web forums and marketplaces to gather intelligence and build cases against key players.
- **Cooperation with Cryptocurrency Exchanges:** Many legitimate exchanges now work closely with law enforcement, implementing robust KYC procedures and reporting suspicious activities.
- **International Collaboration:** Agencies like Europol and Interpol facilitate cooperation between countries to tackle cross-border cybercrime.
- **Seizure of Servers:** Physical seizure of servers hosting dark web marketplaces can provide valuable evidence and disrupt operations.

---

¹⁵²

https://www.researchgate.net/publication/380767108_Blockchain_transaction_analysis_a_comprehensive_review_of_applications_tasks_and_methods

- **Machine Learning and AI:** These technologies are increasingly used to process large volumes of data and identify suspicious patterns in financial transactions.
- **Legal and Regulatory Measures:** Governments are implementing new laws and regulations to address the challenges posed by cryptocurrencies and dark web activities.

Notable law enforcement operations have included the takedown of major dark web marketplaces like AlphaBay and Hansa in 2017¹⁵³ and more recently, the disruption of Hydra Market in 2022. These operations not only shut down significant illicit marketplaces but also yielded valuable intelligence that led to numerous arrests and the seizure of substantial assets¹⁵⁴.

VII. The Future of Dark Web Economies and Money Laundering

As technology continues to advance and regulatory landscapes evolve, the future of dark web economies and associated money laundering activities is likely to be characterized by increased sophistication and adaptation. Several trends and developments are expected to shape this landscape in the coming years such as:

- **Decentralized Finance (DeFi):** The growth of DeFi platforms, which operate without centralized intermediaries, may create new opportunities for money laundering. These platforms often prioritize privacy and can be more challenging to regulate than traditional financial institutions.
  - **Privacy-Enhancing Technologies:** Advancements in technologies like zero-knowledge proofs and homomorphic encryption could make financial transactions even more private and difficult to trace.
  - **Quantum Computing:** The advent of practical quantum computing could potentially break current encryption standards, necessitating the development of quantum-resistant cryptography for both legitimate and illicit purposes.
  - **Artificial Intelligence and Machine Learning:** These technologies will play an increasingly important role in both perpetrating and detecting financial crimes, leading to an AI arms race between criminals and law enforcement.
- Regulatory Developments:** As governments and international bodies become more aware of the challenges posed by dark web economies, we can expect more

¹⁵³<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/massive-blow-to-criminal-dark-web-activities-after-globally-coordinated-operation>

¹⁵⁴ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1745-9133.12647>

comprehensive and stringent regulations targeting cryptocurrencies and online marketplaces. Increased Mainstream Adoption of Cryptocurrencies: As digital currencies become more widely accepted, the line between legitimate and illicit use may blur, creating new challenges for regulators and law enforcement. Evolution of Dark Web Marketplaces: Future marketplaces may become more decentralized and resilient, making them harder to shut down through traditional means.

- **Cross-Chain Transactions:** The ability to conduct transactions across different blockchain networks may further complicate efforts to trace the flow of illicit funds. Integration with IoT and Smart Contracts: *The Internet of Things (IoT)*¹⁵⁵ and smart contract technologies could be exploited to create more complex and automated money laundering schemes. *Biometric Spoofing*¹⁵⁶: As biometric authentication becomes more common in financial transactions, we may see an increase in sophisticated spoofing techniques to bypass these security measures.

VIII. Conclusion:

Dark web economies and their associated money laundering activities represent a complex and evolving challenge at the intersection of technology, finance and criminal behavior. The anonymous nature of the dark web, combined with the pseudonymous characteristics of cryptocurrencies, has created an environment where illegal activities can flourish beyond the reach of traditional law enforcement and regulatory mechanisms. The impact of these hidden financial networks extends far beyond the digital realm, affecting legitimate economies, undermining financial institutions and posing significant challenges to global security and governance. As criminals continue to exploit technological advancements to conceal their activities, law enforcement agencies, financial institutions and cybersecurity professionals must constantly innovate and adapt their strategies. The fight against dark web economies and money laundering requires a multifaceted approach that combines technological solutions, international cooperation, regulatory frameworks and ethical considerations. It necessitates a delicate balance between preserving individual privacy rights and ensuring the integrity of global financial systems. In conclusion, while the dark web and cryptocurrencies have

---

¹⁵⁵ The Internet of Things (IoT) refers to the network of interconnected devices that communicate and exchange data over the internet, enabling automation and enhanced efficiency across various sectors. This technology encompasses a wide range of applications, from smart homes to industrial automation, significantly impacting daily life and business operations.

¹⁵⁶ Biometric Spoofing refers to the deceptive practice of presenting fake biometric samples—such as fingerprints, facial scans, or iris patterns—to bypass security systems that rely on biometric identification. This type of attack is classified as a "presentation attack" and poses significant challenges to the integrity of biometric authentication methods.

undoubtedly facilitated new forms of criminal activity, they have also spurred innovation in financial technologies and privacy protection. The key moving forward will be to harness these technological advancements for the benefit of society while minimizing their potential for misuse. This will require ongoing research, international cooperation and a commitment to balancing security concerns with individual rights and freedoms.

References:

- <https://hackernoon.com/the-dark-side-of-digital-currency-money-laundering-on-the-dark-web>
- <https://verafin.com/2024/03/dark-web-inside-the-internets-underworld/>
- <https://pideeco.be/articles/dark-web-and-money-laundering/>
- <https://www.wearethemis.com/uk/insight/financial-crime-research/the-dark-side-of-the-dark-web/>
- <https://www.equifax.co.uk/resources/identity-protection/how-financial-crimes-are-hidden-in-the-dark-web.html>
- <https://www.cnbc.com/2023/05/26/money-laundering-on-the-dark-web-a-comprehensive-overview.html>
- <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2023/01/10/understanding-money-laundering-in-cryptocurrency/?sh=4f1b8f3e7e9c>
- <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JFC-09-2019-0105/full/html>
- <https://www.coindesk.com/policy/2023/03/15/exploring-the-connection-between-cryptocurrencies-and-money-laundering/>
- <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-58596234>
- <https://www.technologyreview.com/2023/07/15/darknet-markets-new-age-money-laundering/>

Integration of Artificial Intelligence in AML/CFT Monitoring Systems in Nepal

Bivek Chaudhary*

* B.A.LL.B Student at Nepal Law Campus,
Tribhuvan University, Faculty of Law.

Abstract

The financial sector's rapid digitization and globalization have brought about significant benefits, but they have also increased vulnerabilities to money laundering (AML) and terrorist financing (CFT). In this context, the application of Artificial Intelligence (AI) is gaining momentum as a key tool for addressing the growing complexities in AML/CFT compliance. AI technologies like machine learning (ML), natural language processing (NLP) and advanced analytics are revolutionizing the way financial institutions detect, prevent and report suspicious activities. This article explores how AI can be integrated into AML/CFT systems to enhance their effectiveness, reduce operational costs and ensure regulatory compliance. Furthermore, the article delves into the challenges, including ethical concerns, data privacy and algorithmic bias, that arise when implementing AI in this sector. Special attention is given to the case of Nepal, where emerging regulations, technological readiness and the financial sector's reliance on traditional methods present unique opportunities and challenges for AI integration. This comprehensive analysis offers insights into how AI can transform AML/CFT frameworks globally and in Nepal, contributing to a more secure and transparent financial system.

Keywords: Artificial Intelligence, AML, CFT, Machine Learning, Financial Institutions, Compliance, Regulatory Technology, Nepal, Money Laundering, Terrorist Financing, Ethics in AI, Data Privacy, Algorithmic Bias

I. Introduction:

In the past few decades, the global financial system has experienced unprecedented growth, driven by the widespread integration of advanced technologies. These innovations have significantly enhanced the speed, efficiency and convenience of financial transactions, fostering economic globalization and increasing access to financial services¹⁵⁷. Digital banking platforms, mobile money systems, blockchain

---

¹⁵⁷ Wided Dafri, Reema Al-Qaruty, *Challenges and opportunities to enhance digital financial transformation in crisis management*, Social Sciences & Humanities Open, Volume 8, Issue 1, 2023, 100662, ISSN 2590-2911,

technology and cross-border payment systems have reshaped the financial landscape, allowing individuals and businesses to transfer money instantly across the globe¹⁵⁸. However, this rapid evolution has also made the financial system more vulnerable to risks, particularly in the areas of money laundering (AML) and terrorist financing (CFT). As financial transactions become more complex and borderless, the challenges of detecting and preventing illicit financial activities have grown exponentially. Money laundering—the process of disguising illegal funds to make them appear legitimate—has evolved into sophisticated schemes that are difficult to trace. Money laundering is the process of “*cleaning*” the profits of criminal activity, such as drug trafficking or human smuggling. The end goal is to mask illegal profits as having come from legitimate sources. When left unchecked, “money laundering has potentially devastating economic, security and social consequences¹⁵⁹. Terrorist financing, the practice of using legitimate financial channels to fund illegal activities, poses similar challenges. Likewise it *the act of providing financial support to terrorists or terrorist organizations to enable them to carry out terrorist acts or to benefit any terrorist or terrorist organization*¹⁶⁰. Financial institutions, as critical gatekeepers of the financial system, have a legal and ethical responsibility to implement robust AML/CFT frameworks that prevent these activities and ensure that financial systems are not exploited for criminal purposes. However, traditional AML/CFT methods have proven increasingly inadequate in managing the vast scale and complexity of modern financial transactions.

The limitations of rule-based systems, which rely on predefined criteria to flag suspicious activities, have become apparent. These systems often generate a high volume of false positives—alerts for transactions that appear suspicious but are ultimately benign—leading to inefficiencies and increased compliance costs. Additionally, such systems are unable to adapt quickly to the evolving techniques used by money launderers and terrorist financiers, who continuously exploit new technologies and loopholes in regulatory frameworks. As a result, financial institutions are increasingly looking to Artificial Intelligence (AI) as a powerful solution to modernize and enhance their AML/CFT efforts. AI’s potential in the fight against financial crime is vast. Leveraging advanced technologies such as machine learning, natural language processing and big data analytics, AI offers unprecedented capabilities in detecting suspicious behavior, predicting patterns of financial crime and automating

---

<https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100662>.(<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S259029112300267X>)

¹⁵⁸ TechAhead. (2023). How digital payments and currencies are changing the global financial landscape. TechAhead. <https://www.techaheadcorp.com/blog/how-digital-payments-and-currencies-are-changing-the-global-financial-landscape/>

¹⁵⁹ Alessa. (n.d.). 3 stages of money laundering. Alessa. <https://alessa.com/blog/3-stages-of-money-laundering>

¹⁶⁰ Bank Negara Malaysia. (n.d.). What is terrorism financing? Anti-Money Laundering and Counter Financing of Terrorism. <https://amlcft.bnm.gov.my/what-is-terrorism-financing>

the compliance process¹⁶¹. AI systems can process vast amounts of transactional data in real time, identify complex patterns of anomalous behavior that may elude human analysts and continuously learn and improve as they are exposed to new data¹⁶². These systems are not only more accurate than traditional methods but also more efficient, enabling financial institutions to streamline their compliance processes and allocate resources more effectively. In the context of AML/CFT, AI-driven technologies can help financial institutions move beyond reactive approaches—where suspicious transactions are flagged only after they occur and adopt more proactive strategies. AI can enable real-time transaction monitoring, dynamic risk assessment and predictive analytics, allowing institutions to detect and prevent illicit activities before they escalate¹⁶³. This shift is crucial in today's fast-paced financial environment, where time is of the essence in preventing funds from being laundered or used to finance terrorism.

This article explores the integration of AI into AML/CFT systems, providing a comprehensive analysis of its potential benefits and the challenges associated with its implementation. It examines how AI can revolutionize compliance efforts by enhancing detection capabilities, reducing operational costs and improving the overall efficiency of monitoring systems. Additionally, the article delves into the ethical, regulatory and technological challenges that financial institutions face when adopting AI, particularly in emerging markets like Nepal. Nepal's financial sector, while relatively small, is exposed to risks associated with informal financial networks, cross-border transactions and limited regulatory oversight. The country presents a unique case for understanding both the opportunities and the obstacles of AI integration in AML/CFT frameworks. Through this detailed analysis, the article aims to offer insights into how AI can be harnessed to address the global challenge of financial crime while considering the specific context of Nepal. As the financial landscape continues to evolve, AI holds the potential to become a cornerstone of AML/CFT efforts worldwide, ensuring that financial systems remain secure, transparent and resilient in the face of growing threats.

II. Evolution of AML/CFT Monitoring Systems:

Effective anti-money laundering and combating the financing of terrorism (AML/CFT) policies and measures are key to the integrity and stability of the international financial system and member countries' economies. Money laundering (ML) and related underlying crimes (the so-called “predicate offenses” or “predicate crimes”), as well as Terrorist Financing (TF) and the financing of the proliferation of weapons of mass

---

¹⁶¹ *The use of AI in arresting financial crime.* Observer Research Foundation. <https://www.orfonline.org/research/the-use-of-ai-in-arresting-financial-crime>

¹⁶² AI anomaly detection: *What it is and how it works.* TechMagic. <https://www.techmagic.co/blog/ai-anomaly-detection/>

¹⁶³ *Stay ahead of AML risks with real-time transaction monitoring.* Flagright. <https://www.flagright.com/post/stay-ahead-of-aml-risks-with-real-time-transaction-monitoring>

destruction (WMD) or *Proliferation Financing (PF)* ¹⁶⁴ are crimes with economic effects—they can threaten the integrity and stability of a country’s financial sector and a country’s external stability more generally¹⁶⁵. They can result in destabilizing “*hot money*” resulting from inflows and outflows, as well as in banking crises, ineffective revenue collection, broader governance weaknesses, reputational risks for international financial centers and loss of correspondent banking relationships (CBRs). In an increasingly interconnected world, the harm done by these crimes is global, affecting the integrity and stability of the international financial system. AML/CFT policies and measures are designed to prevent and combat these crimes and are essential to protect the integrity and stability of financial markets and the global financial system¹⁶⁶. The journey of Anti-Money Laundering (AML) and Counter-Terrorist Financing (CFT) monitoring systems has undergone profound transformations since their inception, driven by the growing complexity of global financial systems and the continuous efforts to combat financial crimes¹⁶⁷. Initially, AML/CFT frameworks were manual and highly labor-intensive, relying on human oversight to monitor and analyze financial transactions. Compliance programs were staffed by large teams of compliance officers who meticulously scrutinized transaction records, customer details and flagged suspicious activities. These compliance officers were responsible for identifying red flags such as unusual transaction patterns or activities inconsistent with a customer’s profile, then preparing reports for regulatory authorities. While these manual processes were somewhat effective in earlier financial environments, their ability to handle the increased scale of modern financial transactions was limited. The rapid expansion of the global economy, cross-border trade and the rise of digital financial services such as online banking platforms and cryptocurrencies vastly increased the volume, complexity and speed of transactions. Financial institutions were soon overwhelmed by the sheer number of daily transactions, making it nearly impossible for manual monitoring systems to keep pace with the emerging threats posed by sophisticated money laundering schemes and terrorist financing networks.

To address these growing challenges, the introduction of rule-based systems marked a significant milestone in the evolution of AML/CFT frameworks. These systems represented the first technological step toward automating the monitoring process. implementing predefined rules and risk criteria, such as large transaction amounts or

---

¹⁶⁴ Proliferation financing (PF) refers to the provision of funds or financial services that support the development, acquisition, or use of weapons of mass destruction (WMD), including nuclear, chemical, and biological weapons. This financing poses significant global security threats, as it enables state and non-state actors to circumvent legal restrictions and acquire materials necessary for their illicit activities.

¹⁶⁵ Fourth Round Mutual Evaluation Report. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/mer/India-MER-2024.pdf.coredownload.inline.pdf>

¹⁶⁶ Anti-money laundering and combating the financing of terrorism. <https://www.imf.org/en/Topics/Financial-Integrity/amlcft>

¹⁶⁷ Institute of Chartered Accountants of Nepal. (2023). Report on AML/CFT compliance. https://en.ican.org.np/_browsable/file/qab/Report_september_2023.pdf

activities involving high-risk jurisdictions, financial institutions could programmatically flag transactions that appeared suspicious. This shift allowed institutions to streamline compliance processes, reducing the burden on human analysts and improving efficiency in the early detection of illicit activities. However, despite their advantages, rule-based systems also revealed major limitations. One of the key drawbacks of rule-based systems¹⁶⁸ is their reliance on static criteria. While these systems can automatically flag activities that meet specific risk parameters, they lack the flexibility to adapt to evolving patterns of financial crime. For example, sophisticated money launderers and terrorist financiers often modify their methods to circumvent detection, finding loopholes in regulatory frameworks and exploiting new technologies¹⁶⁹. Rule-based systems are inherently reactive, flagging transactions only after they meet predetermined thresholds and are thus unable to keep pace with the dynamic nature of financial crime. Furthermore, these systems are prone to generating a high number of false positives—alerts for transactions that appear suspicious but ultimately prove benign. This results in inefficiencies, as financial institutions must allocate significant resources to investigate a large volume of false alarms, increasing operational costs and diverting attention from truly high-risk activities. As financial institutions continued to grapple with these challenges, the need for more advanced and adaptable systems became clear. The limitations of rule-based systems underscored the importance of developing technologies capable of learning from past data, detecting emerging threats and reducing the frequency of false positives. This is where Artificial Intelligence (AI) began to emerge as a revolutionary force in the field of AML/CFT compliance. AI's ability to analyze vast amounts of data in real time, learn from patterns and adapt to new information promised to address the inefficiencies of earlier systems while significantly enhancing the accuracy and effectiveness of AML/CFT monitoring. The next phase in the evolution of AML/CFT systems involved the integration of machine learning algorithms and big data analytics, which could detect more complex patterns of suspicious behavior. These technologies allowed for the identification of previously unknown risks by analyzing broader datasets that included not only transaction records but also customer behaviors, geographic trends and network connections. AI-driven systems were also capable of learning from historical data, improving over time as they were exposed to more information. This adaptive capability represented a major leap forward from the static nature of rule-based systems.

Additionally, the rise of cryptocurrencies and other digital assets posed new challenges for AML/CFT compliance, as these assets often operate in decentralized networks that

---

¹⁶⁸ A rule-based system is a system that applies human-made rules to store, sort and manipulate data.

¹⁶⁹ Trade-based money laundering: Trends and developments. FATF. <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/reports/Trade-Based-Money-Laundering-Trends-and-Developments.pdf>

are more difficult to monitor and regulate¹⁷⁰. Traditional systems struggled to keep pace with these innovations, further highlighting the need for more advanced AI-driven monitoring tools that could track digital assets across different platforms, wallets and jurisdictions. The evolution of AML/CFT monitoring systems, from manual processes to AI-powered technologies, reflects the broader digital transformation of the financial sector. While the initial rule-based systems provided a foundation for automated monitoring, their limitations in adapting to emerging risks and managing false positives necessitated the development of more sophisticated solutions. AI now represents the cutting edge of AML/CFT compliance, offering financial institutions the ability to detect suspicious activities with greater accuracy and efficiency, while simultaneously reducing the operational costs associated with manual investigations.

This evolution also points to a broader trend: the need for continuous innovation in the fight against financial crime. As new technologies, like cryptocurrencies and decentralized finance (DeFi), continue to reshape the financial landscape, AML/CFT systems must evolve in parallel. AI's adaptive capabilities, combined with its potential for real-time monitoring and predictive analytics, position it as the most promising tool for navigating this evolving landscape. Financial institutions, regulators and technology providers must work together to ensure that AI is integrated into compliance frameworks in a way that maximizes its potential while addressing the ethical and regulatory challenges it presents. ***For countries like Nepal, the adoption of advanced AML/CFT systems is not only a necessity to meet international regulatory standards but also an opportunity to strengthen the integrity and security of their financial sectors.*** Embracing AI-driven solutions, Nepalese financial institutions can better manage the risks associated with informal financial systems, cross-border transactions and the growing use of digital currencies, ensuring they remain resilient in the face of increasingly sophisticated financial crimes.

III. The Role of AI in Enhancing AML/CFT Systems:

AI, particularly machine learning (ML), represents the next frontier in AML/CFT monitoring. Unlike rule-based systems, AI algorithms have the ability to learn from data, identify patterns and adjust to emerging risks. In the context of AML/CFT, AI can be used to analyze vast amounts of transactional data, customer information and

---

¹⁷⁰Dark side of decentralised finance: a call for enhanced AML regulation based on use cases of illicit activities," published in the Journal of Financial Regulation and Compliance
<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JFRC-04-2023-0065/full/html>

external sources to detect anomalous behavior indicative of money laundering or terrorist financing.

- a. **Improved Detection Capabilities:** AI-driven systems can analyze a broader set of data points, including historical transaction data, customer profiles and external datasets like news articles or social media activity. Machine learning algorithms can detect complex patterns of behavior that may indicate illicit activities, such as layering in money laundering, where funds are moved through multiple accounts to obscure their origin. Identifying subtle correlations and patterns, AI reduces the likelihood of false positives and improves the accuracy of suspicious activity detection¹⁷¹.
- b. **Real-Time Monitoring and Reporting:** Traditional AML/CFT systems often suffer from delayed detection, as they rely on periodic batch processing of data. AI, however, allows for real-time monitoring of transactions, enabling financial institutions to identify suspicious activities as they occur. This capability is particularly valuable in the case of terrorist financing, where quick action is needed to prevent funds from being used for illicit purposes¹⁷².
- c. **Risk-Based Approach:** AI can also help financial institutions adopt a more risk-based approach to AML/CFT compliance. analyzing data in real time and adjusting thresholds dynamically, AI systems can prioritize higher-risk transactions and customers, thereby allocating resources more effectively. This is especially useful in resource-constrained environments like Nepal, where financial institutions may lack the manpower or expertise to manage large-scale AML/CFT operations¹⁷³.
- d. **Predictive Analytics:** Predictive analytics, a subset of AI, is increasingly being used to anticipate future risks and suspicious behavior. Analyzing historical data, AI models can predict which customers or transactions are likely to be involved in

---

¹⁷¹Bharadiya, Jasmin. (2023). Machine Learning and AI in Business Intelligence: Trends and Opportunities. International Journal of Computer (IJC). 123-134.
https://www.researchgate.net/publication/371902170_Machine_Learning_and_AI_in_Business_Intelligence_Trends_and_Opportunities

¹⁷² The use of AI in arresting financial crime (ORF Issue Brief No. 726). Observer Research Foundation.
<https://www.orfonline.org/research/the-use-of-ai-in-arresting-financial-crime>

¹⁷³ Ibid

money laundering or terrorist financing, allowing institutions to proactively monitor those entities and mitigate risks before they escalate¹⁷⁴.

- e. **Automation of Compliance Processes:** AI can also automate many of the manual processes involved in AML/CFT compliance, such as Know Your Customer (KYC) procedures, transaction monitoring and the filing of *Suspicious Activity Reports (SARs)*¹⁷⁵. Automation not only reduces operational costs but also enhances the speed and accuracy of compliance tasks¹⁷⁶.

IV. Challenges of AI Integration in AML/CFT Systems:

While AI offers numerous benefits for AML/CFT monitoring, its implementation is not without challenges. Financial institutions must navigate a range of technical, regulatory and ethical issues when integrating AI into their compliance programs.

- a. **Data Privacy and Security:** One of the most significant concerns with AI integration is the potential for breaches of data privacy. AI systems require access to vast amounts of data, including sensitive customer information, to function effectively. In jurisdictions like Nepal, where data protection laws are still evolving, the risk of data misuse or breaches is heightened. Financial institutions must ensure that they have robust data protection measures in place to prevent unauthorized access and comply with global data privacy standards.
- b. **Algorithmic Bias and Fairness:** AI systems are only as good as the data they are trained on. If the data used to train AI models is biased or incomplete, the algorithms may produce skewed results that disproportionately target certain groups or individuals. In the context of AML/CFT, this could lead to unfair profiling of customers based on their race, nationality, or socioeconomic status. To mitigate this risk, financial institutions must ensure that their AI systems are trained on diverse and representative datasets.

---

¹⁷⁴ Asghar, Jamila & Abbas, Ghulam. (2024). AI and Predictive Analytics: A New Era of Fraud Detection and AML in Financial Services. 10.13140/RG.2.2.12379.99367 .

https://www.researchgate.net/publication/383780193_AI_and_Predictive_Analytics_A_New_Era_of_Fraud_Detection_and_AML_in_Financial_Services/citation/download

¹⁷⁵ Suspicious Activity Reports (SARs) are critical tools used by financial institutions and other regulated entities to report potentially illegal activities to law enforcement. These reports play a significant role in combating money laundering, terrorist financing, and other financial crimes.

¹⁷⁶ KYC automation refers to the process of streamlining and automating Know Your Customer (KYC) procedures in financial institutions. This approach enhances efficiency, accuracy, and compliance with regulatory requirements while reducing operational costs <https://www.getfocal.ai/blog/kyc-automation>

- c. **Regulatory Compliance:** AI systems operate in a highly regulated environment and financial institutions must ensure that their AI-driven AML/CFT programs comply with local and international regulations. In Nepal, the regulatory framework for AI in financial services is still in its infancy, which creates uncertainty for financial institutions looking to implement AI-based solutions. Institutions must work closely with regulators to develop AI systems that meet compliance requirements while also leveraging the technology's full potential.
- d. **Ethical Considerations:** The use of AI in financial systems raises several ethical concerns, including the potential for AI-driven systems to make decisions without human oversight. In AML/CFT monitoring, this could result in customers being unfairly flagged or their accounts being frozen based on algorithmic decisions. Financial institutions must ensure that there is a balance between AI automation and human intervention to maintain fairness and accountability in the compliance process.
- e. **Cost of Implementation:** Implementing AI systems requires significant investment in technology, infrastructure and talent. For financial institutions in developing countries like Nepal, the high cost of AI implementation may be prohibitive. However, the long-term benefits of AI in reducing operational costs and improving compliance efficiency may outweigh the initial investment.

V. Nepal's AML/CFT Landscape: Opportunities and Challenges:

Nepal, like many developing countries, faces unique challenges in the fight against money laundering and terrorist financing. The country's financial system is relatively small, but it is vulnerable to illicit activities due to its proximity to countries with higher AML/CFT risks, as well as the growing use of informal financial networks. While Nepal has made progress in strengthening its AML/CFT framework in recent years, there is still a heavy reliance on manual processes and rule-based systems, which are often inefficient and prone to error. The integration of AI into Nepal's AML/CFT systems presents both opportunities and challenges. On the one hand, AI offers the potential to significantly enhance the country's ability to detect and prevent illicit financial activities. leveraging AI-driven technologies, Nepalese financial institutions can improve the accuracy of their transaction monitoring, reduce false positives and ensure faster reporting of suspicious activities to regulators. However, there are several challenges to consider. *First, the lack of regulatory clarity around AI in financial services may hinder adoption. Nepal's regulators need to establish clear guidelines on the use of AI in AML/CFT compliance, including data privacy, algorithmic*

accountability and the role of human oversight. Second, the financial sector's limited access to advanced technology and expertise may delay the implementation of AI-driven systems. Financial institutions in Nepal will need to invest in training and development to build the necessary technical capabilities to integrate AI into their compliance frameworks. Despite these challenges, the potential benefits of AI integration in Nepal's AML/CFT systems are significant. With the right regulatory support and technological investments, AI can help Nepal strengthen its financial system's resilience against illicit activities, enhance transparency and improve compliance with global AML/CFT standards.

VI. Conclusion:

The integration of Artificial Intelligence into AML/CFT monitoring systems represents a revolutionary step forward for financial institutions, enabling them to better combat money laundering and terrorist financing through enhanced detection capabilities and automation. AI's ability to analyze vast datasets in real time, predict suspicious activities and reduce false positives has transformed compliance processes, making them more efficient and effective. Financial institutions can significantly benefit from adopting AI-driven systems to manage the increasing complexity and volume of financial transactions in today's digital world. However, this technological transformation is not without challenges. Ethical considerations such as algorithmic bias, data privacy and the need for transparency must be at the forefront of any AI deployment. Financial institutions must ensure that their AI systems are trained on diverse and representative datasets and that human oversight remains integral to decision-making processes to prevent unjust profiling and ensure accountability. The regulatory landscape must also evolve to keep pace with these advancements, providing clear guidelines on the use of AI in compliance and protecting against potential misuse. In the context of Nepal, the integration of AI into AML/CFT systems offers a unique opportunity to strengthen the country's financial infrastructure and align with global standards. While challenges such as regulatory gaps, cost barriers and limited technological expertise exist, the potential benefits—such as improving detection efficiency, reducing compliance burdens and increasing transparency—make AI a promising solution for the country's AML/CFT efforts. fostering collaboration between financial institutions, regulators and technology providers, Nepal can embrace the future of AI-driven compliance, ensuring a more secure and resilient financial system. In conclusion, the integration of AI in AML/CFT systems is not merely a technological upgrade but a transformative shift that will redefine compliance standards globally. As financial institutions and regulators navigate the ethical and regulatory challenges of AI, they must also remain focused on its potential to enhance the security and transparency of the global financial system. For countries like Nepal, leveraging AI offers an

unprecedented opportunity to improve compliance, strengthen oversight and contribute to the global fight against illicit financial activities.

References:

- <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/Opportunities-Challenges-of-New-Technologies-for-AML-CFT.pdf.coredownload.pdf>
- <https://membercheck.com/blog/the-ai-revolution-against-anti-money-laundering-impact-of-artificial-intelligence/>
- <https://www.solytics-partners.com/knowledge-and-training/comprehensive-aml-laws-and-regulations-nepal>
- <https://www.nepjol.info/index.php/NCCJ/article/download/63128/48806>
- <https://www.niceactimize.com/glossary/suspicious-activity-report/>
- <https://www.imf.org/en/Topics/Financial-Integrity/amlcft>
- <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/risk/articles/using-ai-to-combat-money-laundering.html>
- <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=3b7c0e0d-6b99-4c3a-bb1c-c8e4e24f5a5d>
- <https://www.bcg.com/publications/2021/how-ai-is-transforming-the-fight-against-financial-crime>
- <https://www.kpmg.com/xx/en/home/insights/2020/08/artificial-intelligence-for-anti-money-laundering.html>
- <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/b5e8e2a5/the-challenges-of-ai-in-financial-crime-prevention>
- https://www.bain.com/globalassets/noindex/2020/bain_report_ai_in_compliance.pdf
- <https://www.financialcrimeacademy.org/articles/the-impact-of-ai-on-aml-processes/>
- <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2020/02/12/the-role-of-technology-in-combating-money-laundering-and-terrorist-financing>
- <https://www.crowe.com/us/services/advisory/compliance-and-regulatory-services/data-analytics-and-ai-in-financial-services-compliance>
- <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/regulatory-perspectives-on-ai-in-aml-cft.pdf>

Emerging Global AML/CFT Risks: Navigating New Challenges in Financial Crime Prevention and Reviewing the Nepalese Context

Bikash Adhikari*

*Chartered Accountant

A. INTRODUCTION

We must have noticed that global business and trade has changed significantly in recent days and with such change, it brought advancement of AML/CFT risks to more complex and advanced nature. With the evolution in global trade, digitization and changing landscapes, Money Laundering and the Financing of Terrorism are much difficult, complex and highly advanced to fight against. Parties involved in Money Laundering and Financing Terrorism are changing their measures to commit crimes by using new methods to commit crime. On contrary, Government and Regulatory agencies are facing enormous challenges to prevent them from doing so. These factors make the task of regulators, financial institutions and law enforcement agencies very challenging in preventing AML/CFT Risks amidst rising technology, globalization and complex financial systems. In order to cope with the emerging challenges of AML/CFT risks, there is a strong need for authorities to be agile, well-informed and proactive on approach toward detection and prevention of such financial crimes.

Like many other countries, Nepal's challenge to prevent and mitigate AML/CFT risk keeps evolving. With evolution of global AML risks, there is a need that country like Nepal must take proactive measures to adapt with its regulatory frameworks by strengthening its enforcement and build capacity in both the public and private sectors.

In this article we try to look into some of the key emerging global risks in AML and CFT by focusing on new developments that are reshaping the financial crime landscape. Similarly, we will look into how institutions and regulators are facing challenges to minimize these financial risks and what country like Nepal should focus on, in order to prevent and mitigate the emerging AML/CFT risks.

B. EMERGING AML/CFT RISK AREAS

Let's look into some new and emerging risks related to AML/CFT risks that have emerged globally. Below is the highlight of some of the key risk areas related to AML/CFT along with the challenges being faced and some major ways to outcome such

challenges. Also, the present situation and context of Nepal with regard to such risk area has been explained in brief alongside.

1. Risk Area-1: Digital Currencies:

Digital Currencies, have emerged as the new frontier in the Money Laundering process. Digital currency normally includes those currencies which does not have physical presence. We can consider these currencies are virtual currencies. The arrival of digital currencies like Bitcoin and others has brought new significant AML/CFT risks with it. It has created the risks like traceability of crypto funds and its source. Besides that, since most cryptocurrency transactions are unregulated, that is what makes it popular with criminals for money laundering, terrorist financing and other illicit activities.

The Financial Action Task Force (FATF) has also provided an update indicating that the criminal use of digital assets and has published several reports related to virtual assets. The cryptocurrency tracing company Chainalysis in its annual report estimated that illicit activities represent 0.34% of all cryptocurrency activities, or USD 10 billion in transaction volume in 2020. This shows that virtual currency, such as crypto, has been a newer and growing area of concern for financial crime over the past few years.

1.1 Key Challenges with Regards to Digital Currencies AML/CFT Risk:

- Cryptocurrencies can be utilized by the owners to conduct transactions without necessarily revealing their identity, making illicit acts harder to track and monitor by financial institutions and regulators.
- Transactions can be conducted without the need for intermediaries such as banks and financial institutions, where review is lacking and further complicates efforts to monitor illicit activity by regulators.
- Most countries still lack comprehensive regulation for digital currencies and cryptocurrency, which renders the mechanisms for enforcement not so clear.
- Also due to cross-border nature of cryptocurrencies transactions, one of the critical challenges can be cross-country cooperation and international coordination.

1.2 Some ways to address Digital Currencies AML/CFT risk:

- Countries and international organizations must develop complete regulatory frameworks through which they can hold accountable cryptocurrency

exchanges or virtual currencies issuer or service providers for compliance with AML/CFT.

- Implement strict KYC procedures pertaining to digital currencies and monitor the element of suspicious activity in transactions.
- Reporting of Suspicious Transactions to the relevant Authorities and Freezing Assets Linked to Illegal Activity.
- Implement and follow the guidelines issued by FATF for regulation related to cryptocurrencies for global unified response.

1.3 In context of Nepal : Digital Currency AML/CFT Risks

In the context of Nepal, crypto transactions are illegal and are therefore banned. It has been declared by Nepal Rastra Bank that any form of virtual currency is unlawful in Nepal. However, Nepal can identify virtual currency crimes and financial fraud by adopting best practices from other nations with clear-cut laws and regulations, including the use of AI and machine learning in monitoring digital transactions and spotting suspicious activities. Given the borderless nature of digital currencies, Nepal should hold regular consultations with international organizations such as FATF and the Financial Crimes Enforcement Network to review and monitor the trends and to formulate as well as to align Nepal's regulations in line with international standards.

2. Risk Area-2: Trade-Based Money Laundering (TBML)

Trade-Based Money Laundering (TBML) is another key tool which money launderer use to commit money laundering crime. TBML normally involves manipulation of international trade to move illicit money across various countries. It is considered as one of the complex methods of laundering the money that involves financial crimes like over or under invoicing, misrepresentation of goods and the use of fake documents to cover up the illicit origin offunds. Under TBML, various criminals try to mis-use the complexity of global trade systems to launder money through different commercial transactions. TBML is featured as one of the top risks in terms of the global money laundering risk.

According to the Trade Based Money Laundering report released by Global Financial Integrity report for January 2023 it is estimated that between 2011 to 2021, Trade Based Money Laundering amounted to over US\$60 billion globally according to the mapping

conducted for this report. The same report states that geographically, TBML occurred in or otherwise affected over 77 jurisdictions around the globe. The report also highlights on methodologies being used for TBML. Report shows that misinvoicing was the most common methodology which accounts for around 63% of all available methodologies so analyzed. Among misinvoicing cases, methods were very diverse and included falsifying the product, country of origin, value, ownership and even the existence of a product (phantom shipments). In addition, more than 40% of global TBML risks come from products like cars, metals and minerals.

2.1 Key Challenges related to Trade Based Money Laundering (TBML):

- Lack of transparency in cross-border trade and high volumes of international transactions make it very difficult for the authorities to detect TBML.
- Money Launderers target jurisdictions with weak enforcement of trade and financial regulations.
- Smuggling of goods and underreporting of services and goods.

2.2 Ways to address Trade Based Money Laundering (TBML) risk :

- Financial institutions involved in trade finance and customs authorities should apply Enhanced Due Diligence to industries or sectors exposed to TBML.
- There should be more coordination on information-sharing related to suspicious transactions among customs department, tax authorities and financial institutions in order to flag potential cases of Trade-Based Money Laundering.
- Governments and other entities can use advanced data analytics and technologies in the process of monitoring trade flows to identify irregularities in invoices, shipping documents and customs declarations.

2.3 In context of Nepal : Trade Based Money Laundering(TBML) Risks

With new challenges of TBML where hidden money passes on through international trade transactions, Nepal, being one of the key trading partners in South Asia, is obliged to impose due diligence measures in trade finance with

much more proactive way. Special attention can be given to high-risk sectors which can include trade of precious metals and luxury goods. The need for stronger verification of trade documents and checks on consistency across invoices, shipping papers and customs declarations plays an instrumental role in closing gaps that could otherwise be utilized by any criminal. Nepal should also hold consultations with neighbor nations like India, China and other international entities like the World Customs Organization (WCO) to effectively implement oversight mechanisms that can track suspicious transactions and goods across the borders. Besides, the use of data analytics and advanced technologies, including AI, in tracking inconsistencies and anomalies of trade data, can also contribute to minimize TBML activities.

3. Risk Area-3: Non-Profit Sector / Charitable Organizations

Misuse of charitable organizations and NGOs for financing terrorism and activities related to money laundering is a critical concern that the AML and CFT process faces. There are so many cases where criminals make misuse of Non-Profit Organizations to park, move or transact their illicit funds by misusing charitable donations. Thus, NGO's if misused can serve as a key source of funds misappropriation.

Several reports suggest significant amount of global funds being used for financing terrorist activities were laundered through charities/NGOs specifically operating in areas of instability or in conflict zones. In fact, the FATF has also reported that many Non-Profit Sectors with poor AML/CFT controls are unknowingly in receipt and distributing funds that ultimately reach terrorist groups. Even through Global Humanitarian Assistance Report shows high amount of fund being allocated to humanitarian support around the world, but many funds are lost or does not reach to needy people, through misappropriation or diversion to terrorist organizations, triggering the risk of money laundering.

3.1 Key Challenges for managing emerging Risks in the Non-Profit Sector:

- Donations and Charities, especially during hard times, like calamities or conflicts, operate with less monitoring and controls, hence making them vulnerable to financial crimes.
- The charitable organizations often engage in cross-border fundraising, which can make it very problematic for the authorities to track where funds are coming from and where they go.

- Most charitable organizations fail to set up appropriate AML/CFT related internal controls to prevent any misuse of funds, making the operations easy to exploit by organized crime.

3.2 Ways to Address these emerging Risks in the Non-Profit Sector:

- More efficient and effective mechanisms shall be developed by governments and regulatory agencies to ensure donations and charities are in line with AML/CFT standards through regular audits, reporting and the due diligence review on donors.
- Donations and Charities along with donor/receiver should be required to disclose their funding sources and report regularly on the usage of these funds.
- Local Governments should also partner with international organizations, like the United Nations Office on Drugs and Crime, to enhance non-profit sector's capacity to detect and prevent misuse of funds.

3.3 In context of Nepal : AML/CFT Risks in Non-Profit Sector

NGOs in Nepal play a very important role for humanitarian work. At the same time, there is a probability that these organizations might be exposed to AML/CFT risks. Strong regulatory mechanisms for controlling financial crimes through NGOs and charitable organizations should be enforced. It includes obliging these entities to keep clear records of sources of funding, performing internal controls and regularly auditing in order to avoid misuse of funds. This will help in preventing the possible AML/CFT risks. Similarly, just like Banks are subjected to do Know Your Customers (KYC), donations/ charities receiving entities too can be required to do Know Your Donor (KYD) procedures to ensure that the money is not being diverted to terrorist organizations or other illicit areas. Besides, Nepal can do more by engaging full co-operation with international bodies like FATF, United Nations Office on Drugs and Crime and Global Counterterrorism Forum so that NGOs are not exploited by terrorist groups.

4. Risk Area-4: Politically Exposed Persons (PEPs)

Politically Exposed Persons (PEPs) refers to an individual holding a prominent public position along with their associated persons. It won't be justified to say in all cases that PEPs are exposed to Financial Risks but it is their political influence and position which

places them in an exposed position from the money laundering perspective. On account of their prominent position politically Exposed Persons (PEPs) fall within the high category risk classification for AML/CFT Risks.

It is very hard to estimate how much of an individual country's GDP is lost due to corruption- based money laundering but as per the estimates around 2.5% of the world's gross domestic product is being lost due to corruption each year. The amount of money laundered include US\$800 billion to US\$2 trillion per year as per the estimate published by U4 Anti-corruption resource center.

4.1 Key Challenges of AML Risks through PEPs:

- Use of complex ownership structures by PEPs such as shell companies and/or offshore accounts to coverup illicit assets.
- PEP might influence investigations of financial crimes by the enforcing authorities.

4.2 Ways to Addressing AML Risks through PEPs:

- Financial organizations may conduct Enhanced Due Diligence in the case of PEPs so that tracing the source of their assets as well as analyzing their financial transactions for suspicious behavior gets perfectly conducted.
- Investigating and prosecuting cases associated with PEPs through international cooperation including sharing of intelligence and asset recovery efforts through international agreements like the United Nation Convention Against Corruption (UNCAC).
- Strengthening the regulatory provisions on identification of the ultimate beneficial owners.

4.3 In context of Nepal: AML/CFT Risks through PEPs

The Government of Nepal already requires that financial institutions implement KYC and EDD measures for PEPs. In addition, to enhance the transparency of ownership structures of PEPs, Nepal can introduce beneficial ownership registries that will contribute to identifying and revealing hidden assets. This will prevent PEPs from using shell companies and anonymous trusts to launder money.

CONCLUSION

With above explained points we can say that emerging risks in AML/CFT reflects an increasingly complex global landscape where continuous technological development, increasing global trade, corruption and financial innovation keep opening up new areas of AML/CFT risks. Digital Currencies, Trade-Based Money Laundering, misuse of donations/charity and politically exposed persons are some of the growing concerns for regulators globally.

As the global AML/CFT risks continue to evolve, Nepal needs to be proactive and dynamic in safeguarding its financial system. All these key learnings from global trends in areas of digital currency, PEPs, Trade-Based Money Laundering, use of technology to detect risks can be reviewed and be integrated into Nepal's policies and financial regulations to prevent financial crimes. In addition to strengthening regulatory frameworks, enhancement of international cooperation and improvement in the use of technology could help Nepal provide better protection for its economy from financial crimes and position itself as a compliant and secure player within the international financial system.

References and Sources:

- <https://www.u4.no/publications/the-financial-returns-from-anti-corruption-and-anti-money-laundering-initiatives>
- <https://34n8bd.p3cdn1.secureserver.net/wp-content/uploads/2023/02/TBML-Policy-Brief-Final..pdf?time=1731419724>
- <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20Spotlight%20-%20Cryptocurrencies%20->